



This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>



Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

Span 2213.8

**HARVARD COLLEGE
LIBRARY**

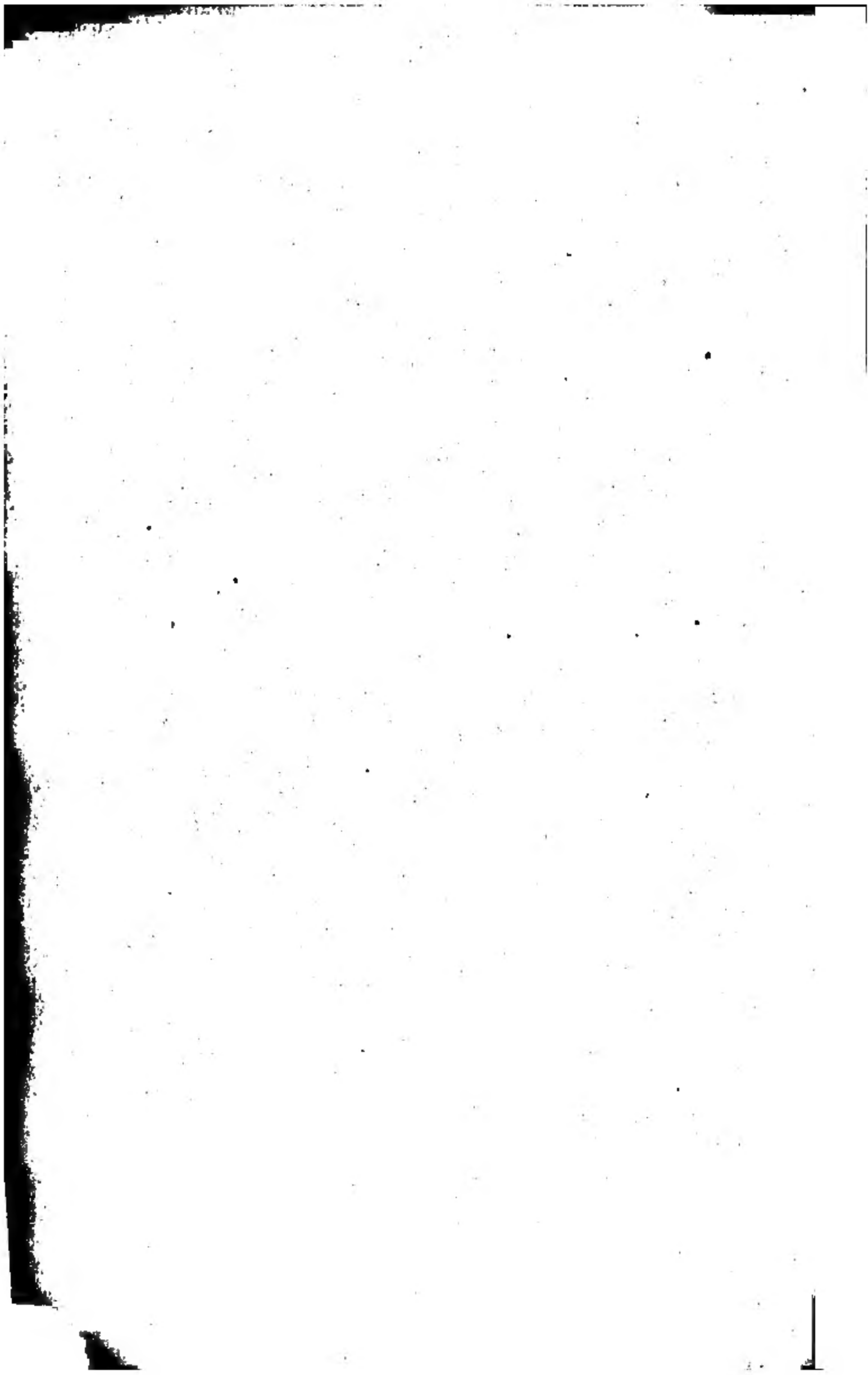
**FROM THE FUND OF
CHARLES MINOT**

CLASS OF 1828



60. 221





Historia de Catalunya



HISTORIA CRÍTICA CIVIL Y ECLESIASTICA DE CATALUNYA

PER

D. ANTONI DE BOFARULL Y BROCA

LLICENCIAT EN JURISPRUDENCIA;
INDIVIDUU CORRESPONENT DE LA REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA, DE LA ARQUEOLÒGICA DE BÈLGICA, DE LA SOCIETAT MEXICANA DE GEOGRAFIA, ESTADÍSTICA Y HISTORIA, Y DE NÚMERO DE LA DE BONES LLETRES DE BARCELONA:
OFICIAL DE PRIMER GRAU DEL CÒS FACULTATIU D'ARXIVERS, BIBLIOTECARIS Y ANTIQUARIS, AB DESTÍ A L' ARXIU GÈNERAL DE LA CORONA D' ARAGÓ; PREMIAT, PER UNANIMITAT, AL CERTAMEN OBERT PER L' ATENEU CATALÀ LO 1869 SOBRE ESTUDIS HISTÒRICS, CRITICHS Y DOCUMENTATS DE UN PERIODE DE LA HISTORIA DE CATALUNYA; AL DE GIRONA LO 1875 PER TRAVALLS HISTÒRICS-CRITICHS D' OBJECTE ANÀLECH, Y EN ALTRES DIVERSOS CERTAMENS DE CARÀCTER LITERARI.

Enriquida ab apèndechs
contenint notes y documents aclaratoris segons les més modernes descobertes històriques

TOMO VII

COMTES-REYS

BARCELONA
BIBLIOTECA CLÀSSICA CATALANA
1907

Span 2213.8

✓

HARVARD COLLEGE LIBRARY N
MINOT FUND

July 20, 1925

Es proprietat



CAPITOL XVIII

Alfons I de la coróna d'Aragó

(nomenat II per los historiadors del antich reyalme) (1)

Dés del any 1162 al 1196

Documents per la historia d'aquest regnat. Lo comte de Provença s'encarrega del govern. Suposades corts de Osca. Mutació del nom d'Alfons, abans nomenat Ramon. Catalunya regoneix al successor. Tudoria y administració. Se mor lo tudor, y En Alfons governa per si sol y s'intitula marquès de Provença. Donació ilegal de Carcassona. Tractats ab Castella. Catalans a Murcia. Dilatacions del territori. Feu del Bearn y Gascunya. Comptalla del Tomich. Rebelló dels maures de Prades. Renúncia del nomenat príncep Robert de Tarragona: son fill Guillelm assassina al arquebisbe Cervelló. Secta dels almogets. Irrupció aràbiga, burlada, contra Tarragona. Tributs del rey sarrahí de Valencia. Mort de la reyna Petronella. Nova razzia en lo Camp de Tarragona. Casament d'En Alfons ab Na Sanxa de Castella. Confermació d'antics drets. Catalans a la conquesta de Cuenca y aventatges que'n resultaren. Propòsits de conquesta de Mallorca. Límits de les conquestes en la Península. Escarment dels feudataris de Provença y Languedoc. Mort d'En Armengol, comte d'Urgell. Actes polítics d'En Alfons: lligues, convenis y assentades. Feu de Lleyda. Mort del arquebisbe B. Vilademuls. Batalla d'Alarcos, a Castella, y rahó del seu aperduament. Fam y pesta. Se mor en Alfons a Perpinyà: son testament, los seus fills, y transllació del seu cos a Poblet. Sobrenom de Cast. Per què los Comtes de Barcelona s'institulen reys d'Aragó.

DIFÍCIL és tractar dels regnats dels primers comtes-reys fins que romangué establerta la veritable Cancilleria Regia, o millor, fins que, mudant los temps y anant crexent bona administració pública, curen los reys o los oficials

(1) Li'dihèim a aquest rey En Alfons I, no solament per considerar-lo com a re de Barcelona, en la qual dinastia no n'hi hagué abans ningun d'aquell, sinó més aviat per creure que és aquesta la numeració que li correspon com de la Coróna d'Aragó, çò és, com a Comte-Rey de la nacionalitat catalano-nesa. En los mijans segles no solen trobars-hi generalment més nòmbres

del llur govern de conservar les matrius de quants documents espedexen, basa important per l'establiment dels arxius ón s'hi ha d'anar formant gradualment lo germen de la historia patria. Fins a la època d'En Jaume I no comença la formació dels registres de Cancilleria, y axí, respecte dels

que les dels Papes, y fins a les darreríes del XV^{en} segle, ón comença a desplegar-se lo veritable esperit històrich, no cuydaren donar nòmbra als reys, com a necessitat indispensable, a major claretat, sobre-tot en aquelles terres ón hi ha hagut numeroses y diverses dinastíes, qui poden havèr-se unit y desunit repetides vegades, y en què los noms dels respectius monarques són iguals o consemblants. No és, donchs, la nòmbra dels reys més que un mijà convencional dels historiadors o cronologistes, y axí crehèm que la que ún dónaactualment en la Historia als reys d'Aragó la idearen los escriptors aragonesos, ço és, los del antich estat qui porta lo dit nom, per comptar com a ascendents dels Comtes-Reys als reys primitius d'aquell reyalme, resultant-ne d'açò lo portar los Peres y los Alfonsos un nòmbre més del que en rigor los hi correspondria.

No és un frèvol exclusivisme lo que ns induu a fer aquesta observació, sinó una rahó fundada. Con no n'hi hagués prou ab recordar que la dinastia dels Comtes-Reys éra la varonivol catalana, costumança que seguiren tots-témps los successors, y que en totes terres hom dóna perçò preferencia a la linia masclina, bastaria sabèr que en l'Arxiu general de la Coróna d'Aragó, des que en éll s'hi conexen les referencies als títols dels registres de la Cancilleria regia (y convé parar esment en aquesta circumstancia, per ésser l'Arxiu dels Reys, y no particular dels Comtes), sèmpre s'és donada la nòmbra que nosaltres seguim, de manéra que allà és En Père I, *lo Catòlich*, que en la Historia li diuen II, y En Alfons V, lo de Nàpols, no és conegut sinó per En Alfons IV.

Podrà algú observar que aquesta nòmbra ún no sap en quina època se ficsà en los llóms dels registres; emperò pot acreditar-se fàcilment que existia en la època del Zurita, y encare un fèt notable vé a acreditar-nos que seguïen los reys, al començar lo costum de pendre nòmbre, la sola dinastia catalana y no la primitiva del reyalme d'Aragó, puix que, a-les-hores de les revoltes d'En Joan II, fou aclamat rey lo Conestable de Portugal, qui-s deya Père, en les monedes que manà encunyar no s'intitulà *Petrus quintus*, no obstant d'esser lo primer de igual nom qui succehí al *Cerimoniós* (conegut per IV en la Historia y per III en l'Arxiu), sinó *Petrus quartus Rex Aragonum*, y en prova de que prevaldria aquest costum, podèm citar una confirmació de privilegis qui-s troba en lo còdech de les *Costumes de Tortosa*, impreses l'any 1539, en la capçalera del qual, per indicar lo nom del rey a qui éra degut, se consigna, ab referencia al meteix Père de Portugal. *Facta per Serenisimum dominum Regem Petrum quartum*. En un registre de trasllats qui té la lletra de les primeríes del xv^{en} segle, titulat *Varia 3 Alfonsi I et aliorum*, s'hi llegeix també: *Carta de feultat la qual lo Rey En Père terç ha fèta a la esgleya de Tarragona*, aludint al nomenat Père IV, *lo Cerimoniós*.

Obram ací solament com a historiadors, prescindint d'esbrinar quina pectorbació sia més fatal per la Historia, si la produhida per lo sistéma dels historiadors del antich reyalme, o la que resultarà de la nostra aclaració.

sobirans qui transcórren entre En Ramon Berenguer IV y aquell, són sumament escassos los documents, reduhint-se los eczistents als pergamins y algun cartulari format ab copies d'escriptures pertanyents a diversos regnats.

Lo metéix podria dir-se respecte de la època anterior o dels Comtes, emperò sèmpre és aquesta en general més rústega, que no la qui comença en temps del darrer: de manera que con és major lo moviment y la activitat, con la administració se regularitza, a-les-hores que la nacionalitat se presenta ab més grandesa, apar, per lo metéix, que-s fa més necessaria la abundor de noves y noticies, y precisament en los regnats que acabam de indicar sol patir-se del cas contrari.

Encare més, no és sola la escassedat de documents la qui ns aclapara, mas la de noticies recollides per la mà d'algun historiador: bé o mal ordenades, les èpoques precehents han tingut un Pujades, qui no dexà d'amontegar en les seues relacions les opinions dels qui escrivueren anteriorment; emperò la obra d'aquest cronista no aplega més que a En Ramon Berenguer IV, axí que, en aquesta part nos vehèm reduhits al analista d'Aragó, En Geroni Zurita, per seguir-lo o contradir-lo segons convinga, y als comptats documents eczistents, sobre-tót per parlar d'En Alfons, primer comte català qui anteposa als seus dictats lo de rey d'Aragó,

Estan avinguts tots los historiadors en explicar-nos que, tras la mort del príncep d'Aragó, prosseguí lo viatge lo nebot d'aquest, En Ramon Berenguer de Provença, ab qui portà a complert acabament l'afer del qual penjava, si no lo benestar, la seguretat d'aquell estat. Lo Zurita, valent-se per ventura d'algun document que hauria vist, o d'alguna relació antiga, are ignorada, vé a indicar que, a la tornada de Turin, lo comte de Provença s'encarregà del regiment de Catalunya: mas aquesta sola indicació no ns dexaria plenament satisfets, al pensar que roman una reyna vídua ab un nin de menor edat, puix que comptaria En Alfons la de 10 anys poch més o menys, ab una nacionalitat composta de los estats units per confederació, en un dels quals, en lo re-

, no tindrien pot-ser necessitat de regencia
com vivia sa propietaria, la reyna vídua Pe-

clarament que al referit Analista li ocorre-
s duptes, y ab la escassedat de noves sóbre
poca, per consignar quelcom, transformà en
qui éra no més que fórmula testimonial d'un
ant-lo, encaie més, ab un altre fét posterior.
à un capítol exprés per manifestar-nos çò que
a mort del Príncep d'Aragó, dihent-nos en
na Petronella aplegà corts a Osca, ón féren
y catalans; que en élles se declarà tot quant
ep En Ramon Berenguer tocant als seus es-
la Reyna que l'Infant fill séu dexas lo nom
havia tingut tot lo témps que lo seu pare vis-
ant se nomenas Alfons, y *prengué a mans lo*
re, y que fôu en aquella sahó tramès, per ma-
leyna, al rey d'Anglaterra, En Bernat Tórt,
arragona, per fer-li assaber la mort del Com-
parentiu y la amor que ab aquesta casa tenia
noves confederacions y aliances, assentant-se
ab lo rey de Navarra pau y tréva per trét-

regada havèm manifestat que en aquell témps
rotllades les institucions representatives qui
aren més tart a la nostra terra, observació
els antichs historiadors, qui sovintment con-
rt del Rey ab les corts, çò és, ab la veritable
el pahis, mijançant los seus distincts braços
facultat legislativa y limitadora de la volun-
ques. Les corts, donchs, de què-ns parla lo
tals, y sóls podria pendre-s per córt la con-
nagnats a què fa referencia: emperò nia-açò
sser més quant se recompta en lo capítol de-
gecte que lo contingut del testament sagra-
te, ja referit en lo capítol anterior. L'any y
metéixs de la data d'aquèst document, los

suposats concorrents a les corts no són més que los testimonis sots-signats al peu, y la ordenació sobre lo regiment dels estats no és més que un agregat de les clàusules testamentaries qui expliquen los tres testimonis de vista davant los altres que allà són nomenats per donar força al fét.

Aquesta és la veritat referent a la successió dels reyalmes, mas lo tocant a tot lo demás llà explicat, que suposa lo Zurita acordat en aquelles corts al metéix témps, són fètes isolats y que corresponen a diverses dates. Los principals sobre los que con-vé, per de prompte, deturar-nos són lo de la mudança del nom del infant En Alfons y lo d'havèr aquest pres a mans lo govern del reyalme.

Lo primer és cert, per més que no consta còm, ni en quin témps, ni per què succehí (jat-sía podèm conjecturar que fóra una mira política de la mare o dels seus àulichs aragonesos per que ab la preponderancia catalana no s'estingis la memoria dels antichs reys del reyalme d'Aragó, dels Alfonsos, dels qui éra élla successora. Lo Zurita suposa la resolució de mudar lo nom de Ramon en Alfons per la mare tantost après la mort del marit: emperò lo cert és que aquesta noticia tan solament se descobre en la abdicació que fa Na Petronella a favor del seu fill, ón diu *dono et laudo et concedo tibi dilecto fillo meo Ildefonso Regi Aragonis et Comiti Barchinone qui in testamento eiusdem viri mei vocaris Raymundo*, çò és, al meu fill Alfons, nomenat Ramon en lo testament del meu espos. Y aquest document ón per primera vegada és dit Alfons a En Ramon, y en què per primera volta traspassa la reyna mare al seu fill lo senyoriu y regiment que a élla corresponia tocant al regne d'Aragó, no és del any 1162 a què pertany la reducció del testament sacramental del Comte, y en què s'hi noten les imaginaries corts del Zurita, sinó del mes de Juliol del any de la Incarnació 1164, çò és, prop de dos anys de part; per tal que, si tenia En Alfons la edat de 20 anys, a la mort del seu pare, comptant prim, no-n tindria més en de dótze con la reyna Petronella abdicà en favor séua.

Complit, donchs, roman lo nostre cabdal obgecte, qual de destriar los diversos aveniments que l'Annalista

aragonès apilotà en un tot sol y en una metéxa data: mas, conseguida la aclaració, no resta més ni menys satisfet lo nostre dupte, respecte a çò que pogué esdevenir axí a Catalunya Aragó tocant al govern y senyoriu tantost après el Comte, y sòbre-tòt per quant toca a Aragó, dos anys que mijançaren entre aquella y la abdi-Na Petronella, o, parlant més en general, fins que Alfons estigué en estat de governar, o començà a mers actes de govern de quèns dóna noticia la per què, ja sia en la edat de deu anys, ja en la de podèm admetre, per molta precocitat que li supo- En Alfons ni'ningun home estiga en disposició de personalment.

Documents hi hà (1), dels dos primers anys immen- Ramon Berenguer, per los quals vé provat que regonegué de prompte al successor, l'un relatiu a e Barcelona y l'altre a la de Tortosa: mas, quant havèm de creure que no hi hagué tantost necessi-oneximent, posat que vivia la propietaria del dit / si algun significat ha de tindre la abdicació de ella, ha d'ésser que, fins après d'aquest acte no a allà regnant En Alfons.

ò malgrat dels regoneximents de Catalunya y de ió de Na Petronella, no perçò pot avançar-se la ca- l nin rey, y és major la nostra admiració con reyal ment se troben, dés de les referides dates, çò és, en què lo monarca no comptaria més enllà d'ónze iments de contractació y de tota sort encapçalats d' *En Alfons, rey d' Aragó y comte de Barcelona*, menys sa veu regent, tudor ni protector algun, sens figu- ni lo nom de sa mare Na Petronella, ni lo de son amon Berenguer de Provença.

eniment de qualsevol està lo compendre que no fer actes d'home, que per força calia que eczistís gís la màquina del govern; y puix no consta axò t, deduygam, sens temor d'errar, que algú hi hau-

iu de la Corona d' Aragó. pergamins 5 y 6 d'En Alfons I.

ria, sia lo comte de Provença a Catalunya, sia Na Petronella a Aragó, sia aquesta senyora en abdós estats, o sia finalment algun patrici tan eminent com modest (ja que son nom no sona en la Historia) qui administraria y regiria la nació sots lo sistema especial de fer figurar en tots los actes la voluntat y la presencia del veritable rey, lo qui gradualment aniria ensinestrant-se en la sciencia de governar, trobant-se ja apte y ab capacitat prematura als pochs anys, per tal que axí en la Historia no féu tantost notar-se lo trànsit del govern aparent al efectiu. Que açò ún ne deduyga és lo menys impropri que pot la rahó aconsellar; emperò que, axicom lo Zurita, un hom consigne la presa del govern per En Alfons, sens atendre a la edat y a la capacitat y sens consultar les dates, fóra un atreviment que rebuja la sana crítica, tant més com no ho hà certificat jamés ningun document històrich.

En corroboració d'açò que acabam d'escriure, retraurèm diverses frases del Annalista Argonès al donar-no scompte dels primers fets notables que consigna après del capítol de les suposades córts, no obstant d'haver callat en aquest çò que nosaltres observam. Al donar-nos noticia de la alteració que-s mogué en lo reyalme per invenció d'un qui encobertament donà entenent al poble de que éra l'emperador don Alfons, qui morí en la batalla de Fraga, fet que coloca en lo 1162, y per consegüent molt anterior a la abdicació de Na Petronella, recorda l'Annalista que succehí axò en témps que lo Rey don Sanxo de Navarra tenia son regne en gran pau y repós, afegint tot seguit «y axí ho estigué tot lo témps que durà *la menor edat y tudoria dels reys d'Aragó y de Castella,*» y després, l'any següent, al explicar-nos unes córts que diu que celebrà En Alfons a la primeria del seu regnat en Çaragoça, en les quals jurà cert fur, rebent ensémps lo jurament le feheltat dels richs-homens, les quals córts poden assenyalar-se, a parèr-nostre, com les primeres merexedores d'aquest nom, a ésser cert quant lo dit autor assegura, çò és, que hi cudiren los procuradors de diferents ciutats y viles, y los *delantats* del Concell de Çaragoça en aquella sahó, dihèm, consigna l'Annalista que lo Rey «*provehí d'aquí-avant, ab con-*

sell d'En Ramon Berenguer, comte de Provença, y dels Richshomens, les coses del seu estat y posaren alcayts en los castells dels llochs vehins als maures, y de les fronteres de Castella y Navarra.»

Devers l'any 1165, lo Comte de Provença, lo possible tutor y conseller cert del rey d'Aragó, apar que li calgué romandre en lo seu pahis, per constar fóu a-les-hores con se confederà ab lo Comte de Tolosa y de Sant-Gil, y que-s tractà del casament del fill d'aquest ab una de les filles del provençal, qui sap ab quina fi (1). Ningún fét no sona dés del darrer any fins al 1167, ja sia per que realment no-s cometés, ja sia per no havèr-se consignat; mas en l'indicat any se mor lo Comte de Provença, y si en veritat fóu tutor o guía del seu cosí lo rey d'Aragó, convé regonèxer que aquest romandria molt jóve sens lo llum qui havia d'enllumenar-lo per tots los actes de govern, puix que a-les-hores comptaria En Alfons la edat de quinze anys.

Farèm ací una observació perque sia notat lo trànsit del govern aparent al positiu, a què abans aludirem, y per que per avant no oferesca ja dupte la intervenció personal y efectiva del rey En Alfons en los afers que li atanyen com a rey. En lo XII.^{en} segle, ón l'expandiment físich, per rahó dels costums, éra sens dupte major y més primerench, en què aquesta aparença exterior pogué ésser presa com a una de les primeres cualitats del home per exercir podèr, con dés de molt tendra edat un individu s'és ascientat en l'ofici de rey, tenint aquest de més a més bons guiors y vehentse constantment voltat de bons patricis qui sémpr li consellen lo més profitós al seu bé y a la seua terra, com axí provarem que esdevingué ab lo fill d'En Ramon y Na Petronella, a-les-hores que, per altra part, s'estója en la memoria l'exemplar gloriós que ofereix una llarga tanda de prohoms y capitans, com éren los progenitors del novell monarca, con, finalment, la necessitat és lléy y s'és heretat l'esforç del coratge per tota sort d'empreses, bé podèm dir que lo rey En Alfons, encare en la sola edat de quinze anys, essent

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergami 27 d'En Alfons I.

rey, pogué saber-ne ésser y cumplir com a home juhiciós en-sémps que enèrgich y resolt, tant més quant aquestes dues qualitats li concedeix la Historia en diferents actes.

Ab aytal precehent no daurèm ja meravellar-nos, donchs, que mort lo comte de Provença, vejам translladar-se a aquestes terres lo nostre rey, sostenint allà los seus drets y la seua honra ab la metéxa senceresa que mostraren los seus majors. Abans, y tan propte com fôu sabuda la nova de la mort del de Provença, com que no dexava aquest fills mascles, y pertocava la successió al aragonès, en virtut de la es-préssa concessió y feu otorgat per l'emperador Frederich, ja s'intitulà En Alfons, tal com fét havia a son témps lo Príncep d'Aragó, pare seu, marquès de la Provença, çò que-s-verificà, segóns recompten, a Girona y per consell d'un gran nòmbre de bons patricis.

Fà poch havèm vist les pretensions del compte de Tolosa, al confederar-se ab la darrer Comte de Provença: ve-hent aquell la actitud d'En Alfons, consideraria com frustrats tots los seus plans, y aparellant-se al metéix témps per la guerra, intentà renovellar les antigues pretensions, proposà emmullerar lo seu fill ab la filla del difunt comte de Provença, en la qual cosa anava contemporitzant lo Rey, segóns apar, y fins tractà de pendre per muller la vídua d'aquel, qui ho éra ja estada del emperador de Castella, Na Rica o Richilda (señora qui no-s podia conservar ja gayre ufanosa, per més que la ambició tot ho comporta), sóbre los quals afers assegura lo Zurita que lo Rey entretenía al pretendent ab manyes, fins a havèr-se apoderat de la Provença, per què hi hagué entre élls dés d'a-les-hores encesa guerra.

Aquestes assersions proven que sabia obrar ja com a home En Alfons I, y, per tant, com a rey. Si no n'hi hagués prou d'aquest exemple per acreditar que sabia lo successor l'En Ramon Berenguer conservar y perpetuar la política el seu pare, un altre aveniment qui tingué lloch, aquell me-ix any, per aquelles terres, nos faria veure que, tocant a la latació dels seus drets y a la mira d'exemplament de la na-

ció que regia, o millor, del patrimoni reyal, no minvà en res lo nou rey d'Aragó, respecte dels seus antepassats.

Sabut és que En Trencavello, vescomte de Beziers, tenia per lo Príncep d'Aragó la ciutat y territori de Carcassona; morí en aquest any aquell personatge, assassinat per los séus. Segóns lo testament, d'En Ramon Berenguer IV, aquell districte corresponia al seu fill según, nomenat Pére, y fallint aquest, havia de passar al tercer, qui éra nomenat Sanxo: axí que, en tal cas, havia d'ésser aquest Sanxo lo qui pogués enfeudar lo dit feu vacant; emperò menys de sabèr un hom la rahó qui podia induhir-hi, mancà-s aquí a la legalitat, puix que lo primogènit, lo rey En Alfons, pot-ser per rahons d'alta política, volenterosament concedí lo feu a un nou obtentor, a En Roger, qui s'intitulà també per avant vescomte de Beziers; deduhint-se ab açò que lo fill major heretà aquell senyoriu del según, malgrat la disposició paterna, y en perjuhí del tercer, al qui més tart hagué de compensar lo futur rey d'Aragó, En Pére *lo Catòlich*, per constar que aquest donà lo comtat del Rosselló al dit infant Sanxo.

Difícil fóra censurar lo procehir d'En Alfons, sèns majors indicis, emperò, sia çò que-s vulla, demostra sèmpre l'acte que no obrava ja com a infant lo qui-l feya. En los demés actes successius veurèm després comfirmada més y més la nostra opinió.

No sabèm lo témps que sojornà a Provença En Alfons per la ordenació de les seues questions ab lo tolosench, emperò suposen-lo de tornada a mijans del any 1169, residint algun témps a Çaragoça «per alguns tractes y concerts, diu lo Zurita, que ab Don Alfons, rey de Castella, y ab los seus tudors s'endagaven, per que aquests prínceps estiguéssen en major pau y conformitat, y fós per élls comfirmada la concordia que per lo príncep En Ramon havia-s presa ab l'emperador D. Alfons, reparant-se lo perjuhí que als seus successors s'éra fét en la annatació sots-signada ab lo rey D. Sanxo de Navarra, per la qual lo rey d'Aragó no volia passar, per quant en la part conquerida als infehels per l'em-

perador D. Alfons no calia fer-ne regoneximent a ningun Príncep del món, essent de conquesta séua.»

Per més que llegim aquesta parrafada del Annalista aragonsès, confessam que no sabèm compendre ni lo seu contingut, ni son objecte, sobretot en la part relativa a *no voler passar* lo rey d'Aragó y a *no caldre-n fer regonixement*, puix que, repassats tots los tractats d'aquell témps, des de la mort del príncep d'Aragó a la darrera data citada, no trobam res qui esclaresca la fosquetat percebuda per nosaltres; y tant, que-ns vehèm en lo cas d'esplicar, en estracte y per orde, los referits tractats, quant menys per esquivar la nota de lleugers o atrevits.

Lo primer que tenim conegut, verificat immediatament après la mort d'En Ramon Berenguer IV *post obitum patris vestris* (y ja recordarà lo lector quant havèm dit tocant a la edat d'En Alfons en aquesta ocasió), en lo qual diu a aquest lo rey de Castella que promet ésser lo seu *tutorem et defenso-rem*, no és més ni menys que un conveni de pau entre sí y de mutual ajuda contra lo rey de Navarra, sèns expressar res de drets antichs, de homenatges ni de reparació alguna.

Si aquest tractat, que-s fermà a Agreda als cinch de les calendes de Octubre de la era 1200, o sia l'any 1162, tingueren o no motius per anular-lo aquells qui-l verificaren en representació del infant En Alfons, ho ignoram. Mas en part hagué d'ésser axí, con sis anys després, a la esglesia de Sant Adrià de Sangüeza, als 14 de les calendes de Desembre de la era 1206, verifica En Alfons un conveni ab lo rey Sanxo de Navarra, comprometent-se abdós a tenir trêves per 20 anys, a fer guerra, aplegats, al rey Lobo, y a repartir-se entre abdós lo produyt de la dita guerra, sèns expressió tampoch d'allò abans referit, per tal que-s cenyeix exclusivament lo tractat a aquells dos sols objectes.

Aquesta informalitat, propria de la època, y sèns dupte a de necessitats polítiques que poden sobrevindre en tots nps, o millor, lo cambi produhit per lo tractat ab lo nava-
nch, respecte del castellà, és evident, y faria esperar o a guerra ab aquest o un nou tractat; y axí efectivament

a, donchs, durant los dos anys qui transcórren des (la era 1206) al 1170, que és al que devèm fer cap, a les contingències que poguèssen oferir-se: mas enarrer any, cert és que-s realitzen nous tractats, no dós, entre En Alfons d'Aragó y En Ferràn de Casbé abdós tractats se limiten exclusivament, lo pri-establir la manera de percebir unes *paries* del rey lo segón a prometre-s pau y amistat, contra tot lo cepte contra lo rey d'Anglaterra, y no-res més, en a de la qual cosa se senyalen mutuament abdós con- i cert nómber de castells o poblacions y de cavallers cuna part, qui deuràn passar respectivament en po- qui cumpla, perdent-los lo qui fallirà.

odèm compendre, donchs, les alusions del Zurita, y ent dir que en l'any 1170, o sia en lo següent al se-er aquest autor, s'estrenyé de ferm la amistat entre Aragó y lo de Castella, essent tal la deferencia que aquell a aquest o als seus tudors en la citada època, , en lo senyalament de dot fét en lo metéix any per infant rey castellà (Alfons VIII de Lleó, III de Cas-Lionor, filla del rey Enrich d'Anglaterra, se mani-r major seguretat y formalitat, havèr-se verificat y les condicions d'aquell matrimoni en presencia del ragó, y ab la particularitat d'havèr-se fernet lo con-Taraçona (1).

ptat are d'aquestes consideracions necessaries. po-ure, per més escassedat que hi haja de noticies, en sultat dels projectes que s'indiquen en los tractats a la guerra ab lo rey Lobo, per més que no passas incipi de transitori, per çò com diu lo Zurita havèr-t en antigues memories que en l'any 1167 fôu mort à principal català, y molts cavallers ab éll, per los en una entrada que féren per lo regne de Murcia, vingué als quinze del mes de Octubre. Nomena

er tots los citats documents, veja-s *Arxiu de la Corona d'Aragó*, 1 mbres 2, 64, 85, 88 y 92 d'En Alfons I.

dit capità Guillèm Despugnolo, emperò la desinencia, aparentment italiana, d'aquest cognom crehèm no ésser més que la llatinització del nom català Despujol, arromançada de nou a la castellana, y equivalent al actual Despujol.

A-les-hores que aquestes empreses duguéren-se a cap ab profitós resultat, çò és, con realment s'estengué la conquesta per los confins que dominaven encare los alarbs, fôu poch ans de la mencionada pau y aliança del any 1170, y son prova de la bona situació en que anava a col·locarse En Alfons los beniféts que proporciona al pahis en lo atanyent a la seua administració y govern, al metéix témps que, per via de la guerra, se procura examplar lo territori nacional, puix que lo mes de Juny del propri any 1169 confirmà tots los privilegis y concessions que los seus predecessors havien fét a la esglesia, als richs-homens y a les ciutats y viles del reyalme, entant que la conquesta per los territoris ultraibèrichs anà dilatant-se d'una manéra admirable, tant que, après d'adquirir gran nòmbre de poblacions y territoris (de què donen compte minuciós los *Anales Aragoneses*) arribà a posar-se la principal frontera en Alcanyis y a apoderar-se dels llocs forts de la serra fins a Cantavieja y la vall de Xarque, qui està en los antichs confins dels edetans y dels ilerjavons; constant havèr ajudat en aquesta guerra los cavallers del orde de Calatrava y lo mestre de la cavalleria de Santiago, çò que mencionam no més en corroboració de la bona armonia que regnava llevors entre Aragó y Castella.

Correspon al metéix any lo regoneximent que féu al rey En Alfons la vescomtesa del Bearn, Na Maria, per lo feu de Bearn y Gasconya, fent plét homenatge per sí y los seus successors, oferint al metéix témps que no pendria marit. sinó aquell que lo Rey tingués en voluntat, per çò que aquest confirmà a la dita senyora la heretat que tenia dels us passats a Aragó (1).

Ignorant lo Tomich o oblidant l'empelt de la casa de Montcada ab la del Bearn, vé a suposar que en època posterior a la que ns ocupa tingué lloch lo dit exert, per havèrse

1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, pergami 81, d'En Alfons I.

estingit la successió masclina en lo Bearn, a qual obgecte inventa una gentil y poètica rondalla sóbre havèr resolt los bearnenchs casar la llur senyora ab un dels tres fills d'En Père de Mont-cada, als qui trobaren dormint, y dels quals elegiren lo qui mostrava aparença de cor més generós y liberal, nomenat Gastó. Emperò lo Zurita rebut ab molta oportunitat aquest invent, recordant la anterioritat del dit exert (segons recordarà ja lo lector), y alegant, com a una altra de les proves, la d'ésser lo nom de Gastó de la casa del Bearn y no de la de Mont-cada, de manéra que en lo sol fét de usar-lo un individu d'aquesta familia prova ja ésser d'una època posterior a la unió de les dues cases (2).

Aximetéix sa verificà en aquest any lo matrimoni del rey de Castella ab la filla del rey d'Anglaterra, a què havèm aludit no fà gayre, parlant dels tractats. Recompten antichs historiadors que-s verificaren ab tal motiu grans festes a Tarragona, ón se trobaven aplegades tres córts, la d'Aragó, la de Castella y la d'Anglaterra, y a-les-hores lo castellà féu jurament y homenatge, en podèr del rey d'Aragó, de que compliria tot quant havia-s tractat, y aquest prometé aximetéix en nom del rey de Castella que-ls gardaria, y ho jurà en mans del Arquebisbe de Burdeus, fent homenatge als vescomtes de Castelló y Taraya y a En Père de Motta, embaixador del rey d'Anglaterra.

En la avançada de les nostres tropes per la regió edetana, indica lo Zurita que estigué ocupat lo Rey per espay de quinze mesos, que no sabèm dés de quin témps comencen a comptar. Per més que los conqueridors s'encontrassen per la banda d'Albarracín ab un senyoriu independent cristià, lo

(2) Mereix no ésser rebujada la opinió del Feliu tocant a la comptalla dels Mont-cades, per çò com diu que «res no hi fa tal cosa, ans assegura ésser la casa de Mont-cada de témps antich, y que per no perdre-ls (los estats) en arribant la successió a fèmbra, trobaren en la metèxa familia la continuació del domini cobejat dels bearnenchs». Emperò, sia com sia, tenim que no éra aquesta la primera vegada d'unir-se les dues cases de Mont-cada y del Bearn; y encare que sóts lo dit supòsit sia possible lo fét, hi manca la justificació històrica d'ésser arribat lo cas de nova successió y de segón ajustament, o sia d'enllaçament entre la casa Bearn-Mont-cada y la d'altra branca dels Mont-cades.

que tenia En Père Ruiç d'Açagra, en mig de contrades dominades per los alarbs, no crehèm que fós aquest obstacle la causa de regressar aquelles als estats de ón éren naturals: mas bé podia ésser un aveniment que sols indiquen lléument, ab tót y sa transcendencia, los nostres historiadors, a sabèr, la rebetlió y alçament de la morisma a la qui fôu permès viure, ja dés lo témps d'En Ramon Berenguer, en les montanyes de Prades y Ciurana. Qui pensas en la força que aquests poguéssen tindre, acompanyada ab les tropes cristianes de la terra, creurà aquest succés com a negoci avinent d'adobar, per més que lo Tomich, ponderant, explica la eczistencia allà d'un rey moresch nomenat Entença de qui fa devallar la casa d'aquest nom, gros despropòsit que ja curà lo Zurita de fer patent; emperò atenent a que no consta bé de cert si aquesta campanya se verificà en lo metéix any 1170, gordarem per après de conclós aquest la explicació d'un fét del any 1171 que sens ningun dubte, fôu, si no la causa del alçament de Prades, coincidencia del metéix, aveniment qui podia per ventura comprometre la pau y seguretat de la nació y fer perdre tot quant se tenia avançat en més d'una centuria.

Abans, emperò esposèm un fét del primer any citat, que en certa manéra pot enllaçar-se també ab lo que havèm promès explicar. Lo en mala hora nomenat príncep Robert de Tarragona, per altre nom En Aguiló y lo Bordet, éra ja mort, emperò éren romasos a Tarragona los seus fills y familia, esperimentant una gran minva, no solament en çò qui atany al seu antich podèr y domini, mas encare en la importancia moral que pogué adquirir o mantindre son pare con los primers atemptaments de restauració y conquesta, puix que los témps éren uns altres, y amblant concordes les dues primeres potestats, civil y religiosa del pahis, hi éra sobrer qualsevol altre poder estrany qui entre aquelles s'allogas.

En lo capítol anterior havèm espletat alguns apartats en aquest assumpte (lo contengut dels quals pot lo lector renovar en la memoria), y dés d'allà havèm pronosticat los desastrosos resultats de què are anam a parlar.

Los nostres historiadors, en general, esposen a la manera llur les causes que hi mijançaren, donant per resultat la lluyta entre la autoritat crexent del Arquebisbe y lo poder agonitzant del príncep fictici, menys de sabèr o volèr esmenar lo costat polítich que la qüestió tenia, si bé consignant sèmpre lo malestar que regnava en la ciutat per ésser tormentats la clerecía y los vehins de Tarragona de moltes persones escandeloses y havèr-se seguit, encare en l'esdevenidor, grans diferencies a causa d'estar dividida la jurisdicció, en lo temporal, entre lo Rey y los Arquebisbes.

No devèm ací repetir les observacions que havèm fètes, y per abreujar, ans que arribèm a veure lo fatal resultat, preferim copiar çò que-n diu un autor del nostre tèmps, per compendre-s en les seues rahons totes les que nosaltres podríem retraure en aquest punt com a preliminar del fèt que bentost devèm referir.

Veus-ací les paraules del Annalista de Reus, qui és l'autor a qui aludim, ab motiu d'una renuncia d'aquexa vila a favor de la esglesia de Sant-Fruytós, fèta en 1154, per lo príncep Robert (1): «Lo motiu qui obligà a renunciar al príncep Robert no l'havèm pogut sabèr, après d'havèr recorregut al efecte los diferents documents d'aquella época, y majorment per axò nos ha mogut més la curiositat, per quant semblant renuncia apar que solament se concrèta a Reus, que, per la metéxa rahó, com-se-vulla que tant d'interès hi havia, senyal de que la població seria ja d'alguna importancia. Emperò, de totes les maneres, estam persuadits de que semblant acte no seria voluntari, per quant eczisteix una retrodonació molt anterior del any 1151, per la qual l'arquebisbe Tórt dóna al comte En Ramon Berenguer IV la ciutat de Tarragona y lo seu Camp ab consentiment del papa Eugeni III.

(1) Passam per alt en aquesta relació les referencies que, per via de nota, fa l'autor a diversos documents justificatius, eczistents a l'*Arxiu Municipal de Reus* y en lo d'En Antoni Gil, o mencionats en l'*Arquiepisopologi* d'En Blanch y en la *Historia de Poblet* del Finestres.

»Ab aquests antecedents, y esser En Bertran de Castellet privat del Comte, y havèr l'arquebisbe otorgat a aquell après del curt espay d'un parell de dies de la renuncia del príncep Robert, çò és, als 5 de Juny del metéix any de 1154, ab voluntat y autorització de la seua clerecía, dues parts del feu de la vila de Reus, manifestá que *de totes les passades volien desembarçar-se d'En Aguiló, com efectivament ho alcançaren.*

»Aquella donació d'En Bernat Tórt a En Bertran conté varies libertats y franqueses, ensémps ab les dues parts del feu de la vila, cedides al espressat Castellet, emperò ab la reserve dels delmes y primicies per l'Arquebisbe: y a un altre document de igual data concedeix En Bernat al metéix agraciat part de la jurisdicció y obligació de l'aucsiliar per poblar-la de cristians.

»Semblants favors eczasperaren al príncep Robert, lo qui, per venjar-se de tan gran ultratge, jurà pendre completa satisfacció del arquebisbe, puix, que no podènt recobrar los títols que havia renunciats, llegà al seus successors odi e venjança contra los prelats de Tarragona, de la qual furor fôu víctima l'arquebisbe En Huch de Cervelló, qui morí assassinat a punyalades per los fills del ex-príncep Robert.»

Es aquest lo cas a què anavem aludint dés de lluny. Ja havèm vist abans la privadesa del Castellet envers lo Comte, y puix éra a-les-hores agraciat per l'Arquebisbe y al metéix témps anava renunciant lo príncep de Tarragona los seus drets, senyal de que la política d'aquest anava de baxa, al lluytar ab la del príncep llegítim favorit, rahonablement ab gran rahó, per la autoritat eclesiàstica.

Les antigues errors posen generalment en perill als varons forts y dreturers qui més tart se proposen esmenar-los, y en la llur esmena no és d'estranyar que hi haja víctimes innocents, puix que no basta la justicia y la integritat de coratge per àventar sémpré les embestides de la força brutal. Apar, donchs, que les questions començaren ja en témps del arquebisbe Bernat, y encenent-se més y més la lluyta en témps del successor En Huch de Cervelló, fôu aquest gene-

rós prelat la víctima de tan fatals discordies, morint assassinat per En Guillèm Aguiló, fill del príncep Robert, a qui ajudaren altres germans seus, lo día 22 d'Abril del 1171.

Diu lo Zurita que per aquesta mort succehiren grans alteracions y escàndels en lo Principat de Catalunya, que lo papa Alexandre III amonestà al rey d'Aragó que *donas a la Esglesia la meytat de les possessions y heretaments que los homeyers tenien a Tarragona*, com efectivament fôu complit, y provehí-s que ningú del llinatge d'En Guillèm Aguiló, que li deyen també En Guillèm de Tarragona, fós admès a la possessió y successió d'aquells, si bé, afig a continuació lo citat annalista (essent molt significativa la nova que ab sa investigació facilita), lo metéix Guillèm de Tarragona (o sia l'homeyer) «romangué en vida séua ab la terça part de Valls y la seua terra, y ab los llogars de Picamoxons, Espinaversa y Pontegaudí, y en élls succehí en Guillèm de Tarragona fill séu, y fóren-li confirmats després per lo rey En Pere, fill del rey En Alfons, car *En Guillèm d'Aguiló féu transacció del dret que li pertocava en la ciutat y Camp de Tarragona.*» (1)

Enllacèm are los féts. No crehém que les discordies y escàndels de Tarragona tinguéssen gran transcendencia en lo restant del pahis, fora del terme de la dita ciutat, o, si-s vol, del seu territori: no podèm admetre que aquelles questions intestines d'una localitat despertassen la atenció dels

(1) Alguns anys després *apud Terrachonam mense februarii anno 1176 in plena curia*, En Robert, séns dupte l'un dels fills del Príncep, de igual nom que lo pare, vé a sincerar-se del càrrech del assassinat, o més bé, a declarar que no per aquell crim deu ésser considerat com a traydor o *bausador* al Rey: *convenit... Robertus Domino Regi et Terrachone electo quod usque in Pasca vel pentecostem veniet in terra Regis et ibit ad curiam Regis Navarre et ibi purgabit se per suum parem quod non est bauzitor de morte Hugonis Archiepiscopi bone memorie... Convenit Domino Regi quod faciat illi directum vel convenit secum amicabilem de malefactis que illi fecit aut purgabit se per suum parem quod propter illae malefacta non esset suus bauzator.*

(*Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergami 248 d'En Alfons I.)

Lo Marca fa una curiosa ressenya de les vicissituds per ón passà la familia del Príncep de Tarragona après del assassinat del arquebisbe. Cita una lletra escrita al rey En Alfons per un tal Berenguer, qui porta aiximetéix lo títol de príncep, en la qual, scgons apar, declara y confessa que ell fôu l'homeyer d'En Huch, y no En Robert. Recompta après que lo rey d'Aragó foragitá dels seus dominis axí al

anorresats maures qui, sòts pacte, vivien en los reduhits verals de Prades y Ciurana, per fer una provatura de rebelió, que podia costar-los cara, per més que considerassen distréta y ocupada la atenció del Rey, les legions del qual no percebèn d'estar en la inacció la hora que percebessen lo brugit d'una algarada imprevista.

Consta, no obstant, que en lo metéix any a que ns referim hi hagué, de fét, més que algarada, invasió, emperò aquesta verificada, ja no per la morisma de la terra, sinó per la d'altres estats o provincies d'Espanya.

Al finalitzar nosaltres la època arabiga a Catalunya, motivant les rahóns qui ns feyen concebre la esperança de que no hi hauria invasions en mólt de témps, havèm acabat referint-nos al podèr decadent dels almoravits, y sol com a incident havèm indicat la propera substitució per altres gents de la metéxa religió y costuma, emperò enemichs llurs per ésser de disticta procehencia y raça, los almogets.

Referirèm en bréus paraules la naxença y progressió d'aquesta secta. Un tal Mahdy, qui s'intitulava parent del Proféta, molt entès en los principis teològichs de sa religió y qui havia estudiat a Còrdova y al Orient, jactant-se de reformador, començà per donar exemple fent vida austera, y corregint per tot-arreu fins les més lléus relliscades dels seus

Robert com al Berenguer, a sa ma Agnès y als fills, qui-l succehiren en lo vehi reyalme de Mallorques. Lo Robert, afegeix, escrigué encare una lletra al metéix Rey, negant que ell fós estat l'homeyer; y havènt fét testament, féu hereter séu a En Guillèm, qui éra fill d'un altre germà séu del metéix nom, mort a Tortosa, ón l'havia tremès lo Rey, prevenint que-l substituís sa germana y los seus nebots.

En la metéxa lletra significa lo dit Robert Aguiló que gaudia de gran privadesa prop del rey de Mallorques, y que si aquest li manava que entras a mà armada en lo reyalme d'En Alfons, se veuria constret de obehir lo precepte que li fós imposat.

Tras aquesta noticia, recordam nosaltres que en aquell témps éra Mallorca en poder de infehels, axí que, en bones paraules, podèm dir que aytal principet norman, del llinatge dels qui pretenien ésser restauradors de Tarragona, si no-s féu maure, de poch li aniria, con, al abrich d'un rey musulmá, estava disposat a entrar ab mà armada contra un regne cristià. Los qui són traydors de sanch y niçaga, tart o d'hora fan de les séues, y axí no convé tindre consideració ni transigir ab élls, per moltes seguretats que dónguen.

aris, soferint-ne persecucions, mas fent-se pector passà a propagador de la seua doctrina, os altres, y acabà per fi fent-se cabdill, con fós assenyalat com a veritable iman dels fehe resoltament contra los almoravits, qui lluyta contra diverses trips rebetlades. Tots los mentats dés del començament ab El-Mahdy, p iom de *Mowahhidines* (unitaris) y d'aquesta par esprés en lo romanç vulgar la d'*almohedes* o accessor d'El-Mahdy, qui-s nomenava Abd-el- ità en profit séu la obra del fundador pot-ser aquest pogués imaginar, puix que fôu procla umenyn (emir dels fehels), desbaratà ab vig noravides, y profitant o, per ventura, promo s alçaments que contra aquests se verificav er cabdills independents, anà sobreposant: sols a la Àfrica, sinó a la Península, en térb lo seu podèr y adhuc ab lo seu nom.

carem per qué los almogets no apareguèren erra en lo regnat anterior, entretinguts com es bandes, per acabar ab la raça qui empat dit engrandiment: emperò en l'any 1170, a h qui regnava a Valencia va essent víctima de seu metéix sogre y altres prop-parents séus walí d'Alzira (Djezirah-Schukar), al fer-se i s'arrimen als almogets, als qui franquege Valencia, que defensa lo metéix personatge Abu-Bekr-ben Sofyan, walí d'Alzira, y en ta ía fugint, ja sía ab cor de provar millor fort e lo fill del emir almoravit està assetjant Vale els almogets, recompten que lo seu pare Ebn ería fins al nostre pahis, crehent per ventura lo perdut aquí, sería açò un motiu de gran pe favor dels almoravits la terra de Valencia, rebetle o neutral, y dés de llavors mig ocu almogets. Axí almenys nos porta a interpreta ltrement no comprenèm com los qui freturave

totes llurs forces per contrastar als almogets, lo podèr dels qual anava crexent, les dividien en ocasions tan crítiques com éra la del setge de Valencia, precisament per acometre Catalunya, a un pahis organitzat y puxant, ón los almoravits hi havien perdut tot lo llur domini y al que ni s'éren atrevits a treure lo cap dés de molt témps, ni encare per socórrer als llurs germans qui allà haguéren de retre-s, cedint les llurs ciutats als catalans.

Lo qui dóna aquesta noticia és Romey, ab referencia a En Conde, y ab tan autoritzada procehencia no podèm rebujar lo fét, que explica aquell autor en semblants paraules: «Rebent Abu-el-Hedjaj una lletra del seu pare per que vinga a donar-li socórs a Tarragona per mar y per terra, puix que los cristians l'estàn acometent, alça lo setge (lo de Valencia), y no obstant se ret Tarragona. Disposa Abu-el-Hedjaj que lo seu general Aly-ben-Kasemisca ab les naus de Tarragona, y surt ell-metéix acabdillant la seua nombrosa cavallería. Entra en bregues ab los enemichs entre Tortosa y Tarragona ab variable reexida, y per més que lo cabdill Aly-ben-Kasem venç los cristians y crema la llur esquadra, pert lo valencià y Tarragona, qui vé a parar a mans de aquells, fins que lo rey del Marroch se posà en cor de reconquerir-la per sí-metéix, com veurèm per avant».

Prescindint de la ignorancia d'aquest aveniment en les nostres antigues histories, és fàcil conèxer que, si bé la nova pot ésser certa, com axí ho crehèm, és confósa, per tal com s'hi diu tot d'una que Tarragona va retre-s y que la perdé lo valencià, s'hi fa exir lo cabdill Kasem, ab les naus, lo qual suposaría la possessió de la ciutat y la no permanencia en terra d'aquest personatge, al metéix témps que-l suposen bregant ab los cristians, vèncer-los, cremar les llurs naus, y ab tot roman la ciutat per als qui l'historiador arabià dóna vençuts.

No costaria gayre, com observarà lo llegidor, provar la tinuació del domini cristià a Tarragona en lo metéix 1170: axí, donchs, comptant que en açò d'exalcar triumfant pequen los historiadors aràbichs com los cristians, y

que-ls sobra als primers imaginació per fer-ho circumstancia que no solen tenir en compte los entusiastes orientalistes), devèm dir, en suma, que la ponderada expedició contra Tarragona no passaria d'una provatura desesperada, tabol·leria del emir pare, o colp-de-cap del fill, si és que aquell la hi consellà, provatura executada per mijà d'una rabent algarada, puix bé és de veure que no s'entretinguéren los irruptors en assejar ninguna altra ciutat de les que trobarien al pas, y que encara suposant que pervinguéssen a apoderar-se del port de Tarragona, o de penetrar per les portes de la ciutat, axordant los seus carrers, acabarien, per fí, tenint de abandonar la gran presa y soferint tantost en lo camp un acoltellament qui-ls abligaria a fugir a corre-cuyta, com axí ho prova lo veure que ningun rastre déxen notable en lo pahis, ón continuen per avant los seus propis habitants y y possessors, sens altre domini que lo del llur legítim sobirà.

Lligant are los diferents caps que havèm desfets, podèm fer una observació y traure-n una conseqüencia. La observació és que, si realment se sublevaren los maures dels munts de Prades y de Ciurana, no seria per llur propi esforç, sinó en combinació ab l'emir Ebn-Sad, ja sia fent-los aquest anticipar a la algarada, ja a la metéxa hora de verificar-se aquesta en 1170; pecat imperdonable comès per aquells habitants forasters de Catalunya, qui vindria plà bé al podèr legítim per limitar més y més als qui havien-lo comès, vivint sóts la salva-guarda d'uns pactes pot-ser massa beneficiosos per unes gents qui no podien menys de ésser ingrates o traydores. La conseqüencia és que lo succehit a Tarragona convenceria força més de la necessitat que hi havia de que llà imperas lo veritable y lledesme podèr del sobirà, y faria evident l'inútil prestigi dels prínceps ficticis, convidant axò a que s'acabassen les contemplacions ab élls, tant més si coincidí ab los triumsfes sobre la morima, com seria possible, l'assassinat del malaventurat arquibisbe Cervelló.

Dos anys après dels fets sus-are referits, confederats com estaven los reys de Castélla y Aragó, tractaren de prosseguir la conquêsta envers Valencia, y fins còrre la veu de que lo nostre rey allotjà son camp contra aquesta ciutat, y que, vist per lo rey maure de la metéxa lo gran dany que rebía, va convenir-se ab N'Alfons, prometent pagar les messions d'entrada y oferint-li doblat tribut.

Los qui dominaven aquell any a Valencia no éren de segur los metéixs que tres anys abans éren amichs y tributaris de la casa d'Aragó; cal, donchs, esperar majors proves per tractar com correspón aquest assumpte, puix que los metéixs qui d'ell nos dónen noves referexen-nos les dificultats ab què toparen abdós reys conqueridors al encontrar lo senyoriu independent d'En Pére Ruiç d'Açagra, a Albarrací, enclavat en mig dels dominis musulmans; y després la necessitat que tingué de tornar-se-n lo nostre rey, per los danys que feya en les terres d'Aragó lo rey de Navarra, profitant la absencia d'aquell y del seu estol, si be asseguren havèrne exit escarmentat lo mal vehí, calènt-li dexar lliures y desembaraçades les fronteres al any següent (1).

Assenyala-s aquest, o sia lo de 1173, per la mort de la reyna Na Petronella, a Barcelona, lo díe 13 de Octubre, essent élla sepelida a la catedral, ón no-s guarda senyal ni recort de la seua sepultura. Axí almenys se desprèn del seu darrer testament sacramental, declarat en lo mes de Novembre següent, puix les dues seues principals, o millor diríem úniques, clàusules se reduhexen a dexar al seu fill, lo rey En Alfons, tot son reyalme aragonès *omnem suum regnum*

(1) Lo Cronista de Barcelona manifestá sospites fundadament de que «lo darrer terç del any 1172 degué En Alfons pasar-lo a Mont-peller... per més que es no-ns diguen d'aquest viatge los nostres cronistes, poch atents regularment y poch informats de çò que esdevenia llavors per dellà los Pireneus.»

Posat cas que callassen los cronistes, la documentació nos donaria llum per esclarir aquesta nova poch important, remey més fundat que no una simple sospita: emperò voldríem saber de grat a quins cronistes aludeix lo de Barcelona, puix que ningun no-n conexèm del témps del rey En Alfons, y los posteriors no iuguèren per objécte parlar d'ell ni de la seua època.

Aragonis integriter, y a manar que sia soterrat lo seu c Seu de Barcelona (1).

Coloca en aquest metéix any lo Zurita la noticia d estat mort lo vescomte de Cardona, En Ramon Fól certa gent de guerra séua, qui s'éra rebetlada contra é

Parlant-nos En Romey del emir almoget Yusu Jakub-ben-Abd El Mumen, après d'esplicar que éra ro Espanya quatre anys y deu mesos, durant los quals v grans construccions a Sivilla, entre altres la meçquita tan celebrada, avassallà per complert lo territori orien la Península, del qual éra saheb Mohamed-ben-Sai morí a Mallorca sóbre l'any 1171, noresmenys que p ressonants triumphes a Toledo y altres pants, nós dóna güent molt important noticia, que no duptam que és hent de fonts històriques dels alarbs: «En l'any 569 acomet l'emir la ciutat de Tarkuna (Tarragona), mas n segueix sotsmetre-la, y se-n rescabala talant camps, llant a tort y a dret, arrapant captius, arrasant pobles y a sanch, assolant fruyts y derrocant edificis: y tór després a Sivilla.» De manéra que lo victoriós emir, dor entre los vencedors, qui havia humiliat als seus p cabdills més obstinats almoravits. qui havia fet intern seues abrivades osts per altres territoris los més fe d'Espanya, portant-se-n sémpr triumphes, qui donant al podèr musulmà a la Península havia fet reaparèx com llà, la antiga civilització del témps d'Abderran céntr de la qual fôu en aquesta sahó Sivilla, no ting dèr, ab tot y sa presencia personal, de derruir los poch reconstruits murs de Tarragona, y menys de plantar marlets catalans lo penó del Islamisme, sinó que, axic vulgar capitost de kàbiles, li calgué desfogar la seua i tentant-se ab destruir y arrabaçar de passada, y fugir dupte escarmentat, com axí ho acrediten, lo metéix q la irrupció anterior almoravida, les |poques petjades moria qui romanen de la seua vinguda.

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergami 137 d'En Alfons I.

Axò esplica quant poderosa éra la nacionalitat catalano-aragonesa regida per lo fill del gran comte En Ramon Berenguer IV; axò esplica que éra sonada per los alarbs la darrera hora de dominar en la nostra terra, y que jamés les cimitarres moresques serien prou a acovardir los perpetuels gordadors de Tarragona, Tortosa, Lleyda y Prades, aón per avant no imperaria més que la religió cristiana y la patriòtica xardor dels naturals del terrers sòts lo mantell de justes y saludables lléys. Al tornar al Marroch lo fill d'Abd-el-Mumen, podia dir, ab los ulls girats vers Espanya: per tots aquells territoris que veheu part enllà del Freu havèm conseguit victories, emperò en la del estrém oriental que-n diuen Catalunya sols havèm recollit escarments. ¡Ay dels musulmans lo díe que aquexa nació tinga en cor de dilatar-se!

Als 18 de Janer del any 1174 se verificà lo matrimoni del nostre rey En Alfons ab Na Sanxa, filla de Alfons VII de Lleó y II de Castélla. Recompten los historiadors que l'acte fòu celebrat a Çaragoça, concorrent gran nòmbre de magnats del dos estats, y quasi tots los bisbes de Catalunya, ab l'arquebisbe de Tarragona y lo cardenal legat; y que en presencia d'aquests prelats y richs-homens, lo Rey assenyalà y donà, en contemplació del matrimoni, a la Reyna esposa séua, diferents pobles d'Aragó, essent los de Catalunya assenyalats per la metéxa causa Tarragona y Ciurana, Ascó, Castell-dàsens, Almenara, Camarasa, Cubells, Carvéra, Tàrrega, Manresa, Sampedor, Vilafranca, Avinyó y Arbós, Mont-blanch ab tota sa terra, y Besalú ab tot lo comtat de Rosselló, aquest darrer, més aviat que per possehir-lo lo Rey, per çò que li éra pervenidor, com veurèm bentost.

Fós o no aquest matrimoni polítich, puix que arriben a dir que estava tractat témps hà d'En Ramon Berenguer, lo és que no havien cuydat realitzar-lo, pot-ser per efecte desavinences passatgeres, ans esplica lo rey En Jaume en Crònica (de ón ho traguéren los demés) que En Alfons haentaulat negociacions ab l'emperador de Constantinobla Manel Commeno I per emmullerar-se ab la seua filla, la

qual fôu tramesa per aquest sobirà acompanyada d'un bisbe y dos richs-homens, los qui, al aplegar a Mont-peller, restaren meravellats de veure que, ab tót y la formal promesa que minjançava, s'éra casat lo rey En Alfons ab Na Sanxa de Castélla, compromís fatal que esquivà lo propri senyor de Mont-peller, Guillèm VIII, puix que prengué per muller la infanta grega, burlada per lo rey d'Aragó, convenint que lo fill o filla que d'aquell matrimoni nasqués fós senyor de Mont-peller durant sa vida, com axí fôu fét, per çò que lo qui nasqué fôu Na Maria, qui-s maridà ab En Père *lo Catòlich*, fill del nostre En Alfons, per qual mijà vingué a agregar-se aquell estat a la confederació catalano-aragonesa.

D'aquesta manéra anaven estrevent-se ab majors vincles les families sobiranes parentes de la casa dels Comtes-Reys, y en axí providencialment havia d'axamplar-se també la nacionalitat catalano-aragonesa: donchs, per tant com are venia a resultar fillastre del seu cosí, lo comte de Provença (per ésser Na Sanxa filla de Na Rica, casada ab aquest après d'haver-ho estada ab don Alfons de Castélla), de la metexa manéra la expressada Na Maria havia d'infantar més tart lo gran rey En Jaume, dés de qual témps los monarques d'Arago s'intitularien senyors de Mont-peller.

No sabèm si en lo metéix any del matrimoni ab Na Sanxa, que s'efectuà per lo Janer, li reexiria tindre En Alfons successor, com fóra possible, mas ignoram lo document en què açò pot reposar. Tan solament si fan a observar les paraules del pare en lo testament que féu a Perpinyà, en lo mes de Desembre del 1194, ón s'hi parla del seu fill En Pere, dihent ésser menor de vint anys, per la qual rahó lo déxa sóts cura de la mare fins que arribaria a aytal edat.

Durant lo referit any del matrimoni y lo següent no consten, en veritat, grans aveniments, emperò és de creure que prosseguiren, ab més o menys interrupció, les lluytes ab lo navarrench, contra lo qual, en lo darrer any dels dós citats, guerrejaren aplegats lo rey d'Aragó y lo de Castélla, tant que li talaren la terra y prengueren-li lo castéll de Legin.

En l'any 1176 acredità En Alfons quant esplendorosa seguia la importancia del seu regiment, puix que anà posant per obra majors seguretats als drets y a la tranquil·litat que a la casa d'Aragó li convenia mantenir en los estats ultrapirenencs.

Menciona lo Zurita una donació en feu d'En Diola, ab tots los seus termens, a un Manfret, marquès de Buscha, que creu ésser lo meteix de Saluzes, qui féu homenatge al Rey per lo seu comtat d'aquell nom, que, per tant, congectura que depenjava de la Provença. Va aximetéix avenir-se ab l'infadigable comte En Ramon de Tolosa, qui de tantes maneres havia atemptat ésser successor a Provença, al qual obgecte tinguéren una assentada a la illa de Gernica, entre Tarascó y Bellcayre, als 19 d'Abril, en la que lo dit comte de Tolosa renuncià la seua antiga pretensió y lo dret que-s creya tenir «segons la divisió que s'éra féta entre lo comte D. Alonso de Tolosa y lo comte En Ramon Berenguer (lo tercer), avi del Rey, reservant-se lo Comte que-s declaras, conforme a justicia, lo dret que pretenia tindre en l'Estat de Gavaldà, y lo Rey reservava també lo seu dret en lo comtat de Melgor, per que-s determinas mijançant justicia».

Fóu en aquest meteix any concebuda la campanya contra la propria ciutat de Cuenca, que era conquesta del de Castella. Per dur-la a cap, aplegaren-se les forces castellanes ab les catalanes y aragoneses qui formaven l'estol d'En Alfons, exint los nostres, diuen, per les immediacions de la vinent primavera, puix que-s tenia convingut que en aquesta estació executarien la empresa assentant abans, per la millor reexida, les coses de la guerra. Començà-s lo setge, y no obstant que durà nou mesos, se-n conseguí finalment lo triumfe.

Poch havia d'ésser lo profit material que lo nostre Rey caças en aquella llunyadana conquesta, que noresmenys, çons concert, havia de romandre per lo rey castellà: emò si és cert que en los perills comuns s'enforteix la amis y havent-hi, per altra part, recents vincles de parentesch

entre abdós reys assetjans, podèm dir que en aquell
 ció conquerí lo nostre rey per la seua nació y en
 propri y dels seus successors una fermança que val
 que una conquesta, y fôu, que estant en lo setge de
 en lo mes d'Agost del 1177, se confermareu mútua-
 dós reys la concordia que havien féta de valdre-s y a
 l'un al altre contra maures y cristians, ecseptuant
 rràn rey de Lleó y Galicia, oncle del de Castella, y
 dant al metéix témps que «quiscun dels Reys, d'aqu
 tinguéssen lliurement les viles y castells que llevors
 per sí y los llurs successors, sèns que poguéssen der-
 ni comanar-se per axò cosa alguna, l'un al altre, per
 les positures y regoneximents que fétes haguéssen»

Lo llegidor ja recordarà lo compromís en què e-
 sobirà d'Aragó respecte del de Castella, per causa
 inevitable regoneximent de feu del témps del prí-
 Ramon Berenguer, per lo qual éra tingut lo rey a
 de concórrer a la coronació del rey castellà, y allà re-
 ab un stoch en la mà davant lo tronus. De llavor
 donchs, se vejé lliure y eczempt lo rey d'Aragó d
 cerimonia, y més que tót del seu significat, ço és, d
 neximent y feu otorgat al rey Sanxo de Castella.

No tenia, ab aquell conveni, la confederació catal-
 gonesa ningun llaç qui la lligas ni per lo Nort ni pe-
 dent, ans lliure y esplendorosa dirigia entörn séu
 per descobrir qualsevol camí per engrandir-se. Ab
 aventatge y ab quant pogué valdre-li materialment
 questa de Cuenca, tractà de tornar-se-n lo rey d'Ara-
 séu estol, y afegin-hi lo Zurita y altres autors que «p-
 davant, fent guerra a la morisma fins arribar a Lorca,
 lo rey de Murcia, qui éra vassall séu, li asseguras l
 de sa conquesta,» noticia incerta, si no errada en sa
 part, per depenjar Murcia ja a-les-hores dels almog-
 eczistir més allà aquell antich vassall y tributari d
 com adés explicarem, com no sia que lo nou walí o
 qui allà imperas hagués contrét compromissos igr
 que contragué son antecessor almoravit, ço que, si
 possible, no és, ab tót, ni probable ni provat.

Diuen que regressà l'estol a Teruel per lo mes d'Octubre, lo qual nos inclina, acceptant com a certa aquesta data, a rebaxar un xich los nou mesos de setge a Cuenca, a menys de no comptarlo dés de la primavera, sinó dés del primer mes del any, confermant aquest càlcul lo nostra opinió establerta al començament, de que lo plan de campanya se concebé a les darreríes del anterior, y verificà-s per tant la anada al metéix témps.

Entre les persónes de Catalunya, nomenadas com a assistents a aquesta campanya, s'hi compten En Berenguer de Vilademuls, arquebisbe de Tarragona, En Huch de Mataplana y En Ponç de Guardia.

Vers lo mes de Juny del any següent, 1178, tractà En Alfons, segons diuen, de renovellar la empresa que atemptada havia lo comte En Ramon Berenguer III contra les illes de Mallorca y Menorca, ajudat d'un personatge qui portaria la armada del rey de Sicilia. Si, de fét, la armada catalana havia sofert algun descalabre en los encontórns de Tarragona per los almogets, en domini dels quals estaven en aquella saó les illes, mester fóra a En Alfons de imitar, per tan aventurada empresa, los seus antecessors, qui cercaren lo recolze d'una altra nació marítima.

Procèheix aquesta noticia d'un document qui porta efectivament la data de Çaragoça, per lo mes de Juny de la Era 1216 (any 1178), la metéxa, segóns déxa veure-s, ón lo Zurita coloca lo succés, y que no és sinó una promesa féta per En Alfons de la meytat de Mallorques a la hora que-s conqueris (lo propri que abans fóu fét ab En Guillèm de Montpeller respecte de Tortosa), *quam divine providentia gratia de manu paganorum sicut in Domino nostro Jhesu Christo confidimus in brevi liberabimus*, a un comte nomenat aximetéix Alonso, o Alfons, com axí-l nomena l'Annalista; emperò per lo contingut del téix document és de veure que la promesa éra condició y no tenia l'agraciat la certenitat necessaria de portar la nada que ofería: *Supradictum autem donum vobis facio si vobis Regis Siculorum, sicut promisistis, adducere proteritis cum*

quo terram illam de manibus paganorum liberare possimus (1).

Apar com que en aquest témps tornas a renaxer aquell sistéma usat per los feudataris dels estats ultrapirenenchs, con los nostres prínceps atemptaven alguna empresa gloriosa, o sía l'afany de profitar les ocasions per esquivar la dependencia, confiats en la seguretat de no poder acudir lo senyor a castigar-los. La previsió dels nostres polítichs descobriria ab témps aquest perill, qui-s manifestà l'any següent, com bentost veurèm: emperò també podèm dir que la Providencia vetllà tots-témps sóbre la nostra antiga nacionalitat, puix que no solament la favorí en tots los perills, mas encare li-procurà majors prosperitats de vegades en lo metéix moment de presentar-se aquells.

Axí s'evidencià en aquesta ocasió, car ans de finir l'any morí lo comte de Rosselló En Grau, y per no dexar fills, recaygué la successió en En Alfons, lo qui, en lo mes de Juliol, se-n anà a Perpinyà, y axí en la capital com en tot lo comtat fôu rebut per senyor, presentant-li los deguts homenatges, de manéra que, de llavors ençà s'intitulà ja rey d'Aragó, comte de Barcelona y de Rosselló y marquès de Provença.

Ab aquest major reforç que adés rebia la dinastia dels Berenguers, senyorejant ab complert domini lo límit del Pireneu (2), vanes havien d'ésser les provatures forjades per los feudataris de la altra bandada; emperò, malgrat la seguretat, no fóra estrany que la precisió de deturar les sedicions

(1) Arxiu de la Coróna d'Aragó, Varia 2, Alfons I, nóm. 2, fol. 66.

En lo propri Arxiu, pergami 214 d'En Alfons I, s'hi troba una confirmació de la antiga pau als Pisans, fêta a Tarascó per lo Janer del 1177, y és de creure que, estrangers per estrangers, preferiria en tal cas a aquests En Alfons, per ésser antichs amichs y auciliaris dels seus antecessors, a més d'acreditats mariners.

(2) Es digna d'atenció la bótlla, sens any, datada a Mont-peller, a 14 de les calendes de Setembre, per la que lo papa Alexandre III manà als arquebisbes de Narbona y Tarragona, y als bisbes d'Elna y Girona, que no permetessen que ningun fill espuri del comte de Rosselló succehis en aquell estat, ni que les donacions que lo Comte hagués fêtes a favor de la *adultra* tinguessen efecte."

(Arxiu de la Coróna d'Aragó).

qui haguéssen d'esclatar més o menys tart, fós llavors la causa de suspendre-s o de fracassar, si és que positivament s'atemptà, la empresa contra Mallorques.

Cert és, ab tót, que aquesta tempestat, tants colps repetida, y tantes apaybegada, se retrassà quelcom aquesta vegada, tant que durant l'any 1179 fins emprengué noves guerres lo rey En Alfons, concertant-se novament ab lo castellà, de qui-s recelava defalt de compliment en allò atanyent a anteriors tractats: y per al novell ordenament partí lo Rey ab lo seu estol cap al régne de Valencia, assehent lo seu camp davant Murvedre, y travessant tantost vers Andalusia, no aturà fins a Caçorla, ón se vegé ab lo rey de Castella lo día 20 de Març; resultant d'aquest assetjament establir-se la divisió y límits de les conquestes més de quant s'era fét en temps passat, puix que-s concordà que, sens ningun contrast, fós tot lo reyalme de Valencia de la conquesta y senyoriu del rey d'Aragó, y la ciutat de Xàtiva y Biar ab los llurs térmens, dés del port qui està enllà de Biar a la part deçà, y ab le ciutat y régne de Denia; y al metéix témps fôu convingut de fer resoltauent la guerra al rey de Navarra.

Hi gonyà en açò lo castellà, car no podent lo navarrench fer cap a diverses bandes del seu reyalme, aquell anà apoderant-se de diferents poblacions, enclós Logronyo, y vehent-se efectiva en part la anterior sospita d'En Alfons, tocant al compliment del castellà, puix que ocasionà alguns danys en les fronteres y declarà-s en guerra oberta contra don Ferràn de Lleó, qui abans havien esceptuat en los tractats, posà-s en cor lo nostre rey en no transigir ab tals malifètes; y és lo cert que -o metéix any s'obtingué la esmena convinent, y encare més la gloria de concòrdar al lleonès y castellà, çò que convenia al nostre rey per axí tenir més seguretat eu les seues terres, y poder més lliurement acompanyar, a la hora que convingués, los rebetles la trahició dels quals esperava.

Esclatà efectivament la mina de la sedició l'any següent, tal que dés d'Hariça (ón éra anat, al Març per rahó d'un cas que li calgué fer ab lo mestre de Calatrava, a qui donà

la vila d'Alcanyic), partí envers Provença, ón devía fer-hi alguns escarments. Començà per N'Aton, vescomte de Nimes, qui negava lo senyoriu dels comtes de Barcelona, y obligà-l a regonèxer-lo y a prestar nou homenatge, qui-s verificà a Beziers per lo mes d'Octubre: seguí després En Roger vescomte d'aquesta ciutat, lo qui, aliant-se ab lo comte de Tolosa, havia-li fét a mans Carcassona y altres forts, los quals recobrà En Alfons, perdonant al ingrát, qui-s posà encontinent en podèr séu, regonexent per consegüent lo seu senyoriu, per tal que tornà acceptar en feu çò que legalment havia perdut, lo qual ajust s'altimà per lo mes de Novembre del metéix any; y finalment, ja entrat l'altre any de 1181, en l'entremig del qual se-n éra tornat lo Rey ençà, de manéra que fòu tingut d'empendre un altre viatge vers la Provença, tingué d'anar a venjar la mort traydora que los partidaris del comte de Tolosa, segóns se déxa entreveure, havien donada a un amich de témps (per son llinatge) dels comtes de Barcelona, emperò en aquesta sahó fehel amich y servidòr d'En Alfons, a sabèr, En Bertran de Baux o Bauci, ab la fí, diu, lo Zurita «assetjà lo castell de Morell, ón se recolliren los homeyers, y per força d'armes fòu entrat, y fóren cobrats alguns forts que havien ocupats, y passà contra lo comte de Tolosa, talant y destruint la seua terra, essent derrocades algunes viles y llogars d'aquell comtat, y d'allà passà a Guiane y anà a Burdeus per veure-s ab lo rey d'Anglaterra».

D'acort Zurita ab lo memorial necrològich de Ripoll, recompta la mort, esdevinguda en 1184, d'En Armengol, comte d'Urgell, y del seu germà en Galceran de Salas, los qui, après d'havèr fét una profitosa entrada per lo régne de Valencia, al tornar-se-n ab gran presa y despulles, fóren sorpresos y perdèren la vida tocant de la vila de Requena, en un parany que-ls tenien parat. Dóna a entendre lo Mariana y alguns autors que los enemichs éren mauritans. En Monfar, sèns consignar la procehencia de la noticia, y confórme at los dos autors citats al començament, los qui asseguren qu'fóu N'Armengol mort per cristians, hi afig: «altres diuen que uns castellans qui en lo dit régne estaven retréts los de

naren mort, ocasionada de paraules que entre élls tinguéren sóbre sengles defenses del rey llur; y encare diuen que aquesta anada del Comte fóu de pau, per tractar alguns afers del rey En Alfons conyat séu, y ab la fí de rescatar alguns dels molts cristians que los maures de Valencia tenien».

Per quant puga valdre, convé recordar que aquest Armengol éra lo nét de Peranzures, educat a Lleó, lo qui, en les questions entre lo rey de Castella y lo de Lleó, fóu gran partidari d'aquest, y que en abdós reyalmes tingué heretaments y feus per tal com éra senyor de Valladolid per drets de la mare, al-hora que d'Alcàntara, Almenarilla y Santa Cruz, per donació del rey lleonès.

Parla En Monfar estensament de la familia d'aquest comte y dels casaments de les seues filles, une de les quals prengué per marit En Ponç, vescomte de Cabrera, qui no intimà gayre ab lo rey En Alfons, oncle séu, tant que alguna volta féu-li aquest renovar los feus que per éll tenia y los homenatges, per més que li valgué en altres ocasions, en certes discordies que tingué ab lo seu conyat lo comte En Armengol d'Urgell, fill del de igual nom mort a Valencia.

Ja indicarem en més d'una ocasió que alguns dominis del Mig-día de França éren lo fitó cobejat de diferents ambiciosos, o, quant menys, l'objecte que servia als uns d'escusa, sinó per prosperar, per no dexar prosperar als altres. La casa de França, conseqüent en sa política dés de la època carlovingia, éra la primera qui estava amatent; la d'Anglaterra, qui dominava a Bretanya, no ho estava menys, gelosa del engrandiment d'aquella; quant a Aragó, no dormia pas a la palla entre aytals rivalitats, profitant-se, com a tercer, ab los majors drets que allà en general tenia, y que, en particular, procurava tindre o adquirir: y los metéixs senyors meridionals, fluctuant entre les alternatives que resultaven de la bona o mala armonia qui corria entre aquelles potencies, se decantaven ja al un costat ja al altre, ab la inormalitat y mala fè d'aquell témps, no solament per conseguir independència en çò del llur, sinó per enlayrar-se, con ocasió se-n presentava, a despeses del senyor vehí, cre-

hent, com és natural, que tot gran estat ha començat per una limitada regió, y que l'etzar o la sort pot fer d'un insignificant baró nn sobirà respectat. En la desconfiança ha consistit devegades lo talent dels reys, y en la ocasió de què anam a parlar crehèm que no li mancà talent a En Alfons.

No fà pas tant de témps que havèm vist la patent ambició del comte de Tolosa respecte a la Provença, la seua fatlera en emparentar-se ab la vídua del darrer comte d'aquexa terra, y la consegvent guerra que ab éll li calgué sostindre lo nostre rey. La favor que En Ramon de Tolosa merexia de la casa de França pervenia, en part, d'ésser casat ab Na Constança, germana del rey francès, y axí, més que esperar d'éll puntual compliment d'anteriors prometences al d'Aragó, podia sospitar-se que no fóra ja may amich fehel, sinó fingit per salvar-se de les pretensions o embestides del anglès, amich del rey d'Aragó. Donchs bé: séns que un sapia los motius, se troba que per lo mes de Febrer del 1184 (1), En Alfons y lo comte de Tolosa ratifiquen lo llur darrer tractat de pau, afegint aquest que lleyalment ajudaria al altre contre qual-se-volguéssen rebetles séus, dés del port de la Clusa fins als Alps, y per tot lo comtat de Tolosa, Cahors y la Provença, y a seguir tota-hora que li semblas, la empresa de la ciutat d'Avinyó, exceptuant abdós contractants en la concordia los reys de França y de Lleó y lo comte de Forcalquier. Emperò, dos mesos no haguéren transcorreguts, segóns lo compte del Zurita, y passat un any, segóns lo nostre, per l'Abril, se troba lo rey d'Aragó a Najach fermant una altra concordia ab En Ricart, comte de Poitiers, fill del rey d'Anglaterra, en la que prometen valdre-s l'un al altre, y precisament contra lo metéix comte En Ramon de Tolosa, renunciant ab tal motiu l'anglès en favor del d'Aragó la ciutat y terra que En Roger de Beziers y Trencavello, germà séu, havia tingudes, renuncia que no sabèm compendre après de la nova enfeudació féta al propri Roger en 1180

(1) Lo Zurita diu 1185, y no sab per què, mentre que lo document no ofereix ningun dupte y espressa clarament 1184. Veja-s *Marca Hispanica*, apei dèch CCCCLXXIX.

de què donarem compte, y que no més pot significar o una pretensió del anglès sòbre los feus d'En Roger, o una cessió dels metéixs per part del aragonès al Ricart, a conseqüència pot-ser d'alguna nova rebelió, que ignoram, d'aquell antich vescomte.

Per més que no donguen resultats patents aquexes lligues y contra-lligues d'En Alfons, servirien quant menys per mantenir l'equilibri que tant convenia a un rey com lo nostre, qui havia de tindre los ulls fits en tan variats estréms com eren Castella y Lleó y la França, la Bretanya y los Estats del Mig-jörn, l'un dels quals éra prou, segons lo seu comportament, a distraure-l dels millors projectes. Axí ve-hèm que en aquesta ocasió y per avant tendeix lo nostre rey a refermar la amijança y unió ab los prínceps vehins, al-hora que conserva en favor seu los grans feudataris, com ho acredita lo regoneximent fèt en lo Febrer del 1187 per En Gastó de Bearn, en quant havia convingut abans la seua mare ab lo rey En Alfons, prestant-li noresmenys homenatge per tot lo Bearn y per la Gasconya; y és de veure la bona armonia mijançant entre abdós, per los obsequis que més endavant dispensa lo d'Aragó, axicom veurèm, originat tot açò segurament d'ésser lo bearnès molt amich del d'Anglaterra.

Ab la nació portuguesa, per ésser axí llunyadana, no podia tindre En Alfons tant d'interès com ab les altres en viure amistosament: emperò no perçò hi havia desacort. Ab tot, a la primeria del any 1188 fòu proposat per part del rey de Portugal confirmació de tractats, y éra tal lo desig del nostre rey de mantenir la pau, que no accedí de prompte, sinó ab la condició de que ans cessassen les desavinences que hi havia entre lo portuguès y lo seu parent lo rey de Lleó, amich del nostre. Essent-ho En Alfons d'aquests dos reys, no més li mancava tenir a ratlla lo castellà, energullit des de la conquesta de Logronyo, après de la qual ja diguérem que no havia donat gran compliment a quant abans havia promès. Semblant pèrdua revifà encare més la avorrició del navarrench contra lo castellà, y simpatitzant més ab En Alfons, per la matèxa rahó que també l'estimava agreujat per lo seu

enemich, fôu aquesta ocasió favorable per que entre Aragó y Navarra s'apaybegas aquella antiga avorrició que semblava inestingible dés de tants d'anys.

Vers lo mes de Setembre del 1190 vegéren-se a Borja En Sanxo de Navarra y En Alfons d'Aragó, y allà confederaren-se o féren formal promesa de valdre-s l'un al altre contra lo rey de Castella, y de socórrer quiscú lo reyalme del altre (1).

Aquest bon exemple donà peu a posar per obra çò que tres ans abans s'havía cogitat respecte de Portugal; y axí, en lo Maig del 1191, fôu conclosa la pau y aliança entre lo nostre rey, lo portuguès y lo lleonès. Restà, ab açò, isolat lo castellà, ab qui hi hagué de llavors ençà encesa guerra, donant algú per segur com fôu vençut en alguna brega lo nostra rey Alfons. Aquell isolament havia d'ésser prompte, per ventura, la font del seu aperduament; y bentost percaçaria lo seu orgull y deslleyaltat lo merescut castich.

Les questions qui duraven encare a Catalunya entre lo Rey y lo comte N'Armengol d'Urgell, per causa del seu parent Cabrera, tinguéren fí en l'any 1192, estant lo Rey a Tarragona, ón confirmà a aquell, diu lo Zurita, la donació que lo príncep d'Aragó, pare séu, féu al pare del Comte, de la ciutat de Lleyda en feu, y de les viles y castells d'Aytona y Albesa: y en recompensa de la cinquena part de Lleyda, que lo príncep d'Aragó havia donada al orde del Témple, donà lo rey al comte d'Urgell los castells y viles de Gebut y Mequinença, «y axí apar, afegeix l'Annalista, que reduhí lo Comte al seu servey y dexà de donar favor a En Ponç de Cabrera son adversari».

Se complí en aquest metéix any, en lo mes de Setembre, l'obsequi demunt indicat, que tenia dret a esperar del nostre rey lo bearnès. Primer de tót donà-li En Alfons tot lo comtat y terra de Bigorra, ab la filla d'En Bernat, comte de Co-

(1) La influencia d'En Alfons en lo nou amich és de deduhir en part pe los casaments que s verifiquen, puix que prengué lo navarrench per muller la filla d'En Ricart d'Anglaterra, lo gran amich del d'Aragó, y una altra de les filles del bretó se maridà aximetéix ab lo comte de Xampanya, lo fill del qual fó ab lo temps rey de Navarra.

menge, néta d'En Centullo, comte de Bigorra, qui éra cosina séua, y aquell estat, mancant la successió masclina, devía passar al Rey per rahó del feu. «Donà-lo-hi ab aquesta condició, que en cas de que morís no dexant fills mascles lledesmes la Comtesa, qui éra menor d'edat, tornas lo Comtat de Bigorra al Rey y als seus successors, dexant-li l'Estat durant la vida del Vescomte, o donant-li cinquanta cinch mil sous morlanesos, com al Rey li sabés bò, y reservant-se lo Rey tota la Vall d'Aran ab los seus tèrmens, y que fós fét als Reys d'Aragó homenatge per lo castell de Lorda y per tots los castells y fortalezes del Comtat, y s'entregassen per los Vescomtes de Bearn, ahirats o pagats, segóns lo costum d'Espanya». Són aquexes paraules del Zurita.

Coloquen alguns historiadors en l'any 1194, díe 16 de Febrer, un succés desagradable per Catalunya, la mort del arquebisbe de Tarragona, En Berenguer de Vilademuls, per En Guillèm Ramón de Mont-cada. Bé recordarà lo llegidor la confusió a què donà lloch aytal noticia, per haver-la aplicada un escriptor al Guillèm qui vivía a-les-hores del casament d'En Ramon Berenguer IV ab Na Petronella, suposant que la emigració del Mont-cada per causa d'aquest crim li havia facilitat ocasió per interessar-se en benefici del seu senyor.

L'annalista Feliu s'estén quelcom més, dihent que los matadors fóren, a més del Mont-cada, lo vescomte de Cabrera y Galceran de Pinós, ab los qui tingué diferents enuigs lo arquebisbe, per defensar varonivolment lo patrimoni de la seua esglesia, y que trametent-lo a Roma per embaxador seu lo rey, fáu mort a trahició prop de Mont-cada, judicant-se que fóssen los agressors los demunt nomenats, si bé confés-sa no havèr trobat prova per que-s dega assegurar ni creure; «per més que hom recompta, afegeix, que en penitencia undà lo vescomte lo convent de Sant Salvador de Breda, y lo Mont-cada oferí al monestir de Sant-Cugat lo lloch ón se roba edificada la esglesia de N. S. Puig-de-Creu ab ses honors».

Amat, en sa *Historia eclesiástica* (vol. IX, p. 321), no no-

mena lo matador, y solament diu que havent-hi en aquella ocasió guerra entre diferents senyors, l'un dels quals era casat ab una neboda del arquebisbe, a la qual familia tenia aquest força afecte, lo prelat amonestà aquell, ab esperit de acabar las discordies, y vehent-se, al cap y a la fi, en la precisió d'empresonar-lo, després, en venjança sens dupte, l'enfurismat nebot acoltellà l'oncle arquebisbe, per tal que vingué a morir de les ferides.

La noticia que dóna lo Feliu és la més antiga y gayre-bé la més autoritzada, encare que no perçò més justificada, donchs, acomparant-la, havèm vist que la prengué del *Archiepiscopologio* de Blanch (cap. XX), autor de regoneguda consciencia històrica, si bé en lo còdiç, o millor, copia que havèm tingut en poder nostre, s'hi nota diferencia en la data, per tal com s'hi diu que fôu l'assassinat comès lo día 19 de Janer de 1193.

Tingué compliment en l'any 1195 lo resultat desastrós per Castella que havia de ocasionar la altivesa del seu rey y son comportament o actitud envers les demés nacionalitats espanyoles. Les cròniques musulmanes y la del arquebisbe D. Roderich van d'acort en la ponderació de extraordinaries forces del maures y dels castellans qui devien encontrar-se a un punt donat per batallar, a conseqüencia d'una lletra de desafiament, endreçada per don Alfons de Castella al Emir El-Mumenin (lo Miramamolí de les cròniques) d'Àfrica y Espanya.

A aytal personatge li diuen generalment los nostres historiadors, enclós lo Zurita, Yucef Mahogemut, equivocant lo pare ab lo fill, per no tindre en compte, sèns dupte, la forma dels cognoms aràbichs, puix que no éra Yucef, sinó en tal cas Ben-Yuceff, escrivint-se en la seua llengua Yakub-ben-Yusuf, per sobrenom Almançor; y aquest fôu lo personatge, y no altre, qui havent-se trobat a Alarcos ab don Alfons de Castella, lo destroçà, per tal que sols de presoners arribaren-ne a fer los maures vint y quatre mil, divent-se la salvació del Rey a la casualitat de tenir lo castell d'Alarcos, ón s'éra

refugiat l'Alfons, una porta trasera per la qual pogué sortir a temps, estorcent de la furor musulmana.

No entrarèm a investigar si les grandíssimes forces que portava don Alfons de Castella, segúns diuen los cronistes, éren en tan gran nòmbre com aquests suposen, puix que ben sabuda és la extensió d'aquesta nacionalitat en la època de què tractam, y ni encare lo succés deuríem espondre per ésser estrany al nostre objecte; emperò ha fet mester recordar-lo, com aximetéix aquella circumstancia, per traure una conseqüència de fets anteriors, corroborada per lo parer d'un notable escriptor dels nostres dies: «La damnada voluntad dels reys de Lleó y de Navarra, diu lo Romey, qui aparentaren anar en aucsili del de Castella, y que li falliren aposta y deslleialment, per torçada política y mires ambiciosas, com demostrant-ho estan los fets y la llur aliança seguida tantost ab Yakub, fôu positivament una de les causes de la desfeta del Alfons, y En Roderich de Toledo s'espréssa en termens de no dexar la mínima part de dupte sóbre aquest punt.»

La explicació de la causa qui humilià Castella, çò és, la inculpació cntre los reys vehins, és solament deguda, com és de veure, al historiador castellà, ¿y què haurien dit, a havèr eczistit, los historiadors lleonesos y navarrenchs? ¿és valedor traure en conseqüència la infidelitat anterior per la amistat posterior ab l'emir africà? ¿no hi hà en totes èpoques, anteriors o posteriors, tractats entre los emirs musulmans y los reys cristians de les nacionalitats espanyoles, inclusa Castella? Per nosaltres la causa vé de més lluny, la causa està en l'ergull e informalitat del rey castellà o dels seus àulichs: al trencar los tractats ab l'Alfons d'Aragó a-les-hores de la guerra contra Navarra tingué principi tan gréu mal; d'aquí va nàxer la unió entre lo navarrench y l'aragonès, d'aquí nasquéren los demés tractats, dels quals ja donarem compte, promoguts per lo nostre En Alfons, qui donaren per resultat ajuntar-se tots los reys, la major part dels quals havia agreujats lo castellà, sens fer esment de la pèrdua de la llur amistat y del adjutori que-s podien prestar algun die.

De gran coratge podia donar proves don Alfons de Castella al desafiar al Miramamolí, no obstant de veure-s isolat y d'havèr perdut la amigança dels altres reys d'Espanya; emperò la donà aximetéix de gran lleugeresa en les seues obres, que lleugeres solen ésser aquestes con la rahó no les guía.

Veus-ací com en la batalla de les Navas, ón fóren unides les nacionalitats espanyoles, no bastaren les innumerables osts mauritanes ni la presencia del Miramamolí per humiliar en lo més mínim lo podèr ajustat dels reys d'Espanya y dels llurs respectius exèrcits.

En tant que esdevingué aquell desastre a Castella, los nostres historiadors nos parlen de la gran pau y repos qui regnava a Aragó, y aquesta pau, més que filla de la sort, la consideram aparellada ja de lluny per lo nostre En Alfons. No tenia aquest tants d'anys per que s'enujas de batalles, y axí havèm de creure o que éra resultat d'un plan polítich, per fer ressortir la preponderancia de la nostra nació, acomparada ab les demés d'Espanya, als ulls de la Europa, o éra veritablement aquell estat un plan no polítich, verificat a impuls del caràcter pacífich y bò que al nostre rey atribueixen generalment los nostres historiadors.

Sol dir-se que los grans béns porten darrera séu grans mals, y si, de fét, éra un gran bé per lo Rey y per la terra la suma pau de què gaudia, de témbre fóra un proper desastre, ja que, per dissort, tocam tot sovint la veritat d'aquella sentència o crehença.

Les matances d'abdós bàndols, cristià y moresch, esdevingudes a Castélla y lo gran desorde que hagué de produhir en les poblacions espanyoles, qui romandrien aclaprades en la miseria, calia que fóssen transcendents en la higieni pública, que per guerres havèm vist donar començament, en diferents témps, a pestes y marfugues. Un escriptor foraster, En Mateu de París, diu que a la vinguda de tan des comunal multitud de morisma s'escroxí la cristianitat, pronosticant-se grans ayguats com en castich del cel, que restaren assolats los alberchs, y hom patí tot-seguit una far

horrorosa. Alguns dels nostres historiadors parlen aximetéix d'aquexa fam, encare que suposant-la anterior a la desfeta d'Alarcos, y fins de pluges de sanch (fenòmene que los naturalistes d'aqueixs témps ténen més motiu de conèxer que no los antichs cronistes); emperò lo Zurita assenyala ja la fam y pestilença a Catalunya en lo propri any de la mort del rey, y, per tant, posterior al succés de Castélla.

Sía resultat, sía coincidencia, lo fét és que en la època de tantes fatalitats per Espanya, ab tot y la pau de què gaudia Catalunya, sentí pregonament la nostra terra lo crudel verí d'una pesta, lo caràcter de la qual ningún curiós no-ns descriu, si bé per la repetició d'altres qui afexuguen lo territori hispànich en les vinents centuries, pot calcular-se si fóra aquell horrible contagi çò que després portà lo nom de *glànola*, vinguda del Orient per ventura ab les reçagues de les crohades, infermitat que més detingudament tindrem ocasió d'esplicar en altres bandes.

Diuen que En Alfons, qui-s trobava a Aragó a la entrada del any següent, passà a Lleyda, ón devien fer cap los principals personatges del orde del Tèmple, ab motiu d'una nova donació regia que-s féu al metéix, y d'allà partí dret a Barcelona, passant després, per lo mes d'Abril, a Perpinyà, per celebrar parlament ab la idea de facilitar socorsos als freturosos y alleujar l'insoportable treball de la fam, les necessitats de la qual procurà ja remediari en altres indrets dels seus reyalmes, y que, essent allà caygut en una greu dolencia, hi morí lo díe 25 del dit mes d'Abril del any 1196.

Del testament que otorgà en Alfons a Perpinyà no resulta la malaltia que passava, sí solament que-n morí *quando prefatus Rex jacens egritudine qua obiit*, segóns axí ho declaren los testimonis En Albert de Castell-vell, en B. de Portella, davant l'altar de Santa María Magdalena de Çaragoça, en presència d'En Guillèm, bisbe de Osona, En Pére, sagristà jutge de la metéxa Seu, y En Berenguer d'Arbucies o Alcià, jutge ordinari de Girona.

Al llegir aquest ben curiós document de que prompte ns ocuparem, los nostres ulls s'encontraren ab una gran di-

ficultat, que no sabérem resoldre tan prestament, meravellant-nos de que no hi hagen parat esment los qui l'estudiaren. Córre la veu y és generalment admès que En Alfons morí en l'Abril del 1196, y no podèm duptar de que visqué un poch abans, per diversos actes, ja mencionats, en què intervingué: en la declaració procehint al testament s'espréssa que-l féu lo rey En Alfons cor-près per una malaltía de què morí, *qua obiit*; mes, al cercar la data del document, lluny de trobar lo mes d'Abril del 1196 o almenys lo sisè mes après d'aquesta data, segóns disposa la lley, s'hi troba lo mes de Desémbre del 1194.

Preguntam are ¿quina d'aquexes dues dates és la errada, puix que necessariament cal que ho estiga una de les dues, per l'anacronisme que enclou, car mal pot donar-se compte anterior d'un fét posterior, donant-lo per esdevingut? Són dos los exemplars eczistents d'aqueix testament en lo Reyat Arxiu, emperò ningun d'élls original: l'un està en pergamí, séns ningun caràcter d'originalitat, puix no té signatura alguna, ni testimonis al peu, ni nom d'escrivà, y acaba en la data, ab la estranya particularitat d'ésser escrit d'abdós costats, d'apàrer la seua lletra quelcom posterior a la època de En Alfons, y de tenir a continuació, après d'un blanch de sis o set ratlles, un altre document. Corrogut està en alguns caps aqueix pergamí, mas lo peu o final, per tal com cau al centre, és intel·ligible y encare dirèm que està del tót clar, podènt hom llegir la data, que no és ninguna de les dues citades tocant de les quals sobrevé lo dupte, sinó—espasme-s lo lector—la del Desémbre de 1144, època en què En Alfons éra nin de vuyt anys y regnava son pare lo Comte Ramón Berenguer IV.

Aquest exemplar és lo qui té al començament la indicada capçalera, com donant entenent de que és allò la reducció del testament a sacramental, ón los testimonis declaren que lo Rey morí de la infermitat que patía a-les-hores que ordenà lo testament y que ho fan públich ans del sis mesos *sicut continetur in libro juriurum*, no obstant de veure-s de prompte y per lo contingut que no ni hà tal testament sacramental,

per ésser sumcupatiu, ab totes les formalitats curials y legals, y parlant sémpré lo testador en primera persóna, com no sol veure-s en los sacramentals, ón parlen los testimonis ab referencia a aquell.

Una altra estranyesa ofer la dita relació o capçalera, puix que, suposant-se que l'acte tingué lloch a Çaragoça y nó a Catalunya, davant l'altar de Santa-Maria Magdalena d'aquella catedral, crehent, per tant, que-s resoldria axí per interessar al régne d'Aragó en quant atanyés a la successió, los testimonis qui relaten o dónen compte no ho fan per l'orde ni en presencia de ningun personatge d'aquell reyalme, sinó de tres catalans, dós de Vich y un de Giróna.

L'altre exemplar o copia a què aludim se troba en un registre intitulat *Varia II Alfonsi I*, que més aviat podria dir-se-n cartulari, puix que no és registre de cancelleria y sí un aplech de copies testamentaries y altres escriptures: en éll, fol. 94, s'hi troba la del testament qui-ns ocupa, menys de precehir-lo la capçalera que porta lo de pergami, tenint al peu la signatura del Rey, la del seu fill En Pére, y a continuació les de numerosos testimonis, dels quals los dos primers són los qui ún suposa en la indicada capçalera que fan la relació, romanent clos al cap-devall lo document ab tota formalitat per lo notari En Pére de Blanes, qui declara haver escrit aquell testament per orde del senyor Rey. En aquesta copia la data és del Desémbre de 1194, y la lletra és un xich posterior a la del pergami.

Tanta confusió, com més amunt diguérem, veritablement nos ha dextat de prompte sés sabèr còm resoldre, sobre-tot no tenint noticia de que hi haja ningun exemplar original ab què comprovar les citades copies, y sols per la rahonada congettura que anam a esposar havèm cregut exir del bar-ranch sens rojor ni pena.

Eczistí, sés dupte, a parèr nostre, lo testament original 'En Alfons, emperò menys de sabèr-ne lo lloch ni lo témps: copia en pergami, per les referides circumstancies, amos-a ésser una copia presa per noticia, y qui sap si la propor-onà alguna de les corporacions favorides en lo testament,

puix que certes déxes s'hi veuen subratllades; ab l'indicat obgecte esclusiu y lo poch interès o ignorancia del copista, no és de maravellar que essent la data una minucia secundaria, la posas aquell, no tal com devía estar, sinó com li paregué que la llegien o descobrien los seus ulls: y que acò és una errada manífesta y gréu no cal posar-ho en dupte, errada que ans que nosaltres descobrí l'ull zelós d'algun historiador, per çò que al peu de la data 1144, ben mirat, s'hi descobre, en caràcters del XVI^{en} segle (caràcters qui no-ns són desconeguts en llur fórmula particular, per algunes acotacions que havèm descobertes en altres documents), la paraula *fols*.

Façam are una altra pregunta per a resoldre: ¿la copia del registre, qui no té la capçalera del pergamí, y en cambi té les signatures al peu, fôu treta del antich original, perdut, o bé de la altra copia recòndita en lo Rey al Arxiu? Si fôu copiada del original, havèm de donar llavors per falsa y afegida la capçalera del pergamí, fals l'acte suposat a Çaragoça y fals per consegüent la asserció de la malaltia del Rey, de la qual morí, *qua obiit*; y quant a la data del 1194, podèm admetre-la per la possibilitat d'havèr fét testament lo Rey, en aquest any, a Perpinyà, jatsia no morís fins dos anys després, y casualment en la metéxa vila, de la qual sobrevivença no podèm duptar, per quant los darrers pergamins pertanyents a En Alfons (segóns és de veure per los inventaris del Arxiu, nòmbres 726 y 727), són del Març del 1196, Era 1234, al pas que los dos primers del seu fill En Pére la porten de 5 y 6 de Maig del metéix any. Més, si la copia del registre fós copiada de la altra informal, y realment lo testament hagués estat otorgat en lo metéix any de la mort del Rey, o sia en 1196, nos caldria regonèxer que lo copista del registre rebujà la capçalera del pergamí y esmenà la errada de la data en quant a la desena, emperò no curant de la unitat, és a dir, que sabé corregir 1144 per 1194, divent-ho ans hé suplir per 1196; emperò no és aquest càlcul tan probable con lo primer, car a ésser la una copia presa de la altra, serí eczacta o igual en lo peu, y ja havèm vist que en lo pergan

no hi hà sots-signatures. De totes les maneres, semblants informalties no destrueyen la essencia del document, y tant si és aquest otorgat en 1196 o en 1194, no dexarèm perçò de retraure-l com al veritable testament del rey Alfons.

Per lo testament vehèm los fills mascles que tingué lo Rey. Fóu lo primer En Père, qui succehí al pare en lo règne d'Aragó, en lo principat de Catalunya, en los comtats de Rosselló, Pallars, Cerdanya y Conflent, y en totes les altres terres dés de la ciutat de Beziers al Port-Asp. Lo segón fou En Alfons, al qui féu hereu en tot lo comtat de Provença, en lo d'Amillà, Gavalvà y Rodench, y en tot lo dret que per lo Rey tenia lo senyor de Mont-peller. Lo tercer fill, nomenat Ferràn, l'oferí lo pare a Déu y a la Verge Maria, destinant-lo a monge de Poblet.

Per la successió substitueix En Alfons, per son orde, l'un fill al altre, prevenint que si un ne romangués sèns tenir los altres successió masclina, sia hereu lo qui sobrevisca de tot açò dels demés, y si morts los mascles romangués solament filla, sia aquesta hereua universal, y si no fós maridada, que-s marit ab consell dels marmessors, arquebisbes, barons, comtes y prohoms de la terra, disposició notable per quant s'hi estableix la successió per fémбра, ja ordenada per altres regnats anteriors per comtes de Barcelona y per reys d'Aragó, y vé axicom lligada la destinació de la successora regia a la voluntat, no de la córt, mas de les córts, que axí dóna-ns-ho à compendre al nomenar-se los prohoms: *cum consilio et voluntate manumissorum, archiepiscoporum, baronum et militum, et proborum hominum terre mee.*

No s'hi llig lo nom de les filles en lo testament, emperò los nostres historiadors y genealogistes dónen-nos d'élles noticia, referint-nos que fóren quatre, Na Constança, qui-s maridà ab Emerich rey de Ongria, y essent-ne enviduada, passà a segónes noces ab En Federich II, emperador d'Alemanya y rey de Sicilia (ab lo qual vehèm que los drets aleats més tart per Père *lo Gran* al conquerir aquexa illa aduc provenien en part de la casa payral) (com éra originari e la metéxa lo nom de Constança que portà la muller

d'aquest rey); Na Lionor, qui-s maridà en 1203 (y més probablement en 1200) ab En Ramon IV, comte de Tolosa; Na Sanxa, qui prengué per marit En Ramon V, també comte de Tolosa; y Na Dolça, qui fôu religiosa del monestir de Sixena, del qual fôu fundadora la reyna Na Sanxa, mare séua, qui aximetéix se recollí al claustre, après de la mort del rey, en lo metéix monestir, ón morí en lo Novémbre del 1208 e ón fôu soterrada.

Es curiós sóbre-manéra aquest testament per les innumrables déxes que enclou, a favor de les esglesies de tots los estats, y per los donatiuè que s'hi fan, provant-se clarament per aquesta circumstancia ésser estat En Alfons tan religiós com esplèndit. Entre les primeres se n'hi troben dues que val la pena d'ésser mencionades, com a noticies d'art, y són tres-cénts sous perpètuus dels rèdits que tenia lo rey a Tarragona per obra de la seua esglesia, *donec sit hedificata*, lo qual prova que en l'any de la mort d'En Alfons li mancava una bona part de construcció a la catedral d'aquella ciutat (nova que convé tindre present per que-s veja la lentitut de la restauració en los seus primers témps), y la coróna reyal al monestir de Poblet, ón mana lo Rey que sia lo seu còs soterrat, al pas que déxa tots los molins de Ribes, en compensació de la seua sepultura, a Santa-Maria de Ripoll, ab lo qual vé a establirse que sia per avant aquell monestir panteó dels Comtes-Reys, y cessant per consegüent en la honor que havia tingut d'esser-ho Ripoll per los comtes de Barcelona, y Sant-Joan de la Penya per los antichs sobirans del reyalme primitiu aragonès.

No sabèm de cert en quin témps y còm fôu translladat lo cadavre d'En Alfons a Poblet, emperò consta que allà estava soterrat, en un sepulcre, qui éra lo primer y més immediat al presbiteri per la part de la Epístola, segóns la següent descripció que-n fa lo Finéstre, historiador d'aquell monestir: «Té demunt la tapadora del sepulcre dues estàtues o imatges seues d'alabastre esteses, la una a la part de la Capella reyal vestida ab hàbit de diaca y corón de llorer

al cap, y a la part qui mira al Cementiri la altra ab cogulla cisterniana, hàbit ab lo qual volgué ésser soterrat, per la molta devoció que tingué al Orde y a aquest lo seu monestir.

Lo nostre historiador més antich, l'autor del *Gesta Comitum*, dedica un capítol a En Alfons: lo qui l'acompar ab lo que nosaltres havèm escrit ab igual objecte, los trobarà concordés, sens altra diferencia que ésser un sumari lo contingut del primer. En éll s'hi diu quelcom del caràcter del Rey, *fuit strenuus et liberalitatis plurimum amator*, y en parlant, després, d'un viatge que féu a Sant-Jaume per visitar lo còs del Apostol y concordar al metéix témps los reys d'Espanya, hi afig aquestes notables paraules, qui confermen la nostra opinió en quant al caràcter del Rey, al metéix témps que la nostra asserció sobre lo comportament d'algun dels monarques contemporanis séus: *Ildefonsus, qui providus in omnibus bonis erat, proposuit in sua animo beati Jacobi limina visitare et Reges Hispaniae invicem convocare ut dilectionis fœdus mitteret inter eos ut facilius valerent contra Agarenos... Divino siquidem nusu quosdam Regum in fœdus amoris conjunxit, alios autem ad tam magnum et optimum actum nullatenus valuit concordare.*

En la propria relació s'hi consigna que morí de la febra a Perpinyà, y que fôu açò en l'any del Senyor 1196. La posteritat o los historiadors li han donat lo sobre-nom de *Cast*: no sabèm en què ho funden, y si aytal nom reposa en la amor que en lo testament a sa muller manifestá, y la manquedat de noves qui poguéssen fer sospitar de sa honestedat y bons costums, admetèm de grat lo calificatiu, tant més quant en los regnats successius no-ns mancaran noves qui, per dißsort, abonen més d'una vegada la incontinença dels reys, axí fràgils en aquesta part com los propis barons qui-ls feyen companyia.

Per ésser En Alfons lo primer comte-rey, ço és, lo primer príncep de la casa de Barcelona portant títol de rey d'Aragó, convé dexar ben clar quant atany a la dinastia, per es-

quivar males intel·ligències o infundades interpretacions, que més d'una vegada poden confondre al llegidor y fins induhir a errada al historiador, sobre-tòt si és foraster o no pertany al territori de la nostra antiga nacionalitat.

Parlant lo Zurita, lo principal historiador aragonès, de la llengua catalana, s'espréssa ab tota senceritat ab aquests tèrmen: «Era aquesta general afició dels reys, car des que succehiren al comte de Barcelona, sèmpre tinguéren per sa naturalesa y molt antiga patria Catalunya, y en tòt conformaren ab les seues lléys y costums, y la llengua de què usaven era la catalana (1), y d'ella fòu tota la cortesanía de què s'estimaven en aquell tèmps.»

¿Què més podèm dir? Con no n'hi hagués prou d'aquesta asserció, tan imparcial y autoritzada, les proves que anirèm aduhint en lo curs d'aquesta Historia, al particularitzar los actes dels reys que s'aniran succehint, acreditaran que, no per intitular-se reys d'Aragó los successors de En Ramon Berenguer, s'han de considerar aquests com a prínceps d'una dinastia estranya a Catalunya, o millor, com a prínceps naturals d'un altre estat qui tenien aquella sòts lo llur domini, axicom tinguéren després los demés estats qui anaren-se agregant o conquerint.

(1) Ab rahó diu lo Cronista de Barcelona que en aquest segle la nostra nacionalitat se presentá ab fisonomia propia, ab literatura y llengua propries; emperò, per més que volguéssim estar-nos-ne, no podèm dexar ací de contradir-lo en dues errors fatals per la llur transcendencia. En bona-hora que de la literatura d'aquell tèmps se-n diga catalano-provençal, per ço que d'abdues participa, emperò tal nom no mereix la llengua de la nostra terra a-les-hores que, ab sa fòrma especial, se regonexia lo catalá independent del provençal parlat, del idioma general del Languedoc, de la llengua convencional dels trobadors y d'altres molts dialectes qui eczistien a Gasconya y altres comarques. Com a mostra d'aquexa llengua que lo senyor Balaguer vol nomenar catalano-provençal, nos reproduheix en sa Historia, prenent-ho de la *del Languedoc*, l'homenatge y jurament d'Elzear de Sauve a la vídua d'En Bernat Aton, en 1159: emperò lluny d'ésser axí, l'idioma usat en lo dit document no és ningun dels citats yí s solament un mal llé d'un notari rústech, lo qui, no sabent tota-hora llatinitzar, entremescla a plah ab les frases llatines d'altres del romanç local, sobre-tòt en lo referent a cert fòrmules, com és de veure prou sovint en aquelles centúries.

Tant En Alfons com tots los altres comtes-reys successius fins a En Martí, y encare per costum, per avinentesa y per necessitat los descendents d'En Ferran d'Anglaterra, tots fóren catalans, generalment per naturalesa, en las llurs costums, en lo llur idioma y en lo llur esperit, heretat de la noble soca dels Berenguers. Veja un hom, sinó, com d'aquí-avant naxen, viuen, moren y són soterrats los nostres prínceps a Catalunya, essent Barcelona la llur cort y alberch, per tal que vé a ésser en aquesta part la capital de Catalunya continuació de çò que éra estat abans d'ajustar-se ab Aragó, y després, per semblant motiu, centre preferent de la confederació catalano-aragonesa, tenint allà son arxiu general y cancelleria, lo palau de llur més constant estatge, ón solien rebre les més solemnes embaxades, y dés del qual exercien, indistinctament y sés perferença sóbre tots los demés estats de la Corónia, lo suau domini que per tants de segles veneraren, mantinguéren y van axí coldre los aragonesos com los catalans.

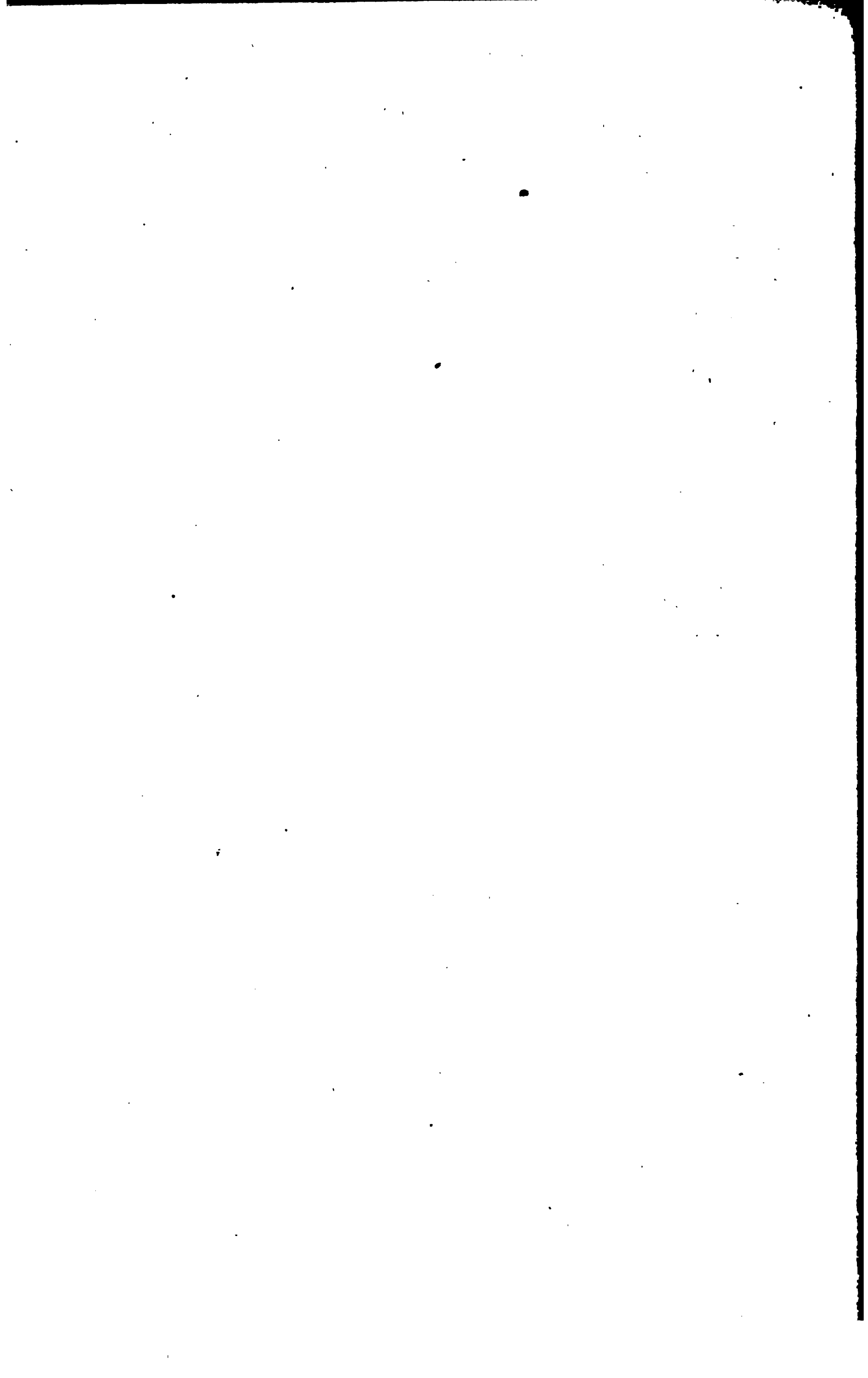
Algun escriptor o poeta ha comparat aquest domini dels nostres reys al sol en sa carrera, qui va transmeten la seua llum a les altres planetes, per simbolitzar ab açò que la vida y estatge d'aquells senyors no éra igual ni estable, puix que visitaven continuament los llurs estats, trobant-se ab la llur cort tan prompte en la capital dels uns com dels altres, seguint en quiscun los seus costums y usatges y temprant-se a llur constitució o autonomia particular. Con no fós aquest costum general en aquell témps, nos revelaria axò la forma federativa de la nostra nacionalitat, com ún veu per los propis títols que adoptaren los Comtes-Reys, puix d'Aragó se-n nomenaren reys; de Catalunya, Rosselló, Urgell y altres comtats se limitaren a nomenar-se-n comtes; de Mont-ller y d'altres dominis se-n titularen únicament senyors; de Valencia y de Mallorques, que arrancaren al Islamisme y no havien constituit ja may ningun reyalme cristià independent, tinguéren la fantasía de nomenar-se-n també reys, no obstant de no ésser més que estats units o agregats,

sóts la fôrma federal, a la confirmació primitiva del règne aragonès y del comtat català.

Per aquesta rahó, principal o única, los reys, al succehir en lo domini se coronaven, no en una sola cerimonia com a dominadors generals, sinó en quiscun dels estats, per açò que éren, en Çaragoça com a reys del règne d'Aragó, en Barcelona com a comtes d'aquest títol, y en Valencia com a reys de Valencia: emperò, llevat d'aquests actes, fora de les córts respectives de cada estat, a les que devien concórrer com a presidents, fora dels viatges que, per rahons polítiques, per avinentesa o per altres ceuses, feyen no solament a les capitals, sinó als més insignificants pobles, y fins als més apartats limits dels llurs dominis (segóns és de veure per los registres de *Itinerum* que-s conserve nencare en lo Rey al Arxiu), la estada més constant, lo veritable, centre de tota la nacionalitat éra la capital de Catalunya, ón havia sémpré habitat la soca varonívol o masclina dels llurs ascendents, los comtes de Barcelona; y aquesta observació pot comprovar-se no menys acompanyant les dates y llocs d'expedició dels innumerables documents que sancionà la regia mà, conservats aximetéix en lo nostre famós y envejat dipòsit diplomàtic.

Repetint ací un exemple d'acomparança que en altre lloch esposarem, podèm dir, per convenciment dels nostres lectors: lo rey de Cerdenya éra lo duch de Savoya y residía a Turin, poques vegades pot-ser visità aquella illa que li donava lo títol superior, emperò per més que a sa nacionalitat la nomenassen sarda en la Geografia y als seus soldats sardeschs, al tractar-se d'exèrcits d'Europa, jamés los prínceps d'aquexa nacionalitat italiana dexaven d'ésser considerats com a saboyans per llinatge y piamontesos per naturalesa. Consideram donchs, per igual semblança y per las raho abans alegades, als successors d'En Ramon Berenguer I enclós En Alfons, com a prínceps catalans, com a continuació de la soca dels comtes de Barcelona, no interrompuc per la unió d'Aragó ab Catalunya, ni per lo superior títol

reys ab lo qual, dés d'aquest venturós aveniment, s'honren: y sia açò tan solament dit per veneració a la veritat històrica, y nunca ja may per minvar ni disputar ninguna gloria al reyalme aragonès, lo millor germà, sempre fehel y afectuós, ensémps que noble y excels, de la nostra benvolguda Catalunya.





†

Fundacions. Competencia entre l'arquebisbe de Toledo y lo de Tarragona. Aquest jutja per sí una causa de divorci, Constitucions de pau y tréva, ab intervenció del arquebisbe. Elevació d'un bisbe de Lleyda a la seu metropolitana de Narbona. Un bisbe d'Urgell renuncia al bisbat y se retrau a Bellpuig. Assassinsats d'arquebisbes. Assistencia de bisbes catalans al concili Lateranench. Concili de Tarragona aón acorden no seguir més lo compte dels anys dels Reys de França.

LES fundacions més principals del regnat d'En Alfons poden reduhir-se a les del monestir de Bona-vall, en lo comtat del Rosselló, qui pertanyia al orde del Cistell, nova prova de que aquest anava estenent-se per Catalunya, corrent la veu de que los primers monges qui devien ocupar aquell sagrat reclohimient vinguéren, axicom alguns d'altres, del monestir de Font-freda en la Galia Narbonenca: la de Scala Dei, corresponent al any 1168, segons resulta dels historiadors del propri monestir, afegint-hi aquest parer lo nostre annalista: «Creuen alguns, y ho asseguren los Religiosos, fundats en la tradició, havèr ja vingut los Cartoxos nomenats del comte Berenguer IV en lo seu témps, y que per lo foren translladats de la Conreria al lloch del Convent»: la monestir de religioses de Sant Bernat de Vall-bona, féta, segons recompta l'autor dels Annals Cisternians y altres historiadors d'escassa autoritat, per l'ermità Poblet a instancies de Na Berengueta de Cervera, venint Erga, sa primera abadesa, ab algunes religioses del monestir de les Tu-

lebres de Navarra; y finalment, la realitzada per lo meteix En Alfons, en 1194, en lo lloch nomenat Selva Reyat de la diòcesi d'Arles, per lo qual acte prometé l'abat del Cistell, en nom propi y del nou prior al monarca, que cada día hom resaria per éll en la missa.

La poca seguretat en les notícies alegades relativament al monestir de Scala Dei y Vall-bona, pot-ser fóren la causa de que En Monfar aenantas respectivament aquexes dues fundacions, segóns que veurèm al seu témps.

En defalt d'altres noves de fundació y construcció, mereix ésser citada com a notable la consagració féta, en los idus de Novembre del 1169, per En Guillèm, bisbe de Giróna, y En Pons o Ponç, bisbe de Tortosa, abdós d'un meteix cognom, Monells, del monestir de Sant-Pére de Camp-rodon, en lo comtat de Besalú.

Referent als bisbes de la temporada que comprèn aquest capítol, són dignes d'esment alguns fets, diversos en sa índola, emperò de gran interès y, en part, d'amanosa curiositat, sobre-tót los qui atanyen a les facultats episcopals.

Lo primer fet de què anam a donar compte revela ja en aquells llunyadans témps los fums o pretensions dels arquebisbes toledans, en quant a axercir la primacia. Romanent vacant l'arquebisbat de Tarragona, per la mort del arquebisbe Bernat Tórt, esdevinguda en 1163, lo toledà passà a consagrar un bisbe de la metròpoli tarragonina, y axò que és més, eczistint-ne un altre consagrat per l'arquebisbe difunt. Trobant-se, donchs, a Tours lo papa Alexandre III, prohibí al toledà que, sóts color de interinitat, intervingués en la nostra esglesia, *nec in ordinandis Ecclesiis nec dectionibus vacantium Ecclesiarum faciendis*. La diòcesi del ordenat éra Pamplóna, y tenim lo dupte de si-s comprenia, en aquell témps, sóts lo domini de la metropolitana tarragonina, com conceptuar que la atribuiria a la séua lo toledà, pot-sér fundat en lo domini que pretenia tindre lo rey castellà en alguns punts de Navarra.

Podria, per ventura, aclarir la major o menor improprietat d'abdós actes o consagracions lo testimoni que cita l

Marca, a sabèr, En Robert de Monte, lo qui, parlant del concili Turonench, diu que compta haver estat espulsats de la esglesia de Pamplóna dos bisbes consagrats, l'un per lo tarragoní, y l'altre per lo toledà, subrogant-los per un tercer: emperò no cal fihar-se gayre d'aytal testimoni en lo referent a la part de coneximents y d'èpoques, puix que en sa metéxa relació dóna al toledà lo títol de *primat de tot Espanya*, per no conèixer que llavors, a havèr-hi lo títol de primat, no ho fóra lo toledà, sinó, a tot estirar, de Castella.

En l'any 1165, l'arquebisbe tarragoní En Cervelló jutjà per sí la causa del divorci que s'intentava entre En Guillèm Ramon Senescal y sa muller Na Beatriu, per ésser consanguinis, y a aytal fí donà facultat a la muller per passar a noves esposalles, y ordenà la manéra de succehir dels fills de aquexa senyora, a la hora de defallir la mare.

A una reunió que celebrà lo rey Alfons a Font d'Aldara, intervingué, segóns consta, En Guillèm, arquebisbe de Tarragona, acompanyat dels seus sufraganis, y en élla fóren establertes constitucions de pau y tréva, que éren de gordar dés de Salses a Tortósa y Lleyda, o com si diguéssim en tot Catalunya. No estant lo pahis en la trista situació d'aquellès èpoques ón tals resolucions éren l'únich camí de tranquil·litat tranzitoria, no cahèm, certament, en lo motiu que induhiria lo cor del Rey a aquella resolució, que sens dupte portaria una bona fí, atesos lo caràcter y demés circumstancies morals d'En Alfons.

Notable és la transllació d'En Berenguer, bisbe de Lleyda, qui ans éra estat abat de Mont-aragó, en 1191, a la esglesia metropolitana de Narbona. Aprés del gran treball que costà l'emancipar les diòcesis sufraganies de Catalunya del metropolità narbonench, y erigida la seu superior tarragonina, romanent, per tant, separada una metròpoli de la altra, fa admirar que un bisbe sufragani de la nostra sía elevat al càrrech superior d'arquebisbe narbonench, d'aquella antiga metròpoli qui fóu en altre témps la única y més enlayrada de què despenjava la Esglesia catalana, los prelats de la qual

calia que-s recordassen tots-témps aquella passada honor no sabèm si ab goig o ab pena.

Per nosaltres axò sol esplica la gran influencia dels nostres monarques en les terres independents de la metròpoli narbonenca, la utilitat que resultaria de que lo prelat qui allà governas fós per naturalesa o d'esperit veritablement català, y les bones relacions qui eczistirien entre los nostres prínceps y la Seu Pontificia.

Correspon al any 1194 un exemple singular y admirable donat per l'Arnau de Perexens, bisbe d'Urgell, lo qui, atinent al seu defalt de salut y edat avançada, volgué renunciar la dignitat episcopal, per treballar en lo romanent de sa vida, en una casa de religió, al seu Criador: y admetent la renuncia lo papa Celestí III, donà orde, en 6 dels ídus d'Abril, que, invocada la gracia del Esperit Sant, y conforme als sagrats cànon, s'elegís un digne successor, com axí fôu fét, recahent la elecció en En Bernat de Castelló; en acabat de la qual cosa recollí-s En Arnau al monestir de Bell-puig.

Remetèm ací al lector, per abreujar, als recomptes fêts en la part civil sóbre los assassinats dels dos arquebisbes de Tarragona En Cervelló y En Vilademuls, puix que per estens se troben en aquella les noves referents a quiscun, per ésser aqueixs fêts conseqüències de causes més bé civils que no eclesiàstiques.

Solament dos concilis podèm mencionar de la temporada qui-ns ocupa, l'un foraster y lo altre de la regió catalana. Fem esment del primer, no per correspondre sa noticia al nostre particular objecte, puix que es lo Lateranench, celebrat en 1179, per lo papa Alexandre III, sinó per donar comp tedels bisbes catalans qui hi concorreguéren, a sabèr: En Berenguer arquebisbe de Tarragona, En Ramon bisbe de Girona, En Bernat de Barcelona, En Pére d'Ausona o Vich, En Ponç de Tortosa, En Berenguer de Lleyda, En Arnau d'Urgell y En Huch Ruthenench, qui és comptat entre los tarragonins.

L'altre concili fou colt a Tarragona per lo seu arquebisbe En Berenguer, en 1180, y entre los seus acorts és notabl

lo que hi prenguéren de no datar d'aquí-avant per anys dels reys de França. Emperò tan arrelada estava aquesta usança en los escrits civils, que trigà molts anys abans los rutinaris escrivans no foragitassen del tot aquell costum que exercien, com si diguéssim, sèns pesar-lo ni mesurar-lo, de la propria manéra que hi hagué témps en què s'usà la Era de Cèsar, menys de sabèr per ventura lo qui la comptava si havia eczistit la Roma imperial ni quin éra lo personatge que-s nomenava en lo compte.

Sóbre aquest acort y los seus resultats fa grans reflexions lo Marca o Baluzi; emperò, a parèr nostre, la única pensada és que prova lo desig dels bisbes y la triga en complir per part dels notaris, qui al comptar per los anys dels reys de França no passava d'una rutina, y ja may podrà ésser testimoni, com algú ha pretès, de indicar aytal costum subgecció a França, bé prou afex-ugada en aquell témps, per recollir, com va conseguir-ho després, los estats y feus meridionals qui s'esmunyien contínuament del seu jou y sobiranía.



CAPITOL XIX

PERE (lo Catòlich)

Primer de la Coróna d'Aragó

(II per los historiadors del antich reyalme)

Dés del any 1196 al 1213

Menor edat del Rey: sa impaciencia per regnar. Ajuda al rey de Castella, y entrevista a Hariça. Questions del Rey ab sa mare, y cessió a aquesta de diverses poblacions catalanes. Bándols entre senyors. Bregues a Urgell. Privilegis als pobles. Córts a Cervéra. Plans de conquestes, y d'un viatge a Roma. Mires polítiques sòbre los estats del Mig-jörn de França. Amigança ab lo comte de Tolosa. Comitiva del Rey en lo seu viatge y obsequis que li dispensaen a Roma. Anècdota de la coronació ab los peus. Origen del escut de les quatre barres. Impossibilitat de complir lo promès a Roma. Casament del Rey ab Na Maria de Mont-peller. Guerra ab lo comte de Forcalquier. Impost del monedatge. La Unió, no seguida a Catalunya. Impost del coronatge. Cerimonia del coronament. Guerres y concordies entre los reys d'Espanya. La mort de donya Sanxa. Successió de Na Aurembiaix ai Urgell y pretensions del vescomte de Cabrera. En Pére s'intitula, a tort comte d'Urgell. Se divorcia de Na Maria, y abdós pledegen. Successió lledesma impensada: naiximent del infant En Jaume. Batalla de les Naves. Valiment del Rey als seus feudataris oltrapirenenchs contra les pretensions de França. La heretgia albigenca o valdenca. En Simó de Monfort, instrument de França: mòvil de sa conducta. Los primers inquisidors, y legats pontificis. Situació ambigua dels barons del Languedoc. Va En Monfort apoderant-se de castells y feus. Lo rey favoreix al comte de Tolosa. Grans indicis qui justifiquen la rahó d'aquest valiment. La mort del rey En Pére a Muret.

TÓVE seria lo rey En Pére a la mort del seu pare lo rey En Alfons, per çò que en lo testament d'aquest s'hi encarrega que visca lo fill sòts cura y guarda de la mare fins que a en edat ón puga aptament regnar, o de vint anys, *in posset custodia domine Sancte Regine Illustrissime uxoris mee ita totum teneat donec filius meus Rex Petrus etatis sit regnandi vi-*

genti scilicet annorum; y com vehèm passar alguns anys en què aquella senyora pretén usar del seu dret, ne deduhim que no aplegaría a la edat assenyalada lo fill d'En Alfons al esdenir la mort del seu antecessor, sens que perçò sapiam de cert los anys que comptava, y per més que compregam la possibilitat d'havèr-hi homens precoces, axicom En Père podia esser-ho, los qui ab son talent y esforçat esperit suplesquen tot quant los anys y la experiencia ensenyar-los poguéssen.

Algun historiador ha vingut a suposar que tantost, çò es, darrera la mort d'Alfons, se retragué del món la reyna Sanxa, tancant-se dins un convent que fundà, y per consegüent governà lo fill los seus estats tot-seguit, lo qual pot ésser efecte, per ventura, de interpretar com a complida tantost la prevenció que lo marit féu en lo testament con diu que visca sa muller ab tota honestedat y sèns marit, y fruesca del seu sponsalici, tant si pren hàbit de religió com no, *sive recipiat habitum religionis sive non;* y après del regoneximent que hom féu del rey En Père, com a successor a Daroca, en lo metéix any de la mort del pare. Emperò no basta la primera nova per deduhir, sens fer-se càrrech del caràcter d'una dona, lliure en les seues facultats, y més a la hora que abunden noticies y senyals contradictoris; ni cal que ún prenga per actes de govern les cerimonies y formalitats indispensables en tota successió.

Lo primer, o sía la certanitat de que Na Sanxa no-s retragué del món tot-seguit, ans bé proposà-s complir lo manament testamentari del seu marit, tocant al govern, és indubtable; y en quant al segón, malgrat la nostra observació, arribam a creure que pràcticament no fôu complit segóns la intenció d'En Alfons, sospitant que lo fill prengué ans de témps los fums de rey com ho éra de dret, per més que li senyalassen la edat en qui devía començar a regnar, y que d'aquest afany o precipitació naxeríen sèns dupte les discórdies y complicacions que anirèm esplanant.

Es de observar, no solament en les dinasties reysals si encare en les families de magnats y poderosos senyors, q hi hà una alternativa contínua en los caràcters dels qui-s v

succehint: darrera un tirà vé un hom pacífich y conciliador, darrera un hom ordenat segueix un hom desconexedor de tota mena d'orde, darrera un hereu estalviador n'apar un altre qui no sap viure sés malbaratar la seua hisenda, y les causes d'aquexa aparent anomalia les pot calcular tot-hom espert sens freturar de que nosaltres les esplanèm.

Havèm donac ja a conèxer les grans qualitats qui abel·lien lo rey En Alfons; no les negam absolutament al seu fill lo rey En Pére, ans dihèm que lo caràcter d'aquell, en general, no s'assemblà al d'aquest, y que fôu son caràcter pot-ser la font dels mals que li esdevingueren en lo seu regnat fins a les seues metéxes darreríes.

A parèr nostre, la idea de la magestat excedí en En Pére a la del exercici del podèr, la amor a la grandesa ofegà per ventura lo talent poíttich y l'enginy diplomàtich: y axí-l vehèm aspirar a aquell ab impaciencia pot-ser més per ilusió que no per ambició. Axí-ns asseguren los historiadors ésser lo primer monarca qui introduhí lo gran cerimonial de la coronació: axí-l veurèm translladat a Roma per rebre de mans del Pontífech, a tall de famós emperador, la corona que ja cenyía son front y que ningú no podia disputar-la-hi, fent allà inútilment gala d'una generositat qui témps a venir havia de donar principi a gréus desplahers en lo reyalme d'Aragó; axí, finalment, lo vehèm defensar a les seues darreríes una causa que ell metéix havia combatuda, sols per exalçar-se com a prous defensor de drets qui infamement confonguéren los seus enemichs ab aquella; emperò sémpré, en tots aquests actes, mostrant-se pundonorós y cavaller en estrém, generós y esplèndit, lo més arrauxat y valerós del món.

Anticipam aquesta ressenya del caràcter d'En Pére, per que hom millor vaja comprenent lo mòvil de tots los seus actes. No tenim noticies per estudiar lo caràcter de la mare, y axí podèr, ab la comparança, resoldre ab major justícia en es dissencions que entre abdós mijançaren; emperò recordant que éra aquesta senyora castellana, y los desplahers que pòchs anys abans posaren en desavinença la seua casa

paterna ab la del marit al qual élla a les-hores pertanyia, bé podriem recelar si la reyna vídua y governadora se propassà en alguns dels seus actes, contrariant la opinió general del pahis, de la que pogué fer-se interpretador lo fill per gonyar-se majors benvolences, donchs, segóns la relació del cabdal annalista aragonès, al tractar de la concordia que-s féu entre abdues nacionalitats, vehèm havèr-se establert «que la Reyna dexas los castells y viles d'Hariça, Embit y Epila, que per estar en la frontera de Castélla y esser important, éren ocasió de desconfiar lo Rey d'Aragó de sa mare y prou bona part de les llurs diferencies, car feya bon conèxer que la Reyna volia tindre lliure entrada y sortida per las coses de Castélla.» Ab semblants antecedents, donchs, anirèm seguint lo rey En Père en tots los actes, dés de la hora de sa successió a la cadira aragonesa.

No transcórre gran distancia dés de la mort d'En Alfons a la data en què lo fill galleja com a successor, per çò com diu lo Zurita que en 16 de Maig se celebraren a Çaragoça les exequies y honres d'aquell rey, y que lo matéix díe fóren per l'*infant* En Père confirmats los furs, usatges, costums y privilegis del reyalme; que en lo mes de Setembre següent s'aplegaren córts en la vila de Daroca, a les que hi féren cap, noresmenys de prelats y cavallers, procuradors de les ciutats y viles del régne, lo qual, d'ésser puntual (1), fóra una altra prova de que anaven prenent caràcter les institucions

(1) Manifestam aquesta sospita, per çò que, a mirar prim, no-s calguéren veritables córts fins al témps d'En Jaume I, ón fóren convocats los representants dels tres futurs braços; y fins a les del 1283, per En Père *lo Gran*, no fóren les lléys paccionades entre lo Rey e aquell, fermant-se llavors la obligació a aqueix de convocar córts. Çò qui pogué confondre als antichs historiandors fóu, que axí com abans solament voltava al monarca la córt, en grans cerimonies, dés d'En Alfons s'encomençà lo costum de convocar als demés, pot-ser a major pompa.

Perçò, no comprenèm quant advertexen Calici e altres comentadors, parlant de les córts de Barcelona en 1198, al dir que ja en elles intervinguéren los militars, puix d'aquesta manera nos caldria deduhir que en les anteriors sols hi ha gué eclesiàstichs, essent axí que hi acudlen dels uns y dels altres, segóns li pla hia al Rey convidar-los.

Al lloch oportú ja parlarèm del objecte que tingué la primera congregació de magnats del témps d'En Père, que bé mereix lo nom de Córts.

de la terra; y en elles, ab assistencia de la Reyna y de la córt, prengué l'infant ja lo títol de rey y la possessió del reyalme, confermà de nou çò que havia confermat abans com a infant, y donà compliment a altres actes corresponents a la seua autoritat.

Semblaria que ab aquest acte pogués ja En Pére obrar com a monarca, y més si ún té en compte una altra noticia qui acredita son cor deliberat com a home, qual és la de que tot seguit se posà tota la gent de guerra en orde, aplegant-se a Daroca, per ajudar al rey de Castélla, qui tenia los seus reyalmes en lo darrer perill y al qui començaren de fer guerra dins lo seu propri régne, dés de la banda d'Alarcos, los reys de Navarra y de Lleó. Emperò ni la una cosa ni la altra no oferexen seguretat històrica per les metéxes paraules del Zurita qui-ns ho recompta.

En acabat de la presa de possessió indicada, que coloca aquest historiador en lo metéix any de la mort d'En Alfons, dóna-ns lo dit autor noticia de fets de Catalunya que diu que esdevinguéren en l'any següent, o sia en 1197, y «en aquest témps, hi afig, assent lo rey d'Aragó d'edat a regir los seus reyalmes... començà per sa persóna a enténdre en lo regiment y administració de la justícia;» de manéra que quant menys nos cal admetre a En Pére, en l'espai d'un any, sés fer ofici de rey encare que regonegut com a tal.

Durant aquest témps havèm d'atribuir, donchs, los actes polítichs no a éll sinó a la governadora, a la mare; y axí, la disposició de posar tota la gent en orde de guerra per socórrer al de Castélla, lo havèm de suposar provinent de la senyora castellana, ans bé que del jóve monarca aragonès.

Havèm dit que aquesta nova no tenia bastant seguretat històrica, y per més que lo Zurita la prengués d'alguna crònica castellana, havia de calcular que, segóns la seua pròpia assertació, no-res podia fer encare lo Rey, posat que *no començà a enténdre en lo regiment* fins al any següent, y que ab aquella parencia generosa, si bé favoria al parent de sa mare, qui estava en perill, fugien-li de la memoria los greus fets al pare per lo castellà, y, çò qui és pijor, que ab ay-

tal ajuda havia de rompre tantost, y s'ens necessitat, ab los enemichs del metéix favorit, ab los reys de Lleó y de Navarra, qui corrien bé ab la casa d'Aragó.

D'ésser aquest acte imaginat per En Pére, solament podríem fonamentar-lo en lo seu caràcte generós y cavalleresch; emperò anch que no tinguéssim en consideració la època, en que s'intentà, o sia durant l'any ón regnà la mare, lo resultat nos provaria que no fôu idea del fill, puix que ja ningú no parlà més d'adjutori ni hi hà noticia de tramesa d'exèrcits, fins que, acompanyant les forces necessaries al seu rey, anà aquest a Hariça, ón devia aximetéix fer cap lo castellà y la reyna Na Sanxa, si bé tal entrevista fôu sols per tractar de concordia entre la mare y lo fill, tenint lloch en lo Setembre del 1200, y fins que en 1204 se vegé de nou En Pére ab lo rey castellà en lo Campillo susà, entre Agreda y Taraçona, per concertar les diferencies que tenien los seus sotsmesos sôbre la divisió dels tèrmens d'aquelles fronteres, çò és, per questions de fites y no-res més.

Ja havèm dit que per no podèr acompanyar los dos caràcters, lo de la mare y lo del fill, no sabèm a quí donar rahó en les questions que tantost se promoguèren: lo cert és, segóns lo Zurita, que d'aquestes «se recruaren grans alteracions en lo reyalme y la Reyna estigué ab major temor y sospita del seu fill, y no fôu axí servida ni respectada dels seus privats y ministres, com éra de rahó; y no-s fiava del seu fill, y s'éra recollida en los llochs forts, que éren séus, car s'éren alçats per élla, *apartant-se de la obediencia y senyoriu del Rey*».

Darere aquest malestar tingué compliment la assentada d'Hariça, que indicarem, y en élla, en compensació dels castells qué dona Sanxa tenia en les fronteres de Castella, li donà lo Rey la vila d'Ascó, y lo castéll y ciutat de Tortosa y altres viles y castélls de Catalunya; emperò, per més que-s tinguèren per pagats mare y fill, assegura lo metéix historiador adés citat haver trencat lo Rey la assentada y concordia, fins que, per intervenció de molts personatges d'Aragó y de Catalunya, en lo Novembre del 1201, s'obtingué un

avinença a Daroca, prometent lo fill que tractaria d'aquí avant ab lo respecte y reverencia que ell éra tingut a la mare, y aquesta senyora manà als alcayts dels forts que possehia que féssen per élls homenatge al Rey.

A la primeria de les discordies entre la Reyna y lo seu fill, vehèm ja Catalunya interessada en la conciliació, puix que en unes córts que los nostres autors citen, tingudes a Barcelona l'any 1198, y que convocà lo Rey per subvenir als danys ocasionats per la pesta y fam, séns altres obiectes, diuen que s'hi tractà ja de la concordia entre aquells dos ilustres personatges.

Escassegen les noticies per poder jutjar de la actitud de Catalunya en aquella època, per çò que hom ignora fins la manéra de regoneximent que aquest estat pogué fer de son senyor y comte. No obstant, dés de la primeria, a judicar per los documents eczistents, lo vehèm regonegut y exercint sobiranía.

Bé sia per causa de les metéxes questions o per altres que ignoram, podria fer-se que al Rey li calgués romandre alguna temporada fora de la nostra regió, y encare que overtament no s'amostras Catalunya, que nosaltres sapiam, dividida en opinions per rahó de les discordies de la Reyat Casa, lo mal exemple que aquesta estava donant, les absencies del monarca y les excuses dels particulars per satisfer ambicions que no haguéren descobertes en témps normals y ordenats, féu que, a semblança d'Aragó, s'alçassen també ací bàndols y parcialitats, ab la sola diferencia de que en aquell régne éren generalment per favorir a una o altra de les dues persónes reyalas, y a Catalunya per odis particulars entre los uns senyors y los altres.

Es un reyalme axicom lo còs humà, les parts del qual se tenen totes malaltes con ho està lo cap.

Començaren ja aquestes malastrugances en l'any 1197, o sens en lo següent a la mort d'En Alfons y primer del regnat d'En Pére, y tingueren començ entre dues familias ilustres, parents y descendents abdues de la casa de Barcelona, la del

comte de Foix y la d'Urgell, emperò sens que-n sapiam de cert la causa.

La mare d'En Armengol d'Urgell éra Na Dólça, filla d'En Ramon Berenguer IV y, per tant, néta del III de igual nom, y En Ramon Roger, comte de Foix, éra fill de Na Cecília (casada ab En Bernat Roger), germana d'En Ramon Berenguer IV y filla d'En Ramon Berenguer III: de manéra que la mare d'En Armengol venía a ésser cosina-germana d'En Ramon Roger, y, per tant, aquest oncle d'aquell.

Con una mà poderosa y suprema no sabia, refrenar la terra, éra fàcil, en aquell témps, que los més insignificants drets obrissen camp a ambicions y venjances dels senyors feudals, no sémpr assenyats y mesurats; y la cosa que en altra sahó hauría-s definida pot-ser per lo consell o jutjament de prudents varons, prengué aquesta vegada la proporció d'una guerra civil, car decantant-se quiscun dels demés senyors en favor o en contra del de Foix o del d'Urgell, segóns li éra convinent, o segóns podia, sóts aquélla excusa, burlar o escarmentar los seus particulars enemichs, anaren agregant-se a la bandéra del un o del altre dels contendents, y los camps de Catalunya se transformaren en escandelosos renchs a ón per cert no éren les armes corteses les que millor se veheren pugnar.

Per quant se deduheix dels nostres historiadors, éra l'un del més contraris al comte d'Urgell lo noble En Ramon de Cervéra, y aquest qui probablement fóra sotsmès del propri senyor contra lo qui-s declarava; y En Guillèm, vescomte de Cardona, qui éra cosí del de Foix, prometé a aquest tota favor y ajuda, tant (segóns diu En Monfar) que éll y sa muller Na Elvira «li donaren cinch-cénts sous de rénda sobre la que los dits donants teníen a Lleyda, que-n deyen *Trocella*».

Cal fer avinent que, del témps del rey En Alfons ençà havíen mijançat alguns desplahers entre aquest y lo comte d'Urgell, sobre certs drets del seu conyat, En Ponç de Cabrera, a qui li-n prengué en favorir lo Rey: emperò concor dats aquest y En Armengol en 1191, compartiren entre s

los castells y heretats del Cabrera, recahent al Rey los que aquell tenia part enllà de Cervera, de la qual cosa, per ventura, ne pogué pervenir la actitud presa per En Ramon de Cervera y lo compromís, com per avant veurèm, ón lo Rey se posà sí-metéix y posà los demés, tenint, en conseqüencia, de presenciar una guerra sens poder-la estorçre.

Arribat, donchs, lo cas d'ésser tingut lo Rey de inclinar-se en favor dels uns o dels altres, alegà lo d'Urgell antigues convinences, per les quals calia que aquell li valgués contra los seus enemichs: y com entre aquests s'hi comptava En Ramon de Cervera, pot-ser perjudicat en lo repartiment dels béns del Cabrera, s'escusa En Pére (segons consta per escriptura que En Monfar retrau), y ab tal seguretat o tolerancia, l'agreujat se gità a la lluyta, comptant que los triumphes del de Foix serien en benefici seu, axicom los seus ho serien del altre. Axí fou donat començament a aquell malestar, entrant-se-n lo comte de Foix ab lo seu estol y valedors, en lo metéix any de 1197, fins al Urgell, a força d'armes, y fent comportar als vehins de la ciutat y sa comarca los efectes dels majors desastres.

No s'adormí a la palla lo d'Urgell, y combaté l'enemich; y en lo any prop-vinent posà lo de Foix setge a la ciutat de Balaguer, que gonyà per combat, emperò de ón lo foragità En Armengol, resultant-ne molt gréu damnatge per abdues les parts.

Es del tot sobrer lo dir que la inquina aniria crexent de día en día, tant que no cessà la guerra en l'espai de tres anys; y en lo de 1200, concorrent allà En Ramon de Cervera ab quatre mil de peu y corresponent cavalleria, se dirigí al cap d'Agramunt; emperò exint vuyt-cents homens de la vila, desbarataren del tot aquells guerrers, y llur cabdill, lo metéix Ramon de Cervera, romangué mort en lo camp.

Prescindint dels drets y de les rahons que quiscun d'aquests nobles tingué, per axí trastornar la pau de Catalunya, podèm dir aquest colp que lo comte d'Urgell acredità encare més la justa nomenada de sa heroyca raça, sém-

pre guerrera y triumfant, puix que va vèncer tots los seus enemichs, humiliant-los als seus peus.

Recompta lo Cronista d'Urgell que en lo 26 de Febrer del 1203, lo vescomte de Castéll-bò, «ab cént-cinquanta de cavall y cinch-cénts de peu, s'encontraren ab gent del Comte, que-ls acometéren, y prenguéren lo vescomte y molts d'ells;» afegint que lo Rey desijava lo llur deslliurament, mas que lo Comte sols accedí sóts certes condicions, que explica, y que lo de Foix no volgué més guerra ab lo Comte, ans concordà-s ab éll, oblidant tots los danys y guerres passades, segóns consta per escriptura féta en lo Setembre del 1203. Emperò, tinga-s per segur que lo de Foix fôu igualment vençut, com axí ho acredita l'estar presoner en podèr del d'Urgell, per tal que la retirada de la guerra no fôu tal vegada per voluntat, mas per necessitat; y axí ho déxa veure lo conveni que mijançà ab En Armengol d'Urgell, ón s'hi establí que aquest delliuras lo de Foix y En Arnau de Castéll-bò y los llurs soldats al Rey, y aquests li donassen certes quantitats, y que En Castéll-bò dongués al d'Urgell la potestat dels castells de Castéll-bò (llevat lo de Sant-Andréu), de Roca-d'Aguilar, de Stamarit, de Faus, de Sauch, de Saucadell y dels Castélls; y a la Esglesia d'Urgell y al seu bisbe la del de Ferraça, de Pocil y altres; y lo Rey perllongas per algun témps de pendre la de Mequinença; lo qual conveni fôu fét a Lleyda en l'Agost del metéix any de 1203 (1), y de llavors ençà pot hom certament donar per acabada aquella tremenda e infructuosa lluyta, tant que, més endavant, en altres planys y desordens promoguts per los Cabréres, veurèm als de la familia dels Cervéres fermament lligats ab la casa d'En Armengol, contra aquells.

Tornant are al punt de ón nos havèm desviat per tractar exclusivament d'aquesta guerra entre nobles, vejам què féu durant élla lo rey En Pére, y quíns fóren los plans, aspiracions y actes, qui tant l'entretinguéren. Cert és que, dés de any 1200, renovellà En Pére les constitucions de pau y tré-

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergami 159 d'En Pére I.

va proclamades en unes córts celebrades a Cervéra en lo 1202 y a Puig-cerdà en lo 1207 (1); emperò axò més éra predicar la pau que no espletar remeys positius per esquivar la guerra.

Crehèm que res més no podia fer aquest, a-les-hores que tantes proporcions havia preses la discordia, sóts pena de procurar-se rancunies dels uns o dels altres, posat que, no podènt apaybegar los contendents poderosos, no li restava altre arbitri al Rey que favorir o desfavorir l'un dels dos bàndols, y açò fóra fer-se ans bé partidari que no apaybegador. Axí, donchs, volèm fer-li la justícia de creure que en semblant ambigüitat, sia per propri juhi, sia per consell dels seus amichs, romandria indiferent lo rey En^{te}Pére, esperant que aquelles civils discordies anassen consumint-se per simetéxes, y atalayant una ocasió oportuna (axicom practiquen grans polítichs de tots los temps) de distraure ab una causa o gloria comuna la atenció dels senyors pertorbadors, per ajustar-los sóts un sol interès qui recaygués en benefici de la nació: donques, durant los primers anys de la lluyta civil, observam que en res no oblida lo monarca la bona administració dels seus estats, ja contractant ab tacte, com n'és bon exemple la donació en feu féta a En Bernat, comte de Comenge, de la vall d'Aran, en lo 1201, per çò que lo poderós favorit prometé gran ajuda al Rey sémpré que convingués; ja concedint privilegis als nobles, com axí ho acredita la concessió féta en lo metéix any a Fraga per elegir y nomenar vint homens bons qui curassen del regiment y govern d'aquella; ja compensant als senyors los feus o propietats dels quals s'éren assenyalats y cedit a la reyna dona Sanxa, de què n'hi hà infinitat d'exemples, o bé tornant als antichs possessors çò que-ls pertanyia, après de verificades noves combinacions, com és de veure ab la restitució de Tortosa als Templers en lo Juliol del 1202; ja, per fí, aparentant certs atemptaments de guerra contra lo navarrench, pot-ser amostrar que desijava guerres, emperò no civils, si bé

(1) Veja-s *Marca Hispanica*.

no donam gayre importancia a semblant succès, per referir-nos los metéixs historiadors qui ho recompten, que lo Rey desijava ans bé la pau ab aquell vehí, per ballar-li per lo cap de casar-se ab la seua filla.

Tots aquests actes provaríen que lo Rey regnava bé, que son govern feya quant éra possible de fer en bé de la nació; emperò no déxen entreveure les aspiracions y lo caràcter del home. On aquexes se descobren és en les córts (que axí poden nomenar-se més per lo llur objecte, que per la forma llur) celebrades a Cervéra en 1202. Segóns les referencies de diferents historiadors, «s'hi donà remey als bàndols, y conseguí lo Rey les assistencies per lo matrimoni, per lo viatge que volía empendre y per los seus estols a mantenir.»

No duptam que hom cuydas del rèmey indicat, emperò éra ineficaç dés del moment que lo Rey se mantenía neutral, y axí hagué de trobar-se sol en lo metéix mal, con lo malalt moris per consumció. Demana, ab tót, lo Rey assistencia per mantenir los seus estols, y posat que ell no intervenía en les guerres del pahis, havèm de calcular que en lo seu cap bullía lo plan d'una gran guerra o conquesta, plan que estaria impacient per complir, com-se-vulla que no prescindía de demanar socorsos per la guerra, al metéix témps que-ls demanava per verificar lo seu matrimoni y un viatge a Roma. Aquest és lo veritable fitó al qual s'endrega tota la fatlera del fastuós monarca: en lo viatge està la projectada guerra, la futura gloria en què En Pére s'imagina ésser prohom, la unió dels sotsmesos, la preponderancia política als ulls dels sobirans conregnants, y lo goig ab què veu afalagat lo seu caràcter de Rey, valént-se d'una pomposa cerimonia que ha de verificar-se en la antiga córt dels Cèsars, y davant lo suprèm Pontífech Romà.

No fem cabal d'algunes ponderacions ab què s'és referida més d'una vegada la correspondencia epistolar entre lo nostre rey y lo Pontífech, y cenyint-nos al contingut de les bótlles, encare recòndites en lo nostre Reyal Arxiu, qui-s referexen al indicat afer, havèm trobat ab tota certesa que lo rey d'Aragó intentava posar per obra la gloriosa empresa

que éra reservada al seu fill, la conquesta de Mallorques, ja imaginada per los seus antecessors, los Comtes de Barcelona; y com per axò no-n tenia prou de sa armada, y necessitava la ajuda de genovesos y pisans, no gayre units a-les-hores, per conseguir semblant resultat y dur a cap aquella empresa, considerava ésser la més positiva influencia la del Pontífech, tenint com la cosa més fahedora per moure-la avistar-se personalment ab lo Sant Pare y després ab aquells de qui li calia esperar ajuda.

Ben rumiat, pot-ser trobaríem que no éra mester de que fós personal la anada d'En Père a Roma, per ésser un subject que-s podia resoldre aximetéix mijançant embaxadors experts, y més en la situació ón se trobava la terra: emperò la fatlera del nostre monarca éra, a més del glorios pretest, ostentar-se ab tota esplendor y pompa en la capital del món cristià, percaçant axí una favor que témps a venir li donaria per ventura un bon resultat polítich.

Convé esplicar més clarament l'objecte d'aquesta mira. Ja havèm vist en altra ocasió de quantes ambicions no éra fitó lo Mig-jórn de França, la actitud de la casa de Tolosa y la favor que més d'un colp trobaven los grans feudataris pertorbadors en los monarques francesos, dels quals éren antagonistes o rivals los d'Anglaterra qui dominaven en la Bretanya francesa.

Era obstinació constant d'Aragó mantindre son domini e influencia en aquells territoris, seguíen los successors d'En Ramon Berenguer IV amichs dels monarques anglesos, y al metéix témps lo monarca francès, En Felip II, fent gala del seu caràcter batallador, y amostrant continua ansia d'engrandir los seus estats, les havia donades en empendre guerres y més guerres contra los grans feudataris qui, com en tots pahissos, éren arribats a fer costumança del vici de rebetlar-se y de mancar a la més sagrada paraula. Gran valiment adquiria ab axò En Felip a la córt romana, y per complaure al Papa, no-res li havia de costar translladar-se ab los seus estols a Palestina y gonyar-se allà la anomenada de gran campió cristià, com axí ho féu.

Si ab aytal valiment tenia en cor lo rey francès d'estendre son domini fins a les fronteres de Catalunya, si als feudataris del Mig-jörn los passava pël cap d'ésser més francesos que no catalans, la pensada dels antichs comtes de Barcelona, que éra nacionalitzar sòts la llur bandéra tots aquells dominis óltrapirenenchs qui formaren part de la nació hispànica en témps dels Gots, y sols a la força consentiren la influencia francesa en los primers témps dels alarbs, aquella pensada, dihèm, romandria tantost vana, y tenint de limitar-se Aragó al Pireneu, no fóra jamés bastant poderós per contrarestar a la França, com no estengués lo seu podèr per altres bandes. En altres térmens: si En Pére conseguia mantenir pacífichs los estats óltrapirenenchs, y sobre-tót adeptes a la seua nació, y al metéix temps reexia ésser considerat en Roma com a fill predilecte de la Esglesia, la nació francesa, limitada per lo Loyre, no podria ja may eregir-se en parastre y centinella enemich de la nacionalitat catalano-aragonesa, y estenent-se aquesta per la mar Mediterrania, podria ésser ab lo témps l'avant-pit qui refrenas la ambició francesa per la una part, mentre que per la altra obtindria l'engrandiment major qui cabre pot en una nació dotada de caràcter emprendor, laboriós, guerrer y sofert. En axí Aragó fóra més que França, y la seua prepotencia regoneguda per totes les nacions.

Lo primer obgecte, la pacificació del Mig-jörn, procurà conseguir-lo En Pére posant mà fins en remeys polítichs, com prompte veurèm. En los esforços per conseguir lo segón, ço és, lo favor del Cap de la Esglesia, pot-ser fôu indiscret excedint-se més de ço que permetia la constitució de la patria qui-l venerava per rey, y d'axò nasquéren desplahers que no podria més tart esquivar per llur caràcter lo metéix qui-ls promouria.

Tractarèm d'aqueixs a la hora que donaran resultat, y puix havèm de seguir tost al Rey en la seua anada a Roma, llà ón ha d'anar resolt per tenir la aprovació del Sant Pare, qui accepta sa visita, digam abans, de passada, tant per ésser l'un dels obgectes qui mouen al Rey com per portar-

lo allà perentoriament la necessitat, los actes que complí part enllà dels Pirineus, en lo metéix any de fer vía ab la seua armada envers Roma.

En Alfons, comte de Provença, germà del rey En Pére, s'era emmullerat ab Na Garsenda, neboda del comte de Forcalquier, y ja dés de la mort d'En Alfons d'Aragó, s'era alçat l'oncle de la comtesa de Provença ab alguns drets y estats qui constituïen lo dot d'aquesta. La rahó no era altra que la que solien pretestar sempre los senyors d'aquell témps, la llur cobejant fantasía, o per ventura una altra d'oculta a la inspecció dels historiadors qui d'aquest afer han tractat: emperò, en l'any 1204, los vehins de cert castéll pertanyent a Na Garsenda, que tenia en sa mà lo de Forcalquier y ab gornició séua, s'alçaren en favor d'aquella, mataren los guardies, y obriren ab açò un nou camí per que los qui soferien lo jou foraster seguissen llur exemple, de la qual cosa s'originà veritable dissensió y guerra.

Poch fóra res aquest fet sés la transcendencia que prompte ostentà: prengueren lo partit del de Forcalquier tot un comte com era don Sanxo, oncle del Rey, a qui aquest havia donat lo comtat del Rosselló; los Baucis, En Uch y En Ramon, tan coneguts anteriorment per les llurs pretensions contra la Provença; d'altres barons dels més poderosos en aquella terra, y (afig lo Zurita) *molts senyors del règne de França*. La intervenció d'aquests forasters, la favor donada per los temibles Baucis al enemich de la comtesa de Provença y la actitud contraria al marit d'aquesta senyora per lo qui era oncle seu carnal, fan sospitar que no mancarien en aquell témps ardits diplomàtics inventats pot-ser en la metéxa córt del rey En Felip, y donava açò avís al rey d'Aragó per que ofegas a la primeria lo germen d'un incendi qui a la millor ocasió abrasaria los seus estats y sofocaria les aspiracions heredades qui-l revifaven.

Mancaria ací solament un personatge qui, de decantar-se er lo de Forcalquier, podria fàcilment inclinar la balança el costat que era més profitós als enemichs d'En Pére, hi mancaria lo comte de Tolosa, lo més favorit abans per la

casa de França, y més entoçudit en les seues pretensions contra la Provença y contra Aragó; emperò per sort, o per efecte d'anterior política, lo comte de Tolosa y En Pére vi-vien aplegats, dés que aquest donà per muller la una de ses germanes a aquell, y tractava-l, per consegüent, com a afec-tuós germà.

Altres senyors podriem citar qui ajudaren tantost en prò o en contra del descalabre que la política francesa apare-llava contra Aragó en aquells llocs: emperò ni éra arribada la hora de resoldre-s, ni la excusa que feya bò retraure per al descalabre estava ben ordida, y axí li bastava a En Pére, prescindint dels indiferents, desfer la prematura trama, y re-forçar tan prést los elements de pau que allà li convenia mantenir, sobre-tót durant lo seu viatge a Roma.

La idea de concordia fôu lo recurs que lo d'Aragó jutjà més oportú espletar, y cridant tots los desunits a Aygues-Mortes, que fôu ón se deturà ab la seua comitiva, proposà-ls que hi haguéssen trêves y que-s dexas la diferencia a çò que ell determenas, ab consell dels comtes de Narbona y de To-losa y d'alguns prelats.

Copiarèm, per esplicar aquest resultat, les propres pa-raules del Annalista aragonès: «Fôu declarat, que lo Rey prengué a mans aquella vila y castéll, y la tingués per ab-dós comtes a despeses del de Provença; y si éll o Na Garsen-da, muller séua, morissen séns dexar fills, tornas al comte Guillèm: adjudicà les salines y portes de Tarascó al Comte de Provença, y les demés fins a Lombardía que hi hagués en aquells Estats, que fôssen comuns. Lo Rey encomenà lo castéll a En Guerau de Vilanova, per que-l tingués en nom séu; perdonà generosament lo Comte de Folcalquer als d'En Sistarich, qui a éll s'éren rebetlats, y ab açò romangué-ren confórmes y confederats per servir al Rey d'Aragó.»

Era aquest un conveni com d'altres que hom feya en cir-cumstancies anàlegues, mas per si-s trencas, com éra fàcil, durant la absencia del Rey, convenia donar a entendre que, adhuc sens la presencia personal d'En Pére, romanía allà qui suplís aquesta, per lo compliment de la lléy; y ho conse-

guí lo d'Aragó ab un altre conveni entra éll, En Alfons comte de Provença y En Ramon comte de Tolosa, per lo qual se prometéren aquests tres poderosos ajudar-se mútuament, y en fermança designà quiscun, com a fiadors de llurs paraules, les següents persones: En Pére nomenà al rey don Alfons de Castella y al rey d'Ongría; lo comte de Provença al seu cosí-germà En Pére, al d'Ongría y al emperador de Romans; y lo de Tolosa al rey de França, al d'Anglaterra, al emperador de Romans y a la esglesia Arelatenca, fermant-se aquest conveni en l'abril del 1204 (1).

Lo nomenar ací En Pére al rey de Càstèlla (y sia açò dit de passada) prova que s'éra verificada la entrevista que diu lo Zurita que tingué lloch aquest metéix any, al Campillo, entre Agreda y Taraçona, l'objecte de la qual fôu concertar les diferencies que teníen los llurs sotsmesos sóbre la divisió de térmens d'aquelles fronteres, y nosaltres hi afegirèm per concertar les diferencies que hi hauria entre abdós reys dés del témps d'En Alfons d'Aragó, puix bé consta que en aquella ocasió éren amichs.

Ab la seguretat que creya havèr establert en los estats oltra-pirenenchs, pogué ja, donchs, lo rey d'Aragó embarcar-se tantost en direcció a Roma, y per si la importancia d'aquest viatge podia influir en quelcom en l'esperit dels qui intentassen participar d'aytal honra, tingué En Pére lo mirament de circuir-se de nombrosos barons catalans y provençals (ab la qual concorrencia fóra després més pompós l'acte de la coronació), citant-se entre élls y principalment l'arquebisbe d'Arles, lo prebost de Magalona, l'electe de Mont-major, En Huch de Bauci, En Rossellí (que lo Zurita li diu Trogellin) vescomte de Marsella, don Sanxo, oncle del Rey, lo comte de Rosselló, En Arnau de Foxà, y encare hi afegeix algun autor antich los comtes d'Urgell y Foix.

Lo qui hi posarà esment, trobarà en aquesta comitiva persons qui poch abans fóren mútuament enemichs, y qui ins s'oposaren a les mires del rey d'Aragó, y axò en veritat o dexava de tindre un significat polítich de gran importan-

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergami 184, d'En Pére I.

cia. Seguiscam are al rey en son viatge, y apuntèm, per sa futura transcendencia, lo succehit a Roma a la hora de la coronació.

Era la armada composta de cinch galeres y bon nòmbre de vaxells, féu vía dret al port de Gènova, ón féren al Rey y son acompanyament gran rebuda; seguí aquella lo viatge, y entrà al port d'Ostia: «a la primeria del Novembre (són paraules del Blancas), sorgí a tocar la illa que fórmén los braços del Tibre entre lo port y lo lloch, ón va trobar-se que lo suprèm Pontífech, tenint noves del seu embarcament, havia tramès alguns cardinals y altres personatges de Roma ab lo Senador per que allà los esperassen y rebéssen. Y axí ho féren, exint fins a la llenga de la ayga, y portant-lo de llà acompanyat fins al palau de sant Pére, que-n diuen lo Vaticà, ón lo Papa ab tota sa córt l'esperà.

»Acabat d'arribar lo Rey a aquell lloch, lo Papa féu la deguda reverencia: després va romandre a la casa dels canon-ges, qui està en lo metéix palau y havia-li estat donada per estatge. Lo dia vinent lo Rey reposà; y al altre, que fòu lo tercer del Novembre, lo Papa isqué del palau de sant Pére acompanyat de sa córt; y se-n anà al monestir de sant Pancraci, qui està a la altra banda del Tibre, llà ón fòu lo Rey portat ab gran pompa, passejant primer per la ciutat, y fòu rebut y ungit per mans d'En Pére, bisbe Portuench; y lo Papa després lo coronà, fent-li donar les insignies reyal, que són mantell, colobí, sceptre, glòbus y corón.

Retrau lo propri autor lo jurament prestat per En Pére, de *defendre la Fè Catòlica, perseguir la heretgia y gordar la libertat e immunitat de la Esglesia*, per manéra que llavors ni lo metéix jurant ni lo papa Inocenci podien preveure que lo rey d'Aragó havia de morir com a heretge o defensor dels nomenats heretges; y, tot referint la tornada ab tota pompa al Vaticà, afegeix que passaren després lo Papa y lo Rey la capélla de sant Pére, ón lo darrer posà demunt l'altar lo sceptre y corón, y que, prenent la espasa de mans del Pap fòu allà armat cavaller.

Fòu aquella la gran ocasió de les generositats y gayre-

de les indiscrecions: pot-ser En Pére, interpretant llavors la decretal del propi Inocenci ón declarava «que aquell éra veritablement emperador al qui lo Papa ordenas que calía donar-li la corón a del Imperi,» tingué galivances, obcecat, de veure en lo seu cap la auriola de Carle-Magne; y per ventura lo Papa, satisfent la ilusió del qui per sa preponderança tenia més fàcilment en la seua mà poder refenar los innombrables feudataris del Mig-jórn de la França, posat cas que algun díe s'estengués per allà la heretgia albigenca, no escassejà l'obsequi al descendent dels Ramirs y dels Berenguers, que axí tan voluntariament se feya censatari de la Esglesia, donant ab aquesta generositat una garantía del servey que ab lo témps podia prestar a aquella com a fervorós catòlich.

Bé sabèm que lo catolicisme dels reys y senyors d'aquell témps no-s déxa compendre dés lo moment que la Historia nos justifica los vicis ab què-s distingiren, y bé podèm creure que lo Papa no estava encare en lo cas d'endevinar que la persecució de la heretgia havia d'ésser un gran recurs per esplotar una mira ambiciosa de la França en perjuhí de la nació regida per En Pére. Era sencer tot quant s'oferia en aquell acte cerimoniós entre los dós ilustres amichs, entre lo Papa y lo rey d'Aragó, més o menys catòlich, y si indiscreció fóu comesa per part d'aquest en quant a generositat, ben segur que fóra efecte sols del caràcter lleuger y entusiasta d'En Pére, qui, per veure pagades les seues ilusions, hagué- ra cedit pot-ser en aquell moment quant tingués a mà cedir, jat-sía fós als seus propis enemichs.

Ay tal convicció nos previngué malament per acceptar una anècdota que hom referix sóbre la coronació, a sabèr, que tenint lo Papa lo costum y lo dret de coronar ab los peus als qui aquella honra solicitaven, burlà aquesta vegada En Pére a Inocenci, posant-lo en lo cas de tindre-l de coronar ab les mans, puix que manà fer la corón a de pà alis, arogant-hi ab molta d'art diverses pédres de preu, y féu-la banyar, ab lo qual enginy, per reverencia a la materia, féu tornar per primera vegada al Papa lo costum y fer una ex-

cepció en favor d'En Pére, de què no havia fruit encare ningun altre príncep o sobirà.

Lluny estava aquell per lo seu propi caràcter y per la satisfacció que sentia d'anar ab burles o xances en tan solemniais ocasions, emperò valdament no vegéssem desmentir lo fét per les metéxes paraules del Papa en la bótlla ab què otorgà privilegi als reys d'Aragó per coronar-se a Çaragoça y per mans del arquebisbe de Tarragona (qui llavors éra lo metropolità, per no havèr-hi a Çaragoça sinó bisbe), ón l'Inocenci esplica que ell metéix li aparellà, la corón, *coronam et mitram ad opus tuum non minus pretiosa, quam speciosa fecimus præparari et ea liberaliter tibi donavimus in signum gratiae specialis* (1); n'hi hauria prou ab sabèr la font de la relació per no donar-li gran crèdit, posat que la tal anècdota no és sinó una de les moltes qui fórmen l'arsenal pseudo-històrich del Tomich, perpetuat després per lo molt candorós Bèuter.

Çò que, de fét, nos expliquen los documents coneguts és que En Pére oferí son reyalme al apòstol sant Pére y al Pontífech y als seus successors, fent-lo perdurablement censatari a la Esglesia, obligant-se a pagar-li dos-cénts cinquanta maçmudines d'or quiscun any, cada una de les quals monedes entenèm que valdria tres reys d'argent, *tibi Reverendissime Pater et domine Summe Pontifex Innocenti et per te Sanctae Romanae Ecclesiae offero Regnum meum, illudque tibi, et successoribus tuis in perpetuum, divini amoris intuitu, pro remedio animae meae et progenitorum meorum constituo censuale ut annuatim de Camera Regis CCL Mazemutinae Apostolicae Sedi reddantur, ac ego, sicut et successores mei specialiter ei fideles et obnoxii teneamur* (2).

En cambi d'aquesta generositat, han vingut a suposar alguns historiadors que fóu con l'Inocenci donà a En Pére lo títol de Catòlich, féu-lo Gamfanoner de la Esglesia y ordenà que l'estandart de la Esglesia fós divisat de les colors de les armes reys, qui són groga y vermella, essent per les cintetes o cordons de les bótllas de gracia fètes de l ;

(1) Blancas, *Coronac.*, plana 7.

(2) Blancas, *Coronac.*, plana 6.

metéxes colors, o, com diuen altres, qui no s'atreviren a tant, que llavors l'Innocenci concedí al rey d'Aragó que per avant usas per armes les del gamfanó o estandart de la Esglesia, consistent en quatre barres vermelles sóbre camp d'or.

Molt hi hà que observar tocant a aquestes següetats, fàcilment perpetuades per escriptors de pès. Lo primer autor qui va donar-nos-ne noticia és lo de la historia antiga d'Aragó, coneguda comunament per la de S. Joan de la Penya: investigà lo dit historiador ab gran mirament l'arxiu d'aquest monestir, gran depòsit diplomàtich de les antiguitats del reyalme aragonès, y a éll son deguts los interessants documents damunt retrets; emperò tras lo benifét de reproduhir y facilitar aquestes escriptures, al donar la nova dels singulars privilegis qui-ns ocupen, ab tot y afegir que fóren també donats en gallardó del dret absolut del Patronat que tenia lo Rey en totes les seues esglesies y que cedí lo Pontífeh, no té la habilitat d'alegar un sol document qui justifich ni aquesta cessió ni los anteriors privilegis, y com que en los demés alegats, otorgats en la metéxa època de la coronació y ab referencia a la metéxa, no-res s'hi espréssa de çò que anam mencionant, ni hi hà autor algun posterior ni índech diplomàtich qui ho justifich, d'ací que ho donèm si no del tot per sospitós, per eczagerat y confós lo possible o probable ab lo afegit o incert.

En bréus paraules esplicarèm lo nostre parèr: que les colors del gamfanó de la Esglesia sien les metéxes de les armes d'Aragó no hi hà que duptar-ho, y menys que vé del témps d'En Père (com referirem en altra ocasió) l'us conegut dels segells penjants en les escriptures ab la divisa de les quatre barres, de manéra que pot ben admetre-s la possibilitat del origen d'aquesta usança en témps de Innocenci, ja ós que aquest ho cedis com a privilegi a En Père, o que En Père ho adoptas per justificar y fer memoria de sa devoció; emperò no ho podèm admetre d'altra manéra, tant per çò que abans havèm retrét sóbre l'origen y ús de les nomenades armes catalanes, com per observar-se, durant moltes centu-

ries, que lo cordó de les bótlles no passa d'ésser un cordill o fil de cànem.

Lo de la cessió del dret de patronat podrà semblar cert al veure que després lo del Rey és sols en la provisió de les esglesies catedrals y altres principals prelacies; èmperò aquest cambi, ab la transformació de costums y la major importancia que va adquirint lo Pontífech romà, s'esperimenta, no solament a Aragó, sinó en molts d'altres régnes catòlics, passant ací per alt, per brevitat, les rahons ab què podria donar-se a conèxer la d'aquest mudament.

Lo títol de *Catòlich* no és títol y sí tan sols un calificatiu que dóna lo Cap de la Esglesia a quants reys donen proves d'ésser los seus afectats fills o a quants, sèns ésser reys, merexen ésser tractats per lo pare del fidels ab igual qualificació per los mèrits llurs: per nosaltres lo títol de *Catòlich* no és més que un renom convencional donat per los historiadors en memoria de la ostentació féta per En Père a Roma, y té igual valua que los títols de *Cerimoniós*, *Gran*, *Humà*, *Crudel*, *Amador de gentilesa*, etc., ab que solen distingir-se d'altres.

Finalment, lo títol de gamfanoner és una confusió manifestada entre En Père II d'Aragó y En Jaume II, per ésser aquest lo qui de fét percaçà lo dit títol, com veurèm, y no trobar-se en un sol document del primer més títols que los de rey d'Aragó, comte de Barcelona y senyor de Mont-peller, ni encare en los més propers a la data de la coronació a Roma, segóns se-n pot convèncer lo qui tinga la curiositat d'escorcollar les coleccions del nostre Arxiu.

Esplicats los fèts de Roma y esclarits los duptes que-ns poguéssen suggerir, tornèm are a la nostra patria, per esbrinar los efectes d'aquells y la inutilitat dels plans concebuts o pretestats per En Père abans de la seua anada.

Recompten que après de la coronació fôu portat lo rey per la ciutat de Roma, ab gran acompanyament, a la esglesia de Sant Pau, y allà, rebuda la benedicció del Pontífech, s'embarcà en ses galères y se-n vingué de dret a la Provença, passant tantost a aquests reyalmes. Tenint encare en la memoria lo llegidor les causes o pretests alegats per complir

lo viatge a Roma, ab natural impaciencia esperarà are lo resultat de les esperances que paregué concebre En Pére, pensará veure posades per obra en aquest punt les empreses polítich-guerreres imaginades, ab aprovació de Innocenci, per lo sobirà d'Aragó y Catalunya; emperò la seua justa curiositat no-s veurà satisféta, puix que ni en documents, ni en llibres, ni en memoria alguna no apar lo menor rastre qui consigné almenys esforços o intencions per lo compliment d'aquelles famoses fatlères.

La suposada unió projectada entre genovesos y pisans; lo tractat que hi havia motiu per esperar ab aquexes nacions marítimes, y la gallejada conquesta de Mallorques, ja s'han dextat córrer; y fins amillor témps no-s revifa la venturosa idea d'aquesta gloriosa empresa.

Atès lo caràcter d'En Pére, per ventura podríem trobar en tal oblit una altra prova més de sa lleugeresa y volubilitat (sens ésser nosaltres los primers qui regonegam semblants defaults), y pot-ser podríem afegir, com a probable conjectura, que lo goig del coronat en Roma fôu prou a jutjar com a major granesa aquella, que no la aconseguida en guerres costoses y desavinents: emperò, séns descreure del tot aquexes rahons, volèm fer justícia a En Pére, regonexent que ab tót que tingués aquest a la tornada les metéxes intencions de què semblava animat ans d'anar-se-n a Roma, no les podia complir ni dur a acabament, tant per carestia material de recórses còm per les noves complicacions que sortiren a la arribada y adhuc abans d'acabar lo rey son viatge.

¿Còm podria empendre-s conquestes marítimes lo nostre rey y pagar lo pujat preu que eczigiria una potencia estrangera per la ajuda que prestas ab les seues armes a la obtenció d'aquelles, tot vehent reincidir los sediciosos de Provença, y continuar sangonoses les guerres entre senyors de Catalunya; tot ohint reclamacions de diferents reys d'Espanya qui estaven també en guerra, desijant que lo d'Aragó se decantas per los úns o per los altres, experimentant lo malayre ab què la terra en general havia rebut les ofertes

fêtes per En Pére a Roma, y con, finalment, per negar-se aragonesos y catalans a satisfer lo monedatge imposat per primera volta, no tenint En Pére ab què comptar per pagar lo cens de les maçmudines, exaugat del tot l'erari, no havia tingut altre remey que empenyorar algun castellet del seu patrimoni als seus propis vassalls?

Algú hi afig a semblants rahons la del desig que tenia lo rey de complir les esposalles ab Na María de Mont-peller; emperò fóra aquexa molt secundaria, noresmenys de que la època d'aquest aveniment no està ben precisada e hi hà divergencia en los autors al tractar-la, arribant alguns a creure que-s verificà ja lo casament abans de la anada a Roma, y encare afermant (per efecte sèns dupte de mala interpretació) lo nostre annalista Feliu que en tant era fèt lo casament, com que l'un dels obgetes del viatge fóu per veure d'anular-lo, subject infundat y que no consta en ningun document dels alegats.

Ans de donar compte, per son orde, dels fets que havèm indicats en la pregunta que sus-are férem, esposarèm de passada lo relatiu al dit casament, per los efectes posteriors, encare que no sia d'absoluta importancia la determinació del témps precis ón se verifícas.

Esplica llargament lo Zurita la successió a la cadira de Jerusalèm còm vingué a recaure en Na María, filla de la reyna Isabel y del marquès En Conrat, la qual tractaren de maridar ab En Pére d'Aragó, dihent que, per al compliment, segóns lo stipulat per los embaxadors, s'assenyalà com a terme d'ajornament la festa de Tots-Sants del 1207, emperò que lo rey s'era ja casat dés del any 1204. Com que no-s verificà lo primer matrimoni concebut per los de Jerusalèm, bastarà que façam indicació del fèt, observant, emperò, per allò que recompten o pondéren alguns autors, que esdevingué en açò un fèt consemblant al que ja recompten del pare d'En Pére, En Alfons, qui s'emullerà ab Na Sanxa de Castèlla, après d'havèr-ne donat paraula a la infanta gréga, filla del emperador de Constantinoble, la qui, en arribant a Mont peller y vehent-se burlada, escollí per marit En Guillèm, se

nyor d'aquesta ciutat, de les quals esposalles nasqué tantost Na Maria, senyora de Mont-peller, la metéxa de qui are estam tractant, y que prengué per muller lo fill d'En Alfons, lo nostre rey En Pére.

Prescindim nosaltres d'aquesta casualitat més o menys eczagerada, puix fantasía podria ésser del fill imitar al pare en semblants jochs, que fills hi hà imitadors dels pares sols en les males accions d'aquest per cohonestar les llurs, y anèm al subject.

S'éra abans casada Na Maria ab lo comte de Comenge, de qui vivia separada la dita senyora per havèr-se anulat lo matrimoni, o per altres causes que no és del cas referir. Aquesta circumstancia, la major edat que podia tenir la muller respecte del nou marit, y més que tót lo caràcter lleuger y voluble del nuvi, qui éra molt inclinat a certes follies, com axí tindrèm ocasió de provar, avorriren tan prést lo minyó posat en lo cas de fer vida formal contra les seues costumances y passions (1), que, segóns opinió general de tots los historiadors, als pochs dies se cansà ja de Na Maria y cuydà abandonar-la, y d'anular tantost lo matrimoni per intervenció de la Santa Seu. Açò és quant opinam, mas no càndidament com lo Feliu, qui creu havèr-se lo Rey penedit, «per havèr ignorat lo matrimoni clandestí de la reyna ab lo comte de Comenge, que li donà motiu per apartar-se-n», puix que ni éra tan curt lo nuvi per no sabèr quines circumstancies acompanyaven a la senyora que ell escollia per muller, ni éra Mont-peller per En Pére un pahis foraster ón hi mancassen amichs y coneguts que-l pogués sen avisar.

(1) L'autor dels *Condes vindicados*, ab referència al Blancas, s'oposa a aquest escriptor, qui, diu, assegura que estigué casat lo Rey en primeres noces ab una neboda del comte de Forcalquier, del qual matrimoni nasqué un fill nombrat Ramon Berenguer.

No sabèm en quina obra del Blancas hi haja aquesta errada tan manifesta, y confessam que-ns ha dolgut lo témps perdut esbrinant-ho, per conexèr que, en al cas, lo qui axò assegurà confongué, pot-ser inadvertidament, l'un germà al l'altre, En Pére ab En Alfons (també del casal d'Aragó) comte de Provença, qui s'casà ab la néta del comte de Forcalquier, mare que fôu d'un Berenguer. La paraula *nepos* s'usa en llatí axí per nebot com per nét.

Si, de fét, se verificà lo casament en l'any 1204, com generalment asseguren, calia que fós abans o après del viatge a Roma: y puix en los documents que vist havèm, relatius a la coronació, no s'hi parla del matrimoni, ni vehèm que formas part del seguici la Reyna, la presencia de la qual haguéra donat més lluhiment al pompós acte que desijava verificar En Pére a Roma, tenint en consideració lo càracter d'aquest, haurèm de deduhir que lo casament se complí après y no abans del viatge; y si, donchs, la coronació fôu colta lo 3 de Novembre, agregant a aquesta data los dies que sojornà lo Rey encare a Roma, y aquells que necessitaria per lo viatge de tornada, vé a resultar que, en tot cas, s'efectuaria lo casament ab Na Maria a les derreríes del any 1204, o pot-ser a la primería del prop-vinent, que aximetéix podria ésser lo 1204, segóns la manéra de comptar.

Dexèm per are lo casament, los efectes del qual esplicarèm en lloch més oportú, y façam ressenya dels contra-témps y complicacions per què li calgué passar lo rey d'Aragó, après de dexar pagades les seues ilusions en la capital del món cristià.

Desembarcà lo Rey en la Provença, tant per çò com éra aquella sa carrera, com per havèr sabut que lo comte de Forcalquier havia trencada la pau establerta ans del viatge a Roma. Són escassos los detalls que tenim d'aquest fét, emperó van a la úna tots los historiadors (qui ho pendrien pot-ser de memories antigues, are desaparegudes) en recomptar que s'enverinà la guerra entre lo de Forcalquier y lo comte de Provença, fins al punt de pendre aquell a aquest ab gran trahició, mas que En Pére aplegà en lo seu seguici tots los cavallers o barons provençals, en companyia dels quals féu també cruel guerra al de Forcalquier, dins lo seu propri comtat, fins a ocupar la plaça ón se trobava son germà d'ingut, ab crema y tala d'altres llochs, dexant axí lliure a' comte de Provença y ab la honor que merexia lo bon non del Rey y de la nació.

En l'any 1025, durant lo qual, séns sabèr la duració de succés, reexí En Pere a escarmentar lo de Forcalquier y al

seus parçoners, tinguéren lloch a Catalunya les lluytes entre lo de Foix y lo d'Urgell, de què sus-are parlarem. Ja havèm amostrat que vingué a ésser lo Rey en aquesta contenda simple espectador, y la prova de que no estaria en la seua mà o en lo seu interès dirimir-la és con poch fôu vist mijançar-hi, no obstant d'haver sabut desexir-se-n en una questió consemblant y en les terres de Provença.

Aquest triumfe que lo Rey sabé agregar a la major importancia que gonyada havia ab la seua coronació a Roma, haguéra bastat per ventura a preocupar lo coratge de súbdits possehidors d'un caràcter no tan seriós y formal com l'atribuit generalment a catalans y aragonesos: emperò no-s pagaren aquests de parenceries ni consideraren suficient lo triumfe del Rey, per delir lo greuge que anava-ls a inferir ab lo compliment de les prometences fêtes allà en Roma.

Passà En Pére a Jaca, ón havia de tindre una assentada ab lo rey d'Anglaterra, per confirmar, diuen, antigues aliances, y acudint lo convidat, l'albergà ab pròdiga liberalitat, malgrat de les despeses que acabava de fer.

Si necessitat pogué tindre En Pére de cercar recursos per satisfer la quantitat promesa al Pontífech, y per regularitzar lo seu erari, del tot exaugat, ab l'obsequi al anglès agreujaria més y més la situació en què-s trobava; y axí sa primera resolució dóna-s a enténdre que fôu escandallar la generositat dels seus sotsmesos per exir d'estretor. Provà de introduhir una nova sort de servey, consistent en un tribut dit monedatge, al qual obgecte s'espediren provisions dés de Osca, que éra llà ón se trobava lo Rey, a les darreríes del mes de Novembre del 1205.

Lo Zurita ho refereix de la següent manéra: «Aquest servey fôu imposat en Aragó y Catalunya, y repartí-s per rahó de tots los béns mobles y sehents que cada hu tenia, séns eczimir-ne ningú, per més que fós infançó o del orde del Espital, o de la cavallería del Témple, o d'altra qualsevol religió, y tan solament se-n eczimíen los qui éren armats cavaller, per çò que en aquell témps s'estimaven més los reys y grans senyors de la régla y orde de cavallería. Pagaven-se

per los béns mobles a rahó de dótze diners per lliura, exceptuant-ne certes coses: y éra molt gréu sort de tribut.»

Si les institucions representatives haguéssen tingut llavors l'expansió que tantost anaren adquirint, gran peu haguera donat lo comportament del Rey per rebujar legalment les seues eczigencies: mas en l'estat ón se trobaven, lo mal-ayre de quiscun sostmés, greujat ab lo nou impost, anà gradualment propagant-se per tots los estaments; y axí vingué a laborar-se una atmòsfera d'oposició als actes del Rey, per pôr de que corrién perill les libertats eczistents, donant per resultat en l'antich reyalme la confederació dels cavallers y de les ciutats ab lo primer crit de *Unió* que més endavant serví de bandera per diverses manifestacions.

La causa d'aquest nou esperit, diuen los historiadors aragonesos, éra, no solament lo tribut, mas encara los oferiments y regoneximents indeguts fets per En Pére a Roma: emperò en aquesta segona part, segons l'annalista de Catalunya, ja anticipadament s'expressà lo desplaer, car «al arribar la nova de la devota liberalitat del Rey, protestaren invàlides les cessions y regoneximent, per no poder-se executar sens lo consentiment dels vassalls, formaren les llurs escriptures y trametéren-les a Roma y al Rey» (1).

A Catalunya no hi ha hagut may noticia d'altra *Unió* per l'estil de la aragonesa: emperò és de creure que la actitud que pendria lo pahis, si bé podia ésser menys belicorosa que en Aragó, no seria, que digam, gayre favorable a les indiscrecions del Rey.

No sabem açò que mijança des de la eczigencia fins a la obtenció de la reyal pretensió, emperò no duptam que la necessitat o altres causes farien tolerar l'abús, y la reflexió per no caure en pijors mals féu admetre, més o menys tart,

(1) No donaríem a la asserció del Feliu tota la importancia que are li donam, si fós tan solament (com moltes vegades hi és de notar) veu tramesa d'uns autors als altres; emperò diu que «los originals de les concessions apostòliques y de les protestacions se troben en lo Reyal Arxiu de Barcelona», y axí devèm admetre-ho, per més que en aquest depòsit diplomàtic no hi haja al present lo llibre o cartulari ón aquelles se trobaven, la qual referencia és *Liber Cartarum*, fòleo 205.

çò que en altres centurries fóra invàlit sèns lo consentiment de les córts, puix que a Catalunya, diu lo Feliu, «moderaren lo dictàmen del Rey los catalans qui després l'admetéren (la càrrega) per témps determenat y ab moderació»; y a Aragó manifestá lo Zurita que «d'allà en avant aquella sort de servey fóu després ab voluntat del reyalme concedit més limitada y moderadament».

Axí és com comencen molts usos, fills solament d'abús y tolerancia en lo començament.

Lo resultat dels oferiments fets a Roma, encare d'aquells qui poden tenir més caràcter de privilegues, com lo de prestar-se a ésser coronat per la Santa Seu, y, en sa representació, per mà del arquebisbe de Tarragona, ja-s donaren brasa los metéixs Reys de fer-los oblidar, tant que del successor, En Jaume I, recompten que ni arribà a esser coronat, y del seu fill En Pére *lo Gran* y d'altres successors, qui prengueren per sí-metéixs la coróná, sèns permetre que-ls la cenyissen. Es general opinió, ab tót, de que d'aquest costum ençà, o sia des del témps d'En Pére *lo Catòlich*, s'introduhí en aquests reyalmes un altre impost per lo metéix estil que lo monedatge, y que prengué lo nom del acte que li servia de pretest, a sabèr, l'import de *coronació* o *coronatge*, més acceptable y legal fins a cert punt que no l'altre, puix que si lo poble trobava bò la pompa y cerimonial introduhits, a major importancia de la magestat sobirana, just no éra que los Reys sols la costejassen, y sí que hi contribuissen de llur part los vassalls.

En lo discurs de la obra tindrèm ocasió de fer avinent còm se seguí y mantingué aquest costum (fins que calgué a les córts limitar-la, per abusió dels Reys, alguns dels quals aplicaren devegades l'impost enfora de la ocasió de coronament); y aquesta metéxa desigualtat, respecte a usar del privilegi, en los immediats successors d'En Pére, nos prova, per quant toca a la manéra de regonèxer los Reys a Catalunya, e per bé que pogués seguir-se practicant la cerimonia de coronar-se los nostres sobirans com a reys del reyalme de Aragó a Çaragoça o *en qual-se-vulla altra de les ciutats dels*

llurs dominis, segóns axí espréssa la bótlla, no passaria tot axò en realitat de cerimonia, y la veritable coronació pactada, com a símbol de regoneximent mutual dels llurs respectius drets entre los sotsmesos y lo Rey, no fôu fins més endavant, al pendre més ferm caràcter les institucions representatives, en la qual època veurèm positivament regonegut y coronat a Catalunya lo rey d'Aragó sols com a comte de Barcelona, acte de que no-n tenim noticia en los témps que historiam, séns que perçò rebugèm la possibilitat de que-s practicas alguna cerimonia o fésta simbòlica, a aytal obgecte, en la capital del Principat.

Durant lo romanent del any 1205, y en tot lo prop-següent, és de veure lo rey En Pére en veritable moviment de guerra, confórme indicarem, per efecte de les contínues dissensions entre los demés reys d'Espanya. Per mal ús, los nostres historiadors, al parlar dels actes en què intervingué lo nostre rey, amparen les llurs concises relacions no més que en *memories antigues*, sóts lo qual nom són de compendre, ab més o menys propietat, axí los llibres històrichs com los documents y les apuntacions o combinacions de curiosos profans en la Historia.

L'únich recurs que-ns roman, donchs, con nos cal tractar de subjectes bréument ressenyats per los historiadors, y no hi hà veritables indicis per ampliar o modificar les ressenyes, és fer un estracte d'aquestes, o repetir-les, y en lo punt ón nos trobam, no podèm valdre-ns d'altre recurs, essent encare més bréu en quant atany exclusivament al nostre principal obgecte.

Tot quant aquelles nos oferexen se reduceix a que seguien les lluytes entre lo rey de Castella y los reys de Navarra y de Lleó; a que En Pére favorí tantost al primer contra lo darrer; emperò que fent paus lo lleonès y lo castellà per havèr-se casat aquell ab una filla d'aquest, aliaren-se abdós at l'aragonès, y aplegats emprenguèren guerra contra lo de Navarra, en la qual ocasió, per conseguir aquest algun remey, consentí en maridar una germana séua ab En Pére (no obstant d'estar casar ab Na María de Mont-peller), en la qua

cosa, diuen, no s'hi avingué lo Papa, per estar los dos contrahents en lo tercer grau de consaguinitat; que avènt-se passat als maures, a Valencia, lo senyor de Viscaya, y com dés d'allà començas a fer guerra en les seues fronteres al rey d'Aragó, aquest féu-hi cap y fins arribà a assetjar aquella ciutat, ón en ocasió d'atacar unes barreres que defensava lo metéix senyor de Viscaya, feriren lo cavall d'En Pére, y romangué lo genet de peus y voltat de morisma, en perill de mort, de ón lo tragué lo viscaí dihent: «no vulla Déu que éll fós causa, per aquella guisa, que lo nét del Emperador fós prés», ab lo qual no pogué referir-se a don Alfons emperador, com creu lo Feliu, puix no-res li feya tal recort al senyor de Viscaya, y sí solament, donant-ho com a esdevingut, al emperador de Constantinoble, de qui éra nét En Pére per vía de sa muller Na María.

Ni una engruna d'aquesta guerra no apar en ninguna banda, y axí saltant espays que omplirèm ab la relació d'altres féts, tant per çò que-s refereix a concordies entre reys com a la suposada guerra de Valencia, dirèm solament, en resum, que en l'Octubre del 1207 s'assenta nova pau y concordia entre Castélla y Navarra, dels avantatges de la qual no dexaria de participar l'aragonès, confermant-se després més particularment la metéxa pau entre aquest y lo navarrench en lo Juny del 1209, y que en lo següent emprengué formalment lo rey la guerra contra los maures de Valencia, tenint-se noticia d'havèr-hi adquirit, per vía de conquesta, los castells d'Adamuç, Castéll-fabit y Sertella, nova frontera per aquell indret, de la que probablement no-s reculá jamés.

Mereix ésser annotat com a un dels féts intermijans a què acabam d'aludir, lo matrimoni, conclós y celebrat en l'any 1207, entre Na Constança, germana d'En Pére, qui éra r masa vídua del rey d'Ongria, y l'emperador d'Alemanya Federich II, rey de Sicilia, casament que produhí un dret ab c iè-s reforçaren més endavant los alegats per los reys nost es a acreditar la successió que-ls pertocava a la cadira d aquella illa. Consta, no obstant, que fins a les darreríes del

any següent no partí vers Sicília la nova reyna, la qui fou acompanyada del seu germà En Alfons, comte de Provença, que a aytal objecte féu cap a Barcelona, y d'allà anà la comitiva ab gran seguici de barons catalans, aragonesos y provençals, arribant, segons recompten, al terme del viatge per lo mes de Febrer del 1209, amargant-se bentost lo goig produhit per tan venturós succés ab la mort d'En Alfons, qui morí a Palerm, a conseqüencia del contagi y mudament del ayre.

Es també assenyalat l'any 1207 per la mort de la reyna dona Sanxa, mare d'En Pére, en lo monestir de Sixena, per ella fundat, y del que n'era monja professa, llà òn, ab igual caràcter, féu-li companyia una de les seus filles, Na Dólça.

En l'any 1208 morí lo comte En Armengol d'Urgell, qui estigué casat ab Na Elvira, comtesa de Subirats, dexant una filla única, nomenada Na Aurembiaix. No tenint lo pare fills mascles, instituí hereua seua universal del Comtat a aquesta senyora, substituint-la, en cas de morir menys de successió, per una germana, y tia corresponent de la hereua, nomenada Na Marquesa; a aquesta, en igual cas, per una altra dita Na Miracle, y a aquesta, ab la propria condició, per En Guillèm de Cardóna, consanguini seu.

Na Marquesa era muller d'En Ponç, vescomte de Cabrera, del qual matrimoni nasqué un fill dit En Guerau, home ambiciós, segons és de veure, o almenys bulliciós, com axí lo nomenen alguns historiadors, puix que, profitant de la mala situació de la comtesa d'Urgell, qui estava sens recólze varonil en sa familia, li donà en cor de pendre per invàlit l'espressiu testament del comte Armengol, pretestant que ell era l'únich varó en lo llinatge, sens veure que era de branca lateral, y que, per tant, devènt ésser escloses les dones a la successió, no hi havia altre comte sinó ell, de manera que prengué lo títol de comte d'Urgell, y manà laborar seges on figuraven les armes del comtat y les de la casa de Cabrera. La mare de Na Aurembiaix y vídua d'En Armengol, per tindre un escut en les seues tribulacions, o per altres causes, millor sabudes d'ella que no dels historiadors, e

l·ligà ab En Guillèm de Cervéra, senyor de Juneda, y tement que per ventura alguns pobles, Balaguer, Agramunt y Linyola, no li romandrien fehels, donchs qui sab si recelaven que vindria la intervenció en lo senyoriu de part d'un nou marit de la comtesa, cometé abans la indiscreció de donar al Rey, per posar-se sots la seua valença, lo comtat d'Urgell, prenent en recompensa, durant sa vida, los castells de Ciu-rana y Cerós, per més que tot axó, diu lo Rey en los contractes, se feya salvant los drets competents a Na Aurembiaix, filla séua, a la qual no entenía perjudicar.

Insistent En Guerau en les seues pretensions, tot se tornà guerra y discordia, y llavors lo Rey, com a favoridor, y més bé com a favorit, atacà ab son estol al pretendent, encaminant-se a Balaguer, la qual ciutat va pendre, y posant setge al castèll de Llorenç, ón s'era acollit En Guerau, se reté aquest ab sa muller y fills, y lo Rey los manà empresonar en lo castell de Loharre, al Aragó, y en la ciutat de Jaca, en podèr d'En Felip de Bescós: eczigí tantost lo vencedor al vençut certes condicions, posant aquest, en podèr d'aquell, en seguretat de que les compliria, los castèlls de Mont-soriu, Mont-magastre, Ager, Patania y Fenestres; y en cas de no voler-les complir, se-n tornaria lo Cabrera a la presó de Jaca, en podèr del seu encarregat, per la qual cosa donaria-li lo Rey saul-conduyt, restant los castèlls lliurement al Rey si l'altre no tornava al punt assenyalat.

Segóns que vé a declarar lo cronista Monfar, accedí per aquella hora En Guerau, qui fòu posat en libertat, «y lo Rey s'apoderà de tot lo comtat y prengué títol de comte d'Urgell, restant d'ací dos títols de comtes d'Urgell, l'un en persona del Rey En Pére, qui-l possehia, y un altre en la del vescomte, lo qui, si bé n'havía dextat lo senyoriu y possessió, volgué reservar-se lo títol que un colp n'havía prè; y escamnat lo vescomte d'aquets fets, tant com visqué lo Rey, que fóren uns cinch anys, va viure quiet y sossegat, sèns moure ninguna alteració, tot esperant que lo Rey declaras lo dret de Na Elvira y de sa filla.»

En lo regnat d'En Jaume ja veurèm lo tòm que prengué-

fets, y què-s féu Na Aurembiaix, qui-s n infant En Père de Portugal. Tocant als s ocupam, solament dirèm que ab meçq tractaren la major part dels historiadors, i, emperò sèns esperit per considerar-los a del dret y de la justícia, per no ofendre moria d'enlayrats personatges; y que fó metéixs esdevinguèren una plana més a fè y los depravats costums d'aquells tèr uparen sèmpre als ulls d'alguns fanàtics en si no ¿quín dret tenia Na Elvira per nent del seu marit, y perjudicar a la filla onant al Rey lo comtat d'Urgell, que éra ningú més? ¿En quina legislació partic les seues infundades pretensions En Guisat que lo seu antich conyat, lo comte ryor y possessor del comtat, y podia dis t a favor dels seus fills, varons o fembre la metéxa època y per uns altres senyors osició dels propis comtes de Barcelona se donava preferència a les filles en man s que dongués com a contraria per ning a legal, y apart de legal decorós que, reg er sí o per los seus lletrats, totes les circu dites, acceptas la donació de qui no p ní de la única hereua legítima del con x, y prescindis de jutjar la qüestió, seq axicom sabé fer-ho més endavant lo rey ò gens no-ns meravellèm con, en mal tér , difícils, són héroes de complicades ca creta, un noble ambiciós y un rey de cara leuger. (1)

re un altre acte d'En Pere qui-ns farà v ixs vicis que li atribuim, y tindrèm una c

la confirmació de tots los fets referits, qui reposen en *Historia de los condes de Urgel*, per Monfar, llà ón ac

plerta idea dels seus particulars costums. Era tan freqüent en aquella època l'escàndel de dissolució de matrimoni, que per volèr dissoldre lo seu En Père, no l'inculparèm tant, com si en aquesta part hagués estat l'únich qui dongués mal exemple: ací tenim, del meteix témps, lo rey de Lleó, qui après d'havèr guerrejat contra lo d'Aragó y lo de Castélla plegats, se concorda de bell-nou ab aquest, servint de basa a la pau lo matrimoni de Na Berenguera, filla del castellà, ab lo lleonès, qui era casat ab Na Teresa, filla de don Sanxo, rey de Portugal, de la qual tenia dos fills, havènt-la jaquida per autoritat de la Seu apostòlica, essent lo més notable que lo segón o nou matrimoni fôu també anulat tantost per lo Papa. Servesca aquest mal exemple per molts d'altres que podríem retraure.

No-s déxen veure gayre los motius legals en què reposava En Père la necessitat de dissolució del seu matrimoni ab Na Maria de Mont-peller, y sols en un autor n'havèm vist alegat ún de secundari, qual és lo de la edat desproporcionada entre abdós contrahents: faça-s compte lo llegidor dels altres que hi pogué haver y que nosaltres ignoram històricament. Emperò cert és que arribà a entaular-se plét en la curia romana, ón ne seguí també Na Maria un altre ab los fills adulterins del seu pare, En Guillèm de Mont-peller, los qui pretenien la successió a aquest senyoriu, y és aquest un altre bon exemple o prova dels costums d'aquell témps.

Gonyà Na Maria los dos pléts (segons axí consta de diverses bótles eczistents en lo Reyal Arxiu), condemnant lo Papa, en lo primer, al rey En Père, que devia tornar ab sa esposa, y encare més, pagar les despeses ocasionades a aquella senyora per aytal motiu; y en lo segón, declarant ilegítims los fills que tingué En Guillèm d'una dama dita Na Agnès, y adjudicant lo senyoriu de Mont-peller a la Reyna y al seus successors. Ans, emperò, de promoure-s lo plét, conforme havèm vist, no s'acostava, ja feya témps, lo Rey de la Reyna, mas en l'any 1207 hagué de succehir tal casualitat o fét providencial, com axí ho consideren los cronistes, que, encare seguint lo Rey en sa desamor ab Na Maria, s'acon-

seguís assegurar la successió lledesma axí en lo senyoriu de Mont-peller com en los demés estats del rey d'Aragó.

Lo rey En Jaume, en sa Crònica, recompta que estant lo Rey a Lates y la Reyna a Miraval, se presentà a aquell un rich-hom nomenat En Guillèm d'Alcalà (y axí lo nomena lo Zurita, si bé d'altres li donen lo nom de Fluvià) (1), lo qual pogué aconseguir ab los seus préchs que lo Rey anas ajustar-se ab la Reyna, y «en aquella nit (diu En Jaume) ón ab dós estiguéren plegats, volgué lo Senyor que Nós fóssem engendrat.»

Lo cronista Muntaner engruna més lo fét, declarant que tot fôu plan dels cònsols de Mont-peller, los qui, sabènt que lo Rey estava enamorat d'una gentil dama de la població, cridaren a sí *un cavaller, qui éra privat del dit senyor en semblants negocis*, y fent-li veure lo perjuhí que resultaria a Mont-peller si la senyora no tenia successió y calia passar lo senyoriu a d'altres mans, li proposaren lo plan de donar entenent a En Pére que la dama solicitada consentia en anar a trobar-lo secrétament a la seua cambra, emperò ab la condició de que no hi hagués llum, per estalviar la vergonya, y llavors, en lloch de la dama fér entrar-hi la Reyna, la qui-s presentaria allà acompanyada de dótze dames y dótze donzelles de les més distingides de Mont-peller, y de diferents personatges y oficials, a donar fè, en la hora de descobrir-se lo ben intencionat engany, del acostament verificat entre los dos legítims esposos; com axí, de fét, se complí, passant a alçar escriptures del aveniment dos notaris, y romanent en servey y vigilancia de la Reyna sis cavallers dels més distingits ab sengles mullers, los qui observaren com lo prenyat anava pujant fins als nou mesos, al cap dels quals infantà la Reyna un revingut y formós infantó, que, témps a venir, fôu regonegut com a senyor de Mont-peller, comte de Barcelona y rey d'Aragó.

Engalana aquest fét lo discrét cronista ab variats detalls y menudencies qui acaben de fer la pintura més poètica, per

(1) Lo cronista Des-Clot no-l nomena, emperò espréssa que éra majordom de palau y compatrici de la Reyna.

çò que, contemplant-ne la relació dés del nostre témps, podria semblar-nos rondallesca; mas sabuda la insistencia del Rey en no acostar-se ab sa muller, malgrat de les ordinations del Pontífech, preguntam nosaltres, après de parar esment en la època o data del naximent d'En Jaume y nou mesos abans, en la que realment no feya En Père vida conjugal ab sa muller, ¿còm pogué fer-se que, separats los esposos, y *desamant* lo marit a la muller, aquesta resultas prenyada, y lo fruyt fós regonegut lledesme per lo pare? Cal-nos regonèxer, donchs, que aquest percaça axí sa intervenció marital, y acceptant que fugí tots-témps de sa muller, precis és consentir en que l'accés no podia aconseguir-se si nó per un engany com lo que refereix lo Muntaner, lo qui no tenia gran necessitat de novelejar lo fét, posat que bé prou que ho és en la seua efectivitat (1).

Si per aquesta relació haguésssem de començar culpant lo més savi dels nostres antichs cronistes, lo metéix nos caldria per respecte del Des-Clot y del rey En Jaume, car lo primer no déxa d'esplicar lo fét ab igual estil, y los úns y los altres parlen dels demés fêts qui rodegen la època del naximent del venturós infant d'una manéra tan poètica, que son conjunt apar veritablement meravellós, ab la qual cosa

(1) Los historiadors del Languedoc donen per rondallesca la relació del Muntaner, y per provar-ho vénen a fonamentar-se en dues coses: primer, en que En Père a-les-hores éra àmich de la Reyna, y després en que Miraval está a dues lleugues de Mont-peller: emperò la amistat o unió dels esposos no la acrediten ab un sol document, y la distancia del lloch no fóra argument per destruir la faula, car essent cert (com ho proven los metéixs historiadors) que llavors lo Rey estava privat d'entrar a Mont-peller per deure una gran suma a la Municipalitat, de la metéixa manéra que aquesta hauria de traslladar-se contínuament a Miraval per assumptes del seu govern y administració, podia també aquesta vegada fer-ho, acompanyada de testimonis y notaris, per un que tant li interessava.

Lo gran puntal dels historiadors fóra la Crònica de Puylaurens, la qui explica que la Reyna s'ajustà ab lo Rey a instancia dels prelats, y que fóu conduhida al campament, *in castris*, ón éra lo seu marit, de la qual assentada resultà lo prenyat. Faula per faula, aquesta fóra menys poètica que la altra, ab la particularitat de no avenir-se tampoch ab quant diu En Jaume en sa Crònica, y de suposar-se un campament llà ón no éra de rahó plantar-lo en aquella ocasió. La tradició del *Chevallet*, ab tót y ésser una altra faula, provaria, quan menys, la eczistencia de la tradició del Muntaner a Mont-peller.

vé provat que éren aquelles pintures resultat del públich afany, afalagat per l'interès particular y de la esperança que aquest produhía, per la senzillesa de la època, y fins pèr la mescla de sentiments religiosos y de la superstició en què estava nodrit lo poble d'aquelles centuries.

Axí recompta-ns En Jaume que, al moment de nàxer, lo trameté sa mare a la esglesia, y al passar lo llindar del tèmple, s'escaigué que los clergues cantaren lo *Te Deum laudamus*; que con fôu tantost presentat a Sant-Fermí, al entrar dins la esglesia, ferí l'ayre lo cant del *Benedictus Dominus Deus Israel*; que en havènt encès la mare dótze ciris de igual pès y mida, donant a quiscun lo nom d'un apòstol, fôu lo qui més durà lo de Sant Jaume, per la qual rahó fôu aquest nom imposat al infant; y que havent gitat, per una trapa qui donava demunt lo breçol, una gran pédra, caygué aquesta al costat d'aquell, y fôu per tant la voluntat de Déu que no morís llavors l'infant qui hi reposava, o sia lo propi En Jaume, fruyt de la poètica unió d'En Père ab Na Maria.

Cessant al present en la justificació d'aquest fèt, per quant toca al seu contingut real, y comparant les dates de les relacions ab les dels documents, podèm dir que nasqué l'infant En Jaume lo díe 1.^{er} de Febrer del 1208, y rebaxant de aquesta data los nou mesos del prenyat, assegurar que lo fèt de què tractam, poètich o positiu, esdevingué (si val la exactitut en aquest compte) sóbre lo 1.^{er} de Maig del any 1207. Ço que succehí après d'aquest venturós aveniment no roman gayre esclarit, emperò és generalment cregut, atès lo caràcter d'En Père, que no seria gayre duradora la unió d'abdos esposos; donchs, ab tót y havèr gonyat lo plèt la Reyna sóbre validesa del matrimoni, seguí vivint a Roma, fins a les seues darreríes.

Fa lo panegírich d'aquesta bona senyora son propri fill, espressant-se en sa Crònica ab aquestes paraules: «Aytant fó amada del Senyor y tanta de gracia va aquell otorgar-li, que en Roma y defora Roma ha merescut ésser nomenada la Reyna santa. Goreix molts malalts qui beuen ab ví o ab ayga de la pédra que raen del seu vas, y està soterrada a

Roma en la Basílica de Sant-Pére, prop de Santa Petronella, la filla del Apòstol.»

Aprés de la petita guerra féta contra los maures de Valencia, de què abans havèm donat compte citant los castells conquerits, guerra que no pogué durar gayres mesos, puix que en lo Març del 1210 féu la crida lo Rey,—y jatsí suposèm que la emprengués en lo metéix estiu y la seguis en lo ivern o a la primeria del any següent, a causa de descalabres que soferí lo rey de Castélla en alguns punts de sa conquesta, en térmens que li calgué consentir que Salvaterra fós retuda als maures,—comença a tractar-se ja d'una gran empresa ón havien de intervenir diversos reys d'Espanya, inclús lo d'Aragó. Favorida aquesta per lo Pontífech, y calculant que aquell nou camp de perills y de gloria que ben s'ens triga anava a obrir-se, havia d'ésser un gran atractiu per al cavaller y arrauxat monarca d'Aragó, bé podèm creure que, almenys, per aparellar-se degudament, y en ales d'una ambició heroyca, se desexiria ab témps de les escaramuces de Valencia, desijós de participar, en una gran batalla campal, de la gloria qui havia d'ésser comuna a totes les nacions d'Espanya, y en la que cada rey podria rivalitzar, ab digne antagonisme, per dexar a la posteritat digna anomenada del seu esforç y vigoria.

Prescindim nosaltres de nombrar los preparatius, que no consten, ordenats per lo rey En Pére, com prescindim aximetéix de mencionar ací alguns preliminars y noticies intermijanes sobre la heretgia albigenca y la guerra del Migjorn de França, per podèr presentar després aplegat quant atany a aquest molt important subject, y axí-ns cenyirèm a la expedició en ajuda del rey de Castélla, esclarint la part que en aquella gloria eminentment espanyola correspon als nostres catalans. Fóu tant viu lo ressó mogut per los preparatius d'aquella jornada incitada per lo rey castellà, que arribà a entusiasmar Roma, ón per insinuació del papa Innocenci III se féren pregaries y les més grans ostentacions de pietat, y lo Pontífech, qui, ab diferents prelats, amblà descalç y ab lo cap descobert en los actes públichs de peniten-

cia, concedí les metéxes indulgencies y prerogati anaren contra lo Miramamolí del Marroch a Es los crohats del Orient, per tal que anaven aquel d'aquests, ab lo distinctiu de la creu a la espatlla

De totes les relacions antigues y documents no oferir dupte algun, que van concorrer intervenint gran campanya, a més del rey de Castélla, lo re d'Aragó, lo rey en Sanxo de Navarra, En Dieg Haro, senyor de Viscaya, y diferents legions d' dels qui tornaren-se-n una gran part abans de la k regressà també sèns havèr pogut fruir del triun vèr fèt tart, lo duch d'Austria ab los séus, q acompanyant al rey En Pére d'Aragó.

No cal, donchs, dir que los dos reys d'Espar coadjuvaren *al triumfe de la Santa Creu* (sòts lo quabre la Esglesia la memoria del fèt d'armes), fóten Portugal y lo de Lleó, cosa que no és d'estranyator recorda alguns fèts anteriors, ja manifestats, la actitud d'aquests dos personatges ab lo rey c no obstant de constar que permeteren abdós l'assoldejament de voluntaris.

Axicom fóren diversos los vencedors, diverso d'ésser també los reladors, y és consegüent que e no mancaràn aximetéix diversitats per moure, l'esperit de nació la mà del qui escriu. Tolerable defecte, no essent en perjuhi de tercer, com sór les ponderacions dels triumfes y de la matança ventura ab una mira patriòtica, méntre que és ser buir a covardia resolucions filles tal vegada de c justes, que un hom calla, com axí és d'observar relació al parlar de la reculada dels forasters: per altres aquestes minucies com deu pendre-les l' entenimentat qui-s fa càrrech de çò que éra la E aquell témps, emperò no devèm consentir ni o detriment del bon nom català ni infundades ass per més que sien al metéix avantatjosos.

Sòts aquest punt de vista parlarem, donchs,

que pogué tocar als catalans en lo triumfe, estimant la valua de les respectives narracions per çò que-ls corresponga.

L'arquebisbe de Toledo En Roderich Ximèneç, lo metéix qui éra anat a Roma per obtenir la gracia de la crohada, y que intervingué també com a campió en la brega, es l'únich historiador contemporani qui dóna compte d'aquells fets, com fôu testimoni de vista. No li passa a aquest per alt, y ab rahó, d'engrunar principalment quant atany als seus compatricis, nomenant tots los senyors qui campejaren ab lo rey don Alfons en lo centre o còs de batalla, les quatre divisions de les quals estaven encomanades, la primera a En Diego Lopeç de Haro, la segona a En Gonçal Núnyeç de Lara, la tercera a En Roderich Díaç de los Cameros, y la darrera que la componien los *terços* de diferents ciutats.

Menciona encare lo metéix autor los tres o quatre capitosts qui anaven ab don Sanxo rey de Navarra, encarregat de la ala dreta, a la que s'agregaren, per ésser escassa la gent navarrenca, alguns *terços* castellans y los voluntaris de Portugal y de Lleó; y parlant finalment de la ala esquerra encomanada al nostre rey En Pére, recompta solament que anava aquest ab los seus lloch-tinents En García Ximèneç, En García Roméu y d'altres ab trópes exclusivament aragoneses.

Axí s'espréssa don Roderich, mas, a despit del seu lacoisme al nomenar los d'Aragó, no-us cregau que sia injust al tractar de la llur valor, per çò que fa esment d'En García Roméu en tractant de la primera acomesa, que fôu a punta d'alba, no obstant d'ésser tots los demés adalils nomenats pertanyents a la avant-guarda a la que no pertanyia aquell aragonès. Al parlar en general del comportament en lo fort de la préssa més arrancada, cita a En Ximèn Cornel, encarregat de donar començ al avançament, a En García Roméu (per segona vegada) y En Aznar Pardo qui capitanejaven los aragonesos; espréssa, ab tota claredat, que en la matança exceliren per la llur vigoria y alè los aragonesos, sémpr lleugers a assolir y retre los fugitius; y no s'oblida de men-

cionar que s'encomanà la cavalleria a un caval Dalmau de Crexell, natural del Empordà.

Axò és quant devèm al historiador castellà rani, de qui no és d'estranyar que-s valga d'una ció comuna, *aragoneses*, per significar los soldats c ab lo rey d'Aragó, entre los qui n'hi hauria no s Catalunya, sinó encare de tots los estats óltra-pire quals diferencies no té estreta obligació de parar historiador general.

Arriba lo cas, emperò, d'esplicar o comentar li tocà en lo triumfe comú a cada nacionalitat resp hi intervingué. Aragó, quí no tingué historiador rani, roman fotografiat en altres centurries y pe tincts, y al aplegar la època del seu més ilustre del qui-s proposa escriure la Historia general de no del reyalme d'aquell nom, per tal que calia c proporcionalment la gloria que tocà a quiscun del la Confederació, és de notar ab meravella per lo que lo laconisme del Roderich en los noms dels p veu-se plert per lo Zurita ab abundor de noms ara sols un reduhit nòmbre de catalans.

No és la primera volta que fèm notar lo costu historiador en referir-se a *histories antiques* y a *men* títol y procehencia no consigna, y practicant-lo a gada, ab tot y confessar que «lo nòmbre dels nost fereix axí en partícular ni-s declara per la Histori antiga tenim de les coses d'Aragó y Catalunya, de la gent qui anà ab lo rey d'Aragó en aquest: tots acompanyats ab los enemichs éren molts poch: tant, dihèm, de referir-se al Tomich, escriptor cata regir-li rahonablement algunes errades, no dupt la llista dels personatges d'Aragó, quals cognoms a totes les cabdals cases qui llavors o després se per primeres en lo dit reyalme, fins al nòmbre méntre que de Catalunya no passen de nou, entre hà un bisbe, lo de Barcelona, los comtes del d'Empuries, qui com a prínceps no deuen entrar

tegoria de purs nobles, y en seguici dels quals és de comptar que hi anirien alguns d'aquests, un de la noblesa ínfima, En Guillèm Aguiló de Tarragona; y un altre de cognom desconegut a Catalunya, En Arnau Alascon; axí que los nobles de cap-de-brót se reduhexen a En Guillèm de Cardóna, En Guillèm de Cervéra y En Berenguer de Péramola.

Ja havèm dit la deria ab què observa lo dit historiador la irregularitat de veure nomenat per lo Tomich lo comte d'Urgell, qui a-les-hores no eczistía, per quan ell creu que hom volía significar ab aquest títol En Guerau de Cabréra; perquè, ab igual obstinació fa notar que lo comte de Fóix, nomenat encare per lo Tomich, no estar-hi, atenent de que ni don Roderich no-l nomena, ni menys la Historia general de Castélla (calcada en aquesta part sóbre la altra).

Aquestes observacions semblarien indicar çà com llà que l'annalista aragonès se guiaria, en lo referent a la expressió de noms, solament per la única Historia del contemporani, per la de don Roderich; emperò si axí ho féu, preguntam ¿còm percaça la llista de noms que aquest no menciona? ¿los hagué per ventura, ja que lo contemporani los passava per alt, de la Historia antiga o de les memories qual títol y procehencia calla? y si axí ho féu, quína autoritat tenien per éll semblants llibres anònims y no contemporanis, posat que d'élls ne pren noves, al pas que calla los facilitats per l'autor català, per lo Tomich, qui-ls dóna abundosament respecte de Catalunya, y la autoritat del qual de segur no ha d'ésser més ni menys que la d'aquells ignorats llibres?

Ningú no és tingut de creure, emperò, que atribuim la menor importancia al autor sus-are nomenat, tantes vegades increpat en aquesta Historia per les invencions y faules de què és la seua obra una font abundosa, mas crehèm que, falsetat per falsetat, entre dues obres no contemporanies, o calia que l'historiador general de la Coróna d'Aragó adoptas les noticies de una o altra, o bé prescindir d'abdues tenint esguart a la única contemporania.

Lo cronista Bèuter, bon xich imitador del Tomich, anà

prenent d'aquest les noves referents a la concòrdia dels nostres nobles, y, sèns pesar-là ni rumiar-la, ordenà una immensa llista dels de Catalunya, acabant, per l'estrém contrari, ab la apuntació dels aragonesos, qui no passén de deu, los qui, diu, «eren en menor nòmbre, car no estaven en bones relacions ab lo Rey, pretenint que trencava los llurs furs.»

En tant no pot ún fiar-se ni del imitador ni del mestre en la part que ns ocupa, com que entre los noms que abdos re-trauen se-n hi troben alguns visiblement falsos, a sabèr, En Mont-cada, que-l fan comte d'Empuries, lo comte Armengol d'Urgell, qui ja no eczistía, lo vescomte de Cabréra En Ponç, qui també era mort, essent En Guerau lo d'aquells témps, En Père de Mont-cada, com a Senescal, con lo de llavors éra En Guillèm (1), etc. En suma, no podènt ésser justificats los noms dels prous de la nostra patria qui contribuiren al gran triúmfe de les Naves, o sia a la desféta del gran emir El-Mu-menin Mohamed-ben-Yakub, dit El-Nasr, y al decabiment complert del podèr dels almogets, més val callar-los, com-prenent sòts lo nom comú d'aragonesos que usa en Roderich de Toledo, no sols lo del régne d'Aragó, sinó tots los perta-nyents als diferents estats dependents de la Coróná, axí de part deçà del Pireneu com dellà.

Es coneguda en la Historia aquesta gran batalla sòts di-versos noms, del *Muradal*, d'*Ubeda* y de *les Naves de Tolosa*, y entre los musulmans per lo de *Hisn Alcab*, essent esde-vinguda, segóns lo compte d'aquests, lo dilluns 15 de *sàfer*

(1) *Arxiu de la Coróná d'Aragó*, pergami 430, d'En Père I. Prova-s per aqueix document que casà lo Rey, en 7 dels ídus de Novèmbre del 1212, una filla seua natural, nomenada Constança, ab lo Senescal de Catalunya En Guillèm Ramon de Mont-cada.

Los noms citats per lo Tomich han sofert tal transformació al passar al Bèu-ter, qui escrigué en castellà, y d'aquest al traductor o corrector de proves de la Historia del Romey, que alguns ni arriben a semblar catalans. Lo de Mont-cada tingué encare major desgracia o major sort, puix que en la primera obra ún lle-gia *Père*, català, en la segóná *Pero*, castellà antich, y havent transformat en la tercera la *o* en *s*, deya s ésser lo nostre senescal *Pers de Mont-cada*, sòts lo qual títol compongué després un distingit poeta un bell romanç qui fôu premiat com a *històrich* en los Jochs Florals de Barcelona.

del any 609 de la Hègira, qui correspon al 16 de Juliol del 1212.

No sabèm què-s féu lo rey d'Aragó ab son estol après d'aquella, puix encare tenint en compte que-s deturas a Toledo a pendre part de les féstes y gracies que fóren repartides solemnement per coldre lo triumfe, y per més que les seues trópes continuassen escaramucejant, ab les demés aliades ensémps, per acabar d'espelir los fugitius almogets, qui, tras de son incapacitat El-Mumenyn, no teníen altre remey que passar a la Africa, a justificar lo descrèdit d'aquell y la propria deshonra. Fóra massaspay lo qui transcórre entre la data de la batalla y lo mes de Novembre, en lo qual, segóns lo Zurita, se trobava En Pére a Tahust, passant dés d'aquest poble a Alagó, ón anaren-lo a rebre, ans d'entrar a Çaragoça, En Pére Fernàndeç, senyor d'Albarracin, y En Ximèn Cornel» (que no sabèm si seria aquest lo metéix Cornel qui estigué en la batalla, o un altre de igual nom.

Si aquella fóu la priméra entrada a la capital del antich reyalme, nos cal deduhir, donchs, que Tahust fóu la estada que trià per algun témps en Pére al retraure-s de Castélla, y que dés de llà pot-ser entendria en lo despatx d'alguns afers importants, de positiu interès, ans que ostentar-se públicament en les grans ciutats, llà ón, atès lo seu caràcter, éra d'esperar que hi hauria públiques manifestacions d'alegria per la part de gloria que li tocà a Aragó en la jornada de les Naves. No tenint noticia d'aquestes y constant la deturada del Rey a Tahust, prova o que realment gréus afers l'obligaven a obrar de distinct manéra que abans, o que la nova del Bèuter és quelcom més que conjectura; çò és que, per rahó de trencament de furs, no era llavors ben mirat lo Rey per los aragonesos.

La que nosaltres fem no es infundada. Ja dés d'alguns anys s'éra propagada la nova de que en certs punts de França havia alçat lo cap o reviscolat una heretgia nefanda qui donava mal-témps als bons católichs. Emperò venia encare de més lluny que la casa dels comtes de Barcelona, y en conseqüència dels successors qui s'intitulaven reys

d'Aragó, manifestava com a volença de sa política la conservació y augment d'estats en les terres óltra pirenenques qui seuën entre lo Pireneu y lo riu Loyre, entremetiment combatut ab igual política e interès per part dels monarques de França, ja del témps dels Carlovingis ençà.

Lo rey En Pére, per més corromputs que fóssen los seus costums tocant a certes febleses, no dexava d'ésser lo coronat a Roma, festejat de la córt pontificia, lo príncep aparatament més catòlich del seu témps, tant que arribà a fer-se censatari, per sí y apart sí, y en representació del seu reyalme, de la Esglesia romana: de manera que no hi havia motiu per témbre-s d'ell la menor propensió a heretgia ni disposició a oposar-se a la unitat de la Esglesia catòlica, sòts la suprema autoritat del Pontífeh.

Una altra consideració hi hà per allunyar tota sospita, y és que la hora'que un pahis no s'ha infestat encara ab errors de ninguna sort tocant a ses crehencies, no serà lo príncep qui-l regesca lo primer qui-ls descobra, per çò com no és d'esperar per sa alta educació, ni està en lo seu interès oposar-se al sentiment comú dels seus sotsmesos. Lo meteix podríem dir, gordant la deguda proporció, dels grans senyors feudataris d'un podèr suprèm, con ni aquests ni los vassalls qui d'aquells depénguen no-s són apartats, al travers de segles, de les heretades crehencies dels seus antecessors.

Sòts aquest punt de vista podèm considerar los comtes y barons qui, en lo Mig-jórn de França, teníen dependença feudal del monarca d'Aragó; y per que açò esdevingués, ans calia que s'haguéssen escampades les errors en lo poble, lo benifét del qual és tots-témps dissimulada excusa per que aquells muden de parèr. Sens aquesta circumstancia, qui no pot presentar-se sèns gréus cataclismes anteriors en la societat, ningun príncep ni senyor d'un pahis catòlich no-s fa heretge, y menys en los segles a què-ns referim, ón lo cristianisme éra la senyera de totes les grans causes, y lo poble, en estrém rústech y més disposat al fanatisme que no a espletar la rahó en desviaments, ni tenia memoria ni exem-

ples d'heretgies, ni sabia ben segur çò que aquestes significaven.

Es ací lo nostre obgécte fer constar, per ésser veritat històrica regoneguda, que a les primeres lluhors d'una heretgia en França, lo rey En Pére d'Aragó y adhuc los grans senyors qui li éren feudataris en lo Languedoc, no sols no participaren de les noves errors qui anaren venint del Nort, del metéix pahis qui primer calia que-ls dongués lo mal exemple y després los havia de perseguir per heretges y pertorbadors dels bons costums. sinó que-ls combatéren.

Ja trobarèm a aquests senyors con serà mester, y reduhint-nos are al nostre En Pére, podèm assegurar que con menys ocasió tenia de recelar dels atemptaments polítichs dels seus rivals, a-les-hores que son cor franch y senzill no sentí altre impuls que la obligació de conservar çò qui és bò y de creure en la bonesa dels demés homens, a-les-hores que los seus ulls no més vehéren en perill, llunyadà encare, la religió practicada per los seus majors y que éra lo principal fonament del domini que exercia llavors lo rey d'Aragó, fent gala del seu catolicisme, pública y privadament, axí en mig de sa regia córt com al posar per obra les seues facultats legislatives, y encare per vía de comunicacions ab la Santa Seu y ab diversos prelats de la Esglesia catòlica, espletà tots quants camins tingué a mà per combatre als nomenats heretges, declarant-se lo llur obert enemich, y per esquivar que ninguna sort d'error no-s ficas en los estats qui constituïen la crexent monarquia dels Comtes-Reys.

Al travers d'anys, durant lo compliment d'altres obligacions a què éra tingut de treballar lo rey d'Aragó per lo sosteniment de la pau interior, per l'engrandiment de la nacionalitat, y per conquerir la anomenada a què aspira tot aquell qui exerceix càrrechs enlayrats, lo mal exemple del Nort anà baxant al Mig-jörn; se-n adonà llavors lo qui fins a aqueixa terra estenia son domini, oposà al mal l'escut que ja de bon principi ostentava, y cándit o imprevist se trobà que lo mal no obrava sol, que la heretgia, flagell que avinentment haguéra pogut combatre, formava part d'un plan de resisten-

cia contra los ambiciosos rivals, o, en altres
brí, encare que tart, que la guerra aparellad
retgía, empresa pot-ser per aptes diplom
Mig-jórn, éra un de tants ardis estratègichs
per foragitar d'aquella terra lo domini del
substituir-lo per la d'ambiciosos servidors,
per la casa de França, gelosa sémpré del av
adquiriren dés de llunyadans témps los ilust

Emperò ans d'entrar en curiosos detall
millor guía dels llegidors, en què vingué a
menada heretgía albigenca o valdenca, az
guéren rutinaris historiadors, y qual convé
rada als ulls del crítich modern, lliure al m
passions y temences, obstacles irremedial
assajaren d'escriure en altres jórn.

La vila o ciutat de Lió, capital del antic
la confluència del Rhose y lo Saona, éra cèle
guitat y per la primacia eclesiàstica del seu
qui depenjà per algun témps la Esglesia de
rada civilment, convé recordar que ja dés
sotsmesa als francesos; que aquests, en 955,
Conrat de Borgonya, casat ab una filla de
En Lluís IV, nomenat *lo d' Ultramar*; y que
descendents del novell rey, començà una in
téndia entre los comtes de Forest y los arq
sabèr hom a qui veritablement pertanyia
aquells la cediren a aquests en lo 1173.

Los historiadors francesos, per bóca c
compten que dés d'aquesta època (precisam
què aquells assenyalen lo principi de la her
veure-s la ciutat commoguda per efecte de
entre los habitants y los oficials de justicia
arquebisbat, fins que lo réy Felip *lo Formós*
quebisbe En Pére de Saboya lo temporal
tenia ja los drets de sobirà. Afig lo citat aut
ri històrich (y és cosa molt de notar) que en
vit se mostrà favorable als habitants, qua

contra l'arquebisbe; y abdós Felips fóren los qui majors privilegis concediren a aquells, atanyent al expandiment de la institució municipal.

Considerada Lió sots lo punt de vista eclesiàstich, és la més notable de França, sobre-tot per la constitució y forma especial de sa Esglesia, qual capítol representa la gerarquia celestial y la de la Esglesia primitiva. Aquesta circumstancia, quals minuciositats són molt curioses; los molts privilegis pontificis ab què s'honorava la dita ciutat; los concilis qui s'hi celebraren y la moda, per fi, donaren tal preeminencia a Lió, que a élla féren sémpr cap, de totes bandes de França, los fills de les més ilustres families, per disputar-se la honra d'una canongia o altra prebenia eclesiàstica. De ón vingué a resultar que la gerarquia superior de sa Esglesia éra aristocràtica de sanch, comptant-se entre los seus prelats quinze prínceps, un papa y gran nombre de cardinals, legats apostòlics, ministres, etc., y diversos autors (1) afermen que en lo XIII^{en} segle lo capítol de Lió se componia de setanta quatre canonges, dels quals l'ún éra fill del emperador, nou fills de rey, catorze de duchs, trenta de comtes y vint de barons.

Resulta d'aquestes observacions que éra Lió ciutat essencialment francesa, ben diversa en sa historia de les del Languedoc y demés estats del Mig-jörn; que dés de molt lluny data lo mal exemple dels seus escàndels y avalots entre los habitants y lo podèr eclesiàstich; que favoriren a aquests per lo llur propi interès contra los arquebisbes, los metéixs reys de França; y finalment, que los timbres que poden haver semblat gran honor per algun témps, sobre-tót en aquella època de corrupció y mala fè,—çò és, la preferencia per los alts càrrechs eclesiàstichs donada al estament aristocràtich,—per ventura fóren lo gèrmen de majors escàndels en los costums, fent que lo poble, ja enemich anteriorment del podèr eclesiàstich, desconfias de la cosa més sagrada en la terra, per no veure en los seus sacerdots humils successors dels Apòs-

(1) Masso, Chopin, Severt, de Rubis y Sponde.

tols, y sí més bé lucosos y terrenals prínceps abillats sol ab l'hàbit canonical.

No semblarà aventurada aquesta congectura si bé ún rumia, y qui sab si los lionesos, practicant çó que diu aquell aforisme d'altre témps *Roma veduta, fede perduta*, sentiren anticipadament un esperit protestant, qual resultat havia d'ésser fatal més per los altres, que no per élls. No-s meravell lo lector d'aquestes observacions, puig tras d'élles devèm consignar la primera nova històrica de la heretgia valdenca o albigenca, ab la que no dèxen de tindre relació aquelles.

En lo poblet de Vaud, qui éra en lo Delfinat, demunt lo Rhose, prop de Lió, donà-s a conèxer unn homeomenat en la Historia Pere Valdench, o com si diguéssim *de Vaud*. Era un richmercader, y per la mena de vida que adoptà, arribà a fer-se un gran nòmbre d'admiradors, perçò com declarant que los seus béns éren dels pobres, dispensava-ls continues liberalitats no content ab fer almoynes; pretengué fer sermons, sens duple per difondre sa doctrina, y per abdós camins se gonyà una infinitat de seguidors, qui ho éren potser més per interès que no per convenciment, los qui prenguéren nom de Pobres de Lió, nom que de bones a primeres no podia menys d'afalagar l'estament popular, sobre-tot si éren vassalls feudals, y de preocupar al poble supersticiós e ignorant, si ab manya donaven-li a entèndre que la pobresa y la humilitat devien posar-se davant tota cosa per lo compliment de la doctrina evangèlica. Axí ho dóna a compendre un dels principis de la doctrina d'En Pére Valdench, a saber, que essent germans tots los cristians, devien repartir-se los llurs béns entre sí.

Darrere aquest principi, com en conseqüència, prevenia l'autor de la nova doctrina que los seus dexeables no devien usar d'altre calçat que sandalies, axicom los Apòstols, y prehicant la independència, los inculcava que tenien tan e podèr com los clergues, y com élls podien consagrar y administrar los sacraments.

La persecució, natural e indispensable, contra l'innov

revelen, posant dues persones en lo Crist, y dient que solament fôu lo Fill adoptiu de Déu; los monóthelites no admi-

TORIA DE CATALU

en lo Crist, y los r
esmenys dues nat
ensenyaren que a
nt ab un ferre roh
es especies; los p
opis de no-res servi
tinats les males, et
més ni menys q
ngí als albigenchs;
havèm vist, la llur
rs llurs, éra més l
í havèm de creure-l
los valdenchs llur

ixer la primera doctrina, ben segur que
na; séns los valdenchs de Lió, de la ciu-
uéren estat coneguts los albigenchs del
ests, no hi haguèra hagut crohada del
órn, y al calcular les vicissituts qui dis-
començament de la heretgia fins a sa
la reexida de tan sangonós drama, man-
ha d'estar tot historiador referent a les
engrunament d'un subject sóbre lo qui
ols los vencedors y de ninguna manéra
plant-se en la pensa encare del menys
e cogitacions per les quals ún ha de ve-
liment a la congettura y sistéma que es-
que la heretgia fôu una magnífica escusa
l Nort absorbis lo del Mig-jórn, y fós
unt la preponderancia que allà exercien

que en resum, les principals reflexions
t: 1.^a, dés de que s'escampen los heret-
oc, tot just s'hi parla ja del breçol de la
Lió, per tal que la malaltia se considera
lo mestre e ingorible en los dexebles,
tre catòlich dés de ón són etgegats los
pertorbadors, essent axí que tan mala

tat, del qual se donà la investidura al a Mont-fort, y que havent lo comte fill, En la guerra al fill del usurpador, no parà fin tats del seu pare, pot-ser ab la ajuda de sa lo germà d'aquest rey, Alfons de Poitiers, d'escrúpul ni d'escandalitzar-se la reyal i del comte heretge de Tolosa, y morts obd en un viatge a Ultramar, llavors En Lluís s'apoderà de la vila y comtat de Tolosa, c siderà encare com a reunida a la Coróna mijans del XIV^{en} segle.

Si aquestes reflexions no són prou a les ocultes causes, pot-ser la principal, cal riadors de que-n pervingué lo desconcert les-hores de la guerra contra los albigenc estracte del recompte que fan d'equests a autoritzats y respectables historiadors d al dalt-a-baix de Muret, ón perdé la vida Pére.

Apar que ja en 1147, vehent lo progr Provença y que éren estat inútils algune allà trameses, sant Bernat espletà lo se los heretges en lo camí de la veritat, y sia eloqüença, o per efecte dels prodigis que mans feya obrar, lo resultat fôu profitós. I mal en altres missions posteriors, lo card guen imposà severes penitencies, confis coratges en 1178; y lo cardinal Enrich, bis començà la seua missió capitanejant un orde de confiscació fôu encare donada a tran.

Aprés d'haver-se escampats los heretg vincies del règne, y per Italia, Flandes, nya, ón fôu cremat algun dels capitosts, i lo Pireneu y esténdre-s per Aragó y Cata En Pére publicà un edicte en 1197, pe

HISTÒRIA DE CATALUNYA

nts comissaris? Ab tot y açò, lo met
los dos anys darrerament citats, dón
rtidari dels heretges, y lo rey En P
ra élls, apoderant se del castell de la
Papa en feu, imposant-li un cens ann
na, a la qual, deya lo Pontífech, per
dit castell.

lo mes d'Agost del 1205 passà lo F
és d'haver estat a Jaca, va veure-s a
ón aquesta senyora féu-li donació de
ta libertat de dispondre de la vila a
e següent esdevenen fets de gran ir
a que fa lo Rey de donar per muller
Sanxa, nada de poch, al jóve En R
olosa (çò qui-ns prova que no fôu
1 Père y Na Maria), y la confermac
lo comte de Tolosa y lo de Proven
çada per un altre tractat íntim en
closench, que juraren complir per los

ats demeten un altre bisbe, lo de Vi
iè açò s'esqueya, lo comte de Tolosa
onestir de la Gran Selva. Lo següer
er complir la missió contra los here
Sant-Domenge, y estaven aquells res
isteri, per no poder-ne traure ningú
los heretges los retreyen la *vida es*
y élls no sabten què respondre-ls. Pro
omplint la llur missió ab humilitat, a
les, y disputant ab los cabdals heret
omptava, com dels més acreditats, un
e Nevers.

avors encesa viva guerra entre lo R
eller, sia per causa d'uns deutes o p
erò en presencia de molts bisbes y
s féu-se la pau; essent a-les-hores no
Père de rebujar sa muller.

Tolosa. Fóu açò

sió aconseguits
recomptar la ab-
ié permis de re-
its fundaren un
bres catòlics.

ins li donen lo
açant-lo per ço
tat de Melgueil,
reflecsions mes-

clades ab les més grolleres paraulades; après d'axò, lo Com-
te fa la voluntat dels legats, referent a les devolucions d'al-
guns béns usurpats.

Fóu en aquesta ocasió con la reyna Maria donà a la llum
l'infant En Jaume.

Amonesta lo Papa lo rey de França y los principals del
régne per que prenguen les armes, entre élls lo duch de Bor-
gonya, los comtes de Bar, de Nevers y de Dreux; les comte-
ses de Troyes, de Vermandois y de Blois, En Guillèm de
Dampierre y tots los comtes, barons y cavallers francesos.
Palanquejant lo comte de Tolosa, tan prompte cedeix a la
pretensió dels legats com se-n desdiu; emperò, al cap-de-
vall, aquests l'escomuniquen novament. L'un d'élls és assas-
sinat al passar lo Rosge, y lo Papa sospita que no sia obra
d'aquell, si bé no roman provat y adhuc un historiador con-
temporani vol sincerar-lo.

Insta de nou Innocenci als bisbes y barons francesos per
que vengen la mort del legat y esvahexen los dominis del
comte de Tolosa. En conseqüencia és publicada una crohada
contra los albigenchs, y tement-se del resultat lo Comte,
puix que entre los heretges havien-hi molts qui éren súbdits
séus, tramet uns bisbes comissionats a Roma, planyent-se de
la estréma duresa ab què-l tractava l'abat del Cistell, y ofe-
rint sotsmetre-s a qualsevol altre legat que lo Papa li trame-
tés. Tan certa és aquesta prometença com que, discutint per
élla, ab lo vescomte de Beziers, se promou entre abdós una

, y desijant lo de Tolosa
us comissionats a Roma. E
, *cosi seu*, qui li recorda les
la sotsmissió, privant-lo
emperador Oton, qui éra s
complí lo Comte. Muden-
telimar, y lo comte de Tolo-
leses. Després, al concili d
bell punt com hagué pres-
s, de observar tot quant lo
eu per anar contra los alb-
ts passen lo Rhosa y arrib-
tenta debades reconciliar-
ugen los legats, y rocórre
senyor suprèm, emperò
evé ací lo setge, presa y s-
per los crohats, essent lo
í aquesta darrera població
ragó arriba al camp dels
lls y lo vescomte, emperò
ns hé l'abat del Cistell, ap-
ots los dominis del vescom-
Mont-fort. Convé ab aques-
destruits per una y altra
estalviar questions, y con-
e troba ab una deputació
abat del Cistell, per la qua-
ónes que los comissionats
è davant l'estol; y lo prime-
à al demunt portant la gue-

lo de Tolosa, contesta qu-
tà perdonat per lo Papa, y
t per enujar-lo, que estava
e al Pontífech la mala ma-
s grans serveys que havia
que palesaria al rey de Fra-

ma
uis.
obro
s. I
'gor
m li
alle

uen
tes
En
élls,
le l
lo r

t-foi
test
le
de
al
mi
nés
s y
Le
a é
la
ana
Fra
rés
ant
M
as
r pi
retg
una
sc
sa

A DE CATALUNYA

les-hores comença

y En Pére accedeix

er Carcassona; y en una conferencia
e la què-s llunyà lo metéix die k
imon, qui desijava lligar-se ab En
esperava podèr-se mantenir en lo
eix donar sa filla per muller al jóv
ich del Rey, per la qual cosa se ju
nplir lo matrimoni al atènyer los in
y ab aytal fí l'indiscrèt pare fa
lo tendre infant, qui tenia en aque
anys, per que-l nodris, romanent de
nent lligat ab lo de Mont-fort, axi
Tolosa per altres vincles indestruc

tórna aquest a ésser escomunicat
at de defensa. Segueix En Simor
t li vé a mà, a la hora que lo com
rohats: declara aquell la guerra a
ntre abdós tota sort de bregues y
opassa lo primer, que lo propri rey
el Papa del gran nómbre de domi
qui és en detriment de sa sobi

Papa mana als legats que reben l
Tolosa, y prohibeix que-s dongue
tinuen, no obstant, la presa de cas
los nous reforços de crohats. Lo d
a protecció del rey En Pére, lo qu
oma planyent-se de la conducta de
na assemblea a Pamiers, ab la ide
gularitzar la conquesta, y lo resulta
its cavallers francesos de moltes ter
a cavallers de la terra. Escólta k
en favor dels comtes de Tolosa, de
el vescomte del Bearn, en térmei

¶ Benedictins, dexant apart, per bréus, ponderats y contradictoris entre sí los recomptes fets del Mateu de Paris, l'inquisidor fra Bernat Guiu, l'arquebisbe don Roderich y d'al-

tres. Axí ho havèm considerat, con u
ses y fets no pot ún-metéix assegurar, i
hir-los com a rahonada congettura, tras
tificada esposició feta d'aquells respectab

Dexam, donchs, lo llegidor que dedu
cò que bò li semblarà, y contentant-nos
gues observacions generals, dirèm solam
lació dels Benedictins dòna-s a compend
indicis sóbre los nomenats fautors y pr
ges, més bé que sóbre los heretges met
incertitut general en lo procehiment de t
qui intervénen en aquell estès y sango
ho acrediten les inconseqüències e infor
dels altres. Troba justificació la imprude
d'alguns dels legats, sobre-tót si ún acor
hir ab lo de Sant Bernat y los primers mi
l'afany de resistir per part dels invasors
per mantindre axí viva una escusa don
despullament y confiscació de béns; am
immensa ambició d'En Simó de Mont-foi
lo seu domini tot quant va pertànyer a
sos senyors, pot-ser per transformar-se i
cionalitat intermijana qui no fós de Frai
axí arribaren a sospitar-ho los propis re
éra éll instrument, axicom palesa és tai
del Rey y del comte de Tolosa en les da
esperació filla, no de la pèrdua d'una ca
ble, sinó del fastig y del cansament pe
seus bons desigs ab la tenacitat y lo me
fè; y finalment, roman provat que los ele
fóren francesos, que ab esperit francès a

Mont-fort, segóns ho acredità menyspresant alguns colps les
forces d'ací sols per ésser d'*Espanya*, que solament en bene-
fici de França fóu lo resultat, per recobrar allà los reys frai
cesos la sobirania que anà perdent la casa d'Aragó, y qu
materialment per mà de francesos fóu donada mort al q
éra estat coronat a Roma, qui havia vençut en les Naves

y En Jaume, en sa Historia o comentaris, ella guerra com de guerra contra los r lo vuytèn capítol *Carcasses e Bedres, e havia gonyat lo Rey de França, y en lo no- és de la batalla de Murell, e seguint encare ranceses, etc.*

historia o crònica anònima de la guerra rita en llenga d'Oc, s'hi recompta que ameté lo de Mont-fort missatgers al rey -hi assaber: *incontinén sos messalgiers (h)a aysò devers lo fills del rey que lara éra et reg- ssen sabèr per sas letras et messalgiers, com d'Aragó et autres senhors éran estats des- l al loc de Muret.*

rament citada y lo poema d'En Guillèm n ça com llà que diuen los Benedictins ey. S'hi llig en la primera: *él s'és metut a sgut, Aragó, Aragó; mais non obstant tot son nouret, et fonc tuat sus lo camp; y en lo se- ma, s'hi troba:*

só l reis!» Mas no-y és entendutz,

e nafratz e ferutz,

terra s'és lo sancs expandutz,

orzt aquí totz estendutz.

e diu sols que morí son pare seguint la en sémpré los del seu llinatge, y que ría, çò és *de vençre o morir* (2). A éll de- algunes menuderies sóbre l'acompanya- rehèm utilós copiar per sabèr los noms en aquell desesperat perill, axicom per s notables qui confermen ací lo caràcter

ers, e en Tolosa N. del T.

esta divisa en los Comtes-Reys. Al fer lo rey En Jau- inya a mans del seu fill Alfons per anar a la guerra onells que li doná, digué-li. «Fill, con serets en la idamen e poderosa: o morir o vençre, o vençre o mo- ó dix tres vegades»: Crònica d'En Pére IV, traduïda ria Edició del 1850.

STORIA DE CATALUNYA

el vinent regnat esposarèn
is la inesperada mort del
le romandre en mans d'
a persóna del fill o immed
gué ia desféta de Muret lo

3 Pirineus, entren en pochs detalls,
involuntaries errors a deplorables e
culpació d'una errada si aquesta no
crònistes cal enténdre los no conten
or en la metéxa parrafada que an
ls faciliten, com és la entréga del
illat a Xixena, ensémps ab vuyt ata
ontradició ab quant refereix En Ja
epitafi.

ment, y los seus aujols són d'allà en avant espontanis y fill tan solament de la generositat d'aquell qui-ls proporciona, no de la necessitat de la època.

Algú, pot-ser, podria atribuir aquest cambi a impietat del Réy, emperò fóra admisible con solament hi hagués noticia d'actes, y res no sabésem del protector: mal podria esser acusat de impiadós (remontant-nos per esplicar lo sentit d'aquesta paraula als costums del XIII^{en} segle) lo qui a Girona, en 1197, espedia un decret (1) manant exir dels seus estats los heretges, sòts pena d'ésser cremats los llurs cossos y llurs béns confiscats; lo qui a Lleyda, en 1210, imposava, valènt-se d'edictes, una pena als escòmicats si dins espay de quatre mesos romanien en la escomunió; lo qui en lo metéix any, y de la referida ciutat estant, concedia diversos y útils privilegis al antich monestir de Ripoll, segóns consta per escrits que signaren ab lo Rey l'arquebisbe de Tarragona, los bisbes de Vich, Urgell y Lleyda, y altres abats y magnats.

Si encare aquests exemples no fóssen prou per jutjar del esperit catòlich d'En Père, un sol acte nos provaria fins la eczageració ben segur d'aquest metéix esperit, que eczagerat deu nomenar-se con (séns ésser de major profit per la fè) déxa passar actes qui són en perjuhí dels propis drets com a cap d'un Estat. Axí deu ésser considerada la concessió que, en 1206, féu, per eterna lléy, al arquebisbe de Tarragona y als seus sufraganis, abats y demés prelatos de les esglesies, en virtut de la qual donava per derogat lo costum observat fins a-les-hores en la elecció d'aquests, y manava que-s fés-sen en l'esdevenidor *séns requerir-ne per allò, may per may, lo Rey al consentiment*, havènt-n'hi prou que, après de fèta la elecció, se presentas l'electe al Rey, *en senyal de regia feheltat*, ço que fóu aprovat per lo papa Innocenci III.

(1) En aquest decret parla En Père sols de valdenchs, vulgarment coneguts, afegeix, per sabatati y pobres de Lleó. Algun autor havèm llegit qui als sabatati nomena-ls *insabatati*, ço és, sens çabates, per ço que anaven descalços. Lo decret, eczistent en l'arxiu de la Esglesia de Girona, se troba reproduhit en lo volum XLIII de la *Espana sagrada*, apèndech LII.

Si a tal estrém arribava lo zel del nostre Rey per la utilitat de la Esglesia, qualsevol pot calcular quin fóra lo dels nostres diocessans en lo compliment de llurs obligacions, y en lo major augment dels interessos eclesiàstichs. Lo metropolità de Tarragona, a millor ordenació de sa Esglesia, proposaria sèns duple una mesura necessaria, de què lo Papa no tindria esment si no la hi haguéssen esposada, y resultat de la metéxa proposició consideram la providencia donada per Innocenci III, en virtut de la qual se prevenia al Arquebisbe que, havent estat despullada la Esglesia tarragonina, per efecte dels benifets y feus que s'era alienats, no assignas de nou a ningú cap dels pertanyents a la seua mensa, durant l'espai de set anys, llevat de que n'hi hagués una gran necessitat o axí ho demanas la utilitat de la Esglesia. Fóu donada aquesta providencia en la Maig del 1198 (1).

Ja que parlam de zel, com a mostra d'un altre d'excessiu podria recomptar-se ací un acte molt especial qui tingué lloch en la Esglesia urgellenca. En lo metéix any que acabam de mencionar, lo bisbe d'Urgell, En Bernat de Castelló, crehent-se inapte d'exercir lo càrrech que tenia, sèns pendre tan sols comiat dels canonges, se recollí en lo monestir de canonges regulars d'Aspir, diòcesi d'Elna, escrivint tantost als primers que havia prèss semblant resolució per regonèxer la seua insuficiencia y per causa d'una malaltia corporal oculta que patia. Esperonat per alguns, apar que tornà després a la seua seu per propria voluntat; mas com en tal ocasió omplissen d'escàndels aquella diòcesi los nomenats aragonesos y brabançons, heretges sèns duple o ab aparença de tals, cometent desmesurats y nefandes crims, ni tingué ja may valor ni activitat lo reaparegut bisbe per estroncar tan grans sobergueríes. Y axí, insistí novament recorrent al Papa, per que accedis al seu préch, que recomanà al metéix arquebisbe de Tarragona, aconseguint, al cap y a la fi, que Innocenci l'eximis del càrrech y de la honor, *que segons la*

(1) Per totes quantes referencies s'ien fètes, en aquest y altres capítols, a Innocenci III, podrá veure-s la colecció d'epístoles d'aquest suprem Pontífex.

anònica no poden ésser separats
 o per absolt y facultant-lo pe
 encia de la qual vacant, fôu e
 Urgell En Bernat Vilamur.
 erva lo Baluzi que, per lo con
 ci, dóna-s a compendre que l
 mbalum del càrrech y sí cor
 a qual cosa, diu lo Pontíf

ment un exemple de indiscip
 època és de recomptar, lo
 monestir de Sant-Benet de
 se oposat dos monges al reg
 tots los demés, entoçudint-se
 ells votaren. Per acontentar a
 onà-li la prepositura del dit
 lo prepòsit contra l'abat ele
 ixò a noticia de Innocenci,
 al arquebisbe de Tarragona
 los que, si continuava lo p
 tament, fós remogut enconti
 repositura, y fós compelit a

leuria ésser considerada com
 ab altres magnats ensémps, c
 97, no tenint altre obgécte
 camí d'espulsar los heretges
 en lo tercer concili de Letra
 netéix diferents bisbes catala
 congregació lo decret espe
 n al començament.

lo capítol 27 del dit concili,
 s, s'hi dónen a aquests diver
 lo significat d'algun, que in
 ia secta en los Estats del rey
 ragonesos, baschs, coterells
 aduhexen los Pares Merino

mers són, sens ningun dupte, los metéix nomenats brabançons y aragonesos per lo Baluzi y en un document copiat per lo Villanueva, qui infestaven lo territori d'Urgell, segóns havèm vist al parlar del bisbe renunciant d'aquesta diòcesi.

Com a curiositat de la època, és digna d'ésser llegida la fórmula de reconciliació dels penidents o convertits, qui-s practicava a Giróna, copiada en un antich llibre nomenat *Liber benedictionum*, recòndit en l'arxiu de la dita esglesia (1). Per la qual cosa, ans d'hora nona, vestía-s lo bisbe ab alba, estola y capa, acompanyat dels arxidiaques ab albes y esto-les séns dalmàtiques, un subdiaca y dos acòlits, ab albes, creu, canalobres encesos y ayga beneyta, y ab tota la clerecía ensémps sortía a la porta de la esglesia, sens proferir paraula. Allà deturaven-se, esperant que hi féssen cap los penidents ab los sacerdots qui-ls havien convertits: al arribar aquests, l'un dels arxidiaques endreçava, en altes veus, una mena de discurs en llatí al bisbe, lo qui feya tot-seguit una exhortació, assenyalant lo témps de penitencia, y en mig de geméchs, llàgrimes y pregóns sospirs cantavan una antífena, anaven alternant les veus dels uns y dels altres sacerdots, y entant que cantaven lo psalm *Benedicam Dominum*, corrién los penidents a ls peus del bisbe, aquest los arruxava ab ayga beneyta, tot romanent agenollats, y en acabat de preguntar, cantant, si éra digne d'ésser reconciliat lo qui a éll s'atansava, lo besava al ohir la resposta afermativa y l'introduhía a la esglesia, repetint-se aquesta cerimonia per quiscun dels qui-s presentaven y acabant a la fí ab alguns psalms y una oració.

No obstant d'habèr dit al començament que éra comptat lo nòmbre de fundacions eclesiàstiques comparativament ab èpoques anteriors, diferents autors fan esment dels nous convents de la Trinitat establerts a Catalunya durant lo regnat d'En Pére. En l'any 1197 recompten que passaren a Roma sant Feliu de Valois y sant Joan de Mata per la fundació del

(1) Troba's reproduhida aquesta fórmula en lo volum XLIII de la *España igrada*, apendèch LIII.

Orde de la SS. Trinitat. Creu-se que lo originari de Catalunya, puix encare que ios de provença, com creuen altres, en certa manera pot ésser dit català en aquell temps. Mas prescindint del lloch de naturalesa del fundador, lo resultat és que no fôu Catalunya de les terres qui més se reçagaren en adoptar lo nou orde, ans fôu lo primer a Espanya, per çò que com a primer convent s'assenyala lo de Vinganya, ab títol de Nostra Senyora dels Angels, entre Aytona y Serós, divent-se la fundació al propi Joan de Mata en 1201, com igualment lo de Lleyda, lo d'Anglesola, lo de Piera y lo de Tortosa. Lo de Nostra Senyora de les Sagues al Urgell fôu sèns dupte fundació més posterior.

La religió del Carme estengué en igual temps les seues fundacions; y són les conegudes la del convent de Peralada, en 1206, y la del de Perpinyà, en 1214; ja en après de la mort del Rey.

Lo Diago assenyala també l'any 1206, com al de la fundació de la església de Sant-Joan de Barcelona per los cavallers del Orde; y en un antich document consta la del reyal monestir d'Escarp, de monges Bernats, prop de Lleyda, en lo 1208.

La religió militar de Sant Jordi d'Alfama la suposen alguns fundada per lo rey En Pére, als 24 de Setembre del 1201, amparant-se en una donació, féta a En Joan d'Almenara Vidal, del desert d'Alfama, a cinch lleugues de Tortosa, ón havien de fabricar església y castéll, per suplicar lo Sant en la primera la continuació del seu patrocini, y per defensar-se, des del segón, dels enemichs fronterers. Lo Feliu, qui perpetua la noticia, sèns expressar de ón proceheix, afig que En Joan d'Almenara fôu lo primer Maestre, y que, ab alguns donatius de la pietat catalana, prengué alberch ab los seus al Coll de Balaguer; que aprovà aquesta religió solament l'Ordinari, y que fins al any 1373 no tingué aprovació del Pontífex, havent estat Gregori XI lo qui la verificà, diu, sóts la regla de Sant Agustí.

En lo cas d'ésser cert, com és possible, no deurà confondre-s aquesta religió militar, refósa en la de Montesa er

1339, ab la Confraria de cavallers de Sant Jordi, instituida per lo rey En Père *lo Cerimoniós* en 1371, çò és, prop de tres anys abans que meresquessen la aprobació pontificia los antics *freiles*.

Les reedificacions o noves construccions qui merexen éesser citades per notables són: lo monestir de benedictins claustrals de Sant-Salvador de Breda, en 1198, per lo vescomte de Cabréra; la del convent y esglesia de Santes Creus, a causa de sa trauclació al lloch actual, per En Guillèm Ramon de Mont-cada, En Père Alemany de Cervelló y En Galceràn de Pinós (si bé aquesta opinió és estada molt contravertida) en lo metéix any; y la de la catedral de Lleyda, en 1203, per lo Rey, après d'havèr manat derrocar la antiga meçquita.

ven desvirtuats, con la ambició y la v
justicia, ni encare la compassió, éren
qui suraven en les lluytes de què ér
tensió de terra pertanyent als indica
rada per alterosa serra, ajustada em
de Catalunya per indestructibles vir
interès, de parla, de jahents polítichs
ment de dissort.

Catalunya y los estats óltra-pirei
del senyoriu dels nostres comtes-reys
ribat a ésser, una nació. No repetirén
ra del epissodi al qual aludim, per és
trànsit ón nos trobam, après de la tr
la probabilitat llunyana d'eczistir un
fés lo pahis, germinant en abdós ter
la ambició regnant, energullida la n
les victories de la crohada, y séns e
constituïda en ses fórmes especials la
endavant havia de donar anomenada
nostrada, fàcilment calcularia un h
epissodi, lluny de millorar, se faria en
radora, puix que témps ni mijans es
reivindicar quant s'era perdut en bén
dria cobrar vigoria com en altres jé
questa y examplament per altres bai
caven recórsos en lo públich tresor, e
bles, unió entre los veritables patrici
lo cap previsor y directiu qui sabés e
rellar los béns indispensables (axico
mà) a tota nació desordenada, espletz
dèm considerar en aquella ocasió a
gó, Catalunya y dels Estats meridion.

Podien aquests despendre-s per n
nostres sobirans, alçant ab açò un pa
nom dels Berenguers; podia una irr
leàrichs o de qualsevol altre indret
nar tal conflicte, que perdés la patri

ments açò que gonyat havia en quatre segles; podien alçar-se faccions aucsiliaries de diferents ambiciosos qui, alegant drets de sanch, mèrits personals o lo fals pretést de convenença pública, escorterassen la terra abocant-la a una guerra civil; podien, per fí, en qualsevol d'aquests desastres, ab los malvats exemples de la època e immediats, anar anorresant-se y perdre-s al cap-de-vall l'esperit patri y la fè religiosa, y ab l'ún y la altra (com a conseqüencia inescusable) los nobles sentiments de familia y tota moralitat, ab lo qual vindria fàcilment a passar-se, d'una nació fins a-les-hores civilitzada sèmpre en grau crexent, a una congregació decadent y desordenada d'homens sèns Déu, sèns patria y sèns lléy. Emperò, la mà de la Providencia qui-s déxa veure tots-tèmps en les grans estretors, axí als homens en particular com a les societats y nacions, salvà aquesta vegada dels grans perills qui la menaçaven la terra catalana y tot l'agregat de la confederació catalano-aragonesa.

Dues foren les benastrugues sorts qui aparegueren per lo bé de la nació y benança dels seus individus: fôu la primera l'assenyament y patriotisme d'aquests en lo mou de comportar-se per estorçre la dinastia y revifar l'esperit nacional; y la segón, l'ésser perferit a la vacant corón a un príncep qui havia de reunir a les qualitats de gran capità, valerós, com tots los del seu llinyatge, y altament pundonorós, totes les gracies físiques, causa de veneració y benvolença per part dels súbdits, y totes les qualitats morals qui poden abellir lo millor governant y lo més perfèt home de Estat de tèmps més moderns.

Seguiscam, donchs, en sa vida lo novell prohom, per veure com la amor dels sotsmesos y la prudencia y sabèr del monarca tórnen a la decayguda nació la esplendor que perduda havia per efecte de divisions intestines qui anaven sots-cavant sa unitat y poxança; com renaxent, per vía de grans empreses, l'esperit de conquesta, va fent-se més espayosa y dilatada la antiga confederació; com, freturant per aquelles lo socórs de les ciutats, se desenrotllen les institucions lliures qui tant la honraren en los mijans segles y de què podia

vanaglòriar-se més que no les altres nacions d'Europa; com, per fi, tractant d'esbrinar los drets que podien disputar-se la casa de França y la de Barcelona referent als Estats óltrapirenenchs, és d'aquí-avant estalviada la contínua distracció a què donaven peu les lluytes allà fomentades y sostingudes, per les quals més d'una vegada als nostres soldats en la antigor los calgué abandonar gloriosos projectes y fins necessaries empreses per arrodonir la conquesta interior.

Nasqué En Jaume a Miraval de Mont-peller lo díe 2 de Febrer del 1208. Hi hà gran divergencia sóbre la reducció d'aquesta data. Lo Talamus de Mont-peller, y d'éll prenent-ho lo Zurita, al qui seguí més tart lo Ferreres, assenyalen l'any 1207 en lloch del 1208. Ningú no pot sabèr quín sistéma seguía lo primer qui la consigna: lo segón, com generalment acostuma, no tingué compte de la reducció; y lo tercer se valgué d'arguments y deduccions de poca força per resoldre-ho.

Los PP. Benedictins, en llur historia del Languedoc, aduhiren la autoritat de dós contemporanis, Puylaurens y una crònica anònima y d'un quasi contemporani, En Muntaner, los qui mencionen l'any 1208 y no aquell que espréssa lo Talamus.

Suposant, per lo costum general, que lo referit any sia de Incarnació, en los tres primers mesos del any al qual correspon lo Febrer, lo metéix pot ésser aquest compte que lo de Nativitat, puix començant l'any 1208 de Nativitat al Janer, fins al Març del metéix no comença lo 1209 de Incarnació.

Los Benedictins, per fer concordar la data dels autors contemporanis ab la del Talamus, qui és lo 1207, s'han valgut del sistéma de posticipació (1), çò és, lo de no començar a comptar lo primer any de la Incarnació fins al Març del primer any del compte actual y comú, o de Nativitat, ab lo qual resulta ésser aquell compte posterior a aquest, y axí h donen a enténdre con diuen que lo mes de Febrer del an

(1) *Historia del Languedoc*, vol. III, nota XIV.

1207 del Talamus éra d'un any que hom comptava 8 y no 7 de Nativitat.

Nosaltres no crehèm encertada la opinió llur, car la reducció dels anys en la nostra terra y en aquella època no fôu per lo sistéma de posticipació y sí per aquell que los cronologistes (*Art de vérifier les dates*, y *Disquisitio methodi* per Campillo) assenyalen com a usat entre los pisans y entre los francesos o vinguts del Nort a França, y per consegüent al nostre pahís, sistéma que consisteix en comptar anticipat, o sia rebaxant nou mesos, que són los qui precehexen al compte de Nativitat. Ignoram nosaltres per què lo Talamus cita l'any 7 y no lo 8, com ignoram també si aquella data és més certa que no la darrera; emperò, seguint la rahó del major nòmbre, aquesta és la que adoptam y no la altra, mentre que no hi haja proves més convincents per adoptar la primera.

La data de la mort del pare ninguna dificultat no ofereix, y tots los autors van confórmes dexant-la en lo 12 de Setembre del 1213. L'objecte de repetir-la are és tan solament per deduhir la edat del infant al témps que romangué orfe, a saber, 5 anys, 7 mesos y 10 dies; y recordant ací les paraules del metéix En Jaume en sa Crònica, con diu que los *Francesos* lo duguéren fins a Narbona, ón isquéren a rebre-l multitud de nobles y ciutadans de Catalunya, tenint éll a-les-hores sis anys y quatre mesos, podrèm compendre avinentment que la seua tornada se verificà ja entrat l'any 1214.

Es essencial aquest càlcul, per ésser lo seu resultat altament honrós a la nació catalano-aragonesa. Y en veritat, lo qui-s farà compte del estat del pahís après la mort d'En Pére, los preparatius que hi calguéren per concordar-se tots los bons patricis, malgrat de les ambicions y bàndols qui anaven alçant-se, los viatges dels comissionats a Roma y a França per recobrar lo captiu infant y la tornada de tots a la terra llur, s'escroxirà, llohant ab entusiasme la activitat y zel dels catalans y aragonesos, com en aquells témps tingué compliment tota aqueixa gran y saludable obra en lo sol espay de nou mesos, que és lo qui transcórre dés la mort d'En Fére a la vinguda del seu fill En Jaume.

No tenim grans noves d'aquella època tocant als indispensables preparatius que suposam, o millor, per aquexa metèxa escassedat, no podèm endevinar quins fóren los primers lleyals qui, esplotant dignament l'esperit públich, començaren a manejar-se en bé de la patria, per més qué fa de ben deduhir quins fóssen al veure repetit lo llur nom en los demés actes propers y consegüents. La ambició dels úns y la rivalitat dels altres, tements de que s'enlayrassen los qui no éren més que élls, produhiren en bréu témps la formació de partits qui podien haver donat molt que sentir com no hagués prevalgut tantost un partit nacional, qui anà vigorizant-se més, que no per la voluntat general, per efecte de les circumstancies.

Per més evident que sia la ambició dels cabdills dels diferents bàndols; per més que los historiadors nos recompten numerosos fets en justificació d'aquella, sèns que ja may tingam en cor d'escusar malvolents d'alta estofa, après d'estudiats y profunditzats los fets de la temporada que descrivim, nos toca confessar que no havèm considerat just tractar ab rigor los dos pretendents a la reyal cadira, qui éren de la propria familia reyal, ço és: l'infant En Sanxo, tercer fill d'En Berenguer IV y de Na Petronella, senyor qui éra dels comtats Rotunench, Gabaldanench y Carlatench, per donació que li féu son germà En Alfons, comte de Rosselló, Cerdanya y Conflent per generositat del seu nebot lo rey En Pére, y comte que s'intitulava de Provença, si havèm de deduhir-lo per axí donar-li nom de feudatari seu en cert regoneximent (1), si bé que és més probable que prenguéss lo dit títol (segóns vici d'aquell témps) per ésser tudor o encarregat del nin comte de Provença; y l'infant En Ferran, nebot del altre, tercer fill y menor del rey En Alfons I, destinat per son pare a monge de Poblet, y ab lo témps abat del monestir de Mont-aragó.

A parèr nostre, succehiria en la nació axicom esdevé en una familia particular numerosa, endarrerida d'interessos,

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergamí 337 d'En Alfons I.

séns lo cap qui la regia, y ab menors qui han de trigar molts anys a ésser aptes per rescabalar lo perdut, ordenar la casa y administració y substituir lo cap desaparegut, per contentar les pretensions y estalviar les ridicoleses d'oncles esterns de diverses generacions, qui may no sabén fer-se càrrech de que dega ésser senyor de la casa payral lo minyó a qui han bofetejat més d'un colp, y en l'esperit del qual inspiraren sémpré, més que no autoritat, terror.

En Sanxo, si no éra un vell xaruch, tindria ja força anys, puix que havia conegut tres reys de la seua dinastia, al seu pare, al seu germà y al seu nebot, y vehent lo decahiment alcançat en lo témps d'aquest, contemplant al fill d'En Pére captiu en podèr del ambiciós Mont-fort, qui-l volia emmuller ab sa filla, per ventura enfastijat, arribà a prescindir de tot mirament, sols per no dexar passar encare major aniquilament y ans de veure lo patrimoni de casa seua y los dominis conquerits per los seus antecessors sòts la influencia del qui éra estat l'assassí del últim Rey. Pot-ser conexeria En Sanxo, per altra part, la ambició del nebot frare, qui més aficionat éra a la lloriga que no a la cogulla, y primer que un boig se-n dugués la presa, s'estimaria més lo vell experimentat gordar-la per a sí. Y En Ferran, calculant que lo vell no serviria per exalçar honrosament l'abandonat sceptre; vehent per ventura los metéixs perills que hi sabé veure En Sanxo, y preocupat (o escudat com a pretést) ab la substitució que son pare lo rey En Alfons havia feta d'uns fills a altres, per orde de primogenitura, per la successió a la Coróna, ja que lo primer y segon germans éren morts, sens dupte va resoldre ab egoisme la qüestió de la metéxa manera com intentà resoldre-la son oncle En Sanxo, que hi tenia millor dret que no éll.

La perfidia del ún y del altre, a parèr nostre, provenia de gelosia o de rivalitat: lo qui comptava ab drets més antics no volia veure-s manat per un parent inferior, un nebot, qui sol s'amparava ab drets adventuals y més secundaris, y aquest no podria comportar que s'eregis en senyor seu, en sobirà, lo qui sols podia exercir ab éll la autoritat d'oncle.

Podrà algú dir que axò és entrar mo però si les que fem no fóssen prob. ambició hagués induït aquells pare indiscrets passos que donaren, no s'acatament per la seua banda dels d' lledesme successor, a-les-hores que d'aquest y los seus primers actes ati los bonspatricis y ofeguen l'esperit : nar (con és positiu) dels qui, pròfitar rey EnPère, somniaren ésser success: fer memoria del únich legítim qui ec

Encare dirèm més, per vigoritza malgrat lo callament que en aquest toriadors: ¿quí sap tot quant hom pe témps de passions y venjances, sóbr pri En Jaume, a la hora que tan pút d'En Père a sa muller, y con ab tan sió havia aquest confiat l'únich rebí del qui menys drets tenia a gordar-l hi hà necessitat d'espletar maquinac aparença de vigor a un dret feble, y que més d'una vegada ún ha tolerat nió pública que la consciència del m rant rebuja.

Eren aquests los dos bàndols qui traris al Rey, en lo témps més prop y durant los primers passos del verit dor del successor lledesme. Algú ha a tercer partit aquell iniciat per don gra, senyor de Albarrazí; emperò ac un partit qui defenses algun dret de ració de richs-homens pertorbadors volent estar subgéctes a rey ni a il poderós qui volgués escudar-los, p séns abrigar ni una engruna d'amor

Ja havèm vist en los regnats ant riu d'Albarrazí, implantat en mig d

per la qual rahó son senyor, considerant-se un reyetó, s'intitulava *vassall de Santa Maria*, per donar axí a entendre que no ho volia ésser de ningun príncep de la terra, per més que axò fós de la nativa, de la patria que és tingut de defensar tot-hom qui té nobles sentiments, y més si galleja de ilustre sanch.

En la Crònica del *Conqueridor* consta que a la primeria estigué en Ferràndec d'Açagra al costat del Rey, y no-l veurèu separat fins que, per les dissensions dels richs-homens, don Roderich Liçana anà demanar-li son valiment: axí que, per ningun estil no devèm considerar aquest partit com de pretendent, y sí solament com de rebelió.

Si-ns preguntau ¿quina possibilitat podia haver-hi de que lo Mont-fort inicias un altre partit? respondrèm que ninguna, puix ningú més que éll, per egoisme, estava interessat en que fós donada la successió al legítim hereu d'En Pére. En Mont-fort no podia formar partit; tot quant podia fer era tenir interès en que En Jaume regnas tot continuant sots la seua tudoria, y açò no havia de sostindre-ho valèntse d'un partit, bastava que la seua ambiciosa voluntat axí ho disposas, per que tots los seus seguidors y mercenaris ho defensassen, y aquests no éren ni aragonesos ni catalans, y sí francesos o afrancesats del Mig-jörn, enemichs de tots los demés habitants d'aquesta regió qui éren estats súbdits dels antichs senyors, los béns dels quals possehia lo furiós lleó de la crohada. Emperò semblant pruhija prou curarién de burlar-la los lleyals amadors del Rey; y la prova de que jamés no podia formar partit En Mont-fort és que, burlada aytal pruhija, ni tan solament li restava excusa per començar facció alguna qui pogués conduhir-lo a influir algun dia en lo govern dels Estats citra-pirenenchs. Per més que somnias algun die poder dirigir a plaher séu los afers d'Aragó y Catalunya, estenent-se axí les ales de sa ambició més de quant les seues forces ho permetien, arrencat de les seues urpes lo minyó que tenia captiu, privat de poder-li ésser sogre ab lo témps, romanien los seus plans reduhits al estret círcol de les seues usurpacions, y en aquest cas, refent-se la dinastia

STORIA DE CATALUNYA

encare que no eczistís l
ient li calia tenir per qu
alifetes comeses ab los
les-hores que-ls escudav

d'esposar ofereix una c
Catalunya. Tot lo territ
domini català dels com
tita part en aquexes esc
sser abdós pretendents c
Barcelona, unànim y en
causa lledesma y no ve
enyor.

a Aragó partidaris tan d
t, emperò la sèmpre tu
la qui dóna mal exemp
veu dels nobles no obra

r la causa d'aquesta dife
d'En Jaume, recordar
éra diferent la alta aris
lana. A Catalunya, a-les
ulisme, los magnats, equ
hs, ab los noms ací de v
at desaparexent fins de
aldica, se reservaren lo
om a favorits en los ll
lo donador, estaven sub
senyor suprèm, prestar
it més irrompible.

alents als antichs pars
també per gracia reya
ceps, com que alguns d'
ominis éren senyors ta
de Barcelona, del qual
per tractat particular c
s que d'ell rebuts havie

la circumstancia noresmenys d'ésser (axicom los Cerdanya, etc.) originaris del propi casal de Barce-
rents del Rey, y enllaçats per distincts y repetits v
la seua família.

Los richs-homens d'Aragó, títol o denominaci-
may no tingué ús a Catalunya, éren grans propiet-
mens terres adquirides en sa part principal des le-
çament de la reconquesta, çò és, homens de riquesa
taris del terrer.

Catalunya començà a reconquerir-se sòts un sis-
la organització franca, consistent en la divisió de
los governadors dels quals anaren abrogant-se la j-
respectiva d'aquells, modificada primer per lo meté-
lisme y després per la erecció gradual y convenient
der sobirà en lo pahis. Aragó devia sa reconquesta
goroses empentes d'homens arrauxats, afanyosos d-
rir per possehir, y com en la llur obra no tinguésse
d'altre sistéma que lo de imitació d'altres naciona-
panyoles,—de manera que éren los primers conquer-
gonosos guerrers procehents pot-ser de distincte
d'Espanya, no veritables aragonesos antichs o des-
llurs qui tornassen a la llur patria, axicom éren des-
d'antichs catalans los gots hispànichs qui, acompanyats
franchs, ab Lluís lo Piadós conqueriren Barcelona;—
altra part, en prova d'aquesta asseveració, que lo
régne d'Aragó, lluny de sollicitar lo seu sistéma d-
questa, estigué sémpré a mercè d'altres régnes ve-
Castella y de Navarra, pertanyent tan prompte a la
cionalitat com a la altra, y no podent constituir-se
pre en nació independent, fins que s'uní ab Catalunya
que los principals aucsiliaris de la reconquesta, l-
homens, anassen adquirint en los llurs engrandimen-
torials certs fums de despotisme e independència,
goritzaren més y més ab los mudaments de domini
y ab la constitució palanquejant del reyalme, ab les tradi-
cions d'haver estat aquella monarquia electiva, depen-
jant la elecció de la voluntat dels metéixs richs-homens, los qui

acataven lo Rey si complia tals o quals condicions, *non*, çò és, ab la idea del *nos, que somos tant* aquesta fórmula eczistia com no a la pràctica per la situació dels seus propis vassalls, tèmps y en un terror exclusivament agrícola remey que favorir lo senyor en les seues vassalles, hint-lo com a soldats per poder fer d'agricultura de subsistir, con aquell no-ls facilitava obres en guerres intestines, o contra fronterers, ser los calia defensar.

Alguns autors moderns han precisat moltes causes, cercant-les en les diferencies que hi havia entre Aragó un terror exclusivament agrícola, y Castella, o sia en la preponderança a Aragó de la guerra del terror, ab lo qual vingué a crear-se un senyor superior y dominant, y en la facilitat a Castella l'estament mitjà, animat per l'esperit d'emulació venia a formar una altra aristocràcia en Castella feudal, depençant d'aquesta circumstancia senyors no pogués ésser tan orgullosos, sen més los estaments a tractar-se mutuanment y a que finalment los reys se féssen ab los diversos estaments de qui indistinctament fr

Nosaltres acceptam aquesta opinió encare que no en absolut, puix apart d'aquexes causes, crehèm que ajudaria en gran manera la diferencia de caràcter, no entre un país y l'altre, sinó entre los estaments aristocràtics d'abducció, per çò com iguals no poden ésser la educació, los sentiments y adhuch los comportos d'un gran senyor feudal, criat a un país on abunden les relacions comercials y marítimes, on hi ha classes de gran representació apart de les propietaries de terres, als comportaments y aspiracions de senyors propietaris d'esteses comarques, a un país exclusivament agrícola, vivint en una atmòsfera de rusticitat, qui sols se modifica ab les guerres que ells metéixs promouen, per gordar y engrandir çò del seu, tan seu al llur parer, com que exer

cexen un domini s'ens límits, s'ens altra lley ni rey que lo fur o privilegi con no-ls perjudica.

Lo Zurita, al parlar-nos de com los richs-hòmens dexaren lo senyoríu que tenien en feu en les principals ciutats del reyalme y fòu encarregada la jurisdicció al Justicia d'Aragó, naximent de la importancia d'aquest magistrat en l'antich reyalme, si bé sòts un altre punt de vista, y ab interpretacions qui no corresponen al objécte que-ns proposam, nos facilita la confirmació del parèr que acabam de retraure, dihent «que éren en aquell temps més poderosos los richs-homens, qui no-s tinguéren per pagats ab allò que-ls donaven, que no ho pretenguéssen tót; y axí d'aquí-avant los Reys tinguéren compte ab fer novells estats y donar gran lloch als cavallers... als qui fóren donades réndes, per que ells les repartissen entre los cavallers... per més que açò fòu ab gréu sentiment dels richs-homens, qui pretenien que no feyen a repartir sinó entre ells.»

A aytal diferencia, a la disposició més democràtica de Catalunya seria degut, donchs, en la nostra opinió, lo bon esperit que manifestà durant la captivitat d'En Jaume y les pretensions dels seus oncles, car (segóns regonexen tots los historiadors) unànim fòu la aspiració de la nostra antiga patria, s'ens partir-se en bàndols y parcialitats, a-les-hores que hom tractà de defensar lo seu Rey e d'arrabacar-lo de les mans del ambiciós especulador. Semblant desig se dexà entreveure encare més dés del moment que hi hagué galivances de recobrar lo regi plançó, puix recompten que anaren ja a Narbon per veure-l innumbrables persones de tots los estaments de la nostra terra, axicom del metéix desastre de Muret ençà alguns bons patricis insistiren en continuar la guerra contra En Simó de Mont-fort, entre los qui-s distingien molts catalans, com veurèm.

Aquesta insistencia ja alguns la consideren com a part del plan general del partit favorable a En Jaume, quals bases éren lo recobre del minyó y venjança contra lo matador del seu pare; y perçò, méntre que alguns feyen les diligencies per lo primer, en les possessions del de Mont-fort hi es-

deveníen tots-jórn's vives alteracions, per efecte ríes que contra les dites terres verificaven in nobles de Catalunya acabdillats per don Nuny del comte don Sanxo, d'acort ab En Guillèm y lo vescomte de Cardona, qui estaven en contra les trópes del vencedor, y talaven lo pa que venia-ls davant la ocasió per fer-ho.

Ab tant, per sí o per mijà de missatgers, s nam a creure lo primer, anaren a trobar lo Pon personatges de gran importancia, dós catalans nesos, reclamant lo dret de tutoria y d'educ del minyó rey, qui corresponia sol als compatri y no a un foraster. Eren los dós aragonesos donnell y don Pére Ahones, lo qui (segóns lo Zurit ller qui-s nodrí en casa del rey En Pére, al q fét gran mercè;» y los dós catalans fóren En Cervéra y En Guillèm de Mont-redon, gran Me ple a Aragó y Catalunya y als demés Estats d llà dels Pirineus, natural de Vich, cabdal p ànima d'aquexa nova empresa, en lo nostre cor

L'arquebisbe don Roderich afig un altre pe comissió, Hispan, bisbe d'Albarrací, dihent q Ferràndec d'Açagía, per mijà séu, procurà ab la deliberació d'En Jaume; y si açò és cert, cor sería una altra prova més de que lo senyor d'A gué en un principi a favor del Rey, segóns qu carem.

Emperò posèm esment en la principal comi tót en lo caràcter del ún dels seus individus, tre del Tèmples. Si lo d'Ahones s'era criat en la los altres dós, En Cornell y En Cervéra, partic glories y perils del llur infortunat sobirà, com tat séu contra tota sort d'enemichs. No podí duptar de la llealtat de ningun d'élls; emperò anteposar-se, en opinió nostra, lo gran Mes plers.

Fóren aquests cavallers introduhits a Cata

èpoques de grans esforços per en complert, com a soldats, de-
 ual cosa éra obs que inspiras-
 udat al recobre de tots los ter-
 los comtes de Barcelona do-
 de la Marca Hispànica; los llurs
 i-los-hi beniféts y riqueses de
 i ningú no estava més interes-
 itut, en que la progenitura dels
 enys-preu. Per la llur organit-
 tas, sémpré subgéctes al mana-
 tant, de les consideracions feu-
 ivisme qui impatientava, gene-
 en pogut esperar a obrar los
 freturosos d'atansar-se als fan-
 créts pretendents, y per lo llur
 aven més confiança quant a la
 rien almenys la fermesa d'ésser
 córt pontificia, la favor de la
 le per obligar a En Simó de
 penyora que gordava per sa-

lers, podèm deduhir quína fóra
 eu gran Mestre en aquella oca-
 umstancies personals qui abe-
 es quals no haguéra aplegat al
 anya, y noresmenys la qualitat
 seua jurisdicció fins a la meté-
 enir que éra aquest lo personat-
 sió, podènt per sort atribuir-li,
 niciativa o la part principal de
 rompte enllestiment d'un afer
 ncare més, ni la esperiença ni
 osar en los altres tres comis-
 mparar-se ab les que cal atri-
 mplers, qui no dexaria de em-
 rts per infóndre en lo ja reposat

esperit de Innocenci III la necessaria convicció que li induhis a ordenar lo compliment de la molt utilosa obra projectadora. Poch li costaria al Pontífech heure lo convenciment de que més profitós seria per la cristianitat un reyalme unit y salvat per intercessió de la metéxa seu apostòlica, a la que caldria-li estar, ab lo témps, agraphit lo successor lledesme del dit reyalme, que no una nació desunida, pressurada per bàndols y divisions, y esposada a ésser nova presa de mussulmans, contra los quals tant havia basquejat lo metéix vicari de Jesucrist concedint indulgencies als qui seguien lo rey En Pére, a-les-hores del *triumfe de la santa Creu*.

Lo mèrit de tals preparatius no l'atribuim absolutament en sentit històrich a tal o qual personatge, puix que no més parlam per indicació, emperò havèm de donar-los com a realitzats, per çò que-ns amostren los llurs efectes, y en élls o per élls calculam que no fóu la política la qui menys partida hi tingué. Fonamentèm la nostra congettura: és de creure que lo capità general de la crohada, lo qui en sa desmesurada ambició arribaria a esperar que fós canonitzat algun die, si los seus actes terrenals no haguéssen estat en pugna ab lo veritable esperit catòlich de què ell participava tan poch com los propis heretges, no havia de cometre la imprudencia, sòts pena de descobrir axí les seues manyes, de contrastar un manament o insinuació que fés la Santa Seu, a una simple advertencia endreçada per l'enèrgich prohóm qui llavors empunyava les claus de sant Pére. De la cadira pontificia, com a catòlics y eclesiàstichs, depenjaven los bisbes de les diòcesis del Mig-jörn, y de la voluntat de Innocenci penjaven les voluntats dels prelats qui havien coadjuvat a la obra de la crohada, los quals havien de ordenar tantost los resultats de la metéxa en lo atanyent a recompenses.

En Simó de Mont-fort esperava que tart o d'hora seria declarat «príncep y monarca de les terres conquerides als rebetles,» que és com si diguéssim del domini dels comtes de Tolosa, com axí fóu declarat en los concilis de Mont-peller y de Letran. Si no hagués estat aquexa la voluntat de

Innocenci, poch haurien donat lloch a la obra los pares dels concilis, y puix la veu de Innocenci, en qui reposava la esperança del Mont-fort, éra la qui sonava, per intimar al futur príncep del Llengadoc que-s desprengués del minyó que tenia en penyora, que és com si li digués: «contenta-t ab lo domini d'una banda del Pireneu y que renunciu la teua ambició lo de la altra, si no les vols abdues perdre,» no tenia altre remey lo cobejós que obehir lo manament del Pontífech sèns replicar ni amostrar desplaer.

Fóu, donchs, un gran recórs lo de valdre-s de la autoritat del Papa, ab la fí d'atènyer çò que per altres camins hagué- ra estat per ventura molt difícil. Y la prova de que Innocenci conegué aquexa política y la acollí de grat, és lo comport, no menys polítich y encertat, ab què tingué compliment l'acte o cerimonia de la donació. Fós que lo Papa, conexent la grevitat del cas, procuras inquirir tots los perills, y després los comunica, obrant atemptadament; fós que estigués ell avingut ab lo Mestre dels Templers, o que lo Papa los facultas per posar-se d'acort la hora que convingués; fós, per fi, que lo curs natural dels aveniments fés ésser cautelós y previngut a cada hu segóns lo seu talent y consciencia, lo resultat fóu que Innocenci, no content ab una ordenació o manament, nomenà *ad hoc* un cardinal legat per venir cap ací, En Père de Benevento, lo qui tan bon punt com *los Francesos* (1) haguéren conduhit En Jaume dés de Carcassona a Narbona, aplegà en aquesta ciutat gran nòmbre de personatges, entre élls, sèns dupte, tots los còncorrents al concili del qual ell éra president, y pot-ser gran part de Catalunya, per quant refereix lo Rey que d'aquesta terra isquéren a rebre-l infinitat de nobles y ciutadans, y allà, après de donar-se mútues seguretats,—prometent los comissionats, sóts jurament, de que la tutoria, guarda y educació del reyal minyó tindrien lo compliment més formal y útil al Rey a la terra,—fóu l'infant En Jaume per En Mont-fort fét a mans del Mestre del Tèmple En Mont-redon, vertader y únich encarregat per complir aquells tres objectes, duhent

(1) Són paraules del metéix rey En Jaume.

en sa companyia lo Rey al castell de Monçó, propri del Tèmple, y lloch destinat per residència del ilustre hoste, y del seu cosí lo comte de Provença, minyó aximetéix, y confiat a la guarda del dit personatge.

Es sobiranament notable que, al verificar-se aquest acte, ja hi estigués present lo metéix En Sanxo (1), y més encare, que manifestas afany per exercir la tutoria, que legalment per ventura li corresponia més que a ningun altre, y consegüent s'amostras ab lo propri afany partidari del cessor lledèsme. Emperò per moltes que fóssen les sfermances y prometences, per més respecte que inspirava seua edat y l'intim parentesch ab la casa comtal, lo lleuria sèmpre en éll al primer qui, per sí, o per mijà de bándol, havia aspirat a la corón a en perjuhí del qui llapodia haver estat lo seu menor. No convenia, donchs, dir als desigs del oncle; mas com tampoch éra convinentir agreujat a éll ni a ningú, féu son darrer assaig, ab reexida, la política dels qui-portaven lo negoci; y axí lo téix legat qui donà lo primer y més difícil pas, ab la esde intervenir en algunes dissensions dels richs-homens gonesos, per apaybegar-las, tractà de completar la obra tí ab tota la comitiva qui acompanyava lo minyó rey, élla se-n anà, no a Aragó (donant açò proves de que la idea de pau no éra sinó un sà pretést), mas a Catalunya ón, sèns triga. recompta lo metéix Rey que ordenarebricar segell nou ab lo nom seu, y acordaren que fóssen vocades córts de catalans y aragonesos per la ciutat Lleyda. Gran ardor mostrava ab açó lo legat, ja sia per afecte a En Jaume, ja per lo compliment de çò que li hordenat lo Pontífech, ja per millor complaure al Mestre Templers, lo qui sóts aytal valença veuria més segur lades de Narbona a Monçó, dins lo qual circuit podia contar ja com a certa la reexida de sa patriòtica idea.

(1) Lo Zurita no fa menció d'En Sanxo en aquest acte, per creure dupte, que aquest seguia ostentant se manifest enemich del nebot rey, pu care en altres actes posteriors, com veurèm, creu que anava «en rebomb les gents del seu parè», emperò les proves que fan avinent los Benedictins diten que tingueren lloch tots aquests fets confórme los referim.

fet convocades corts per Lleyda, ón
esos y catalans: emperò ab tot que ho
diga lo metéix Rey y ho repetesquen altres historiadors, ha-
vèm de creure que no fóren les tals corts. Sabut és que una
metéixa paraula té devegades en diferents centuries diferents
significacions, y que si ab élla un hom dóna idea d'una insti-
tució, les modificacions que s'hi fan arriben a transformar-la
del tot, y llavors la paraula significativa expressarà en un
segle una cosa diversa d'un altre. Ja havèm manifestat la
nostra opinió sóbre l'estat de les institucions representatives
en los regnats anteriors immediats, havèm consignat la es-
tensió que ún podria donar a la paraula *cort* en lo nostre cos-
tum y ab lo nostre particular idioma, y havèm declarat la ve-
ritable faysó de la confederació catalano-aragonesa, compos-
ta de dos Estats quiscun ab la llur particular autonomia.

L'aplech que dihèm palesaria encare més de çò que éra
d'esperar en aquell témps, çò és, la eczistencia del costum,
per lo qual, en donats cassos, aplegaren-se més tart, no corts
generals de cada un dels dos Estats, sinó corts generals de
la Coróná, qui solien ajustar-se generalment a Monçó. Que
d'aquesta congregació nasqué la idea del posterior costum
no ho negam, com d'aquell nasquéren altres costums profi-
tosos, segons indicarem: emperò que los personatges con-
gregats a Lleyda constituïssen unes corts com les que des-
prés conexèm, no és possible. Sóts lo nom de *cort*, serien,
donques, convocats a la ciutat cap-de-térm tots los perso-
natges qui abans formaven la *cort* del rey difunt y los qui
podrien esser-ho llavors del rey nou.

Com *in pectore* portaria lo cardinal la idea de confermar
més y més en aquell aplech lo plan d'assegurar lo respecte
al monarca y d'establir lo sistéma de govern qui per avant
devia regir, procuraria per tots los recórsos que la assisten-
cia fós numerosa y distingida; y puix la clerecia podia con-
tribuir sobremanera a la pompa d'aquell acte, y éra de gran
utilitat que lo poble tingués a honra d'haver contribuït a la
proclamació del seu rey, d'aquí que a la congregació de
Lleyda concorreguéssen nobles, prelats y síndichs o repre-

sentants de les ciutats. L'objecte d'aquella no era legislatiu, ni tenien encare tan amples facultats les corts d'aquell temps: fou, donchs, la reunió de Lleyda sols un agregat de representants de la terra en llurs sengles estaments, per assegurar la fehelat al Rey, assegurar aximetéix l'acatament per part del Rey a les libertats, furs o privilegis del pahis y dels richs-homens (diguem-los-hi lo nom que vullen), y per establir de comú acort y de bona fè la sort de govern que hi havia d'havèr durant la minoría del Rey. Y tant és axí, com que no hi hà exemple ni a Catalunya ni a Aragó d'havèr presidit ja may les corts d'altra persóna que lo Rey o son lloch-tinent, y l'aplech de Lleyda, semblant a un concili, cedí la cadira de sa presidencia al metéix càrdinal legat.

Dirèm, de passada, axò que més amunt insinuarem, a sabèr, que d'aquesta congregació van nàxer, sèns dupte, d'altres costums qui serviren de fonament y donaren caràcter a les venidores corts representatives de la terra; y semblant cosa és un succés dels qui devèm conservar grat recort per ésser dels més honrosos per la historia de les antigues institucions nostrades. Del mirament tingut ab les ciutats nasqué la importancia donada al braç Reyat per les futures convocations: del metéix aplech naxeria lo de corts generals de la Corónat; del jurament de fehelat prestat a En Jaume, la obligació de jurar al successor en los regnats següents; de la fórmula que hagué de balbucejar lo minyó Rey, l'utilós pacte de jurar los reys, ans de la llur coronació, l'acatament a les lleys de la terra; y finalment la mena de govern que s'establí donava més per clar l'esperit federal, amostrava que d'aquells estats units per al bé comú no era l'un depenjat del altre, y en l'espandiment successiu de les institucions seguiria, per tant, constituent-se cada hu sòts la seua particular autonomia.

Los féts confermaran los nostres supòsits. Congregats tots quants referim, prestaren jurament de fehelat al Rey, prometent gordar sa persóna y dominis, y defensar-lo en tot perill contra qualsevol qui fós. «L'arquebisbe Aspàrrech qui era del llinatge dels Abarques e parent nostre, diu lo

qui portant-nos a braç nos presentant qui és are de volta, e llavors n'are és la cuyna per ón dóna homengen en lo palau;» ab la qual cosa e no estigué lo Rey en la metéxa estrat per una finestra; tant seria lo dadors del minyó sobirà.

í en aquella assamblea tal com segun regent, car no convenia agomessives atribucions, y, ab la divi-lo càrrech de regent, segons quina

fós la persóna que per aquell designassen: axí, donchs, se separà çà com llà la administració del govern, y aquest fôu repartit entre distincts persónes. Va ésser, per tant, nomenat En Sanxo *procurador general d'Aragó y Catalunya*, y conferiren lo títol de governadors d'una part d'Aragó tocant a Catalunya y als Pireneus a En Pére Ahones; d'una altra part qui comprenia les fronteres de Castélla y les de maureria, a En Pére Ferràndis; de tot Catalunya a En Guillèm, vescomte de Cardona; y del senyoriu de Mont-peller, qui éra en aquella sahó lo domini óltra-pirenench menys disputat a la casa de Barcelona, a En Guillèm de Cervera, conseller assenyalat per lo metéix Pontífech Innocenci a En Jaume. Fóra difícil assenyalar y destriar dés d'aquell témps les atribucions de quiscun d'aquests governadors respecte del procurador general, y en los úns y en los altres quin éra lo càracter preponderant del càrrech respectiu, si lo de regiment o lo d'administració: dexant-ho, donques, al bon juhi del llegidor, dirèm solament que, de totes les passades, aquella ordenació, si no deslliurava de tots mals, al menys n'estalviava molts.

Ab tót y aqueix ben pensat projecte, és notable (y ho ha semblat més als ulls dels historiadors) que En Sanxo no comparegués al aplech de Lleyda. Tampoch no hi concorregué l'infant En Ferran, y per tal com aquest y l'altre havien

(1) La *cort* diu constantment En Jaume cada vegada que en sa *Crònica* original parla d'aquest aplech.

estat pretendents, sols ab lo llur cabdal defecte fóren vists en lo present cas, arribant per axò a deduhir-se que l'un y l'altre següen com a cabdills militants, o, com diu lo Zurita, anaven en rebomboris ab les gents de la llur opinió.

Que axò un presumesca del entremaliat En Ferran, lo qui no éra designat per ningun càrrech, y que veyia favorit lo seu rival y oncle En Sanxo ab l'important títol de procurador general, està bé y no té res de irregular: emperò dir lo metéix d'En Sanxo, més que fer desfavor a éll, és fer-la al talent y previsió dels aragonesos y catalans congregats, puix que tabolls haguéren estat designant per tan enlayrat y superior càrrech al qui, en havent fét gala de feheltat al rehemut senyor, amostrada sa ansietat en lo compliment de la seua tudoria, acompanyat que l'hagué sés dupte ab tota la comitiva qui vingué de Narbona a Catalunya, l'hagués desamparat precisament a la hora més solemne, y, lluny de participar de la satisfacció general, hagués donat lo mal exemple de promoure rebomboris.

Notable és, emperò, la incomparescença d'En Sanxo, y ho és per indicar axò sol certa prudencia de part séua, o més bé convinguda utilitat entre éll y los principals de la assamblea, posat que, no comparexent l'interessat, podia millor córrer la veu de que en res no havia influït sa presència ni en favor séua ni en perjudici del altre infant al qui no convenia confiar ningun càrrech. Si axí no fós, poch veuriem tan prest lo procurador general exercint lo seu càrrech y desapareguda per sempre més la bandéra qui abans s'alçava en nom séu.

En acabat del gran aveniment de Lleyda, donat comiat a les dites córts, y conduhits los dos prínceps, En Jaume y lo de Provença, al castéll de Monçó, no-s regí encare la terra ab tot aquell orde que convenia. Lo descontentadiç infant En Ferran, qui havia aconseguit ab témps arrastrar en lo seu seguici un gran nómber de richs-homens, ab major motiu sostindria llavors la seua bandéra; y ab tót que ell cuydava acatar lo Rey, no podia fer-ho sés acatar aximetéix lo nou govern qui s'éra establert, en lo qual figurava son antag-

nista En Sanxo. Los richs-homens qui ja éren abans enemichs d'aquest, per no ajupir l'energullit front davant lo procurador general del reyalme, insistiren en ésser més rebetles, atansant-se a la bandéra d'En Ferran o a la que llur fantasía enlayras, ab tal de no transigir: y En Sanxo, qui, malgrat d'aquestes parcialitats, conexeria la disposició general que hi havia a favor del Rey, profitant lo prestigi del alt càrrech que exercia, s'esforçava en atraure al seu bàndol a quants poguéssen vigoritzar-lo ab la llur ajuda, a qual intent insistia en protèstes d'amor al Rey. De manéra que lo bàndol d'En Sanxo, encare que fós per peces y que-s mantingués lleial al seu cabdill, no deu pendre-s com a hostil al Rey, ni ab esperit d'usurpar a aquest la corón a per aquell, y sí tan solament com a nucli d'una força qui representava l'enuig del procurador general per no podèr desembarçadament regentar lo reyalme y dispondre del Rey, la malvolença del infant vell ab l'altre infant jóve, y l'acampament escollit com a recòrs general per los qui, no essent amichs d'En Ferran y no havènt-hi, de fét, partit militant del Rey, s'arrambaven a qualsevol arbre qui-ls dongués ómbra.

Será llunyar-nos del nostre objecte engrunar ací les informalitats dels richs-homens d'Aragó, flagell fatal d'aquell antich reyalme, obstacle permanent de sa benanança y progressió, y cruel entrebanch de totes les grans empreses imaginades per En Jaume y los seus successors. Quant a nosaltres bastará sabèr que Catalunya no fôu víctima d'aquells mesquins usurpadors, tiranets mal educats y egoistes, qui no més obraven que en profit llur, y menyspresaven fins allò més respectable con no s'avenia ab les llurs eczigencies. No dexaria d'havèr-hi, ab tot, entre los rebetles forcaters, algun qui, sentint glopades patriòtiques, desijas la fi de tan grans escàndels, per que lo Rey, al aplegar a la edat competent de governar, no trobas malejats los seus dominis; y d'altres qui per necessitat, per temor o per inesperienza s'inclinassen a fe çò que altres feyen, sols per seguir lo corrent. Són coneguts alguns d'aquets, als qui inculpen quant més de lleugere a jovenívol; y com a principal y pot-ser únich dels pri-

mers En Ximèn Cornell, l'un dels qui més se distingiren per la seua amor al Rey dés del començament (qui romanguéren sèns ningun càrrech al repartir-se lo govern) y qui, sia per los seus anys o per los seus mereximents, havia tingut bé prou caràcter per no ésser ni ferrandista ni sanxista.

Totes aquexes actituts sus-are descrites proven que hi havia pertorbadors y ambiciosos, qui no sortien a la defensa material del Rey, emperò que no éren enemichs seus: més clar, que de no ésser lo Rey un minyó, de no eczistir la gran valència dels Templers contra la qui s'esbocinaven les pretensions dels uns y dels altres, los enemichs dexarien d'esser-ho entre sí, los indecisos amostrarien ab franquesa la llur vergonyant lleyaltat, y los ferm y lleyals com En Cornell haguéren-se gonyat lo veritable esperit nacional.

Podèm dir, en resum, que la lleyaltat més bé que eczistia estava ajornada. Resultava d'ací que los uns y los altres féssen esforços per ficar-se dins lo circuit de Monçó, y ja may lo mestre del Tèmple negava-ls lo permís de la visita als principals de la terra, fóssen del ún o l'altre bàndol, puix que éra lo mou de mantenir ab bona esperança la feheltat al monarca, y fins d'acostumar lo jóve sobirà a familiaritzar-se ab tots los seus sotsmesos.

La impaciencia és lo major enemich de totes les grans obres, y axí venia a succehir que, freqüentant-se quiscun partit ab lo Rey, isqués content de sa visita, mas no de la esperança que sa respectiva ambició de preponderança li fés sentir; tots se tenien per lleyals súbdits del legítim rey, y ningú no éra qui gosas directament amostar-se enemich de la legitimitat, emperò entretant no venia la hora o lo camí de regeneració nacional.

En la Crònica reyal y en lo Zurita pot un hom veure quins éren los principals del un y l'altre bàndol, essent notable que figurava en lo d'En Ferran aquell Père Ferràn^{is} d'Albarrací, gran fehel al començament y més tart, l'un d'ls qui més desplahers ocasionà al Rey y a la terra, que «tenien alterada y damnificada los bàndols y parcialitats dels Ricshomens», segons expressió del referit annalista. Pertanyí n,

donchs, a la alta noblesa d'Aragó los enemichs del públich y ab élls no vehèm figurar ni un sol noble de Catalunya, la qui, en aquesta ocasió, feya los més grans esforços per ajudar al comte de Tolosa, qui, en vehent-se privat dels seus dominis per lo concili lateranench, se recollí al nostre pahis, y d'ací ab la ajuda dels catalans, tornà anar-se-n y no parà fins a venjar-se del usurpador, tant que en l'any 1218 havia sucumbit ja En Simó de Mont-fort y lo seu segon fill qui s'intitulava comte de Bigorra, y gran partida dels Estats usurpats tornaven a estar en poder del llur legítim senyor.

Entre los pochs documents qui eczistexen corresponents als primers anys de la estada d'En Jaume a Monçó, n'hi hà dós qui proven, si fà no fà, la idea de venjar la mort del rey En Pére, com també que lo comte En Sanxo continuà essent procurador general, y que s'interessava en la empresa d'escarmentar al Mont-fort. Lo primer és del any 1214, consistent en un conveni fét entre En Sanxo, *Comes Provincie et procurator Catalonie*, y En Guillèm Ramon de Mont-cada, vescomte del Bearn, son fill Guillèm y En Guillèm de Cervéra (lo governador de Mont-peller y conseller donat pet lo Papa al Rey), per lo qual prometen los contrahents defendre-s mútuament en tot quant atanyés als afers de Bigorray del Bearn; y un altre del 16 Setembre del 1215 (*IV idus Sept sub era MCCL tertia*), per lo qual prometia En Sanxo, *Dei gratia, comes Provincie et regni Aragonum, Catalonie procurator*, pagar totes les messions que féssen durant lo llur viatge a Roma En Guillèm de Cervera y En Pére Ahones, llà ón anaven ab cor de presentar-se al concili general, per demanar esmena de la mort del rey En Pére, *pro demandanda morte domini Petre inclite recordationes*, y per altres afers del rey d'Aragó viu, çò és, *negotia dominis regis Aragonum mortuo videlicet et vivo* (1).

Emperò, admetent ací los detalls de semblants esforços y adjutoris, que no consten en la Historia, per més que-s deduhesquen en conjunct, atesos los vincles anteriors, y los

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergami 26 d'En Jaume I, y primer del a èndech del propri Rey.

resultats posteriors; y tornant a la situació dels bàndols aragonesos en lo punt ón los havèm presentats, ab satisfacció podèm dir que axicom entre élls no hi figuren nobles de la nostra terra, en cambi alternen los catalans ab los richs-homens d'Aragó, tan bell punt com ún tracta de donar consistència al veritable partit nacional, ja-n diguen partit del Rey, ja de transacció y de pau, com are veurèm.

Nosaltres estam en la crehença de que En Sanxo, ab tota sa autoritat, los seus fums y los partidaris séus, no esporuguí poch ni mólt los qui participaven de la política y y estaven dins los secréts del Mestre del Témple, ni menys los qui, axicom En Cornell, intentaven fomentar un partit qui no fós de rebetlíes. Crehèm que tot-hom lo dexava fer, arrambant-se quiscú a la séua, y que fins anaven a trobar a la seua persóna e invocaven sa autoritat la hora que convenía.

Podía seguir En Sanxo essent procurador general, podía encapçalar les seues ordinacions ab lo títol mal usat de comte de Provença: açò no donava ni treya força al infant *vell*, y bò éra dexar-lo en les seues galivances, burlant emperò la efectivitat del poderíu que, per ventura ab més talent o ab més pochs anys, podía exercir.

Lo veritable comte de Provença, lo minyó company d'En Jaume a Monçó, més o menys tart havia de tornar als seus Estats, per revifar-los ab sa presencia; y ab igual motiu, ab més o menys triga, l'orfe d'En Pére lo *Catòlich* havia de replegar lo sceptre humiliat y cobert de sanch a Muret, per apaybegar ab aquell les discordies del reyalme qui donava-li lo principal títol, y tornar a la confederació catalano-aragonesa la fama que havia cobrada del témps del darrer Berenguer ençà.

En Ximèn Cornell, com ja indicarem, fóu lo qui concebé lo projecte de portar a fí la gran lliga, ón devien entrar homens de tots los partits, ab l'objecte de separar poch o mólt los interessos del Rey dels del procurador o regent, sèns d'acatar perçò la autoritat del darrer (*salva tamen procurati domini comitis Sancti*), y prenent sóts la seua protecció lo

ve monarca, ab tal de que lo mestre del Témple consentis en donar-li libertat.

Totes aquestes consideracions s'hi veuen ben marcades en la acta de confederació que sots-signaren los homens del nou partit, y per elles vé confermat çò que sus-are manifestarem atanyent a En Sanxo. Los qui-s disposaren per dur a acabament tan útil obra, posant-se al costat del aragonès Cornel, fóren, donchs, en llur major part catalans, y axí, llevat del bisbe Guillèm de Tاراçona y En Pére Ferràndis, senyor d'Albarrací, los demés són tots catalans: l'arquebisbe de Tarragona Aspàrrech, En Guillèm de Cervéra, En Guillèm vescomte de Cardona y En Guillèm de Mont-cada, los qui, als 15 de Setembre (*17 calendas Octobris*) del 1216, aplegats, segóns apar, en lo metéix castéll de Monçó, prestaren jurament de feheltat y homenatge de bóca y mà al novell Rey, posades les mans demunt la creu y los sants Evangelis, oferint complir quant s'és dit abans respecte d'En Jaume y dels governadors.

Es notable aquest acte per fer-se en presencia dels més alts dignataris del Témple a Catalunya, com són En B. de Claret, preceptor d'En Gardeny, lloch-tinent del Mestre, fra B. d'Aguilella, comanador de Monçó, fra B. de Campanys, comanador de Miravet, fra R. d'Ayescles, mestre d'Amposta, y altres diferents frares del Orde, los qui signen com a testimonis.

Un historiador modern dóna com a cert que, malgrat de les seguretats ofertes per los confederats, En Guillèm de Mont-redon no volgué despendre-s del preciós depòsit que li havia confiat la Santa Seu. Lo Rey, en sa Crònica, no parla de semblant resistencia, y diu solament que, complits los nou anys d'edat, resolgué lo mestre del Témple dexar-los en libertat a éll y al comte de Provença, afegint després que, haent-se escapat lo Comte sens que ho sabéssen los Témplers, quests coneguén que tampoch los podia ésser profitosa la stada d'En Jaume. De les paraules del Rey no-s deduheix bsolutament la resistencia, emperò indica quant menys que gonexien los gordadors la necessitat de fer a mans del

partit conciliador y nacional per vigoritzar la seua més propria bandéra la persóna del Rey.

Difícil és podèr precisar la època en què aquest acte va tindre-s: diu lo Rey que set mesos abans rebé lo de Provença un missatge dels de sa terra, dihent-li que tal díe «tindrien disposta una galéra a Salou, y trauríen-lo secretament del castéll per dur-lo-se-n a Provença,» y que «lo díe vinent, a bóca de fósch isqué del castéll en companyia d'En Pére Auger, qui éra preceptor séu, y d'altres dós escuders; caminaren tota la nit, passaren per Lleyda, desfregats per no ésser coneguts, arribaren la nit següent a Salou, embarcaren-se en la galéra y féren cap a Provença».

En aquella ocasió, recompta lo Cronista que son cosí tenia dós anys y mig més que éll. Afegint are los nou anys a la data del naximent, podríem assegurar que la exida d'En Jaume escauria en los mesos posteriors al Febrer del 1217, y proporcionalment la del comte de Provença set mesos abans.

Un document recòndit en lo Reyal Arxiu prova, en veritat, que lo 19 de Juny del 1217, segóns observa M. Tournoulon, lo Rey estava en lo castéll de Monçó—o pot-ser a Monçó y no al castéll, puix que tenia congregada la córt y estava ab éll lo procurador y oncle En Sanxo, per fer un ajust ab los Cabréres sóbre la successió del comtat d'Urgell: —emperò convé tindre present que les dates sóbre lo naximent d'En Jaume, y per consegüent les que sóbre élla deduhim a proporció, com és la de la exida del castéll, són ja reduhides al compte comú y actual; emperò la del document citat, qui és de la Incarnació, per a concordar, deu reduhir-se també a aquell compte. De ón, rebaxant los nou mesos de costum, tindrèm que lo Juny del 1217, corresponent a un any començat en lo Març, serà sol un metéix mes del any 1216 començat per lo Janer: per què lo nou document no està en contradicció ab les congectures que hom haja féte: sóbre la època de la exida, calculant que-s tingué a les darreríes del 1216 o a la primeria del vinent 1217.

No és la precisió d'aquesta data la cosa més convinent

històricament: per nosaltres més nos interessa acreditar la necessitat de la exida del Rey, lo consentiment més o menys manifest dels Templers en la libertat del menor o dexeble, y finalment, la poca edat del monarca, qui exía per primera vegada de la fèrula del mestre, per posar-se, axicom a assenyat príncep y prudent cabdill, enfront d'un partit militant qui estava disposat a lluytar ab tot-hom per lo restabliment de la honra nacional.

Bréus emperò fonamentades cogitacions serien prou per convèncer fins als metéixs historiadors qui hagen duptat referent al primer punt, y per tot-hom qui no haja sabut comprendre la possibilitat de que lo minyó En Jaume inspiras la veneració suficient qui convenia a la magestat reyal. Los Templers, los grans gordadors de les fronteres, los militars disciplinats per excelencia, los soldats més pràctichs en la custodia de fortalezes, soldats d'ofici y no vassalls obligats, mesurats y vigilants celadors d'un sagrat depòsit confiat per la Santa Seu, aquells homens lo bon tacte dels quals havia permès que penetrassen en la invencible ciutadella de Monçó los principals cabdills dels diferents bàndols, per familiaritzar-se ab lo Rey, emperò sèns atènyer ja may a arrabassar-lo ab perfertes, afalachs o per la força, ¿còm estiguéren axí aorbats o distréts, que inadvertidament s'escabullis d'entre les mans llurs, al travers de reduyts y muralles, y als propis ulls de centinelles, lo jóve comte de Provença? y ¿còm, escarmentats ab semblant burla, y suposant, après d'aquexa, doblada la vigilancia, veuen-se burlats novament los Templers al cap de set mesos, trobant a mancar, sèns la llur voluntat y coneximent, l'estimat depòsit en la salvació del qual l'esdevenidor de la patria reposava?

Axò donarà a comprendre que la exida del Rey, si no fóu convinguda, fóu al menys consentida o tolerada; y axí és més de creure lo primer, per dir lo metéix En Jaume que «li abé molt gréu al comte En Sanxo con va sabèr que lo de Provença se-n éra anat ab los qui éren de sa banda a Aragó, per çò que volgué tantost alçar-se ab lo reyalme, e en abènt Nós los seus intents, enviarem un missatge a don

Père Fernàndez, a don Roderich Liçana, als de sa b. En Guillèm de Cervéra, per que vinguéssen a cerc Monçó, car teniem en cor d'exir de llà fós com fó ells nos prometéren valdre-ns e ajudarnos ab tot podèr».

Quant a la nostra segona observació, devèm reco al exir de Monçó lo minyó de nou anys, anava a em una batalla, y per temor que un cavaller tingué d'ell tà una cota lleugera d'armes, essent aquestes les q que vestí en la seua vida. Donchs bé, ¿pot fer-se aquell témps ni en ningun los minyons sien anats a talles, y hagen hagut fabricades armes proporcional estatura y edat? ¿Es de creure que lo qui per son n pecte devía atraure-s les mirades del poble desijós templar-lo, pogués cóbrir-se ab una desproporcionada dura qui-l fés apàrer als alls de la multitut un minyó? Armadura d'home sería la que de sópte, y per sitat de resgordar-lo, oferia-s llavors al minyó Rey, d'home lo vestit, senyal de que lo minyó quant men blaria un home; cosa que no és de meravellar al qui preeminent estatura que arribà a tindre, puix que ér mensions colossals, tant que vint braces del seny qui fóu la mesura adoptada en lo repartiment de Mal equivalien a vint y dues de qualsevol altre home; y nos pinta lo cronista Desclot, qui refereix totes les c físiques y morals del Conqueridor, tenia un palm mçada que tots los demés homens, y éra molt compler los mèmbrs, *que ell éra major que altre un palm, e éra format e complit de tots sos mèmbrs.*

Calculèm, donchs, que si la naturalesa favori al donant-li proporcions d'home ja en la minyonía, y si tra part lo nodriment moral ab què anticipadament cionarien lo seu esperit los templers correspon'a a la ça física o exterior del dexeble, bé podèm admetre, que aquest sia un cas singular, la probable conse d'haver inspirat veneració y respecte, com a home magestat, lo barbamech sobirà qui, per primera volt

gava lliure la terra dels seus dominis, duhent-se'n darrere seu les voluntats de tots los bons patricis.

Seguint la Crònica, sabèm que En Sanxo, al tenir noves de la exida del Rey, ajustà tantost los seus partidaris, y per infondre-ls alè y com menyspresant les forces qui acompa-nyaven a En Jaume, en tò de baladronada digué «que prometia tapiçar de grana tota quanta terra gonyassen a Aragó, per dellà del Cinca;» (1) axò qui prova çà com llà que la nova sorprengué-l y que no estava ben informat de çò que aquell fét significava.

En lo pont del castèll trobà lo fugitiu la gent qui l'esperava, la qual li digué que lo comte éra a Selgua, ab totes les seues forces, esperant-los per entrar en batalla; y fôu en aquella ocasió con prestaren al Rey la primera cota d'armes que cenyí en la seua vida (2). Passà la comitiva aquell díe a Berbegal, sèns ningun contratemp, lo següent entrà a Osca, y per fí arribà a la càpital del antich reyalme, a Çaragoça (3).

Nos llunyariem massa del nostre cabdal abgecte si tractassem d'esplicar totes les vicisituts per ón passà lo jovenívol Rey a Aragó, los richs-homens del qual, no sabent jaquir llurs àvols costumances, continuaren promovent y sostenint guerres entre los uns y los altres. En les questions entre don Roderich Liçana y don Llop d'Alvero, per les quals fins hi haguéren setges, van desparar-se fonèvols, obriren-se portells y correguéren gréus perills, féu En Jaume son aprenentatge de guerrer, y pot-ser lo primer studi dels homens qui-l voltaven, començant a prevenir-se per saber resistir ab serenitat les impertinencies d'aquells, ben prompte posades de manifest.

(1) «...que la cobriria tola de perset vermeyl...»

(2) *E per temor de la batayla que cuydavem aver, un cavaler prestà-ns un gon . leuger que-ns vestissem. E açò fô l nostre començament de les primeres arm s que Nòs presém.* (Crònica Reyat, capítol XIV.)

3) No crehèm que en aquesta ocasió arribas a coronar-se En Jaume per rey el antich reyalme, puix que hi hà un document datat del any 1218, per lo qual la prioressa de Sixena li ofereix les insignies reyalas qui fóren del seu pare, *coronam et mitram et sceptrum et pomum qui fuerunt honorabilis patris vestri Petri Aragonum Regis et Comitis Barchinone cui eterna sit requies.* (Arxiu de la Corona d'Aragó, pergami 108 d'En Jaume I.)

En aquell meteix any, com asseguren diferents autors y és de pensar, visità també lo Rey Catalunya; emperò sia l'afany de interpretar sèmpre per córts la paraula *curia* qui-s troba en diversos documents, sia la ignorancia del origen de les nostres institucions representatives, lo resultat és que tenim noticia d'haver-se celebrat algunes d'aquelles assamblees legislatives des que En Jaume posà los peus a la nostra terra.

Diu-nos lo Feliu que les primeres córts tinguéren-se a Vilafranca, als catalans, y que tantost n'hi hagué d' altres a Lleyda, als aragonesos, que en les primeres concediren al Rey lo servey del bovatge, y que en abdues renuncià En Sanxo la Tinença general, que millor diria procuració. Lo Zurita manifestà havèr-se concedit ja lo bovatge al Juny del 1217, estant lo Rey encare a Monçó, y havèr tingut després córts a Tarragona per lo Juliol del 1218, sens fer esment de la de Vilafranca, partint d'aquella ciutat envers Lleyda, ón tornà a celebrar-n'hi per lo Setembre, a catalans y aragonesos, en les quals van convenir ab lo Rey lo comte En Sanxo y confirmà-s la moneda jaquesa.

Desautoritzada és la asserció del Feliu, puix que no hi hà tal nova de córts a Vilafranca, ni és regular que les tingués a Lleyda, qui no éren en terra d'Aragó, fóssen solament d'aragonesos, com tampoch no és cert ni propri que en unes y altres renunciés En Sanxo lo seu càrrech. La nova del Zurita va menys desviada, per çò com parla de la concessió del bovatge estant lo Rey a Monçó, emperò sens parlar de córts en aquesta ciutat, menciona les de Tarragona y després les de Lleyda com a generals de la Corona, çò és, ab assistencia de catalans y aragonesos. La veritat és que, de fét, fóu concedit a En Jaume lo bovatge a-les-hores que estava a Monçó, per çò que és de suposar que-s coldria alguna assamblea a Catalunya; y si no procchí aquesta formalitat, fóra acordat aquell adjutori al Rey solament per lo conjurament de personatges de tots los estaments, prelats, magnats *et multi alicui nobiles, clerici et laici, cives et burgenses de Aragone et Cathalonia* qui-s trobaven reunits a Monçó per dur a fi lo conveni ja mencionat entre lo Rey y lo vescomte de Ca^l p.

ra, segons consta d'un document autèntich (1); emperò, a prim mirar, no mereix aquesta reunió lo nom de veritables còrts, puix per més que en aquell escrit porta que *generalis curia fuit congregata*, frasa de la qual n'han fèta la deducció, no té ací la paraula *curia* més que la accepció primitiva, ço és, còrt del Rey, y no còrts legislatives.

Les còrts de Tarragona tingudes en lo Juliol del 1218 són, sèns dupte, les primeres ab caràcter més propri qui-s celebraren als catalans, encare que no havent-hi fèt lo comte En Sanxo (suposant que-s confónguen les de Tarragona y Vilafranca) renuncia alguna del seu càrrech, peñ tal com després se veurà. Les de Lleyda, per la concorrença de catalans y aragonesos, per la diversitat d'assumpes que resolen, corresponents als úns o als altres, y per lo punt de cap-de-térme que aquella ciutat ocupa, ténen veritable caràcter, y tal vegada és lo primer exemple de còrts generals de la Coróna, axicom les qui-s tinguéren més endevant a Monçó; y en elles se confirmà lo donatiu del hovatge abans fèt, prova de que al establir-se lo primer colp, fós a Monçó, fós a Catalunya, no ho fôu per unes veritables còrts, sinó per uns representants de la terra més o menys autoritzats, y més o menys espontaniament.

La cessació del càrrech de procurador no vehèm motiu per suposar-la resolta ni verificada en les unes o altres còrts, per més que en algunes hom pogués donar compte d'aquell acte, puix que'per nosaltres no hi hà sinó un senzill conveni entre lo Rey e lo procurador, per lo qual aquest renuncià o déxa la procura y en cambi accepta diferents honors que lo Rey li dóna a fur d'Aragó, consistents en los castells y viles d'Alfamen, Almudèvar y altres, conveni qui no porta lo lloch ón se féu, emperò sí la data del 6 dels ídus de Setembre del 1218, de manéra que no té més caràcter que lo d'una escriptura particular, ab los testimonis corresponents, y lo signe del escrivà qui la clou, podent axò fer-se, per tant, en la cambra del Rey, dins una casa qualsevol, y nó en la sala de les còrts de la terra.

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergami 78 d'En Jaume I.

Cal parar esment, en corroboració de quant s'és dit, que la data d'aquest contracte és posterior a la de les corts de Tarragona, y que les de Lleyda són del metéix mes de la escriptura, lo qual ha fét que algú prenguéss aquesta com a acte de la dita assamblea.

De totes les manéres, aquestes reunions, mal no tinguéss en tot lo caràcter de més per avant, la cessació del infant en lo seu càrrech y la presencia del Rey anaren contribuint a la millor disposició del pahis per caminar a la seua reconstitució. No mancava sinó que los richs-homens, deposant los llurs odis y rāncunies, se dirigíssen a una fí comuna, com ho éra la defensió del Rey, qui podia ésser la esperança de la patria. Freturava-s que la administració pública se regularitzas y lo patrimoni Reyat apellas les pregones nafres que li havia obertes lo pare d'En Jaume ab les seues indiscrecions, malbarataments o generositats, per çò com lo metéix Rey recompta que, al dur-lo a Monçó, tenia empenyorades totes les seues réndes d'Aragó y Catalunya en mans de juheus y sarrahins, y les honors Reyals, qui llavors consistien en vuyt-centes cavalleries, les havia venudes o donades totes lo rey En Pére, llevat de cent-trenta; de manera que no n'hi havia prou de les réndes per mantenir-lo sol un jörn, tant exaugat y empobreit estava lo Reyat patrimoni: emperò lo primer éra un mal incurable qui havia de durar prou centuries; lo segón depenjava de la nova vida que adquirís la nació, desconcertada ab tants de contra-témps, y lo darrer no tenia altre remey que les noves y grans adquisicions que proporcionassen les venideres conquestes.

Reduhirém aquexes tres necessitats a una sola: mancava que lo minyó Rey se fés home, que ab lo talent que Déu li concedís y la experiencia que un hom adquireix ab primerenchs contratemps, sabés prescindir dels ambiciosos tiranets d'Aragó, atansant-se a les ciutats, al estament mijà, al poble; mancava que, empunyant la espasa de conqueridor agregas als seus dominis d'altres qui éren encare de infelhels, y que augmentas ab la riquesa per les armes adquirida, la riquesa nacional, qui no-s desenrotlla sinó ab la pa-

interior. A-les-hores que lo minyó fóra home, la nació recobriria sa virilitat.

Entretant que aquest aventurós jörn s'aprohisma, devèm consignar (y axò té comprobants de sobres en los documents que eczistexen) que los grans agavelladors de propietats fóren los cavallers religiosos als qui s'havía confiat primer la guarda del Rey: aquells frares militars qui modestament s'albergaren a Catalunya en témps dels dos darrers Berenguers, lleyals tots-témps a la dinastia de Barcelona y gelosos defensors de la patria, havien percaçat ab lo llur zel e indiscutible valor crescuts beneficis, y l'orde interior y la disciplina de llur milícia havia-ls proporcionat lo millor recórs de conservar-se lliures dels desconcerts generals, tant que, no solament no minvaren les réndes llurs, ans bé van doblar-se y multiplicar-se. Lo rústech freturós, lo noble malbaratador, la comunitat religiosa qui adquiria una possessió llunyana y volia commutar-la ab una altra de més pròpera, feyen cap als templers, y élls los facilitaven l'arranjament que desijaven, essent-ne sémpré lo resultat augmentar en nòmbre les propietats del Tèmple axí a Catalunya com a Aragó.

No tingué lo Rey ocasió de fer grans transaccions ab los templers, emperò anà raure a d'altres particulars, qui anaren-li prestant quantitats; mas a tal estretor hagué d'arribar, que lo metéix pontífex Honori III, per lletra datada del 7 de les calendes d'Agost del any quart del seu pontificat (26 de Juliol de 1219), hagué de resoldre posar sóts la seua mantinença, seguint les petjades del seu predecessor Innocenci III, «la persóna del Rey, son reyalme d'Aragó, la seua terra de Catalunya, y la seua ciutat y terra de Mont-peller, axicom tots los seus bens presents y venidors» (1). Ab la metéxa lletra designà lo Papa quíns havien d'ésser los quatre cc cellers d'En Jaume, a sabèr, En Aspàrrach, arquebisbe

(1) Troba-s aquesta lletra, qui va endreçada al cardinal de S. Joan y de S. au, legat pontifici en la provincia de Narbona, en lo volum III de la *Hispani Illustrata*, plana 71.

de Tarragona, En Ximèn Cornell, En Guillèm de Cervéra, y En Pére Ahones.

Si param esment en aquest nobilíssim acte de la Santa Seu, regonexerem que no podia ésser inspirat per los richshomens, y encare menys per los çà-enrere pretendents a la Corónà, puix que si bé eren ja llavors afectats a la persona del Rey, perçò metéix no haguéren consentit que fós donada la perferta a altres personatges per aconsellar lo monarca, esclohent-los a élls: no podien, donchs, ésser més que los templers, tranquils observadors de la maror política qui-s removia a Aragó, relacionats directament ab la córt de Roma, los qui escriguéssen al Pontífech y li féssen donar un pas per lo qual tant de prestigi havia de recobrar la persona del Rey: de manéra que la terra en general havia de conservar agradosa recordança d'aquells severs y assenyats varons qui, sens ostentar aparença alguna de participació en los afers públichs, anaven en secrét estudiant tots los recórsos per sostenir lo jóve monarca, en mig de les tempestats que ocasionava la anarquía feudal y lo mal estat de la pública riquesa, fins que sentint En Jaume veritables foguerades d'home, recordant-se de que éra rey, tingués resolució per sobrepassar-se a tots los grans obstacles qui empatxaven la benança de tota la terra y minvaven la esplendor de la magestat.

Com que Catalunya no participava en gran manéra, segons havèm manifestat, de les díssensions d'Aragó, y éren los partits feudals los qui anaven sémpré entórn del Rey, exceptat per algun acte oficial, com lo de celebració de córts, tot just si aparagué En Jaume per aquestes terres. Axí la casa dels Berenguers, qui no s'éra desplantat may del sol català, semblava en aquells trànsits com si hagués d'escollir per estatge preferent la terra aragonesa, de ón possehia la corónà: mas éra tot açò passatger. Lo gran conqueridor, al dexar d'ésser infant, havia de regonèxer les avantatges que proporcionava, per les mires polítiques del seu llinatge, la continuació de sa estada preferent en l'estat marítim, havia de desenrotllar més y més aquexa idea l'immediat success or

d'En Jaume, En Père *lo Gran*, y d'ell fins al gran rey del llinatge castellà, fins a En Alfons fill d'En Ferran d'Antequera, havia de mantindre-s semblant pensament, com a profitós a tota la confederació en general, segons tindrem ocasió de provar.

Entretant li calgué al Rey seguir essent constant vehedor dels escàndels dels richs-homens, que no-ns toca descriure-ls sinó la hora que per ells pugam deduhir quelcom que més o menys directament sia interessar a la Historia catalana. Per tal rahó, donchs, citarem tan solament lo fét referit per lo metéix cronista regi, lo qui assegura que tras les questions d'En Liçana y En Alvero, aquell anà trobar don Père Ferràndiç d'Açagra per que l'ajudas, y abdós plegats apartaren-se del Rey (y axò que En Ferràndiç éra de bon principi majordom major d'Aragó), y dés d'aquella hora en avant *li causaren tant de dany com poguéren*.

Encare més: anà ab la seua ost lo Rey a Albarrací, casell general de castellans, navarrenchs y aragonesos, portant ab sí, diu, tot-just cent y cinquanta cavallers, y allà, en mig de les escenes de foch y sanch que lo Rey fôu tingut de presenciari, s'hi cometia l'escàndel de que los metéixs qui anaven ab En Jaume servien y fornien als enemichs, y no podent lo Rey jutjar per sí, per mor de sa poca edat, li calia estar al consell dels altres, o, millor, se trobava sens consell de ningú, esposat a les més perilloses contingencies. «Com Nós érem encare un minyó (diu en sa *Crònica* lo Rey), que no teniem més d'ónze anys, deviem obrar en tót ab consell dels richs-homens qui-ns acompanyaven; donchs just éra que, puix Nós no sabiem de governar la nostra terra ni donar consells als altres, escoltassen almenys als qui donaven-los a Nós. Los amichs y parents d'En Père Ferràndiç qui-s trobaven entre nosaltres donaven noves als assetjats de tot quant passava en lo camp, éntraven e sortien de nits e de díe, e fornien-los continuament de ballestes e queviures; per tal que, llevat d'En Père e d'En Pelegrí d'Ahones e d'En Guillelm de Poyo, tots los altres nos servien tan malament e faisa com éra en llur podèr». Y continua més avall: «Con los

del nostre consell vehéren que enganat nos havien, e que érem axí mal servit dels nostres homens, fóren de parèr que alçassem lo setge. E haguém-nos-en a llevar, car aytants cavallers havia bé dedins o pus com nos haviem-ne defora. E nos que no podíem penre-y conseyl ne haviem ab qui, car no haviem sinó ónze anys». Lliçó terrible, emperò de gran resultat per lo minyó qui devia obrar com a home bentost, y recordar-se de que éra rey.

En lo metéix any d'haver anat lo Rey a Catalunya ab motiu de les córts, morí a Roma la reyna Na María, y haguérem-nos meravellat del silenci d'aquesta senyora, y encare més del seu desacostament del fill, après que-l dexà anar lo tirà Mont-fort, puix que no consta ninguna relació entre abdós personatges, si no tinguéssiem present que lo metéix Pontífech vetllava per lo benestar del tendre Rey, la anomenada de molt cristiana que tenia la mare y havèr estat élla, segóns aferma lo Zurita, la qui, en l'article de la mort, considerant les dissensions qui infestaven Aragó, encomanà al papa Honori la persona del Rey y les seues terres y Estats.

L'annalista aragonès manifestá havèr vist dos testaments originals de la dita senyora, que ordenà en los anys 1209 y 12011, y per élls vegé que dexava hereu en lo senyoriu de Mont-peller l'infant En Jaume, fill séu, y en cas de que morís sens dexar fills, substituía Matilde y Petrona, filles seues y del comte de Comenge, a aquestes En Ramon Gaucelin, senyor de Lunel y als seus fills, y en son lloch a En Ramon de Rocafull y En Arnau de Rocafull, germà séu y altres parents séus; emperò sens admetre ningun dels seus germans, fills bordenchs del senyor de Mont-peller, ni mencionar per res la casa Reyál de França, que témps a venir, inseguint sa política, havia d'usurpar també o apropiar-se aquell domini (1).

(1) Conferma la intenció de la casa de França una botlla d'Honori III, donada a Reata als 7 de les calendes d'Agost, en lo quart any del seu pontificat, per la qual prevé a En Lluís, primogènit del Rey Felip de França, que faça armes contra los albigenchs, a qual intent fins l'esperóna, emperò que-s farta d'esvahir les terres del Rey d'Aragó. (*Arxiu de la Coróna d'Aragó*, bótlla 1, nombre 6 d'Honori III.)

La expedició a Albarrací verificà-s en 1220, y encare que la ost del Rey tingué que llevar lo setge, ló fét aconseguí bona reexida, si bé ignoram les rahons qui hi mijançaren. Més o menys condicional la transacció féta entre lo Rey y los ergullosos senyors, lo resultat éra favorable a En Jaume, puix que tòrnava a tindre al seu servey aquells qui, si desconexien la autoritat Reyal con los engegava l'orgull, provaven al metéix témps que no éren enemichs de la persóna del Rey.

Era, no obstant, mala raça la dels richs-homens per que un hom se-n pogués refiar; axí que encare noves infeheltats esperaven a En Jaume, y cosa pijor encare, que la escena dels escàndels havia de passar d'Aragó a Catalunya. Emperò a-les-hores lo jóve Rey estarà més ascientat, lo minyó serà ja home, y qui sap si los esforços que li caldrà fer seran ja relluhent preludi de les prohomenies qui ab lo témps han de proclamar-lo per tota la cristianitat prous y conqueridor.

Bé arribarèm a aquell punt; mas per esdevenir abans un fét de gran importancia, qui molt podria contribuir al desplegament del caràcter varonívol de què fòu notable exemple lo famós Rey, posat que anava a entrar dins un nou estatament, y començaven perçò a considerar-lo com a home, lo referirèm ací de passada, contínuant després la tanda d'aveniments qui atanyen a Catalunya.

Sía per consell dels palauers més íntims y fehels del monarca, sía per sana intenció dels templers, comunicant-la a aquells, és lo fét que van tractar d'unir en matrimoni lo jóve monarca ab una princesa de Castélla. Recompta lo Rey que En Guillèm Tornell, En Guillèm de Cervéra, En Guillèm de Mont-cada (qui morí després a Mallorca) y algun altre dels seus cabdals consellers, fóren los qui començaren a i duhir-lo-hi, y que ell cedí tantost a les llurs instancies. Per l'edat d'En Jaume, lo qui-ns diu que entrava llavors als tretze anys, après d'havèr dit que en lo setge d'Albarrací no havia complits los ónze, podríem deduhir la data d'aquest aveniment y lo témps qui transcorregué entre l'un y l'altre.

Los qui han seguit lo Zurita escriuen que sis mes del fét d'Albarrazí verificà-s lo matrimoni, ço que e icció ab la Crònica Reyat, òn s'hi llegeix c un any y mig després. L'annalista aragonès l'alçament dels richs-homens, per lo qual f a guerra contra Albarrazí, succehí en lo] després assenyala la data del casament, o seu costum, que éra en l'any de la Nativitat Febrer. La segona data és induptable, y pu la duptosa, per la qual s'és vingut a ded ermijà, qui de fét comprèn passat de sis mes ne, car bé pot ésser resultat de mala reducci luntaria (segóns axí és de sospitar con lo Zu a seguint y estractant en tót la Crònica l nos a la data del casament qui és ara l.

rey don Alfons VIII entre los de Lleó (y II gué ab sa muller Na Lionor d'Anglaterra quals moriren, essent lo darrer don Enrich i tudoria de sa germana Na Berenguera. Aq qui estigué maridada ab don Alfons IX de ridatge nasqué Sant Ferran, governà per m a, ja com a regent, ja com a propietaria; y e it per fi en aquest reyalme que no tornà a s de Lleó, ajustà abdues corónes al front tal que-l féu més poderós que los seus

ips éra aquell de grans injusticies, y sens osaltres a esbrinar la legitimitat de Na Ber retengué, per la successió, haver estat jurat 'En Alfons, pare seu, dirèm solament que, ich, s'oposaren los comtes de Lara a que si Na Berenguera, formant un partit al ob per successora la més gran de les germanes avien fills mascles; y éra la major Na Blanca s VIII de França, pares de Sant Lluís; de agué triumpfat lo partit dels Lares, fàcilmer

ren-se ajustat, cosa que no éra tant desavinent en aquells témps, Castélla y França.

Havèm fét aquesta petita explicació per que un hom se faça càrrech de la política d'aquella època: si França dominava a Castélla, o millor, si los reys d'Aragó havien de comportar en un reyalme vehí espanyol la influencia francesa, en và s'esforçarién aquests per assegurar part dellà lo Pireneu los dominis que-ls usurpà de primer En Mont-fort y que havien de romandre engolits, témps a venir, per la casa reyal de França. Per altra part, Na Berenguera maridant una de les seues germanes, favorables al seu domini en Castélla, per aytal vincle restava aquell més assegurat, puix que Aragó estaria de totes les manéres més disposat a defensar la princesa espanyola que no la maridada ab un príncep francès, y ab semblants aliances resultarién més assegurades les respectives nacionalitats espanyoles.

Si la precipitació tinguda per al casament d'En Jaume fôu rahó d'Estat o no, ho ignoram, puix que ni-n demanaren licencia al Pontífech, a-les-hores que Honori estava axí disposat a favor del orfe rey (com és aquesta una de les rahons per la qual més endavant s'anula lo matrimoni), ni menys féren cabal del acostament del parentesch. Lo cert és que tingueren brasa en donar bentost compliment al casori, y la prova de que-s dugué préssa y de que éra rahó d'Estat, que ni la aptitut marital no tenia lo nuvi—o almenys axí ho cregueren o aparentaren creure-ho los demés qui voltaven o consellaven lo Rey, cosa que ningú sabia millor que lo metéix corpulent minyó,—segóns axí ho declara En Jaume en sa Crònica, ab les següents paraules: «Entravem la hora en los trétze anys, e, car no teníem la edat, estiguèm bé un any ab la reyna que no podíem fer çò que los homens han a fer ab sa muyler.»

Lo Rey no explica la rahó política, que lo modern crítich bé sabrà endevinar, y dóna sols la de previsió que alegrarién los concellers, a sabèr, que «devíem pendre muller estant jóve, per que donat cas que morissem per malaltia o per metzines que-ns donassen, dexassem almenys descen-

dencia e no hagués d'exir lo reyalme de carò no dexa de oferir també aquesta rahó s care que jat-sia fós aquesta la única, no hi los interessats a emmullerar-lo jóve, pr témps que fins après de passat un any no desma muller.

Fóu, donchs, la escollida, o més bé de germana de la reyna Berenguera, nomen per tant, d'En Alfons VIII de Lleó y III c fóu conduhida ab gran comitiva de cavall leonesos a la vila d'Agrega a Castélla, a no gayre lluny de Taraçona. Presenciaren Berenguera y son fill lo rey don Ferràn, y En Jaume hi anaren, a més d'alguns cavalleros bisbes de Çaragoça, y d'Oscas, Fra Guillelme Mestre del Témple, y los catalans Fra Bernat Hospital, En Nunyo Sanxo, fill del comte Ramon llèm Ramon de Montcada, senescal de Catalunya. Lo Rey per escreix a la Reyna diverses lletres de gracies, y en Catalunya li concedí el feyde de Cervéra, ab los munts de Prades y de Cardener.

Fét lo casament, passaren los reys a Barcelona, on va vetllar lo Rey en la esglesia de Santa Maria de la Horta, après d'ohir allà la missa del Sant, y prenent després la espasa de sus pare, se la posà al coll, y se la donà a En Jaume per cenyir-se aquella.

Es molt notable aquest acte del jóve Ferran, que ment un preludi de çò que, en la coronació lo témps lo seu fill y successor: lo convení que aquest no volgués rebre la corón sin tant axí de les indiscrecions d'En Ramon Berenguer d'En Père *lo Catòlich*; y llavors, conferint-li el feyde de cavalleria En Jaume, simbolitzà que En Ferran era superior en los seus dominis, y ningú per de fer cavaller al qui en sanch, en sentime era més que tot-hom. Lo minyó anava fent fets de valentia, y semblants al del encrohament havia

pularitat, element ab lo qual bé-s sobreposaria algun díe als mal educats senyors feudals.

Aprés de les noces, se-n tornà lo Rey a Aragó; llà ón refereix ell-metéix se desfeyen tots los richs-homens per aconseguir la seua privança: prova certa de que la persóna de la magestat relluhia ja ab lo esplendor que li corresponia. Sojornà gayre-bé un any En Jaume en l'antich reyalme, anant-se-n a Osca y d'aquí a Çaragoça y Daroca, per tindre córts en diferents indrets; y passades les de Daroca, a'ón féu cap En Guerau de Cabréra, qui s'intitulava comte d'Urgell, per reduhir-se al servey del Rey, vingué-se-n a Catalunya, lo qual seria en un més posterior al Març de 1222, que fôu la hora ón aquelles se celebraren.

Vejam are los féts, als quals aludirem, esdevinguts en la nostra Catalunya. Per la senzilla qüestió d'un astor tercerol que lo de Cervelló no volgué donar a En Nunyo Sànxec, fill del comte En Sanxo, maltractaren-se de paraula aquest y En Guillèm de Mont-cada, fins en aquella hora íntims amichs; anà la enemistat crexent fins a resultar-ne la guerra, y arambat lo Mont-cada al bàndol d'En Pére Ferràndec, s'alià don Nunyo, en contra, ab don Ferràn, don Pére Ahones y los del seu partit,

Dés d'aquest moment començaren los mals exemples en la terra catalana. Havía convocat lo Rey a córts en Monçó, y com que allà devien concórrer los nobles dels uns y dels altres bàndols, los concorrents hi anaren ab llur respectiu seguici, duhent lo de Mont-cada fins a tres-cents cavallers, los qui-s deturaren a una vila del Tèmple nomenada Valcarca, en tant que los de don Ferràn y d'Ahones s'aplegaren a Castelló del Pont de Monçó. Al passar per allà lo Rey, li anà al encontre En Nunyo, y fent-li assaber çò que passava, y lo perill de mort a que s'esposava, per no tenir prou forces per resistir als contraris, li respongué En Jaume que li éra molt gréu lo cas, y que per l'estret parentiu que ab éll lo lligava, tindria per propria qualsevol injuria que En Nunyo rebés, la qual esquivaria convocant los homens més nòtables de Monçó, manant tancar les portes y gordarles ab gent armada, y

t que entras de díe ni de nit ningun rich-home
séns especial permís séu, y encare en aquest
lèr dur més enllà de dos cavallers en sa compa-

sada fôu sola del Rey, com axí apar, acreditava
anaven desenvolcallant-se les seues qualitats
er çò com haguéren-ne esment, ben segur, los
ertorbadors, atufaren-se de la resolució, y vehent
en exir ab la séua, deliberaren de tornar-se-n;
t passant, començaren de propossar-se ab En
uéls molt formal lo Rey que-ls faria pagar cara
juria que li féssen. Emperò lo de Mont-cada se-n
lunya a aplegar los seus partidaris, per dur a fi
ada empresa; y passades les córts, recompta lo
lo Rey començà a fer guerra contra diferents
ogars dels richs-homens qui anaven en rebombo-
seu servey.

mps que va transcórrer d'ençà de la partida del
ins que, declarat enoberta rebelió, En Jaume tin-
cor de castigar-lo, esdevinguéren dos fêts nota-
nvé referir, per estalviar confusions y com a pre-
res fêts venidors. Es lo primer una avinença ab
Ramon de Mont-cada, senescal de Catalunya, lo
nostre, deu diferenciar-se del altre Guillèm de
lo rebetle, quí, noresmenys dels seus senyorius
, éra senyor del Bearn, per haver presa la com-
da per muller, senyora del vescomtat d'aquell
e tots los barons de Catalunya lo més emparen-
y, après dels infants En Ferran y En Sanxo.

còm refereix l'Annalista aragonès lo mencionat
it al Senescal: «Als setze del mes d'Agost del
lo Rey ab son estol sóbre Castelló, y en acabat
o lloch, confirmà a En Guillèm Ramon de Mon-
cal de Catalunya, la donació que lo Rey pare séu
i viles de Serós, Aytona y Soses, la hora que
ab Na Constança, qui fôu filla del rey En Pér
s de sa germana y d'En Guillèm Ramon, mar t

séu, Serós: y per çò com Aytona estava en podèr dels hereus de Na Ermesenda de Castellezuelo y d'En Arnau de Belvis y d'En Ponç de Soler, qui pretenia tenir drets en aquella vila; y En Ramon Galceran de Pinós y En Ramon Alemany ab llurs gents s'éren alçats ab Soses, y la tenien en llurs mans, lo Rey va prometre-ls que planerament cobraria aquests llocs d'aquells cavallers per compra o cambi, y donaria-ls a ells y als successors llurs: y entretant, en recompensa d'aquells, va donar-los Camarassa, Cubells, Mont-gay y Vila-grassa, obligant-se En Nunyo Sànxec, En Guillèm de Mont-cada, En Guillèm de Castelló, En Ramon Alemany y En Guillèm de Claramunt que seria-ls gordat y complit semblant estatge.»

L'altre fét a que férem referencia és lo nou conveni fét ab lo vescomte Guerau de Cabrera, de qui parlarem en lo regnat anterior. Profitant la situació en que romangué la terra après la mort del rey En Pére, y la menor edat d'En Jau-me, anà apoderant-se En Cabrera de la major part d'Urgell. Ja havèm vist que en les corts de Daroca entrà aquell al servey del Rey, fent sotsmissió: açò éra no més que un assaig per congraciarse ab lo qui un jón podia castigar les seues injustícies; mas, no havent-n'hi prou per donar seguretat legal al usurpador, estant lo Rey a Tarrós (1), als 21 de Desembre del 1222, anà trobar-lo En Cabrera per realitzar un conveni formal sobre los Estats que possehia, y lo Rey va accedir-hi, perdonant-lo a éll y als seus valedors, amichs y vassalls, les roberies, danys y malvestats qui éren estat fets, y permetia que-s gordas tot quant a éll haguessen ofert, a sabèr, de dexar-li lo comtat d'Urgell ab títol de comte y tots los llogars que estaven en podèr del Rey, llevat dels castells

(1) «Tarrós, petita vila del comtat d'Urgell, seient entre Balaguer y Lleyda, envers lo Mig-jón, y celebrada per un dels millors climes d'Espanya, o per la sotilesa y puritat del ayre y ayguès, o per alguna bona bafor qui puja d'en terra, que rebuda per los sentits purga lo cervell de tal manera, que als boigs, fólls y principalment als endimoniats, los porten allà per que-s goresquen: y éra un aforisme antich a Catalunya que, en començant un hom a borgejar, tantost deyen, *qu 'l duguen a Tarrós.*» Monfar, *Codes de Urgell*, vol. I, plana 458.

qu' estaven obligats a En Guillèm de Cacedia lo Rey lo dret a En Guerau, tot aç de febeltat als reys y comtes de Barcelon.

Assegura lo Monfar que, respectat E del seu llinatge y dels molts Estats y Principat, se creya que ningú no-l podí si aconseguía perdó del Rey, jatsia tots que aquest, en arribant a sa major edat, havia de fer en la seua persona un exemple fét lo Rey calculas la injusticia que casap si perçò metéix volgué fer una reserva conveni, a sabèr, que en cas de que Na A comte Armengol, demanas que justicia pretensió estigués lo Cabrera a dret ab é coneguda de la seua córt; y si fós declarat Estat a la filla del comte d'Urgell, pagas ta mil morabetins que-s devien al Rey, lo dia a En Guerau, romanent en llur vigor cordies qui estaven assentades entre l comter de Barcelona y Urgell ab los ves Restà, donchs, ab açò quiet y sossegat l comtat per espay de uns cinch anys, apguer senyor que era l'home més amich après d'aquest térme, con correspondrà rem lo resultat de la concordia, o millor, serva que hi posaren tocant als drets de

En aquest témps assenyalen los historiadors indicació dels quals no devèm passar per no pertanyen propriament a la Historia é certa transcendencia política qui interessa prínceps catalans. En lo Juliol del metéix Bernat Roger, comte de Fóix, havent-lo tat son fill Roger Bernat, senyor del cas que havia usurpat En Simó de Mont-fort, rebelaren los vassalls y habitants d'aqu d'Agost vinent morí també lo tantes ve te de Tolosa, y encare que no li donarer

tura, recompten que portaren lo seu còs los cavallers del Hospital.

Del primer fét és de deduhir que no s'éra estingida allà la antipatía contra los usurpadors, y del segón pot-ser lo regoneximent de les bones qualitats personals del qui havia hagut de fer lo paper d'heretge, no essent-ne, ni més ni menys que l'infortunat rey d'Aragó En Pére.

Anèm are darrera lo Mont-cada en les seues tropelíes. Ajustant tots los seus parents y amichs, qui eren numerosos a Catalunya, y desohint les advertencies que li féu lo Rey al exir de Monçó, se-n anà l'altiu senyor, ab cor d'entrar y córrer lo comtat de Rosselló, que, com ja diguérem, tenia encomanat al comte En Sanxo, pare d'En Nunyo, enemich del Mont-cada. Al saber-ho En Nunyo se-n anà al Rey, dihent-li que estava aparellat a cedir lo just a qualsevol qui tingués d'ell algun ressentiment, y que estaria sémpe dispost a donar complidament son dret a En Guillèm de Montcada y a tot-hom qui tingués quelcom que reclamar-li. Recordà ab tal motiu lo parentesch que l'ajustava ab lo Rey, únich qui podia favorir-lo, méntre que al Mont-cada li sobraven parents y amichs, demanant-li per fí que li valgués y amparas ab sa amistat.

Lo llenguatge del suplicant apar assats humil, y n'hi hauria prou per deduhir que la pôr lo feya parlar: emperò, apart d'açò, crehèm que no podia fer-ho autrement, o que alguna cosa més alegaria En Nunyo per moure lo Rey, posat que (com diu ell metéix en sa Crònica) lo comtat de Roselló havia-l donat lo rey En Pére al seu parent per tota sa vida; axí que la tropellía comesa per lo Mont-cada, més que un greuge de feudal a feudal, éra un deseximent al senyor suprèm y directe d'aquell pahis, al rey d'Aragó y comte de Barcelona, per quant, sens ningun dupte, podia aquest tractar-lo de bausador, segóns la legislació d'aquell témps. No obstant, fôu lo Rey prudent, puix que féu sabedor al Montcada de que havia assegurat otorgar justicia a En Sanxo, y axí que no li fés damnatge algun.

Emperò l'altiu cavaller, no fent cabal de les lletres del

DE CATALUNYA

ló, apoderant-se pe
e (diu lo Zurita) éra
guarda del qual n'
amor d'En Nunyo.
t Barberà, y que co
se recolliria a Perp
en aquesta vila, qu
e los seus habitants

que emprenia aquel
s podia per ventura
del Rosselló, y, ad
poden procurar gr
an gran deseximer
del regi coratge, i
festar-se ab tota la v
o present moment
uccessor de la raç
nobles, difícils de
ossal obstacle, reci
revifada per la seu
davant les mesqu
sant a prous prim
as propis servidors
a dels desenganys
oréu témps havien-
e ben passat.

gidor convençre-s
vinents y succes
s qui, en gran pa
l'aquells richs-hom
incipals per les ll
los darrers en bons

ey que lo Mont-cac
aplegà los seus es
, ón entretant En

vescómte de Cardóna, enemich del Mont-cada, f tots los de sa banda en ajuda del comte En San Nunyo. Gloriosa fôu aquesta campanya per En J que prengué al rebetle y als del seu llinatge cent-entre tórres y castélls, havènt-n'hi de Cervelló, de poderà en trétze díes. A seguir de bona fè los ric al Rey, certament haguéren-se fèt més aguerrits y per majors empreses, emperò ja veurèm còm se huc en mig dels trïumfes, y a despit del prestigi anava cobrant.

Recobrat Cervelló, anà l'estol reyal tantost Mont-cada. Sens los nobles qui devíen allà esper nyaven En Jaume, En Sanxo y En Nunyo, En Fe los dos infants, En Pére Ahones, En At de Foces de Lluna, y molts d'altres fins a quatre-cents cav lo castéll se-n hi éren aplegats tot lo més cent-tre nà lo Rey a En Guillèm de Mont-cada que li retés (que equivalia a prestar vassallatge o a regonèxer dor lo feu ab totes les obligacions que com a tal corresponíen, segóns lo seu estament); va respor gullós rebetle que si d'altra manéra la hi deman ra-l complagut; emperò que ab tan gran damna havia ocasionat anant contra éll, no devia ja ni ve nació de la jurisdicció. Assentaren llavors lo cam del Rey a un puig qui domina la vlla, ón s'hi fa y allà aturà per espay d'uns tres mesos.

En aquest punt comença un dels grans escànd pobre Rey no pogué esmenar, atribuint-ho sol, al als seus pochs anys, que éren catorze complits. C sa Crònica lo Rey que los de dins no haguéren ti jar per tres díes, emperò que ab lo diner dels qui allà éren y ab la ajuda dels metéixs qui a é treyen queviures del propri estol Reyal, a més de catalans los hi portaven dés de Barcelona, patriot ich qui apar més propri de cortesans que no de guerrers nobles, posat que seguíen la bandéra del Rey y posaven-lo er ridícol. Encare més: llevat del comte En Sanxo y En Pére

Ahones, los altres no desijaven que los assetjats rebéssen algun dany; y en tal situació, no tingué altre arbitri lo Rey que de llevar lo setge. «Tan fort és aquell castéll, diu lo cronista, que, ab tal d'estar ben presidiat, no hi hà exèrcit qui-l puga pendre, sinó per fam: car d'ayga ells n'han prou en la costa del castéll, d'una font que-y neix d'una part vers tramuntana, e null hom no la-ls pot tolre, si lo castéll no pren.»

Ningú podria imaginar lo seguit de informalitats que des lo present moment se cometen. Mentre que lo Rey, envergonyat sens dupte, se-n torna a Aragó, lo de Mont-cada, plè de superbia, dirigeix totes les seues forces a Terraça, prenent aquesta ciutat enfora del castéll, s'apoderà després del Arbós, barrejà tota la vila, y passà tot-seguit a Piera, per més que no pogué ferse seu aquest llogar. Darrera aquestes tropelies que bé merexen la reprobació de totes les persones de seny ¡quí ho diria! se convé lo de Mont-cada, com si no-res, ab los dos principals personatges qui acompanyaven lo Rey, ab En Ferran y ab En Pére Ahones, entrant en la lliga les ciutats de Çaragoça, Osca y Jaca, mentre que ab lo Rey éren romasos sols en Alagó, En Nunyo y En Pére Ferràndec: fôu acordat, encare més, que aquests dos personatges éntren en la lliga «per anar contra lo qui fós mester,» lo sentit de la qual expressió sols élls lo sabrien; eczigint una asentada, lo Rey, prudent, los la otorga ab condició de que entrassen solament ab cinch cavallers, y repartissen la restant companyia per los poblets de fora, per al compliment de la qual ordenació encarregà En Jaume les portes a En Nunyo y En Pére: emperò ni aquests compliren, posat que dexaren entrar tot-hom, ni servaren los primers la paraula y formalitat degudes.

Axí no és de meravellar que lo sentit minyó de quinze anys, no vehent entórn séu més veritable amor que lo de s jóve muller, puix que estava a aytal saho en sa companyia proferis desesperat: «¡Santa Maria, quina gran trahició é aquexa, puix aquells en qui més nos fiavem han-nos venu introduhint ací los nostres enemichs!» Axí pagava l'hipòcr

d'En Nunyo los esforços del minyó Rey, con, rocegant-se aquell als peus del únich parent que tenia, lo suplicava que anas a castigar les tropellies que s'aparellava a cometre en lo Rosselló l'ergullós senyor del Bearn!

No declara la Historia lo veritable plan que portaven los confederats, per més que un hom deduheix no ésser altre sinó tenir subgectat lo Rey per veure que anava-s fent home, per axí governar a llur plaher, ajudant-se los úns als altres sols per la cobdicia de possehir y dominar més de çò que-ls pertocava.

No pertanyen directament a Catalunya los fets d'una llarga temporada en què lo Rey no pot exir d'Aragó: emperò los recomptarèm bréument tan solament que sien millor compresos alguns resultats venidors que en aquells tinguéren origen.

En Ferran, lo Mont-cada y los demés convinguts parlaren hipòcritament al Rey, consellant-li que anas a Çaragoça, per ésser lo punt ón deguéra fer estada, prometent-li compliment a les seues ordenacions y reverenciar-lo com a senyor. «Abelliren los llurs parlaments ab gentils paraules e agradoses noves,» y sencer lo Rey, accedí a quant li proposaren: mas, al estar a Çaragoça, trobà-s En Jaume com empresonat, ab gordians per tot-arreu qui no-l dexaven sortir ni a éll ni a la Reyna, y a major escarni e irreverencia a la magestat reyal, dormint los vigilants en la propria cambra que ocupava Na Lionor ab les seues dames. Debades féu memoria En Jaume a En Père Ahones, qui éra estat fins a-les-hores un dels més fehels y adictes, la vergonya, dany y menys-preu que comportava, tant que ni dexaven entrar certes persónes a la regia cambra, passant-se en aquesta situació prop de tres setmanes. Desesperat lo Rey, delibera lo plan d'escapar-se per una trampa ab la Reyna; emperò mancant-li valor a aquesta senyora, li calgué desistir, estojant lo Rey dins lo pit la ira que sentia contra aquells malvats, ira que cuydaria amollar a la primera ocasió.

Passat algun tèmps, deslliuraren lo presoner, y encare fi a après d'insistir en que devia esmenar lo dany que havia

HISTORIA DE CATALUNYA

cada, per lo qual li demanava
e, vulles no vulles, hagué de p
ferir majors humiliacions. Llav
Reyna se-n anà a Burbaguen
Aragó los especuladors qui
onosa guerra, començaren a
acreditaven més y més la llur
patria. «Don Ferran, diu lo rey
da e don Nuno, partiren-se les b
b Nós que-ns donaven de conse
en.»

tantost l'obecte que duria l
sant d'aquesta ciutat a Horta, c
í, li ballà pèl cap lo pensam
la morisma: cercà lo Rey algú
r la expedició, convocà als ric
iures; emperò no comparexent
ats d'esperar lo Rey y los s
provisions y desistir de la emp
sinó convenir una tréva ab Se
o qui otorgà a En Jaume la qui
roduhien los tributs que ell per
ia.

le l'avorriment bé seria per lo
portas a la memoria les proho
e, de veure-s axí burlat y afro
ia a mà En Jaume altre recòrs
lleó, brocar en les indòmites fé
a terra aragonesa.

vers Aragó encontrà, en un
Pére Ahones y son germà, l
companyats de sexanta cavall
fer la guerra als maures, sèns
da entre Abuzet y lo Rey. At
s préga En Jaume al d'Ahone
olgués acompanyar-lo a Burbag
açò darrer, emperò no a la pri

Rey, vehent sa toçuderia, li ordena que-s dónga per presoner. Déxen sols a abdós contendents los demés nobles, qui metent-se les capes a tall d'escut y desenvaynant les espases mouen remor defora, esposant al jovenívol Rey a ésser víctima del vell soldat. Tan bell punt com sortiren de nou, lo d'Ahones gita mà a la daga, emperò daga y mà romanen subgetes per la força hercúlea del revingut minyó, y abraho-nats abdós lluyten ab frenesi, contemplant los demés impassibles la brega, menys d'atrevir-se ningun criat a ajudar lo seu senyor y Rey, fins que van resoldre-s a traure lo noble de les mans d'En Jaume, «de les quals no havia ell pogut desfer-se, ab tot e sa vigoria.»

Cavalcaren defora al vençut en son cavall, méntre que presta un altre cavall al Rey un fehel amich: tot fugint los primers, apleguen-se a En Jaume d'altres lleyals, qui córren darrera lo fugitiu (profitant pot-ser la bona ocasió de satisfacer alguna venjança personal). Al crit de «¡Aragó! ¡Aragó!» que dóna lo fogós lleó coronat, desemparen En Ahones los séus, y los més ardorosos de la comitiva del Rey s'abridaven sóbre l'ergullós rich-hom, y-l derroquen d'una llançada, ab tant que lo generós monarca s'acala cuytós del cavall, ab la fi d'estalviar major crueltat; y per més que los altres li demanen que-ls lo lliure, per venjar-se élls de quant ha fet, rebuja ab noblesa la llur intenció En Jaume, prohibint-los absolutament que-l toquen, y dihent-los solament: «Que Déu vos confóna per les paraules que deits, que yo-us dich que si a don Pére Ahones ferits, que a mi ferrets e a mi haurets a ferir primer, e vedar-vos-hem açò molt durament.» Morí poch après de la ferida don Pére Ahones, y lo Rey féu-lo soterrar a Santa María de Daroca, cap a ón s'encaminà ab lo seu estol.

L'acte que havia executat lo Rey ab lo d'Ahones éra la iniciativa, digam-ho axí, de la abrivada rigor ab que havia de procehir per avant l'ultrajet senyor suprem, fins a atenyer que s'establis lo respecte degut a sa persóna. Encare li tocava a En Jaume comportar alguns afronts; emperò res no hi feya, ab tal que al cap-de-vall, per efecte segurament del

ix escàndel general, fos assolida l
los verament lleials y que tantost
emés estaments qui constituïen lo
ligat dels richs-homens (per efect
al) y que en res no-s deu confondre
ristòcrates en los qui més d'un
ut veure la representació y l'esper

7eus-ací quantes coses passaren fi
fí: al exir de Daroca, la poblaci
, arribant a apedregar als qui ana
ssar per Bolea y Loarre, li calgué
etge que anava a posar al castéll,
ació hi havia En Ferràn y En Pèr
aquell fortament bastit y presi
lle dos personatges juncts ab la p
Ahones, y totes les ciutats d'Arag
ran-se contra lo Rey; aviant-se aqu
a Pertusa, en tant que arribava d
Fólch de Cardona, ab son germà
ers, alhora que fóren-ne tramesos
era contra los de Çaragoça, lo bis
n sagrat ministeri, trameté los séu
ra, que prenguèren y saquejaren, «
s lo mal que feyen, y adhuc per
s, no obstant que érem en coresma
alguns dels qui seguíen lo Rey de
ça, fent-los alguns morts y preson
iures que comprats havien: encor
ur mandrons o màquines de guerra
de Ponzano; passa a Cellas, llà ór
es poblacions; disposant allí un
tles en socórs de la població, ena
s brasa per exir-los al encontre,
les poblacions en la seua ajuda, i
n, fuig de costes y avant-pits, cerc
er donar exida al seu just enuig, i

tich emblema del seu llinatge «¡Vençre o morir!» ab què aconseguix que los altres no gosen presentar-se y que li-s sotsmeta Cellas.

Aquests aventatges conseguits per lo Rey aparellen l'esperit dels de Osca, qui acullen-lo ab satisfacció, y més en havent parlat amistosa y familiarment ab En Jaume; emperò s'hi cala lo recel de que les companyies dels Cardones volten la vila, corrent en élla males veus de defensa, tant que alguns arriben a desobehir los manaments del Rey, negant-se a obrir la porta. Lo resolut senyor parla ja d'és de llavors ab enèrgica fermesa, fa obèhir-se promptament y surt envers Pertusa, pot-ser per estar més lliure, puix que los enemichs que tenia a Osca acabaven d'avisar a En Ferran y als de Çaragoça que hi correguessen per çò que tenien ja lo Rey en llur poder.

La altra vegada que havia estat En Jaume a Pertusa, l'arquebisbe de Tarragona, Aspàrrech, vehent que lo regne d'Aragó estava tan mal parat y que no éra bò çò que feya contra lo Rey, suplicà a En Jaume que s'avingués ab los seus vassalls, y que a aytal objecte li permetés que-n fós intercessor; emperò no pogué res conseguir lo bon prelat, puix que volien los richs-homens tals coses del Rey, que la major part éren en contra del llur metéix senyoriu. Emperò la segona vegada, o sia après d'haver estat En Jaume a Osca, los metéixs rebetles, tement sens dupte major escarment, féren parlar per los propis de la vila, manifestant que-s penevien de quant fét havien y que desijaven parlar ab lo Rey axicom tot vassall és tingut, la qual cosa complí-s, fent-hi cap En Ferran, lo de Mont-cada, En Père Cornell y algun altre, y lo Rey ab igual nòmbre d'acompanyants que los altres, emperò vestit lo cosselet y la espasa a la cintura; y de tal manera s'espressaren los primers que En Jaume, ab parer de son consell, se donà per pagat, acceptant llur bona voluntat per esmena y acollint-los de nou a tóts en la seua anistat y gracia.

Compliren-se aquests fets en l'espai de dos anys, puix que la hora que don Nunyo anà suplicar al Rey per que lo

lo de Mont-cada, recon
 tenia catorze anys fets,
 , diu que acaba d'entrar e
 s més a-les-hores del ajus
 reyal, que fôu resultat in
 ual pot ficsar-se en l'an
 y dels dies 31 de Març
 ies donades per tres arbit
 rech, lo bisbe de Lleyda
 Mestre del Témple, en vi
 totes les confederacions
 , se compromet lo Rey a
 Père Ahones, dexant en
 la vídua d'En Père la j
 rometéren-se molts cava
 y feudal conforme als fur
 isam la estremada cura
 Santa Seu y alguns lleya
 me, per estalviar que ma
 reyal que tan solament j
 nguers, y calculant los pe
 nt una bona temporada,
 m resoldre lo misteri que
 ò com duptam si los Temp
 d'aquell, regoneguéren q
 lo suficient esforç per co
 consentir en semblants
 e ells-metéixs produhirie
 : de bona fè que la vida c
 tada, per molt que descc
 inalment, no s'adonaren f
 lavors a fantasiar nous pr

present que totes les dates prese
 ió, lo qual advertim per l'esdeve
 ihir-les al compte comú y actual,
 Historia.

de la Coròna d'Aragó, pergam

DE BOFARULL

his lo bon nom que ha
assades.

rn, qui s'és ocupat ab
idint de la observació
a per segura la vigilanc
oberta, durant la joventu
s bons pensaments assaj
los que podriem compt
er l'arquebisbe Aspàrrer
sma, abdues frustrades pe
i més encertada y profito
la resolució d'empendre
ota-vía dominades per lo
esplotat encare en los
Estats, los habitants dels
s objecte de honor o glo
les llur vagances prom
s.

riptor a que-ns referim
vèm trobat una prova
gunes noves isolades nos
eua asserció. Vajau sinó
a al Rey que li esmenas
ab la paga de vint-mil
envergonyit lo monar
entórn, y no trobà altre
seus primers mestres y
muller En Jaume a Bu
a, població que, séns ni
ades per los Templers,
ascendent; de Tortosa
ambé del Témple; al t

l bon arquebisbe és deguda en gran part a al-
per sò com hi hà al *Arxiu Reyal* una bótlla de
a 6 de les calendes de Juny, any primer del seu
recte és privar al abat de Mont-aragó, En Ferran
Rey.

HISTORIA DE CATALUNYA

baguena, anaren a una
ui-avant, al pas que-s va
juven a la gran empres
iança que havien meresi
emps d'En Berenguer III
lo Rey la preponderan
im sóbre tots los grans
leyda, ón (refereix ell-r
ig, y séns que hagués
ste de la conquesta de M
em, va allà renovellar-se
ltre los Cabreres y Na
na guerra particular, en
part lo Rey, per necessi
e d'una desvalguda dam
d'Urgell, per les venes
que la d'En Jaume.

compte, si bé de passa
e què no podèm prescind
ria, y esposarèm tantost
adal que en aquell atrib
Catalunya. Consistexen
comte Aymerich, fill d'E
rança, de tota la terra qu
es en l'Agenès, Albi, C
poder-los defensar contr
ambí lo rey francès l'of
e França.

y 1223; y en lo metéix,
i, empenyorats per lo rey
de Tolosa, per la suma
qui éren cayguts en pod
de França, no séns que l
bans al rey d'Aragó (u
ets que tenia sóbre aque
ant per obra lo rey de F
espletat de bell principi

Barcelona ab los prínceps subalterns, als quals anav algun feu per que axí, d'un o altra manera, dep d'élls, concedí a En Nunyo Sànxec (al qui dóna lo comte del Rosselló), Conflent, Vallespir y Cerdanya comtat de Fenollet y de Perapertusa, pactant (per hipòcritament diga *salva fidelitate Regis Aragonum* guerra fós moguda entre aquest rey y lo de França, nyo y los seus hereus no ajudarien al primer, y mans del segón çò que éra obgecte de la donació, firbament de la guerra: en lo 1228 conferma Lluís I nació féta per son pare a En Nunyo, passant ab açò home ligi del rey francès, lo parent *més propinch* a En al qui aquest havia estort de les tropellies del Monty, finalment, vigoritzant-se encare més tots-jórns lo c Tolosa, En Ramon VII (2), al qui no venceria ja n avant sinó ab la astucia, verificà-s en aquest metéixerament citat lo casament de sa filla ab lo germà de França, segons més amunt indicarem, après d'havèragut lo dit comte devant lo cardinal de Santàngel, la Seu Apostòlica, y davant l'altar major de la esgl Paris, despullat y en camisa, per abjurar les seues e de fét, per assegurar que, après la mort del de Tolos terra dita del Mariscal passaria als reys de França, ment tota la ciutat y bisbat de Tolosa, posat cas qu del comte En Ramon y son marit lo comte de Puit rissen sèns successió, ab altres reserves y escepcion ren fètes, encaminades totes a subjugar nous Estat mini de la casa de França.

D'aquesta manera s'esclaria la política qui induxar durar la heretgia, per que, tot durant, hi hagué tést del castich, ab lo castich vingnés la desesperaci

(1) Veja-s *Marca Hispanica*, apèndech DIV y DV. En la *A Languedoc*, vol III, prova nòm 166, s'hi parla d'una lletra escrita p nyo a En Lluís VIII, per la qual li ofereix humilment la seua p seus béns per ajudar lo en la nova crohada contra lo Mig-jörn de la F

(2) En Ramon V lo nomenen alguns dels nostres historiadors, prenèm la rahó d'aquesta costumança o rutina.

re la desesperació lo perdó, y ab lo per qui no éra altra sinó anar usurpant quan jórn de França, sòts lo domini directe d'aquesta manera havia d'engrandir-se la ció francesa, de la qual los reys y polític esténdre-l fins al Pirineu, havien de llevar, sòts color d'una ben ordida trama peller, lo Rosselló, una part de Cerdany Catalunya y tot quant se comprèn entr l'Ebre.

Tinga present lo llegidor aquest anprès per la casa de França des de la guerra y per éll podrà comprovar la veritat de les conjectures. Vejam ara la qüestió d'Urgell.

No caldrà ací retraure les pretensions Cabrerres en èpoques anteriors, ni la darrenya. En Jaume, per la qual s'aquietà lo bullit ab la salvetat dels drets que podia reclamar. Pochs anys éren transcorreguts des d'alar rar gran esment en la expressió del Rey diu que après dels fets d'Aragó éra rom Lleyda, per ésser axò més bé parlar d'esquades, podem calcular que començaria ament la qüestió d'Urgell en l'any 1228, p mers mesos del anterior se pronunciaren les quals hagué acabament l'estat bullit conciliant-se los richs-homens ab lo sobirà.

Estant, donchs, lo Rey a Lleyda, anà rembiaix, acompanyada del seu payras Cervera, senyor de Juneda, «hom espert i hi sien en Espanya» (diu lo Rey en salvar los drets que li corresponien sobre la al qual pertanyia, ben mirat, la ciutat ór la córt, començà, com usant del seu propi ensémps la dependència feudal respecte a lona, fent donació de la dita ciutat al rey que aquest acte no-s troba especificat en

Après d'esposar la suplicant, a sa manéra, l'obecte de aquella visita, En Guillèm de Cervéra y En Ramon de Peralta, «lo metéix qui no havia volgut abans tornar Mont-megastre a la comtesa, e que després, en havent élla recorregut a Nós, lo hi havia restituit ab tot lo dret que pertanyés al comte d'Urgell, encare que retenintse la potestat de quatre castells», féu cadascú los seus rahonaments; en vista de la qual cosa cridà lo Rey a consell, qui-s componia del bisbe de Lleyda, En Berenguer d'Erill, En Guillèm de Montcada, En Ramon y En Guillèm Ramon, germà d'En Ramon y pare d'En Père, d'En Assalit, En García Pèreç de Meytats (axís los nomena lo Rey) y dels prohoms de Lleyda, los qui acordaren que nomenas defensor la comtesa, y requerit En Guerau, en nom del qual se presentà, après de dues citations, En Guillèm de Cardona, germà d'En Ramon Fólch qui éra estat Mestre del Témple. Discutí ab aquest En Guillèm Ça-Sala, a favor de la comtesa, y après de varias rahons, tirant-li en cara que no tenia poders del comte, e intimant-li resoltament que contestas a la demanda, s'escusà dient que-res més podia afegir a quant havia dit; en vista de lo qual se requerí per tercera vegada al Comte.

Lo Guillèm de Cardona hi anà també en aquesta ocasió en nom del Comte, tenint lloch l'acte, axicom refereix lo Rey, trobant-se aquest, ab tota la córt aplegada y molts richs-homens, en la casa d'En Ramon Raboster (1). Abdos defensors, en comtes de discutir, s'entretingueren ans bé en gitar-se algunes paraulades (graciosa escena qui és digna d'ésser llegida en la Crònica), y desentenent-se, per fí, ab males manéres de fer la defensa lo Cardona, sospità lo Rey que portas lo Cabrera alguna mala intenció; y a tal obecte, prevenint-se convinentment, trameté ordens als de Tamarit, assenyalant-los díe per que comparaguéssen armats y ab provisions per tres díes davant Albesa, encarregant alhora a E. Guillèm de Montcada, a En Ramon y a En Guillèm de

(1) Reboster no és ofici, com algun historiador modern ha cregut, sinó cogilustre, que portà aximetéix un distingit cambrer de Tarragona, en memòria del qual se conserva encare un arrabal a Reus qui porta lo seu nom.

RIA DE CATALUNYA

egassen ab tots los
contra lo Comte.
Albesa ab trétze ca
r comparegut a la cri
après d'havèr entrat
s'apoderà, com axim
passà a Menarguens
fins a trenta cavall
arribar a la població,
s tres, y allogant-se c
os vehins ab armes
niliaritat En Jaume,
ntesa, y lo resultat
a penedir-se-n, veh
reyal comitiva, que
és de Menarguens
alaguer en cerca de
s forces d'Aragó y C
re-s ja—tan ràpidai
le prous!—de dos-
s quals anà, passats

vila fins al sendemà,
Mont-cada, y com q
en pochs, tement-se c
i Ramon de Cardona
lre la presa d'aquella
havènt-hi bons servi
però a semblant con
a propria de la seua
rticular ab què-s d
ra en sa Crònica, ab
on, li contestam; e,
regant a peu, ab los

ola, com alguns colps la no
axí en algun document, sin
lacions y fins de cognoms.

DE BOFARULL

qui la defeníen a recollir-se
ia molt bona tórta e albacara.
tantost posarem gornició del

es, lo Rey cregué oportú do
, anar-se-n a Balaguer, ciutat
qual podia ja fer avinentment
tal ocasió En Guillèm de Mon
y diferents richs-homens d'Ar
cavallers. Amblà la crescuda o
t, manà lo Rey armar funèv
en lo setge, proposaren alg
la Comtesa; volgué En Jaume
feyen per sí sols o convingut
ida del Comte, qui éra dedin
que gordava los funèvols En l
l'encarregat ab En Sanxo Pé
e Pomar, En Bardoyl, qui éra
tell-serà, y lo cavaller En Ar
Balaguer a cavall y armats a
Cardona per lo metéix portell
oscaren en lo vall, portant

guts fexos de llenya seca untats ab seu, per calar f
funèvols.

Anaven ab lo Cardona vint y cinch cavallers ar
uns dos-cents pehons, amblant entre aquells sir Guill
fill natural del rey de Navarra. Los gordadors de les
es no les desampararen, llevat d'En Péreç de Pomar
plegà a la ost: lo cabdill Cardona, embestint la llanç
ést al de Mont-cada, cridava-li que-s dongués, a la c
imació responia l'altre tractant-lo de vilà, y entret
nençaren ja a cremar les estacades, con lo Rey, a pe
seu estol, corria en socórs dels seus lleyals, passant e
En Joan Martíneç d'Eslaba, qui aconseguí fer fugir
Cardona, escarmentant-los quelcom.

Al cap de tres dies arribà la Comtesa, y de part defora
los murs estant parlà als de la població, recordant-los la llur

ient lo qual van proposar al
 . qui gordas la ciutat en nom
 est al metéix témps la impr
 es contra los prohoms qui e
 d'una casa, çò que ls indispa
 aules y de tot lo demés qui es
 au que li anava l'afer a mal l
 ió que los prohoms, dihent :
 castéll en mans d'En Ramon
 és s'aclariría a la córt lo plét
 r, jogant ací una astucia mi
 r lo consell d'En Guillèm d
 hi accedis y que dugués a
 tenir la vila en podèr séu, en
 comissionat d'En Guerau qui
 entre que havia enviat ja Er
 marborar-la al castéll, y des
 versa, y digué al comissiona
 Balaguer éra seu, y que pe

it que axò succehía, tement l
 esperança, isqué fent lo desent
 i un astor novell molt bò que
 . vegada que éra un caçador
 Mont-magastre: ans, emperò,
 esolt trametre a En Guillèm
 avallers per defensar Agramu
 Balaguer no s'éra sotsmès er
 les ja negociacions ab los pr
 à d'En Ramón de Jafa, conve
 r, en presentant-se allà la Cor
 mpte, donques, com aquest
 e Balaguer, comunicat l'acort
 berenguer de Peraxens, a En
 lo Rey ab la dita senyora a
 rt lo camp en vistes del pobl
 . Al saber-ho, fugí de nits l

vinent de matí isquéren ja los vehins a fer rendiment al Rey, lo qui hi entrà tot seguit ab élla y meté-la en possessió del castéll.

Darrere aquexes dues poblacions tan principals, és natural que anassen seguint totes les altres de menys importancia. Trametéren los homens de Pons un missatge demanant que hi anas la Comtesa, y axí fôu acordat; emperò lo Rey, per delicadesa, no hi volgué anar, divent ésser al contrari, per ocórrer un cas especial de legislació feudal, qui podia empatxar la cessió. En Ramon Fólch éra bon amich del Rey, y tenia lo castéll per En Guerau de Cabrera; mas, per procehir lo senyor suprèm, per vía de les armes, contra un feudatari, éra precis (segóns lléy y costum) que abans lo desafias, çò és, que declaras tota la fè y amistat que ab éll tenia, y açò no volia fer-ho lo Rey ab l'amich Fólch, per més que procehis llavors contra lo Cabrera.

Al arribar la Comtesa ab En Guillèm y En Ramon de Mont-cada y tota la ost, trobà la població deserta, e isqué-li al encontre lo castellà ab tots los séus a cavall; va la gent de la Comtesa embestir-los y-ls acorralà prop del castell, assenyalant-se en aquell fét d'armes En Bernat Dez-Lor, germà del sagristà de Barcelona: trameteren després los venedors un missatge al Rey per que hi anas, y no havent-hi d'altre remey, ja que desijaren conciliar-ho tót, proposà En Jaume, per enllestir lo dupte feudal, que éll y la Comtesa prometrién salvar lo dret que allí pogués tenir En Ramon Folch, ab la qual perferta donaren-se tots tantost.

Consemblant als de Pons, seguiren sèns triga los de Oliana; y «ab açò, diu lo reyal cronista, romangué Na Aurembiaix restablerta en los seus Estats, Nós havènt procehit en tót, no per al nostre profit, mas per lo dret que ella hi tenia.»

Recompten d'En Guerau de Cabrera que, foragitat de tots los seus dominis per lo Rey en Jaume, regonegué la bulliciosa vida que duta havia, y, per esmenar-la, renuncià al món, professant en la religió del Tèmple; divent comptar-se, per tant, dés del 1228 lo domini de Na Aurembiaix com a

comtesa d'Urgell, governant de dret y
 " n la linia dels famos
 o Rey la Comtesa al
 sterrat d'aqueix reya
 restà successió d'aqu
 ips, com veurèm, lo, fi

urrera data referida ur
 qual fa deduhir que t
 r Na Aurembiaix ans
 ésser aquell otorgat
 y (confermat més tar
 franquesa concedida
 en totes les terres del
 s mals usos, a sabèr,
 al metéix témps al
 es y bregues, que no
 se concordassen les p
 delicte: y finalment,
 que féssen de ses h
 allers, salvant los qui
 l.

s l'extracte del dit p
 ocument confermant,
 fels costums vigents
 als.

que sapiam, no esde
 ne sóbre En Guerau
 re-s lo plan de la conc
 istoriadors coloquen,
 fét immediat y veni
 nos dedicarèm a espli
 .bdivisió especial del
 gunes aclaracions p
 sulta de certes histori
 malament antichs rec
 .cronismes que podier

s esbrinar, axicom correspon, les res-

posar que, ans d'empendre-s la con-
havía lo rey En Jaume atemptat d'as-
e s'era retret sens aconseguir-ho. Diu

lo Zurita haver llegit en *memories antigues* que lo primer díe del mes d'Octubre del 1225 (sens dupte de Incarnació y per consegüent lo 1224 de Nativitat), lo Rey tenia assetjat lo castéll de Penyíscola, y fins diu les persónes qui l'acompanyaven: acomparant ell metéix aquesta noticia ab la crònica Reyat, observa sols que en aquesta no porta lo fét, y s'ens resoldre definitivament quín dels dos llibres ho encerta, passa a explicar l'incident d'En Pére Ahones, con li prohibí En Jaume que fés guerra en terra de maures, per estar éll en treves ab lo Rey o walí valencià Zeit-Abuzeyt. No obstant, oblidat del dupte que sentí aquesta vegada l'annalista, al tractar de la veritable conquesta de Penyíscola alguns anys després (capítol XVII, llibre III), déxa anar inadvertidament la nova de que «s'assetjà abans per lo Rey en la primera empresa que s'encarregà contra los maures, y calgué-li llevar-se-n contra sa voluntat: y després se perferí a metre en ostatge per Zeyt-Abuzeyt, y no ho pogué complir.»

No sabèm quines puguen ésser les memories citades per lo Zurita, y no mijançant les circumstancies de la data y dels noms dels acompanyants (que podien molt ben ésser conjectures), arribariem a creure que aludí ab aquelles a la obra del cronista Desclot, per ésser en aquesta llà ón tan soament s'hi troba un capítol dedicat a la expressada conquesta sens efecte de Penyíscola, y un altre sóbre los trameos de Barcelona al rey de Mallorca, en lo qual se conferma aquella broma per boca d'un genovès, habitant en la illa, lo qui diu al maurità que «no li cal témbre lo Rey d'Aragó, per ésser insignificant lo seu podèr, puix no fà gayre que neté setge a un miserable castéll nomenat Penyíscola, e no podent-ne reexir, hagué de llevar-se-n; per tant, no fa meser tornar-li çò que a éll hagen près.»

Es lo Desclot un cronista de gran concepte con parla de

fets contemporanis, o va al objecte principal que és relatar los fets d'En Pèrre lo Gran: em dels antichs cronistes, ans d'arribar a aque treball ab la explicació de fets isolats corres sos sobirans, s'ensgordar per açò ningun orde lo cronològich, ab la sola idea pot-ser de dents gloriosos qui servesquen de introducc de major gloria. Observeu, sinó, com primer d'En Ramon Berenguer IV, tost après d'En gó qui morí a Fraga, y com après d'En Pèr morí a Muret, hi refereix lo fèt (més o menys comte de Barcelona, con deslliurà a una emanya. Isolat se troba tot-seguit lo reduhit de Penyíscola, lo qui, seguint aytal sistema, davant com darrere; y com que a continuac conquesta de Mallorques, tot consignant lo novès, d'aquí vé que algú prengues per cer conquesta de Penyíscola ans que la de Mal que la única d'aquell castell fôu posterior a conforme veurèm al seu témps.

Poques reflexions nos en convenceran: i ment qui acredita la primera y suposada conquesta qui ns n'infórma és sospitós en aquesta part metéix prohò no-n diu res: lo principal hi nès palanqueja al explicar-la; y per altra par plan concebut per En Jaume d'anar a fer guerra en lo pahis ón seu Penyíscola. no contra romangué frustrat per no havèr-hi concorreg mens y per havèr-se despès los queviure dança, obligant açò a establir treves ab At de les quals se barallà En Jaume ab l'Ahoni compté volia emprendre la conquesta s'ens re promisos del Rey. Axí, que per ningun estí tre-s la suposada temptativa de conquesta, s laritzant-la a Penyíscola, y si solament p quista en terra de maures, sospès per cause luntat del conqueridor, emperò jamay frustr per obra, per incapacitat del prohò o pers

Un altre dels punts que convé ací aclarir és lo relatiu al divorci d'En Jaume y Na Lionor. Molt s'ha parlat y escrit dels motius que pogué tenir lo jóve Rey per separar-se de aquella sensible senyora, la qual ell consolava afectuosament en la presó de Çaragoça: emperò, de fét, solament per conjectures poden aquells deduhir-se, puix que lo conegut, o sia lo parentiu de tercer grau que hi havia entre abdós esposos, no podia ésser sinó un pretest, havent-hi amor, essent interesser dels propis reys y del pahis estalviar un escàndel qual del podien nàxer greus conflictes, y més a-les-hores que tota la nació ab lo seu monarca s'esforçava en percaçar una gran gloria anant a la conquesta de les Balears, y sóbretót havent-hi ja successor lledesme y aclamat com a tal en aquella.

Si aquexes circumstancies haguéssen eczistit, per més que hi hagués lo parentesch niquehi mancas la licencia del Apostòlich, ben segur que fora valedor lo matrimoni, y per disoldre-lo no calía tant d'aparat com lo que a aytal fí aparellaren, venint espressament un legat *ad hoc*, aplegant-se gran nómbre de bisbes d'abdues nacions, los arquebisbes de Toledo y de Tarragona y los bisbes de Burgos, Calahorra, Segovia, Sigüença, Osma, Lleyda, Osca, Tarragona y Bayona. En aquells mals témps, en què tants y tants altres matrimonis reys se disolguéren per fútils motius, ab major rahó tolerarien los qui-s volguéssen conserva, de no havèr-hi altre obstacle que lo parentesch. Calgué havèr-hi, donchs, rahons de pès, que nosaltres no podèm endevinar dés d'aquests témps, per disoldre-s lo matrimoni del rey aragonès y de la infanta castellana, y difícil es assegurar si los dictats de *caríssima* que dóna En Jaume a sa muller en lo metéix acte del divorci son fills de la amor o simplement de la cortesía, o expressió de rutinaria fòrmula.

Atenent-nos nosaltres als documents y prescindint de opinions, podèm, sí, donar com a cert que, ans de la conquesta de Mallorques, En Jaume estava divorciant-se, si no divorciat de sa muller, esperant solament la sentència que devien pronunciar los bisbes sòts la presidencia del cardi-

HISTORIA DE CATALUNYA

rat apostòlich, y encare més, put ja un fill nomenat Alfons en tot lo reyalme com a su r ilegítima la unió, puix q a ésser admès, con lo pare n ; los prelats que-s creya abans s de veure tot axò en un cur ple declaració de quant esd ncili, com axí volgué nomer notable escriptura és Taraç g del any (Incarnació) 1229, nament per empendre la c e immediata.

tació que fa lo Rey en lò di 'esdevenidor, puix que, ess nquèsta, volia assegurar la .immediat En Alfons, per tal xò sol fòu tot quant, a parèr om a testament, dihent que uix que no havèm sabut trol r a la conquesta, y sí poster ny del pare contribuiria a c a tornada, lo cardinal legat, ué d'encontrar-se aquell ab u s al seu entusiasme, sabé vè .est anam a tractar are, com lía fèr, tant per esplicar çò c sser un dels comprobants més l'orde cronològich qui sors anteriors e immediats a

començar-se a cansar los ric la ordenada que-ls abligava ent prestigi, ja per çò com c a de Mallorques havia d'esse no a Aragó per ésser aquel

la Corón a d'Aragó, pergami 375, d'

tima y més comercial, o finalment per mesquina gelosia de veure que la pensada s'era feta pública en unes corts catalanes, lo resultat és que començà entre aquells a estendre-s la nova idea de que convenia més fer la conquesta de Valencia, tant per estar en terra ferma y oferir més avinent entrada, alhora que menys despès y perills, com també podria fer-se per l'avantatge d'havèr estat desbost poch abans Zeit-Abuzeyt per Abu-Djomail-Ben-zeyan, y havèr acorregut lo fugitiu walí junct ab lo seu fill Abahomat a la cort d'En Jaume, sollicitant socors y ajuda.

No hi hà dupte de que la ocasió era favorable, y que Zeyt ab los seus coneximents y les relacions que tindria en lo pahis, llà ón sèmpre romandrien alguns partidaris séus, no dexaria d'ajudar en gran manera al poderós estol de catalans y aragonesos qui atemptas la conquesta de la vehina provincia. Y tan falagueres éren totes aquestes consideracions, com que fins lo metéix legat se donà per convençut y arribà a probar si inclinaria lo cor d'En Jaume en favor del projecte aragonès.

Emperò la conquesta de Mallorques havia ja ressonat per tot lo món, hi estava compromesa la honra del Rey, les terres marítimes n'esperaven grans aventatges, com que hi concorregueren, al saber-ho, voluntaris de diverses nacions per pendre part en la empresa (1); axí, que En Jaume no podia per ninguna via renunciar-hi, y la millor resposta que donà al cardinal fôu: «Senyor, no spereu de mí tal cosa: ne dexaré de fer lo meu viatge a Mallorques ne falliré jamés al jurament que he fet». E gitant mà, al metéix témps, a una cinta qualsevol, la posà en forma de creu, y pregà lo cardinal que la hi penjas a la espatlla, donant-li la benedicció en-sémps, y otorgant indulgencies a tots quants seguisen la crohada.

Rampell sublim fôu, en aquell perillós moment, lo que li acudí al abrivat guerrer cristià. Inflamats los cors de quants

(1) En lo segon conveni per la conquesta de Mallorques s'hi lligen les següents paraules. *Omnes homines de terra nostra et aliunde venientes qui hoc jurare voluerint et viatico nobiscum in vlatiu supradicto.*

ho presenciaren, anaren retent-noble aspiració del sobirà. Los n secundat dés d'un principi la ide no freturaven d'aquell viu exem y més: tan solament los aragone ren d'aquell nou estímul per res hi accediren de prompte, anaren general de conquêta marítima, vïen de dur-se-n ells-metéïxs en havía de proporcionar en genera metéïx a Aragó que a Catalunya.

Restaren, no obstant, alguns en la idea de conquesta en terra desbost, entraren en campanya. Jaume ab la majoría de la nació costes de Mallorques: mas aques que, lluny de tindre una idea na esperonats per una idea egoista, actes d'alguns d'élls.

Ningún escriptor, que sapia aquesta circumstancia. ¿Quins ér se de la opinió y del entusiasme turaven per sí sols a engrandir l tats vehins dels maures, y en los pot-ser erigits en reys si un cont pestat hagués acabat ab lo rey d en les mars baleàriques? Eren E davant volgué fer-se seua Morel y En Père Ferràndec d'Açagra, ría qui ja anteriorment havía-s d tori clavat entre los estats mussi

Semblant discordança no hav a En Jaume, posat que si perien conqueridors en terra ferma, ser per los demés ambiciosos y discor lo llur obgecte, prepararién axí quêta de Valencia qui tantost h

a acabament per lo cap suprèm de la nació, auciliat per tots los guerrers qui s'éren ja alliçonats a Mallorques, y per tots quants (axí catalans com aragonesos) s'interessassen per l'engrandiment y la honra de la patria comuna. Ja veurèm com, de fét, s'aconsegueix aquest obgecte, de manéra que arriben a efectuar-se les dues conquêtes alhora, o millor com s'avança gradualment en la conquêta de Valencia entant que compleix del tót la de les Balears.

Dexèm per are l'assaig d'En Alagó y En Ferràndec d'Açagra, e inclinant-nos a parlar del subgect preferent de la conquêta més propera, que és la de Mallorques, deduhim per los metéixs documents qui acrediten los fêts de què sus-are parlarem, primerament lo camí que pogué seguir En Jaume al anar a la quêta dels personatges qui l'havien de secundar en sa empresa marítima, y després nous comprostants de la data certa en què s'inicià practicament la gran empresa,

Per més que los cronistes y algun altre historiador modern espliquen lo succés de la oposició aragonesa a la conquêta de Mallorques com una novitat inesperada y sorprenent per En Jaume, no hi hà motiu per jutjar-lo axí: podia parlar-se a Lleyda del plan aragonès, podia succehir allí la escena del encrohament, y admirar-se lo cardinal davant En Jaume per la seua resolució axicom recompta una crònica(1), emperò abans d'arribar allà consta que ja s'éra fermat lo tractat ab l'Abuzeit, per lo qual aquest ex-rey e son fill Abahomat cederen lo quart de çò que podran adquirir en lo reyalme de Valencia a En Jaume y a son fill, transmetent-lis dés d'are lo domini de certs castélls, y establint pactes y reserves per l'esdevinador (2).

(1) Recompta lo Desclot que meravellat lo cardinal de la decisió que manifestava En Jaume, lo mirà en la cara, y convençut de quant jóve éra lo qui ab tanta d'esperit rahonava, li digué aquestes paraules. «Fill méu, no pot venir de vos tan alta empresa: de Déu pervé sens dupta, y ell és lo qui la us ha inspirada, transmetent-vos sa gracia Vulla Ell que pugau dur-la a compliment axicom lo vostre cor desija!»

(2) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergami 373 d'En Jaume I.

RIA DE CATALUNYA

, datat a Calatayú, a
l) de la Era 1267, c
ció; per çò que veure
obar-se a Tarragona
es, és a mijan Maig,
n confórmes en ase,
dés de Lleyda, se-n
ra Valencia no sor
y en la primera de
en un altra de ante
ns del aplech a T
-s deturà gayre lo F
ó díe del térme, y q
a a Calatayú, d'aque
gona. Encare més: l
sta en terra ferma r
la, y que fins los me
re-la féren-ho segura
les signatures dels
e Calatayú ab lo A
n Blasco d'Alagó, d
d'Açagra, avancen
s séus va dret a les

relació especial, co
trascendental conqu
éstes venidores.



questa de Mallorca

en lo referent a la expedició contra Ma-
ò que lo metéix conqueridor recompta
ser aquexa la historia més genuina de
, ampliant, ab tót, la noticia general ab
los documents y l'interessant llibre de
ací allò-metéix que indicat havèm en
erexen culpa los cronistes per massa
En Jaume, puix que tant ho és aquesta
ngut aquells gayre que afegir tot des-
moria del seu naximent, ja seguint-lo
hom lo contemple admirat en tots los
vida, y fins en la manéra de dur a cap
qui més contribuiren a la seua anome-

Mallorca és una de les qui ostenten
resa qui naix y s'anima al etzar, pensa-
o sí de la amistat y de la franquesa (1),

Rey en sa Crònica; emperò aquella escena d'espan-
om suposa tingué naxença lo pensament, la poetitzà,
seu llibre, per fer a aquest més popular, puix que,
ps quelcom més que lo pensament, eczistien los pre-
empresa de tal importancia, com ho acredita una
23 de Desémbre del 1228 de Incarnació, correspo-
le Nativitat, o sia quatre mesos llarchs abans de la
qual promet lo Rey als magnats y demés que l'aju-
talears, la part proporcional qui-ls corresponga, acta

idea patriòtica qui serveix de remey al obre lo camí del veritable examplar solch del domini d'Aragó en la Mediterrània, lo fonament de la futura prepotència i comercial, reservada als Comtes durant les següents centúries. Encare més: lo motiu que porta en sí una alta mira nacional, dat de la necessaria familiaritat qui ha existit en aquesta terra entre lo monarca i la gent, practica lloable, sens la qual poch adreçades les institucions representatives l'esperanaren amostrant, y és la sortosa existència d'aquestes, sens les quals ja may no hauria existit la antiga nacionalitat açò que li reexí és guint la relació del monarca, romandran nostres observacions.

Pertanyien en aquella ocasió les Illes Balears puix que en 1203 les havia conquerides Mohamed-ben-Yucub, cognomenat Nasr, d'allí los almoravits y degollant lo Rei Jaume Ià-ben-Yshak; y éra lo darrer dels reis de la dinastia Abu-Zeyd-el-Raschid, nomenat Jeque Abohehie (1).

que, ab més ampliació y com a confirmació d'aquello que diu el 5 de les calendes de Setembre del any de la Incarnació de la Verge, data novella prova de no haver-se verificat la part que se suposava com estava disposat, mas alguns mesos després, o generalment tot-hom creu. Tant és axí, com que alment s'hi troben los noms de les persones designades essent capçalera aquesta diligència ab les següents paraules: *in ditione civitatis Maioricarum XIV kalendas Octobris* etc. *Arxiu de la Corona d'Aragó*, pergami 384, y foli VI, pl. 95.

(1) Hech Abohehie diu lo còdic de la Crònica de Jaume I Biblioteca y la paràfrasi llatina feta per lo Marsili: el 1557 diu la Crònica: *et él havia nom Rotabohie*, y els cronistadors, Mariana, Zurita, y fins lo modern Romey, al cavall y no al Xech, nos han explicat aquest fets del senyor, y per afegidura ab la equivocació que feta ha estat.

allorca lo pensament ferm y consarch témps: un antich comte d'Amque havia-la ja atemptada; En Ramon certament arribat a dur-la a cap, del domini; a En Ramon Berenys successors ha atribuït també més triòtica idea, axicom ho havèm in a d'En Père *lo Catòlich* a Gènova particular havia arribat a establir ceps, per si del seu compte y risch aquèsta, subgectant-la, emperò, en ini, als Comtes-Reys.

hs, que a temporades s'oblidas lo die ón cessassen les discordies inotes les grans obres, lo die ón un olítich, aunant totes les voluntats, eritable entusiasme en los cors dels uell die hauria-s fét més que no en

tots los segles anteriors respecte al engrandiment y anomenada de la nacionalitat. Aquell gení fòu En Jaume, y, apart de la seua venturosa planeta, podia compendre que la ocasió éra més oportuna que may, puix que los almogets éren romiasos destroçats y sèns crèdit en la batalla de les Naves, vehent-se, per consegüent, lo podèr dels maures mallorquins isolat y sèns gran esperança de socòrs, ja per no estar en gran disposició de prestar-lo los africans, ja per no ésser prou fortes y poderoses les petites nacionalitats mauritanes d'Espanya, pressurades en l'interior per los reys cristians, y espostes en la mar a que lo llur reduhit nòmbre de vaxells peris a la empenta de les armades que aquells anaven bastint, més numeroses cada die, sobre-tot en la Corón de Aragó.

En lo témps del nostre prohom cessà ja aquella antiga servitut pagada a les ciutats marítimes de Italia: ja no éra freturosa la ajuda de genovesos y pisans; les ciutats de Catalunya, encoratjades ab les llibertats que anaven adquirint, establint de llavors ençà un veritable maridatge entre sa

LA DE CATALUNYA

per la acomesa de
s los vaxells que a
nt nos ajudaven a i
s corregués la pag
da propria, suficien
y de necessitar pis
i lluytar a la millor
domini per illes m

nt lo tan meravelló
yal, per esposar la
conquesta de Mall
un any y mig après
Rey se trobava pe
nómbre de nobles.
qui fôu fill del com
o comte d'Empurie
de Cervelló, En R
it y En Bernat de
rons que apar, fóre
l'En Père Martel (1
ert mariner y éra es
es. Estava aximeta
aula, començaren l
pert còmit sóbre la
dit reyalme; y axí
y ab tant d'entusi
cabaren per propos
est que no-s perdr
ectes que formaven
nerals (2), ón (diu

simplicitat y franquesa
posteriors témps, no mei
, con feya mester, a la ta
stancia com a un dels fon

lat de córts generals o de
estat fins are tocant a aqu

vién concórrer l'arquebisbe de Tarragona, los bisbes, los abats, los richs-homens ja citats y los síndichs de les Universitats de Catalunya (1).

Fóu tingut l'acte en l'antich palau de Barcelona, ón féren cap tots los personatges demunt dits, y après d'endreçar-los lo Rey la paraula per revelar-los lo grandíós obgecte qui l'havía mogut a convocar-los (2), responguéren-li per llur orde, primer l'ancià arquebisbe de Tarragona, Aspàrrech, En Guillèm de Mont-cada y lo comte d'Empuries, lo qui entre altres notables paraules espressà que «si homens de gloriosa fama hi hagué al món, nosaltres ho fórem, emperò que havent-la perduda... éra obs portar a cap aytals empreses per recobrar lo bon nom que abans teníem.»

Judicant convenient que quiscun dels *tres* braços (parèu esment en aquesta circumstancia) resolgués per sí, se separaren les córts, convenint-se en aplegar-se de nou abans de tres dies per l'acort definitiu, y reunides de bell-nou lo día assenyalat, responguéren aquells, per llur orde, pronunciant-se discursos sobreexints d'entusiasme, que pronunciaren En Guillèm de Mont-cada, don Nunyo Sanxo y lo comte d'Empuries. Aquests, qui representarien lo braç militar, aprovaren de tót-en-tót la empresa, oferiren acceptar la pau y tréva que proclamas lo Rey per tot Catalunya, cediren lo bovatge al Rey, per sufragar les despeses generals, y declararen lo primer, que acompanyaria lo Rey ab cent cavalls armats a

ment que les institucions representatives anaven formant-se per elles-metéxes, emperò que no s'éren encare determenades o establertes, com veurèm bentost.

(1) Semblaria ab axò que les corts celebrades per la conquèsta havien de ésser posteriors a la reunió de Tarragona, mentre que un document nos prova ésser estat abans. Per resoldre lo dupte havèm de creure o que aquestes no-res ténen que veure ab lo document del 23 de Desembre del 1228, o la reunió a Tarragona és anterior y distincta de la que poguéren tindre allà o a Salou per anar-se-n a la conquèsta.

(2) Com les institucions representatives anaren prenent llur fòrma de pràctiques anteriors, séns dupte que çò que fèu en aquestes córts En Jaume, pronunciant un parlament per esplicar l'obgecte, contribuiria al costum, més avant, de obrir lo Rey l'Assamblea ab un rahonament, que (en lo llenguatge tècnich parlamentari del nostre pahis) se-n digué sèmpre *la proposició*, equivalent al mode de discurs de la Corónà.

ses despeses, lo segón ab cent y lo te drien anar plegats ab los quatre-cent ésser parents abdós personatges, y téix llinatge en la empresa.

L'ancià Aspàrrech manifestà tot-s no podia pendre part en los féts d'ar lo seu braç a causa de sa avançada ed disposar dels seus bens y de la seua fóssen séus, afegint que si algun bisl personalment, lo dispensaria de pa convenir que tót lo món ajudas a prc sa (1). Lo bisbe de Barcelona, Bereng o més cavallers a sa despesa, lo de G l'abat de Sant Feliu de Guíxols digu cinch, provehits y fornits de quant fé lo paborde de Tarragona posà a d quarta d'aqueills y noresmenys una g Grung, qui parlà a continuació per l digué que aquesta, per endevant, naus y llenys que en lo seu port hi h (y açò amostra l'arrelat patriotisme c ciutats) que, al fer la ciutat aquesta p *compensa que sa immutable gratitut,* quant los demés personatges qui ha oblidaren del pacte o esperança de v

(1) No més que aprohismadament pot un b vellers qui anaren a la conquèsta, puix que ni aq pot ésser eczacte, per ésser segurament apuntació cuments caldrà pendre l com a absolut, per ésser partir l'armada, y estar, per consegüent, subjecte més o menys favorables. No obstant, acomparant duhir, en general, l'aprohismat a la xifra certa o gon conveni de repartiment, ja citat (V. Colecció *xiii de la Corona d'Aragó*, vol. XI), datat a Tar tures lo següent estat, lo bisbe de Barcelona ofere los que pogués, lo lloch-tinent del Mestre del Tér Sanxo cent, En Huch d'Empuries setanta, En G Mont-cada cinquanta, En Santa-Eugenia y En Ci Claramunt trenta, qui fórmén la suma de quatre comptar los sirvents.

una part del fruyt de la conquesta. Al fer aquesta noble manifestació lo representant de Barcelona, digué que parlava aquesta ciutat per sí sola, s'ens ficar-se en les intencions de les altres ciutats; emperò no calgué sinó que Tarragona y Tortosa la obissen per conformarse al punt metéix ab açò que Barcelona digué.

Féts los preparatius convinents, esteses les escriptures s'obre lo venidor repartiment, y assenyalat lo terme per empendre l'anada, van concórrer en l'assenyalat, que fou a mi-
jan Maig (1), al port de Salou, tots quants havien promès pendre part en la empresa, jurant los nobles que estarien en l'indicat punt lo díe primer del referit mes.

Per a millor ordenament, puix que anaven aplegant-se embarcacions, tinguéren que esperar tots fins entrat lo Setembre. Algunes d'aquelles esperaven a Cambrils; les de Tarragona bastiren-se en lo seu propi port; emperò lo còs principal de l'armada estava al port y platja de Salou, venint aquella a compondre-s de vint-y-cinch naus grosses, divuyt tarides, dótze galères, y entre escafandres y galiots un centenar, per tal que, en resum, arribaven a fer cent-cinquanta llenys majors, s'ens comptar les embarcacions petites.

(1) Hi hà un document per lo qual vé provat que les còrts preparatòries se tinguéren a Barcelona per lo Janer del 1228, compte de Incarnació, consistent en una prometença de recompenses als qui hi ajudassen. En ell s'estableix encare lo témps en què ha de partir l'armada, a saber, a la darrera setmana del Maig vinent: *Manifestum sit vobis .. qui nunc presentes estis in uostra curia Barchinone, quod Nos personaliter transibimus in hac proxima estate, ultima scilicet septimana madii, cum nostro navigio cum nostris exercitibus ad insulas Maioricas, Minoricas, Ivizam et alias insulas que vocanter generaliter Baleares, etc., 10 calendas januarii anno 1228.* Essent aquest compte de Incarnació, qual any acaba al Març, la setmana de Maig correspon al any posterior qui comença en aquell mes, de manera que lo terme ficat correspon al Maig del any de Incarnació 1229, qui és lo 1228 de Nativitat des del Janer.

Encare que la Crònica Reyál diga que la reunió a Tarragona se verificà un any y mig après d'havèr donat compliment als afers d'Urgell, no hi hà que pen-
sar-ne ho ab tanta precisió, car, per més que-s definissen aquells dedins l'any de la Incarnació 1228, bastaria al Cronista saber que éra transcorregut més d'un any des que començà la guerra d'Urgell, per fer inadvertidament mig any dels mes-
es excedents. Veja-s pergamí 365 d'En Jaume I, *Arxiu de la Corona de Aragó*.

ISTORIA DE CATALU

ó de la anada un ho
mbarcacions, puix d
es les de Cambrils y
órn d'ella devien ana.

En Guillèm de Mon
a d'En Bovet y porta
Carroç, qui portava
nava a la rera-guarda
ler y romangué darr
vant que restaven a
collir en barques, per
anyar-lo; emperò po
n vist assolir ab sa g
ont-cada, o sia la prir
avant tot-hom.

contra-témps en la t
er açò recula, lo gran
a Déu y a la seua me
iliaritat, per çò com
orgat quantes graci
qui tenen en cor de
que la hi otorch a-le
ocasió ún de tants: de
esca minva la proba
a jo sol lo qui hi p
ún té en compte de c
calçar la fè que Vós
is qui en Vós no creh
ayran de quin podia
er la banda de Catal
enyalà lo mariner lo
leu, qui éra a un tr
vèr-hi bon port y ay
é refrescades les cava
Palomera, sèns podè
y tingué lloch aquell

nau tan solament, lo primer divendres del Setembre.

Lo plan que seguiren dés d'aquí per tirar avant après d'havèr-ho consultat ab don Nunyo, ab lo comte d'Empuries, ab En Guillèm de Mont-cada y demés cabdills del exèrcit, alhora que ab los còmits de les naus, fôu que don Nunyo en una galéra y l'altre En Mont-cada en la de Tortosa, anassen costejant fent semblant d'anar contra Mallorca, escandallant lo millor punt ón pogués la armada gitar àncores. Fôu Santa-Ponça lo lloch escollit, per tindre ademés un puig qui podia servir de primer avant-pit als nostres. Llevaren àncores, donchs, durant la nit, y tot remolcant quiscuna de les dótze galères una tarida, ab gran mirament y silenci, anà introduhint-se la armada dins lo port.

Poch o molt, s'adonaren d'aquella novitat los sarrahins, emperò ans no poguessen aturar lo desembarch, havien ja saltat en terra alguns dels nostres. Fóren los primers don Nunyo, En Ramon de Mont-cada, los Templers, En Bernat de Santa Eugenia y En Gilabert de Cruilles, los qui, ab la ajuda de set-cents peons y cinquanta de cavall, s'apoderaren del puig proper a la mar. Donaren aquí sa primera batalla, puix enfront dels de cavall s'éren colocats los sarrahins: En Mont-cada, al ovirar-los, féu-se en avant solament com per explorar-los, y donant de bones a primeres un vigorós crit de «¡Coltellejam-los, que no-res valen!» los posà encontinent en dispersió, restant-ne de morts en lo camp mil y cinch-cents dels sarrahins.

En aquesta feta comença a descobrir-se lo caràcter belicorós d'En Jaume, la ardor jovenívola del qui ben prompte havia d'ésser proclamat lleó d'armes en tot lo campament. Al veure que s'éra gonyada la primera batalla séns havèr-hi ell intervingut, se despacienta lo jóve monarca; salta en terra, puja a cavall, tot manant a uns quants cavallers que-l seguesquen, y arrenca a córrer, fent compte de participar del triumfe, baldament no sia sinó als darrers moments. Alegre fôu En Jaume, per havèr morts encare en aquella escara-

HISTORIA DE

ins vuytanta sarra
çudit en no voler
ues inculpacions
ley per la seua
l anava a perdres
llegidor de la p
tingut afició a l
olta lo Rey los
Mont-cada lo pla
cia que convenia
n les naus al cap
es-cents cavalls. I
ortupí, y en aque
parades.

ransmet lo Rey n
vinent a punta d'a
mó o alocució qu
rons y guerrers, i
los Mont-cades y
aciencia los sirve
ats guerrers de to
disciplina que ha
al encontre de la
axò lo Rey, caval
usiastes sirvents,
cent-los de llur in
nom. Posant-los ll
r al llogre del llur
l'avisar de que ef
s altres.

st ahurt, segóns f
a lo Cronista rey
os havien vençut l
rahins als cristi
desbandades, de
nterès d'alguns n
ser fàcil que en la

igual a éll, y finalment de la companyia gordadora de la senyera d'En Nunyo, la qui arribà a recular, exint-ne algunes veus qui cridaren: ¡Vergonya! Mas, com en aquella ocasió arribas ab la seua senyera En Jaume, no més de veure-l los maures, qui éren més de dos mil, prenguéren-se a correr, si bé no pogué lo Rey ab los seus encalçarlos per estar afadigats cavalls y genets d'haver tingut que pujar y baxar lo puix, per més que aytal dispersió equivalgué per la reexida a un triumfe o batalla.

La strenuitat del Rey segueix metent la alarma als cabdills; vehent que lo rey sarrahí està a la montanya, li vé en lo cor que més li valdria fer cap a la vila, ón aquest no podria arribar abans que los nostres; y portava ja En Jaume a bona fi la seua pensada, baxant rosts avall, con lo detura a mijan costa lo bisbe de Barcelona, per donar-li la fatal nova de que acabaven de morir heroycament en la brega los dos germans En Guillèm y En Ramon de Montcada, nova qui arrenca al moment abundoses llàgrimes al Rey. Séns dupte que aquella viva angoxa, y lo desig de venjar-los encendria encare més lo coratge del qui sol ansiava la ocasió de lluytar y d'escarmentar los seus enemichs. Encaminant-se pausadament a la serra de Portupí, descobrí lo *Conqueridor* davant los seus ulls la vila de Mallorca, que li paregué, diu, la més bella de quantes n'havia vistes. De passada mana lo Rey encendre diverses atxes y candeles, y se-n va allà ón estaven los cadavres dels Montcades, sóbre los que estigué plorant llarga estona.

Lo díe següent mudà-s lo campament a una altra banda, allogant-lo prop d'un réch, ab los catalans al un costat y los aragonesos al altre. Après d'haver donat sepultura als Montcades, va tractar-se dels mijans per protegir lo desembarcament dels buchs, ordenaren-se màquines de guerra, en la qual cosa distingiren-se los còmits y pilots de Marsélla, començà lo trabucament o mútua descàrrega de trabuquets y fonèvolts entre los nostres y los sarrahins, y arranats dos rantellets, l'un sóts la direcció d'En Jaçpert de Barberà, y y l'altre manat construir per lo comte d'Empuries, aconse-

. peu del fossat, ón lo
; emperò, ab tót y ac
pay de tres setmanes
s una vall entórn de
que ningú no podia e
l Rey.

van donar una altra
nar los de la ost. Ap
usos cént de cavall,
font de Mallorca,
nostres morissen de
s cavallers, manats p
is, ne maten cinch-cé
li tallen lo cap, que
qui-l fa colocar en l

renciment coincideix
e trahició propri de
eceptes de la llur rel
y aquella los seny
e la illa proporciona
dóna sal-conduyt, y
s degut que ans de
rca qui-s troben a la
lenorca romanen al
cia, tant que bentos
que les governen, des
ins En Berenguer D
abdós, diu lo Cronis
'afer.»

moment poden dir q
ie a Mallorca, puix c
efora, y entórn d'aqu
s, escarmentant are
les descripcions que
balls que feyen entón
ra que quiscuna d'él

ritable romanç: los minadors obren caves per que-s derroquen les tórres; coloquen-se estréps, llevats los quals, valént-se d'un gòmena vénen aquelles dalt-a-baix; céguen d'altres la vall per que puga avançar la cavalleria, y ho fan ab llenya y terra. Los sarrahins ténen la manya, per les mines que obren, de calar foch a la llenya, y al observar-ho lo Rey, reexint-li sortosament, fa engegar la ayga qui corria per aquells encontorns aviant-la a la vall. Troben-se dins una metéxa cava assetjadors y assetjats; ténen lloch singulars asentades ja entre particulars d'abdos bàndols, ja entre lo rey sarrahí y don Nunyo, comissionat per En Jaume, demanant-li en la darrerá que sia aquell bandejat a Berberia, a la qual cosa resoltament s'oposa lo Rey, ajudat ab la opinió unànim del seu consell. Perduda la esperança, encoratja lo wali mallorquí los séus, ponderant-los la esclavitut qui-ls espéra y lo perill que correran les llurs mullers y filles, puix deuen romandre en poder dels cristians com en ostatge per los marits, ab lo qual, inflamats los vassalls, aconseguex lo rey llur que *cada sarrahi valga per dós*, y tórnen tóts a la muralla ab cor de defensar-se.

Per més que en açò titubegen los consellers d'En Jaume, per creure que no éra fora-seny d'acceptar la proposició del wali, les circumstancies van presentant-se de llavors ençà més favorables; los sarrahins comencen a abandonar les caves, los nostres cobren alè, redobla-s la vigilancia esteríor, s'aferma lo plan d'atach, juramentant-se tot-hom per complir-lo; y clarejant, per fi, lo díe de Cap-d'any (1), que era

(1) Desclot diu *lo darrer díe del mes de Dehembre, la véspra de Ninou, que fa lo lémps bel e clar*, y la Crònica reyal diu *Cap-d'any*. Si tinguéssim seguretat de no haver trastornat ninguna mà la lletra del Desclot, admetríem, sens duptar la data generalment admesa del 31 de Desembre; emperò la paraula *Ninou* (contracció de *nit nova*) aplicada per molts a *Nit de Nadal*, la circumstancia de marcar que en aquella véspra la atmòsfera sol presentar-s bella y clara, y lo costum de començar alguns l'any nou per Nadal, nos inclinen a creure que en lloch del 31 de Desembre deuria ans bé comptar-se lo 25

N del T. La contracció de *Ninou* prové més naturalment d'*Anni novi*, estant axí de tót-en-tót d'acort les cròniques d'En Desclot y del rey En Jaume, n: quant *Ninou* és equivalent de *Cap d'any* y no de *nit nova* ni de Nadal.

per l'assalt, après d'ohi
s de Jesucrist, armats de
nts davant los cavallers, c
rà lo crit de «¡Avant, bar
nostre Senyor Déu!», crit
e li calgué repetir En Ja
nençaren a moure-s al p.
a obert lo portell d'entraç
crit de ¡Santa Maria!, en
n còs de cinch-cénts sar
n bell punt com s'atansa
éren pot-ser aquells perit
l'interior.

ote lo Rey que hi havia e
haguéren estats los prim
entrar tots d'un colp; em
r aconseguir aquella hon
Joan Martineç d'Eslava,
de Gurb, un cavaller qu
rran Péreç de Pina y alg
membraren. Presentà-s t
h Abohihe (2) davant los
bstant de la gran resiste
los demés ab lo crit de ¡
avant, firam a élls! acom
, en vista de què preng
naures, qui exiren per les
a la serra, dexant una
u, y desaparexent per fi l

observar que En Jaume nomena
fants, cò qui conferma la nost
ila a Catalunya.

téix que del *senior*, lo més ancià,
es lo *senyor*, *senhór*, *seigneur*
us o governador d'un territori
anyolitzar-se aqueixa paraula en le
ch, etc., y traduhint-la més lliurar
a dir *lo veyl* en català antich.)
la catalana *jayo* que apliquen en
nim d'ancià?

oriren en la entrada més de vint mil
 orta de la Almudayna hi havia més de
 los d'aquesta fortalesa reteren-se ab
 assen la vida; y que havent-se tantost
 de Tortosa qui sabien ón s'éra ama-
 i anà ab aquells, y en havent-lo tro-
 abía que allí li dexava dos cavallers
 ordar-lo y que no tingués pór de res,
 i la seua vida. Aprés d'açò, tornà lo
 llà ón los de dins féren-li a-mans en

penyora lo fill d'Abobihe, jóve a-les-hores de tretze anys (1);
 confià lo tresor del rey vençut a dos frares prehicadors y
 deyà la convinent garda en la fortalesa adquirida.

La manéra com se vegéren abdós reys. lo vencedor y lo
 vençut, ho recompta altrament lo cronista Muntaner, dihent
 que al carrer qui aprés se'n digué de Sant-Miquel éra molt
 viva la batalla, y que trobant-s'hi lo rey sarrahí anà-li al en-
 contre En Jaume, a força d'armes, y l'agafà per la barba, per
 complí axí lo jurament que fét havia, jurament que los uns
 historiadors suposen fét a Tarragona a la hora que s'acordà
 la conquesta, y d'altres en la propria illa, aprés de la batalla
 ón moriren los Mont-cades. Emperò semblant diferencia
 en no res altera la essencia del fét principal, que és lo
 triumfe (2).

Primer de tót, manifestà En Jaume que no hi hagué mo-
 tiu per que s'envejassen ells ab ells los vencedors, puix que
 per tot-hom hi havia roba rica y sobrera, de manéra que los
 seus domèstichs, embriagats ab tanta despulla com havien
 recollida, no-s recordaren més de tornar a sa presencia. Va
 començar-se llavors, a instancia d'alguns personatges, a fer

(1) Ab lo témps va convertir-se aquest minyó a la fè cristiana, rebent en lo
 baptisme lo nom de Jaume, y fent tantost assenyalats serveys al *Conqueridor*,
 per los quals aquest li donà, a 3 de les calendes de Juny del 1250, lo castèll y vila
 de Gotor, en lo règne d'Aragó

(2) Lo Zurita compongué fàcilment àquesta diferencia, sèns cremar-s'hi
 gayre les cèlles, puix féu pendre lo maure per la barba dins la casa ón l'anà veu-
 re En Jaume; y axò que, per justificar-ho, fa referencia als dos autors discor-
 dants.

STORIA DE CATALUNYA

que En Jaume no trobà
los maures de la montan
Carnestoltes fins a Pasca
litats dels compradors y
baix descontent, y li-n pr
a d'En Gil d'Alagó, y la
En Jaume en persóna se
ar-la, prometent que tót
dascú sa part.

Rey entretant algun con
plans, puix que En Nuny
ors a les parts de Berbe
uè moriren molts dels pri
alitat en especial al llin
Pére Cornell se vegé obl
ous que li donguéssen, pa
inquanta cavallers, com
ipaciencia del Rey, que
ida, tingué en cor de fer
i s'éren retréts a les m
de Bayalbahar, prenent

r-se lo Rey, ab son redub
primera provatura séns
ciutat. Mas reforçat tanto
ers (qui hi éren per per
dat, segóns apar), y ésse
los aragonesos, féu En
d'Artana, manant passar
bu lo resultat, après d'al
rs y pendre deu mil v

mera vegada que sona en la no
deduir que fins als témps d'En
enturers lo caràcter d'una milícia
ragó, y més semblant als soldats
sirvents o homens feudals, oblig
rganització per avant.

me lo domini de la illa, con après estiu, y fent ja catorze mesada de hivern tornar a Catalunya al consell general dels cavallers, que «gracies a Déu, no téem axí volèm tornar-nos-en astant, millor que no ací me l, podrèm tramete-us nous vindrèm-hi també en perses per cap de la illa, en re

Santa-Eugenia, prometen dirigís dret allà alguna arnuit al llur costat; anà emba Canet, qui-s trobava aferrad de Tarragona ensémps, en mitiva, y passats tres dies traça (1), entre Tarragona y amon de Plegamans, qui l y de Lleó, ab la filla del quume (2). Respongué aquest uésta de Mallorca que tot le la adquisició d'aquell rey passant lo die vinent de m gran honor. Après d'algu it-blanch, y passant per L

sa en aquest régne aquell h endavant referir los féts q

podia ésser lo de la Porraça, per no per a Tamarit, y ans d'arribar a la nçat de tota aquella costa, y encare q l'antigor tenia forma de porra, ans de bolas arena en la arrancada.

(2) Don Alfons IX de Lleó volia que li succehissen en lo reyal agudes del primer matrimoni, en perjuí de don Ferràn, qui éra fi / però atemptà de maridar la primogènita ab lo rey d'Aragó. Emp sdevinguda lo 24 de Setembre, esboyrà lo projecte, y la terra s'alça Ferràn, lo qui, si li hagués calgut disputar los seus drets ab lo nostr odia haver-li anat malament.

HISTORIA DE CA

esta temporada y no-
e Mallorques), y que
té noves a Barcelona
arellaments per passa-
més certes a Vich; pe-
mades per alguns n-
s séus, assenyalant-lo-
l, tenint-ho tot dispos-
ts, séns escoltar reflec-

Salou ab lo seu estol
: En Père de Portoga-
ls qui lo d'Aragó pro-
lo senyoríu de Mallor-
ar a la seua Reyal co-
armada de Salou y
algúns genovesos as-
rey de Túniç ni hi
ster, ab la qual nova

Mallorca (que axí lo
éns que aparega lo d-
y après de sojornar
consells per assenyala-
los Tunicenchs, espe-
ats tóts a escarmenta

put a-les-hores En Jau-
iç, treballà a la conqu-
raven los sarrahins, co-
uinze mil éren los r-
émbres, nins y demé-
ren sols tres mil, acat-
iral de Xivert, lo qui-
tita lluyta, puix que-s

(1) Fôu otorgat aquest conveni a Ll-
emperò gaudi en Père molts pochs anys de
tost, cedint-lo altre colp a En Jaume en lo
d'En Jaume I. *Arxiu de la Corona d'Arag*

actant lo mou de poder seguir allà los
omini d'En Jaume.

aveni, restaren sols a la montanya uns
no volguéren donar-se; y no valént la
insignificant partida continuas lo Rey
la seua presencia éra interessant en
a seguretat de que no hi aniria la ar-
ornà En Jaume a Barcelona, dexant a

Mallorca En Bernat de Santa Eugenia y en Pére Maça, se-
nyor de Sant-Garren, de la meynada del Rey, ab alguns
cavallers y escuders, que, en nómbre de dotze o quinze,
volguéren romandre en companyia del dit En Pére. Encal-
çaren aquests cabdills los maures de la montanya durant tot
l'hivern y fins al mes de Maig; emperò més que vèncer-los
aconseguien no més acorrallar-los y bloquejar-los, y sia per
çò com no convingués entrar en continues escaramuces o
per altres causes que ignoram, regoneguéren com a prefe-
rent suplicar lo Rey que tornas novament a la illa, per ha-
vèr-n'hi prou ab sa presencia per reduhir aquells entoçudits.

Anaren, donchs, sens comissionats a aytal obecte, y
accedint lo Rey a la súplica, féu armar tres galères entre
Barcelona y Tarragona, comparegué a Salou als quinze dies,
y tornà per tercera vegada a la illa, havent arribat a les ay-
gues de Portupí als tres dies, y entrant tot-seguit dins lo
port de Mallorca.

No fa esment lo Rey per peces menudes en sa Crònica
de çò que féu ab los entoçudits montanyenchs qui no-s vol-
guéren de primer donar, y sol incidentalment se declara
que-ls vencé, puix que parlant del conveni ab los sarrahins
de Menorca, diu que «quant als qui s'éren enfortits en les
montanyes de Mallorca y éren romasos després captius, per
fer-ne al nostre talent, los distribuïrem a quants los volgué-
ren, per que los poblassen per la terra com a esclaus».

Al arribar lo Rey per tercera vegada a Mallorca, alber-
at ja a la Almudayna, anaren a visitar-lo los Templers y
lospitalers de la illa, en la qual ocasió lo comanador dels
imers, nomenat En Ramon Serra, li consellà que, si volia

ISTORIA DE CATALU

nya, envias a Menc
è ell éra vingut de
hi embarcar los me
genia y En Assalit
lencial estesa en alg
nar la rendició als
ue ell s'atansaria a
enta milles lluny de
mptes del resultat

nbaxadors a Menor
'alcayt, almoxarif,
vant los quals fôu l
se un die per respo
nats ab diferents p
n entrar a la vila d
e Ciudadela).

Pedra encengué lo
als Menorquins, pe
stol; y axí l'endem
os embaxadors, par
del rey d'Aragó
collites, fent nore
que lo Rey los go
assalls seus, tot lo

e dies, en les meté
ures a veure lo R
los seus represent
a mans la corresp
gell, y acceptant-lo
r tant, lo consell de
galéres solament,
ie entrar en son do
gueren d'aquí-avan
s y pot-ser majors i

promesos per tribut, valènt la illa dues vegades i valia en témps dels sarrahins.

La conquesta de Iviça no fôu tan pacífica d'emperò de resultats igualment sortosos. Se verificà aprés d'ésser-se sots-mesa Menorca, y fôu per comte Guillèm de Montgrí, sagristà que fôu de Girona arquebisbe electe de Tarragona, lo qui desijava aquell fét d'armes per que tot-hom digués que un de Tarragona havia conquestat aquella illa, la qual sí, tindria en feu per lo Rey. Accedí aquest, y ab be, junet ab l'infant de Portugal y don Nunyo, començà aquella campanya. Desembarcà l'estol dels assetjats, y allogant lo campament, posaren setge a la ciutat, mant màquines y etgegant tréts de fonèvol contra de trabuquet contra lo castéll, aconseguint fer mullar el mur. Los de dins provaren de obrir algunes caves ren en brega, si bé lleugerament, ab los assetjats resolent-se aquests, s'apoderaren de la primera muralla de la plaça, y acovardits los sarrahins, capitulació, sèns que no tingué témps lo trabuquet gar més enllà de deu pèdres.

Menciona la *Crònica* que lo primer qui entrà al port de Lleyda nomenat En Joan Xicó, y sèns ficar-se en la ciutat se contenta dihent, per esplicar lo resultat d'aquesta conquesta de Iviça que, aprés d'aquesta «han-se encetes vegades contra aquella illa galéres de sarrahins per gracia de Déu, los ha calgut tornar-se-n tot major damnatge del que en élla causar poguéren.»

Lo sepulcre d'En Berenguer de Palou, bisbe de Barcelona y companyó d'armes d'En Jaume en la conquesta de Mallorca, qui és al altar de Sant Miquel de Barcelona, és una urna de pedra, part demunt ori-

ab una figura o estatua, llegint-se al «
cripció y panegirich:

*Anno Domini M. C. C. XL primo, Kalendis sept
Palatiolo s. sedis Barchinones*

*Laudibus immensus hic praesul Ba
Fulsit in hoc mundo, sic fulget ori
Mane duadenos hic omni pascit eg
Fecit et hanc aedem, dilavit et han
Primus hic in fine, Damiani seu C
Hanc Captivorum domum fecit qu
Saepius hic coetum duxit contra l
Unde de te commota fuit ac Hispa
Et nos grex ejus dum tanto patri
Qui nos dilexit et cum dulcedine
Daus lac non escam; jam plura r
Sic dispensavit quod ad huc reliq
Adsit ei Flamen, dic qui versus lu*

Voldriem haver proporcionat als
mostra dels cognoms catalans quí c
Repartiment, per donar una idea de
gueren en aquella famosa conquèsta
pahis; emperò la passam per alt pe
breabundantment favorable. Recom
aquell important llibre al qui tinga
lo, y llà hi trobarà consignats tots l
cràtics com plebeyans qui són ben
encare a Catalunya, comparescent-n
tant qui sia estrany al nostre partici
ció familiar catalana.

Aquest antecedent ofereix una
cia, a sabèr: que, si catalans éren lo
que fós aximetéix l'idoima català pe
troduhis, com axí consta després pe
sius, conservant aquella perféta igua
fins après del XV.^{en} segle, en què d
xich del matern per rahons que és f
devèm espondre al present.

Lo costum de Barcelona fón la p
polítich y administratiu per lo qual

regir aquelles illes, qui prenguéren nom de particular autonomia més endavant, y forman Estat, de la confederació catalano-aragonesa. separà tantost per tornar-s'hi a agregar més

Catalans, donques, són per sanch, per tum los mallorquins, y debades les contrar les voluntarietats de la ignorancia s'entoc re lo contrari, entant que en aquesta meté: sucitat lo llaç fraternal de Catalunya y Ma més ilustrats d'un y altre pahis (1).

La descripció de les conquêtes, altern general, ab los demés fets, encare que s'ens de cronològich que gordam, nos obligaria brerament la part eclesiàstica, tenint que responent al pahis antich y açò que alhora nous Estats que anaven adquirint-se: y de peticions y referencies que serien indispen fragment, havèm cregut més convinent re ció general eclesiàstica per la fi del reg conjunt o pintura complerta, de major i circumstancia, y, s'ens ningun òpte, més : per los llegidors.

(1) Així s'espréssa lo Croniste Muntaner, parlant de Mallorca: «Presa la dita ciutat e illa, li otorgà majors fra: ciutats sia al món: per què, huy és una de les nobles ci: jors riqueses, poblada tota de Cathalans, tots d'honre que-n són exits huy hereus qui són la pus convinent nodrida que de ciutat qui al mon sia.» Capítol VIII.

Advertiment als llegidors

Per error de compaginació les e: tán saltades: deu llegirse primer l: 20.

•

INDEX



Index

CAPITOL XVIII

ALFONS I DE LA CORONA D'ARAGÓ

(nomenat II per los historiadors del antich reyalme)

DES DEL ANY 1162 AL 1196.

Documents per la historia d'aquest regnat. Lo comte de Provenç s'encarrega del govern. Suposades corts de Osca. Mutació del nom d'Alfons, abans nomenat Ramon. Catalunya regoneix al successiu de Ramon Tudor y administració. Se mor lo tudor, y En Alfons governa i el sol y s'intitula marquès de Provença. Donació ilegal de Carcassona. Tractats ab Castella. Catalans a Murcia. Dilatacions del territori. Fugida del Bearn y Gascunya. Comptalla del Tomich. Rebelió dels mairats de Prades. Renuncia del nomenat príncep Robert de Tarragona. El fill Guillelm assassina al arquebisbe Cervelló. Secta de almogues. Irrupció aràbiga, burlada, contra Tarragona. Tributs del rey sarraí de Valencia. Mort de la reyna Petronella. Nova razzia en lo Camp de Tarragona. Casament d'En Alfons ab Na Sanxa de Castella. Confirmació d'antichs drets. Catalans a la conquesta de Cuenca y aventures que-n resultaren. Propòsits de conquesta de Mallorca. Limit de les conquestes en la Península. Escarment dels feudataris de Provença y Languedoc. Mort d'En Armengol, comte d'Urgell. Accions polítichs d'En Alfons: lligues, convenis y assentades. Feu de Lleida. Mort del arquebisbe B. Vilademuls. Batalla d'Alarcos, a Castella, rahó del seu aperduament. Fam y pesta. Se mor En Alfons a Perpinyà: son testament, los seus fills, y translació del seu cos a Poble d'obrenom de Cast. Per què los Comtes de Barcelona s'institulen reys d'Aragó..

PERE (LO CATOLICH)

PRIMER DE LA CORONA D'ARA

(II per los historiadors del antich'r

DES DEL ANY 1186 AL 1213

Menor edat del Rey sa impaciencia per regnar. Ajuda
lla, y entrevista a Harica. Questions del rey ab sa
aquesta de diverses poblacions catalanes. Bàndols en
gues a Urgell. Privilegis als pobles. Còrts a Cervera
tes, y d'un viatge a Roma. Mires poltiques sóbre lo
jorn de França. Amigança ab lo comte de Tolosa. C
en lo seu viatge y obsequis que li dispensen a Roma
coronació ab los peus. Origen del escut de les quatre
bilitat de poder complir lo promés a Roma. Casament
Maria de Mont-peller. Guerra ab lo comte de Forcal
monedatge. La Unió, no seguida a Catalunya. Im
ge. Cerimonia del coronament. Guerres y concordia
d'Espanya. La mor de donya Sanxa. Successió de
Urgell y pretensions del vescomte de Cabrera. En
tort, comte d'Urgell. Se divorcia de Na Maria, y
Successió lledesma impensada naximent del infant
lla de les Naves. Valiment del rey als seus feudatari
contra les pretensions de França. La heretgia albigen
Simó de Monfort, instrument de França: mòvil de
primers inquisidors, y legats pontificis. Situació amb
del Languedoc. Va En Monfort apoderant-se de ca
rey favoreix al comte de Tolosa. Grans indicis qui ju
d'aquest valiment. La mort del rey En Pére a Muret

†

is eclesiàstiques. Derogació voluntaria del assentiment reyal en la elecció dels prelats. Lo Papa suspèn temporalment la assignació de benifets pertanyents a la mensa del Metropolità. Lo bisbe d'Urgell, B. de Castelló, renuncia a sa dignitat, y recull-se en lo monestir d'Aspir. Heretges dits aragonesos y brabançons. Exemple de indisciplina en lo monestir de Sant-Benet de Bages. Reunió dels bisbes ab lo Rey per espulsar los heretges: los noms d'aquest. Fôrma de reconciliació de convertits a Girona. Orde de la SS. Trinitat, del Carme, de San Joan y de Sant-Jordi d'Alfama, a Catalunya. Construccions y reedificacions de temples. 129

CAPITOL XX

JAUME I (LO CONQUERIDOR)

DES DEL ANY 1213 AL 1231

Trista situació de Catalunya, y motius de venturosa esperança. Discordança sobre la data del naixement d'En Jaume, y càlculs sobre la seua edat. Pintura dels pretendents al tron. Bándols. Qui era lo senyor d'Albarratz. Traspunta lo partit nacional a despit del nobles avalotadors. Estudi comparatiu entre la noblesa catalana y la aragonesa. Iniciadors de la salvació d'En Jaume, y cooperació del Pontífex. Entréga del Rey al Mestre del Tèmple. Suposades córts a Lleyda. Apléch de catalans y aragonesos en aqueixa ciutat, per assegurar la fehelitat al Rey. Aquest y lo comte de Provença passen a Monçó. Los richs-homens d'Aragó. Regeneració del pahl. Lo rey surt de Monçó. Mèrit dels Templers a favor de la causa nacional. Qualitats físiques del Rey. Se n va a Çaragoça y després a Catalunya. Concessió del bovatge. Error sobre córts d'aquell tèmpe. Situació del patrimoni reyal. Escándels dels richs-homens a Albarratz. Pren lo Rey Na Lionor de Castélla per muller. Se corona al-metéix. Comença a escarmentar los feudals, acometent los llurs castells. Transacció ab En G. de Cabrera; savia reserva del Rey quant a la successió d'Urgell. Superbia del Montcada, senyor del Bearn. Primeres campanyes del Rey, y preludis del seu

gran caràcter. Infamies dels nobles, qui humilien lo R
Un colp lliure, se-n va a Tortosa. Primer projecte
los maures: trêves ab Seit-Abuzeit. Rauxes de vigoria
del Rey: nous triumphes sôbre la aristocracia rebetle.
gurat. Restabliment de Na Aurembiaix en los seus Es
Rey a Urgell y setge de Balaguer. Falsa conquesta de
servacions sôbre lo divorci del Rey. Preparatiu de
Mallorca y de Valencia. **La conquesta de Mallor**

Historia de Ca

Reserv





CÀPITOL XXI

Continuació del regnat d'En Jaume I

Dés del any 1231 al 1276

Influència d'En Jaume en los demés reyalmes d'Espanya: entrevistes y tractat ab lo rey de Navarra. Legitimació del infant En Alfons. Primera idea de la *Conquesta de Valencia*. Males intencions d'En Blasco d'Alagó al conquerir Morella. Lo Rey se fa sèues Morella y Arés. Setge de Burriana: assistencies guerreses y marítimes dels catalans. L'infant En Ferran y altres egoistes s'oposen al setge: gaba-la lo Rey, qui s'assenyala per les seues admirables sortides. Va lo Rey a Tortosa, ón experimenta nous desconorts. Adquisició de Peníscola y moltes altres fortaleses. Noves cavalcades, tot acostant-se a la capital. Projecte del casament del Rey ab Na Violant d'Ongria, y entrevista ab lo de Castélla. Rehemçós Esclaraments cronològichs. Enantaments en la conquesta, y cèlebre jurament del Rey, de que no tornaria enrere. Oferta de Çaen, rey de Valencia, a En Jaume. Alloguen-se los assetjanta a una milla de la ciutat cabdal. Són derrotats los tunicenchs qui venien en socors de Çaen, y desapareix la llur armada. Se presenten al setge diferents personatges y noves forces. Negociacions y tractes. Salconduyt als sarrahins qui ixen de la ciutat. Tractat ab Çaen. Discussió cronològica sòbre la veritable data de la conquesta. Repartiment y nova població. Influència catalana. Embaxada del Papa. Avalots en lo Mig-jörn de França, durant la conquesta de Valencia, y manya dels reys francesos per estendre los llurs dominis. Tornada d'En Jaume a Valencia. Ordinació sòbre usures de juheus a Girona. Esclaraments: provatura de repartiment de dominis, falsa agregació de Lleyda, còrts suposades; confusió d'En Alfons, fill, ab don Alfons de Castélla, fill polítich; pressumptes amors del Rey. Propòsit de la assentada d'En Jaume ab sant Lluís. Desavinences ab l'infant En Alfons. Relacions ab Castélla. Amors d'En Jaume: Na Tòda. Na Guillem de Cabrera, Na Teresa Gil de Vidaure, Na Berenguera Alfons. Confessions cèlebres, y venjança del Rey contra lo biabe de Girona. Diplomacia d'En Jaume respecte de Castélla. Noves questions ab En Cabrera, y domini de Lleyda y de Balaguer. En Alvar d'Urgell; los seus escándels. Pintura del Mig-jörn de França: tractat de Corbeil y causes qui-l motivaren. Bándols a Urgell: guerra entre En Alvar y lo Rey. Se mor lo primogènit En Alfons, y li succeheix lo seu germà En Pére: pren aquest per muller Na Constança, filla d'En Mamfret de Suavia. Planys del nou primogènit. Un emperador de Constantinoble a Lleyda. Còrts a Çaragoça y Barcelona.

TORNANT, çà com llà, enrere, après de la ressenya particular de la conquesta de Mallorca, per lligar los fets anteriors ab los intermijans, esdevinguts a la Península y no e aquella illa, durant les temporades ón En Jaume visità los

antichs Estats, y axí continuar ab maniments notables qui per avant an transportarèm a la època del primer per En Jaume, de Mallorca a Catalun

Un dels fets succehits en aquella cionen diversos historiadors, sèns du cia, y per reduhir-se tot lo demés a mûtua adopció d'En Jaume y lo rey que no interessa directament a la H mencionarèm, no obstant, per renovar la preponderança que, ja de lluny, dinastia barcelonina en la política ge care per ésser lo document en que l comprovant del orde cronològich que

Après d'havèr passat lo Rey de l ón sobrevingué un temporal qui féu havien conduhit, aferrades a la boca capella de Sant-Miquel (que havia fèl Aspàrrech), «de manéra, diu lo Rey, torçre-s dos homens dels sis qui hi nyor amostar-nos un nou e assenyal Jaume en aquella ciutat per algun tèt dret a Mont-blanch, encaminant-se d' abans per Lleyda.

Atesa la propinquitat del primer meravellar que ans o després (lo Zuri Rey a aqueix famós monestir, ab l'ol lar ab l'abat, puix que, junct aquest éren estats designats com a jutges e guda llavors per lo bisbe de Barcelor la diòcesi mallorquina, amparant-se e walí de Denia, del qual donarèm com tica. Passà lo Rey en lo monestir la f Sants, y en Aragó, segóns ja manifes vern.

En aquesta ocasió, dolent e impos de Navarra, per mor d'un cranch que

ant que li deyen *lo rechos*, soferia
i los seus castells y terres per don
yor de Viscaya, al qual movia lo
s propri. No sabènt còm venjar-se
a al rey d'Aragó, perferint-li de
ra lo de Castélla, y assegurant-li
ue Rey jamés la hagués fèta millor

ie a Tudela, y en les vistes li decla-
tenint d'altre més prop-parent que
del comte de Xampanya y de sa
at y desconexent als beniféts que
en cor d'afillar-lo, ab tal que En

l per part del navarrench, qui tenia
día molt bé ésser pare d'En Jaume,
y cinch, emperò no axí per part
cte éra polítich, essent lo resultat
tjós al aragonès, s'hi convingué,
e jamés En Sanxo no succehiria
reyalme sol, no tots los Estats),
y En Jaume y l'infant En Alfons
ira aquesta condició lo Rey en sa
a primera assentada, agombolant-
lloch més endavant, en la que pot
un conveni particular ón s'espres-
rò és lo cert que en lo primer y
-s retrau tan important circums-

h algunes errades, semblant docu-
ginal (1), y assegura ésser la data
in diumenge segon díe del mes de
itra Senyora Candelera, any de la
spressada axí aquesta data en l'ori-
és deducció del Annalista, si bé

que en resultat, y pot-ser per casualitat, v diu, per avenir-se lo mes de Febrer als dos carnació y Nativitat, y ésser veritablement correspon, rebutats los trenta-vuyt anys de l'únich compte, sóts lo qual va datat lo de carta Domingo segundo día de febrero en la María Candelera in era MCCLXVIII,» y no *lesima nona*, com (per errada involuntaria de dupte) estampa lo Zurita.

La temor, ponderada, de que aniria la ar Tuniç a Mallorca, féu anar de bell-nou lo R y creu, per rahó d'axò, lo Zurita que la sega lo navarrench no fôu fins a la tornada: empe que seria abans, o tal vegada no tingué lloc troba aquesta segona visita és d'un altre do posterior al conveni, consistent en la jura de richs-homens d'abdues les parts o reyalmes. tal document, si bé porta la data de quatre da del mes d'Abril, Era 1269, no espréssa a per axò necessaria la presencia del Rey, d'a gam o que la segona entrevista fôu abans Mallorca (ja que-l Rey diu que passà tot a gó), o que no tingué lloch sinó una sola assa de fét, dóna-ho a enténdre En Jaume en sa

Sía una la assentada o sien dues, cert é los contractants a donarse seguretats, y a fe panya per batre al de Castélla, al qual cuy Jaume, per çò que, «com sia que los castella gulloses, deya, e are stan envanit, nos pre la batalla: la acceptarèm; e, no podent-hi ha trast, vencerèm, ab la ajuda de Déu, car ten tra lo dret, e ells combatran injustament.» E les males manéres ab què va expressar-se lo nètich per mor del seu mal, o per altivesa en altres paraules, per informalitats de un ; verificà l'*afillament* mútuu, y con morí En S.

(1) *Arxiu de la Coròna d'Aragó*, pergami 420 d'Es

va heretar-lo son nebot Teobalt I, malgrat lo formal conveni y la jura. Convé annotar, per çò que puga convenir al nostre especial obgecte històrich, que axí en l'un com en l'altre dels dos instruments referits, sots-signen com a testimoni y jurants encare richs-homens aragonesos, no figurant-hi com a català sinó En Guillèm de Mont-cada, qui-s trobaria al lloch dels contractes pot-ser com a oficial de la casa del Rey.

Abans d'anars-en En Jaume per tercera vegada a Mallorca, recompten que legitimà de nou l'infant En Alfons, que-l nodria a Castélla la regna Na Lionor, mare séua, y l'instituí per lo seu hereu, ordenant que, après la mort, séua, l'obehissen com a senyor natural. Més que no legitimació especial, fôu aquest acte lo testament que anunciarem per més endavant al tractar de la conquêsta de Mallorques, y que faria sêns duple lo Rey per esquivar tot pretést de successió per part del navarrench, ja que ab En Sanxo s'éra compromès de lleuger a ésser mutuels hereus l'un del altre, tractat que per sí-metéix era romas null, per incompliment d'abduès les parts, y que no deu pendre-s com a violat per lo dit testament, segóns axí-ho veu M. Rousseau Saint-Hilaire, puix mal pot ésser violada una prometença fundada en un pacte qui no té compliment.

Per més qui hagué regoneximents a Aragó y a Navarra no arribaren a trametre-s los exèrcits, ni féu-se la guerra a Castélla. Per açò adoptaren-se mutuament abdós reys; y puix la guerra no-s verificà, per tal no valgué la adopció, y bé feya En Jaume en allunyar ab la nova legitimació o testament lo perill en què podien posar-lo les pretensions del navarrench, ensémps que-n assegurar al castellà que jamés no fóra successor aquell d'Aragó, tant més quant lo rebrot y l'únich successor d'En Jaume romanía a Castélla, ón podia gordar-lo més de çò que convenia, per mires polítiques, com féu-ho ab lo pare En Simon de Mont-fort. Aquesta és la rahó, y no altra, de la nova legitimació o testament, y tant es axí, que esquivant la tudoria dels richs-homens, posa En Jarne lo seu fill sòts la protecció d'Aspàrrrech, dels Mestres

del Tèmple y del Hospital, y del mong llèm de Cervera; ordena que sia nodrit e çó, y que si en algun témps presumís en ra per apoderarse del reyalme, no fóss homens d'Aragó y Catalunya y llurs nat vat que vingués axicom lo rey als seus v

L'orde de la successió l'assenyala lo tueix en lloch del infant, en cas de mor cosí En Ramon Berenguer, comte de fills, y en falta d'aquests, crida al oncle orde rigorós qui no s'aparta de la legitim sabèm descobrir ningun deliberat propò 6 de Març del 1232, com diu lo Zurita, s *anno Domini 1232, in castro et camera arc* (1231 del compte actual), axicom hav comprovar, convencent-nos d'ésser aqu tament d'En Jaume, y no document d'al

Podriem donar compte ací d'alguns porten la data del darrer any citat, les c ampliació d'altres anteriors; emperò ho eclesiàstica ab la que comunament tén ressenya general de costums, sobre-tot oferexen corresponents a aquest object

En lloch oportú manifestarem ja còment la idea de la conquèsta de Valer conveni fèt ab Zeyt-Abuzeyt torna En J Historia calla axò que poguéren posar i partidaris de la conquèsta en terra ferm y En Pére Ferràndec d'Açagra, ha c toriadors cenyir-se a la única obra qui ti la conquèsta, a la Crònica del metéix com aquest llibre oferesca alguna o aquest punt, d'ací que les relacions im des dels historiadors qui son vinguts igual defecte.

(1) *Arxiu de la Coròna d'Aragó*, pergami 453

(2) *Arxiu de la Coròna d'Aragó*, pergami 453

ests ab lo llibre originari és
 stres observacions, con no hi
 : emperó, ab tót y la obscur
 onjectura probable que fon
 primera noticia qui-s troba [só
 quèsta de Valencia, après d'efectuada la de Mallo
 la que resulta d'un diàlech que tingué a Alcanyic lo
 Nuch de Forcalquier y En Blasco d'Alagó, un die q
 ven conversant a un terrat, ón lo primer exalça a E
 la terra de Valencia, y lo según li-n dóna compte
viscut allà més de dos anys. En lo metéix diàlech y en
 drets s'hi diu que En Blasco éra estat *allà bandejat p*
 Aquest, seguidament d'axò, jatsía que tracte de inf
 presenta un plan de campanya, «que no fóra millo
 sentat l'haguessen los metéixs maures qui són en V
 según esclamació d'En Blasco y del Mestre qui l'
 nyava.

Séns passar allò de projectes y desigs, va lo
 d'allí a Terol per concórrer a una cacera del sengla
 encontorns d'Exea, poblet d'Albarrací, al qual de
 vía-l convidat lo senyor d'aquell lloch, En Pére F
 d'Açagra, çò és, lo companyó d'En Blasco, lo qui, a
 ensémps, tenía abans en cor que al tornar lo Rey
 çona que desistís de la conquèsta de Mallorca y em
 la de Valencia.

Semblaría fins ací com que aquesta no s'hagués
 çat formalment: no obstant, mentre que està lo Rey
 nyor d'Albarrací, arriba la nova «de que los peons
 e de la frontera havien-se apoderat d'Arés.» Qui ací
 aquells vencedors, y per compte de qui s'abocaven
 quèsta de llochs fronterers no-s declara. Com a
 venturós és considerada aytan inesperada adquisici
 coratjat lo Rey, tramet per que hi vagen uns cavall
 rol, donant-los orde de que-l vinguen a trobar a A
 va avançant camí, per no perdre la ocasió, fins a
 prop de la serra que hi hà més enllà de Villarroya, en
 : riba la nova de que En Blasco d'Alagó s-és apo

Morella, Dupte lo Rey sóbre lo punt vers ón de ment dirigir-se, y entre los qui-l volten En Ferrót y ésser vassall del d'Alagó, li consella de desrès y que se-n vaja a Morella qui és més import valdria que estigués en podèr de maures que no En Blasco, car més avinentment la haurieu a mà que En Père Ferràndec d'Açagra, l'antich com Blasco, ab los demés cavallers són de parèr que començament a la expedició contra Arés, y que a via de Morella, per gonyar d'aytal manéra abduc en una sola cavalcada, parèr que no segueix En cò que després veurèm, per tal que tira *a-lól-córre* lla, no aturant fins a allorgar-se a un puget, des nomenat lo Puig del Rey, en lo qual indret espe que havia fetes venir.

Lo qui rumiu sóbre la esposició de fets que fer, veurà que dos anys abans, precisament la 1 Jaume insistí d'anar a Mallorca, menypresant d'En Blasco d'Alagó y d'En Ferràndec d'Açagra lién la conquèsta de Valencia, en la propria ocasió mà lo'conveni ab lo rey desbostat Abuzeyt, de me havèr ecziliat lo primer dels richs-homens ci tent-lo, com si no-res, en terra de morisma y sòts lo domini del rey usurpador, de Çaen, lo qu vors amich d'En Jaume, y sí enemich y rival de zeyt, d'aquell ab l'ajuda del qual havien d'em aragonesos la conquèsta de Valencia contra Çaen.

Si allà estigué ecziliat En Blasco, y allà féu nyal de que entretant no-s compliren los plans d' l'Açagra, y si la causa del eczili fôu lo destorb ven a En Jaume ab los dits plans, ¿per què fôu 1 Blasco y l'altre no? Emperò encare no és açò c vellar: una de les primeres persones qui torna Jaume de la conquèsta de Valencia és precisam home abans bandejat, que, no sabènt-se còm, se r lo Rey; y essent axí que, encare acceptant y t pensada, no té témps de fer los preparatius n

hora més impensada se troba ab que los homens de Terol han conquerit un poble, y con cuyda anar-hi li ixen ab la nova de que En Blasco té gayre-bé vençuda Morella.

De manéra que los vassalls bandejats per volèr apropiarse conquèstes que solament tocaven al Rey, ab los seus amichs, la hora que aquest se resol a emprendre-les, y entant que s'aparella, aquells enemichs reconciliats, o uns altres qui seguexen les seues idees, se propassen a fer les conquèstes per compte llur, sèns ni tan solament fer-ne sabedor lo llur sobirà.

Palesa és la desconfiança que aquest amostra al encaminar-se vers Morella, y si param compte de que llavors van en sa companyia lo metéix Açagra y Zeyt-Abuzeit, quasi vindrèm a deduhir que, al ecziliar lo Rey a En Blasco, seria, pot-ser, per ésser l'únich qui no volia desistir de fer la conquèsta per son compte, que triumfant lo Rey ab la conquèsta de Mallorques, al volèr tantost realitzar la de Valencia, çò és, al posar per obra lo tractat ab Abuzeyt, y al reconciliar-se ab los abans dissidents per la empresa que volguèren precipitar, ferit per ventura en lo més viu de sa burlada ambició, En Blasco intentaria passar avant ab los seus per podèr disputar tantost al Rey lo domini de çò que anas adquirint com a conquèsta particular, que estimaria sèmpre més l'ambiciós rich-hom que no la conquèsta nacional.

Si donam crèdit al Zurita, havèm de admetre que lo Rey rumiava veritablement lo plan de la reconquèsta, puix que fins retrau la cessió del bovatge fèta per los catalans a aytal obecte; y en lo transcurs o avançament de la conquèsta observarem que van ab l'estol del Rey axí catalans com aragonesos, provant-nos açò que lo plan d'En Jaume no éra exclusiu com lo dels richs-homens, y sí nacional, per volèr que hi prenguèssen part los súbdits de tots los Estats, conforme succehí a Mallorca. Y axí no és de meravellar que, davant les explicacions d'En Blasco d'Alagó y del Mestre del Tèmple, los sobreprengué ell ab un plan de campanya tan ben c'ispost, plan que podia haver fèt obrir l'ull al d'Alagó per

veure que la cosa éra formal, que de Valencia com los havia donat a çament, y que, per tant, éra ocasió d'amagat a la conquêsta d'algun no fóra més que un dels molts i nacional.

Darrere aquestes aclaracions, p punt la conquêsta de Valencia, si fer-ne una ressenya especial, com tant per ésser aquesta empresa ma ter particular, com per considerar de la mira nacional qui (ja de llun y reys per examplar los llurs do nant-se per les fronteres vehines fi assenyalant los tractats ab altres menys que esdevinguéren durant féts que no convé post-posar y har colocació, ab los altres aveniment xen lo conjunt de la dita empresa, pre més fàcil y contínua relació ab d'una apartada illa.

Serà lo nostre sistéma, no obst seguit al tractar d'altres grans suc ponen precisament a la Historia c criure-ls, tant per ésser procehents teriors y nacionals, com per interv lans, o havèr tingut lo llur nax Encare que bréus, sèns omissions a a guía los llibres abans assenyalat los féts, sèmpre que-ns será poss demés indicis eczistents en los nos

Cessant, donchs, dés d'are en l test de la Crònica reyal y lo de le tornarèm al encontre d'En Jaume, Puig del Rey, esperant les forces resoldre la qüestió sóbre si li corre lo títol de conqueridor de Morella.

tigué allí En Jaume ab los séus, tot aguantant una t nevada, fins a hora de vésperes; mas tot just havia exi (çò que dóna entenent de que la comitiva esperà m die), con oviraren En Blasco ab los seus escuders guien rost avall, séns dupte per anar a pendre posse la vila.

Lo cap de la avançada que per allà dexà lo Rey, mat de la idea qui-ls conduhí ab tanta cuyta a aquel deturà En Blasco, obligant-lo, malgrat de sa resiste veure lo rey ans d'entrar a Morella. Començà entre a En Blasco la gréu questió de si devía lo derrer o n als desigs del sobirà, per tant com li havia otorgat i criptura ón constava que devía ésser séu tot quant c rís dels maures, emperò tras la promesa de recompen nidores, y convenint-se finalment en que tindria lo en feu, prestà per açò En Blasco homenatge de l mans a En Jaume, qui aquell metéix die prengué po de la vila.

Partí lo Rey envers Arés, y ab tót que ningú no s hi va passar, per lo resultat se comprèn que los co dors la cedirien al Rey, o acabaria aquest de donar rrer colp de mà per adquirir aquell altre punt, puix limita a dir En Jaume en sa *Crònica* que «prenguer sesió del dit lloch, donant als peons qui se-n éren aq aytals recompenses, que romaséren molt pagats de N

D'Arés, recompta lo Zurita que anà lo Rey a Ter primeria del mes de Novémbre, ón Zeyt-Abuzeyt, qu bà ab lo Rey en lo fét de Morella, féu de nou hom d'ésser fehel valedor y amich contra tots los seus adv en la conquésta del reyalme de Valencia, y que-l seg ajudaria en élla ab sa persóna y vassalls: d'allà final fa passar a les fronteres de Castélla, a Calatayú, dihe abans estigué a Tudela y a Tahust, fent una crida i per que als primers dies de Maig se trobassen a Ter volía fer entrada contra maures.

En aquest entremig, dés la presa d'Arés fins a em nt y formal la conquésta, coloca En Jaume en

nica la única assentada que menciona a mas, ans de passar a Tudela consigna gona, lo qual prova que anava resseg pot-ser ab l'intent d'escalfar per la nov gué distraure-l un poch la proposició d més que-s refà tantost en estant a Tah darem que, puix lo rey de Navarra fey les coses interesseres a abdós, més nostre de maures y que-ns apoderem de l cosa féu la crida a Terol.

Era, donchs, la presa de Burriana l Jaume, y per moltes dificultats que li o portaria-la indefectiblement a cap lo c Mallorca. Hi anà En Jaume, componer cent-vint cavallers y les milicies de Te d'Exèrica, la qual prada començaren a mètre que per altra banda anaren-se i del Tèmple y del Hospital, y los com Mont-albà, fins arribar a mijà lleuga de ren dos dies, y van córrer la vall de S llar-los lo camí una gran morisma, y si que ab algunes companyies de gent de ajuda, fent la vía de Tórres-Tórres, ó assabèr per mijà dels adalils als Mest d'ells, aplegaren-se lo día vinent, y d'aytal endret a posar setge a Burriana mijan Maig.

Portava En Jaume ab la ost fonèvo bèlichs dels acostumats en aquells tém accedí al plàn de construir un castèll a resultats, en la conducció del qual van per los tréts de les algarades dels m Rey personalment per aconseguir l'ob seus propis capitans, qui en res no l'a

Per més que la idea de la conquest regut de bell principi més aragonesa q en aquest punt és de veure ja la gran l

part de Catalunya, puix que noresmenys dels richs-homens aragonesos, y dels concells (çò és, ab les seues milicies o estols) de Daroca y de Terol, als qui s'hi aplega més endavant lo de Calatayú, y, après d'entrada la plaça, lo de Çaragoça, figuren igualment en lo Reyal exèrcit En Berenguer d'Erill bisbe de Lleyda, En Pére bisbe de Tortosa, En Guillèm de Cervéra, senyor de Juneda, En Guillèm de Cardona, En Guillèm de Mont-cada y los concells de Lleyda y Tortosa. Encare més: los esforços que allà fés En Jaume podien ésser inútils, primerament per çò que, allargant-se lo setge, mancaria l'estol precisament de queviures, y tindria que retraures, essent açò en gran menys-preu per lo conqueridor de Mallorca, qui tants d'obstacles sabé vèncer en mig de la mar; y després, que, posat cas de comparèxer alguna embarcació ab vitualles, corria perill d'ésser presa de les naus del rey de Valencia. Donchs bé: afrontant aquest perill y facilitant als assétjants la manéra de sostenir-se, que éra la cosa més important, en mig del destrèt d'haver-se inutilizat lo castéll, y al témps que-s resolien, com a recurs estrém, a batre ab fonèvols y a obrir caves, se presenten a la platja dues galéres ab queviures de Tarragona y Tortosa.

Eren propries aquestes embarcacions de dos homens singulars ja coneguts en les proheses anteriors, a la empresa de Mallorques, a sabèr, d'En Bernat de Santa-Eugenia y d'En Pére Martell, lo primer «hom prou honrat e de gran anomenada» y lo segón «prohom de ciutat», com los nomena lo Rey, afegint que, per açò, caldria mirar per la llur honra fós com fós. Favorien aquests dos amichs d'En Jaume per la reexida d'una empresa nacional; mas, per molt que sien lo patriotisme y la amistat, just és que tinga seguretats lo qui presta son cabal, per que no-l perda confiat en aquelles dues virtuts. Com-se-vulla que lo plan de la conquèsta se precipità y éra gran la carestia de diner en aquelles ocasions, sospitaren, segóns apar, alguna inseguretat en la justa compensació que aquella favor merexia; emperò exint-ne fiadors los Mestres del Témple y del Hospital, comptant pagar-ho lo Rey d'allò que primer anassen conquerint dels maures,

se forní lo campament de manera convinent. Exemple, per l'esquer del llógre, féren cales costes vehines altres barques ab vitualles d'aquella hora, no-res los mancà als rics, y prosseguir ab fermesa la començada obra.

Ab tót, ja fós per covardia, per inconsciencia, o per intenció, l'oncle En Ferran ab altres rics, que no volien ren a cansar-se del setge y «gordant-se, manifestar lo llur intent, dels bisbes y rics de Catalunya,» anaren a trobar lo Rey, y guesseu seues errades, féren-li avinent que de tót lo setge, pretestant que les osts del conestable no podien dur a terme, car tenien demunt lo témps de la setmana per a recollir les messes, noresménys de que, per una resolució, lo rey de Valencia, Çaen, donà als rics-homens una gran quantitat, susa de quant hom hagués despès.

Si fós cert aquest supòsit, acreditaria que els especuladors estimaven més la moneda que la llibertat, «que no s'agordar a la nostra honra», com diu lo Rey.

Lo gran cor del jóve heroych sentí-s l'ofensa al ohir les proposicions d'aquells vilans, y aquell meteix va animar-le ab nova empenya a la seua sana rahó y fermesa a la seua avarícia. En Jaume rotundament a tot quant li semblava, nant-los que jamés li tornassen ab semblança, després ab lo Justicia d'Aragó y son germà y cavallers, explicant-los, ab llàgrimes al cor y deshonra en què los altres volien esvalcar, aquests dós en què «falsa y mala gent» volien oferiren-li acompanyar-lo ab cent cavallers. Lo Rey los bisbes y rics-homens de Catalunya, lo Guillèm d'Entença, parent seu en qui volien aprovaren aquests la continuació del setge, lo Guillèm s'encarregà de la vall, fent faer mantellets per activar lo setge, novitat

o cas als descontent

i d'és d'aquella hora
 en persóna, umpler
 à ón són descrites;
 que fa En Jaume, le
 y franquesa que pre
 . que exalça com a
 mas ferit d'una sa
 t de destrét, lo Re
 l ferit, posa-li esto
 b un pedaç de ca
 s'alloga interiname
 ió és aquesta, per
 nrosa que no la qu
 o pinzell que li hav
 éta al pobre per la
 és enlayrada encari
 u que «malgrat aç
 is a donar-li ajuda

r algun assalt, ava
 fins a derrocar lo
 s, los qui trametere
 ssat lo qual se rei
 mas En Jaume, ot
 i quinze, ni vuyt, r
 os exir dins de qua
 anà set mil trenta-c

y dexant allí la co
 al estiu, partí En J
 ciutat y En Guillèr
 quests dos fehels a
 ces dels coratjós R
 ó, un consell pareg
 i y los séus; «en gi

aquells homens qui s'estimaven los més saviers, e qui-ns fahien provar major consol, fór nos desconortaren:» consellaren-li que ja per ésser impossible poder-la sostenir sens plahers.

La resposta d'En Jaume fôu que res no l'atarien, com no fós sinó per sostenir çò que Déu y, semblant a una cosa providencial, la hora lo sémpré sortós vencedor rebé noticies per asseguraven noves adquisicions, y, en consens, n'hi havia per tots-témps assegurada la possessió de

Estant-se lo Rey a Terol, essent-hi anat a arribà un missatger d'En Ximèn d'Urrea, e gaudadors de la frontera, dihent de part de Penyíscola que si hi anava lo Rey se li retruendre temps En Jaume, prescindint de guies conèxer ja les tasqueres, y solament acompanyat de vassallers y algun oficials y escuders, travesa arribar a un punt proper d'aquella població. Colrat batallador passar la nit en una mala badia vinent, y ab la exida del sol li arriba la complint los sarrahins la prometença, y as cambi En Jaume, per via d'escriptura, tot quant se li demanava per semblant adquisició.

La de Penyíscola fôu exemple abundant per a En Jaume havia fét donació de Xiver Témple, y de Cervera al del Hospital, per se l'atarien conquerir los dits llochs. A élls van pre Maestres, recordant l'exemple de Penyíscola se los habitants, retéren los respectius castells.

No trigà a sotsmetre-s Pòlpis a En Jaume tra tan confiat des d'aquella hora, que encalcava en companyia d'En Ferràndec d'Aça anaren-se-li retent Castelló de Burriana, Borja, d'Avinromà, Alcalaten y Villafamés. La n'territori adquirit augmentà la importancia de fôu d'aquí-avant un veritable céntré de opera

Resolgué En Jaume fer una cavalcada per la ri Xúcar, que li donà bon resultat en quant a provisió no pogué fer sinó sexanta presoners, per estar, di commoguda tota aquella terra; y durant la expedici la comitiva tranquilament per alguns pobles, aturats alguns quatre dies. De tornada a Burriana, féu una cavalcada En Pére Cornell envers Onda, Nules, Uti menara, qui donaren també llur fruyt, si bé apar gosà entrar gayre endins en terra sarrahinesca. A que, a cap de poch, perferiren sotsmetre-s los d'Alma ab tót que, al anarhi los nostres, féren-los trahició lo hins, aquells los gonyaren per mà y fôu la població minada.

En acabat d'aturar lo Rey dos mesos a Burriana, se-n anà a Aragó y Catalunya, y que tornant-hi l'ègüent, deliberaren altres cavalcades vers Algecira (l'Alçira) y Cullera. Enfront d'aquest darrer poble sofí dificultat de que los ginys no podien maniobrar per m distància, puix que no hi havia per llà les pedres r rries per etgegar-los, ni pica-pedrers qui les treba Passà, donchs, la comitiva reyal davant Cilla, y s gréu a En Jaume d'haver de recular ab afront, li ac nova pensada que podia ésser de gran utilitat si arri posar-se per obra: tal fôu l'anar a assetjar la tórre d' cada, qui éra de les més riques en los encontorns de cia. Fôu aprovat, encare que ab alguna contradicció, gecte; En Jaume metéix anà cercar reforços a Burri ja de tornada, verificà-s lo setge. Tan gran fôu lo des que produhiren en los qui éren dins lo fort dós etg dels nostres ginys, que-ls calgué retre-s a cap de dies, empestiferats de la fetor que expedien los c allà apilotats. Rica fôu la presa en aquell lloch, puix tre captius, diners y joyes, conféssa lo Rey que gony menys cent mil besants. Derrocada aquella tórre, pas la de Museros y la dominaren també, sotsmetent-se bitants.

A-les-hores de la presa d'Almaçora, o sia en lo

que-s dugué a cap, aferma lo Zurita tractes per lo matrimoni del Rey at Andreu II, rey d'Ongria, y de sa mu d'En Père Altisodorench, emperador sabèm còm encerta la conjuntura l' tent de bona fè la nova, per més que nos per sabèr justament la època en aveniments que anam referint.

Hi hà en los nostres arxius la c Yolanda o Violant fèta per lo bis esglesies (Quinqueclesiensis) y un coi nat, datata a Barcelona, als 10 de le 1233, que resulta, per rahó del díe, é Nativitat, y per tant la metéxa data verificats alhora a Valencia (1). Tam enles seues immediacions suposalodi entre lo nostre Rey y lo de Castélla: diferencies ab la reyna Na Liqnor, a vila y castéll d'Hariça; e igualment peller, que creu lo Zurita que fón pe de sa mare, la reyna Blanca, lo rey casà ab la filla d'En Ramon Berengr cosí d'En Jaume: emperò es d'advert mencionat en la *Crònica* o memories

Lo Zurita errà la data darrerame: lo 20 de Febrer del any de la Nativ la citada escriptura; axí és que déxa plicar lo casament d'En Jaume ab N nos per la donació *propter* nupcies (2 de verificar-se a Barcelona als 4 dels 1235 (1234 de Nativitat). Dés del comprèn entre aquestes dues dates, prosseguir los fèts de la conquèsta, tинуats en sa *Crònica*.

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergami

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergami

A. DE BOFARULL

A Museros, succehí un cas qui a
anava allà En Jaume, puix que
Aguiló, qui estava prèa Valenc
ardia, volent reembre lo nebot, d
permuta li cedissen los presoners
gada per lo Rey, se verificà la
ta captius mauritans per un cavall

eros a Tórres-Tórres, ans d'arriba
o Rey que va vendre los cent
, y que-n tragué disset-mil besant
lo que-n podia havèr trèt gorda
me prengué per pagar los seus
nt-se tot dret a Çaragoça.

veritablement una llacuna, car sen
ue lo seu estol féu a Tórres-Tórres
agó, lo primer fét d'armes que ell
d'Enesa, y lo plan de realitzar-lo
iberat a Aragó, après d'haver pas
. Que estigué en aquests indrets
n duptar-ne, puix que-s referexen
tures, la data de les quals corres
èm reduit y comensaments del se
l'aquests reyalmes.

a entre lo Rey y lo comte En
a ésser séu lo comtat de Cerdanya
en diversos comtats, y aximetéix
de la Provença, concordia que-s
y certa quantitat al pretendent y de
vehins al Rosselló, per consider
róna, a causa de tenir fills En Nun
ò és, del 1234 de la Nativitat; y
ab En Ponç de Cabrera, qui pret
la mort sens fills de Na Auremb
cedí En Ponç al Rey la part que
donant-li en feu En Jaume, Agr

Linyola, Menarguens, Albesa y Albelda, ab altres

castells, de qual època ençà prengueren l'u tractant lo títol de Comte d'Urgell, se verificà góns lo Zurita, a la primeria del any 1236, e puix que si per primeria s'entén los primers hagué prou d'aquesta circumstancia per creu çava un nou any (2), y per tant d'un nòmbre terrior, fàcil haguéra estat que la suposada p any 1236 no fós més que los tres darrers mes Incarnació 1235, ço és, Janer, Febrer y Març.

Axí deu ésser, car lo metéix Zurita, qui p los fets per orde cronològich, darrere los dós a posterior (y precisament après d'havèr esta rinyena, que és ún, segóns ell espressa en sa lo pensament de conquerir Enesa), primer, lo fèt per En Père de Portugal a la reyna Violá tença d'acudir-la ab los drets que tenia a Mal la confirmació d'unes donacions que havia fé Zeyt-Abuceyt (2), escriptures qui porten res per llur orde, aquella la data del 20 de Maig

(1) En la taula antiga d'*Alienacions del Royal Patrimòni* d'Aragó s'hi troba extractada aquesta escriptura, la di 12 de les calendes de Febrer del 1235. Ja compendrà lo llegir brinament és de poch, y, per tant, posterior al fundat càlcul fèt.

(2) Zeit Aby Zeyt ben Yusuf lo nomena Romey, afegit cristià fôu lo de Vicente Belviso, lo qual copià del Beuter que ho fundava. Lo Zurita li dóna solament lo nom de Vicencio, com no seguia la conversació dels cristians, y semblava, en lo segula sa secta, vivint molt profanament y ab diverses dones, que sôbre axó feu lo bisbe don Sanxo Ahones, prengué per n posada de Çaragoça, dita Na Domenja Lòpez, ab qui tingué gué dona Alda Fernàndez, qui après se maridà ab En Blasco Ximèn Pereç de Tarazona, qui fôu senyor d'Arenós, y succe que fóren del Rey pare seu, y heretaren-los després los d'Ara

Aprés d'aytals noves, una sola cosa nos acut preguntar. Éra lledesma del seu-pare y de Na Domenja, per què-s di Belviso, Abuceyt ni Lopez?

Hi hà una bòtlla d'Urbà IV, donada a Civita-vecchi d'Abril, tercer any del seu pontificat, per la qual lo Papa protecció a *Vicentio olim regi de Valencia*, convertit al cristian *Corón*a d'Aragó, bòtlla 4 d'Urbà IV.

rol, y la darrera la de la fi del propi mes y en lloch, y com lo dit any, segons compte de Incarna que li correspon, per seguir-se en totes les escri començà fins passats los tres mesos que abans cita que tingam per cert lo nostre càlcul, acceptant aq com a anteriors, emperò no ab la data suposada y de que presentarem.

Tornant are a la conquèsta y podent calcular ment que al deliberar-se a Aragó lo projecte d'anar seria sòbre allà la primavera del dit any 1236 (123 tivitiat), seguirem de nou la relació del meteix Col ab les observacions convinents.

Primer de tot cuydà En Jaume escollir l'home valua que necessitava per confiar-li la guarda y de lloch en acabat de conquerir-lo, y fou lo seu parent Guillelm d'Entença lo qui accedí a les propos Rey. Si bé aquest no refereix si partiren tantost, é re que axí fôu, per una expressió que amolla, d acordà ab En Bernat que, per la primavera, *tornar son estol*, de què se-n deduheix que romangué e frontera lo cabdill escollit, y lo Rey, axicom feya ment, aniria y tornaria d'una a la altra.

Aprés d'aquest fets, refereix lo Rey que estan a la primeria de la coresma (época posterior a la da citada), tingué noves de que lo castèll del Puig Maria éra estat derrocat; y confiant reedificar-lo, truir formes de tapies, que se-n portà d'amagat, una part de la ost lo díe de Pasca florida o en los contorns. Arribat a Tórres-Tórres, manà talar lo tantost passà al Puig, ón s'hi aplegaren després lo de Çaragoça, Daroca y Terol, qui tot-seguít com edificar y reconstruir.

Entretant feyen-se correríes, y En Bernat Guil plia lo seu comès, encare que ab alguna carestia d res, que ell-metèix y lo Rey remeyaren tantost fac per diferents y enginyoses entremeses. Per ayta gi é que tornar En Jaume a Tortosa y al camp de

na; al anar a llevar la seua ténda, recomp que manà de no traure-la, per observar c una oroneta, fins que l'ocellet hegués de petitets.

En aquest viatge de tornada, trob Lleyda, té noticia de que En Bernat Guil bons perills, havia gonyat una gran bata tre Toyos y Valencia. Lo Rey que, aga jors forniments, y comprant a bon preu valls, surt novament, traversant perilloso Puig ón li dónen la nova de que al díe v talla Çaen, rey de Valencia, a En Bernat vençuts de primer moment, combinant al tirada estratègica; emperò encare que lo sà y saul, a Oropesa, no fòu tan sortós la tera, puix que en aquell lloch En Jaume de que En Bernat éra estat mort. Gran s experimentà lo Rey, emperò lluny d'es més interès que may en portar a fí la se anà al encontre dels soldats qui gordave tant-se-n en sa companyia lo jóve fill d'En En Guillèm d'Entença, comptant llavors ja ab la idea (després atemplada) de posar son pare, per acreditar axí lo bón recort xia, y significar ab axò la no cessació de però, ja sia que no fós axò lo més encertament regoneguessen los amichs del Rey conservar aquella frontera y lo setge de preses molt aventurades, manifestaren-l ductes, axicom altres vegades, que no c la dita volença; en vista de lo qual, ten tan bell punt com se llanyaria d'aquell rien los séus, gità mà a la resolució més royca que podria pendre un altre conque dir, per donar a entendre millor que ten dre allà y no parar fins a havèr conquer

me, féu-se venir la seua muller y la seua filla (1), qui Tortosa, per que fóssen llà ón ell se trobava, y al témps, a la esglesia ón tenia congregats los seus féu vots a Déu y a sa Mare de que no passaria 'lo riu de Tortosa fins que Valencia hagués cayguda dèr séu.

Providencial aparexía la resolució del coratjós y no trigà gayre lo metéix rey Çaen (2) a trametre mis En Jaume que li donaria quants castells se trobaven Guardama a Tortosa y de Tortosa a Terol, que li farcar un alcàcer en la Çaydia, y encare li donaria quise y per tots témps deu mil besants de rénda en la c Valencia, méntre que-l dexas en pau. Fàcilment ha acceptat la proposició los metéixs palahins del Rey; mirant éll la conquesta com a cosa d'honor, més en que may, parà esment en que «tenint la lloca, vindrera los pollets», espatxà sèns resposta lo missatger d re valencià, y s'aparellà a noves proheses.

Darrera la proposició de Çaen, n'arribà una altra menara, los habitants de la qual se perferiren de doncerts pactes, com axí ho féren; y al exemple séu restambé consecutivament Uxó, Nules, Castre y Alfònc manéra que ab la adquisició d'aquestes noves possessions anava essent lo Puig lo nou centre d'operacions, axic a-les-hores ho éra estat Burriana.

En aquesta ocasió torna a parlar lo Rey d'una que celebrà al Puig, y d'una Pasca, com a terme d'uporada que passà ab la Reyna a Almenara; y puix a dues èpoques del any han d'ésser diverses de les qcionà anteriorment, d'aquí que un deduhesca lo témpcorregut dés la primera vegada de mencionar-les y fi

(1) Probablement seria Na Violant (casada després ab Alfons lo aquella sahó d'uns tres anys d'edat, puix que és la filla que los cronol senyalen com a primera.

(2) Lo rey Çaen, que Desclot li diu Jahent, va nomenat en la capitulació de Valencia, *Çayen regi nelo regis Lupi et filio de Model* mena-l Abu Giomail ben Zeyan.

al qual poden atribuir-se aquests darrers féra y Bulla agregaren-se tantost al nòmbre en sòts lo domini d'En Jaume.

Ab semblants avantatges no s'havía de la principal obra: manifestà lo Rey decidíu emprendre lo setge de Valencia; ordenà lo agregaren-se tantost noves forces qui arribaren a Catalunya, y movent-se lo camp, seguint Grau, passà per aquell indret lo Guadalavivar-se a una milla de la ciutat. D'allà estan gayre fins a tindre regonegut lo pahis, los vents anaren apoderar-se de Ruçafa, a uns lles de la ciutat, ón li calgué anar a socórrer per havèr comparegut allà gran nòmbre de gent que haguéren acabat ab aquells fólls assedegats, los qui no hi havia altra autoritat que la llei.

Recompta lo Rey que en aquella ocasió arribà al camp los richs-homens d'Aragó, l'arquebisbe de Narbona, nomenat Pére Arcebisbe, y dótze-cénts homens de peu, y d'infanteria, essent les de Barcelona les qui pretenien entrar a la ciutat. Reforçat més y més lo setge, se discutí la millor manera de l'atacar, allogant-se entretant en un punt convenient y dos fonèvolos que lo Rey havia manat fer, alhora que fôu donat orde aximetéix a tres ginys y màquines.

En aquest entremig fóren tramesos los Ferràndez d'Açagra y En Ximèn d'Urrea, Cilla, y après de combatre-la per espay de va a ells sotsmetre-s. Treballava ja hom de per derrocar una barbacana, con se presentaren galères y sis çabres del rey de Tuniç, a cor de socórrer los assetjats; mas entre lo llevant del Rey y la covardia dels tunicenchs, los africans s'esboyrà com a fum. Encenguer un nòmbre de focs, repetirent-los en les se

maures valencians, y En Jaume, per burlar-se dels uns y dels altres, manà encendre també grans fogueres al campament, avisant alhora tota la costa fins a Tortosa y Tarragona, per que estiguessen previnguts y s'armassen tres galères que hi havia entre abdues ciutats.

Après d'èsser romasa la armada enemiga dos dies a la vista de Valencia, prengué la ruta de Penyíscola, ón cuydaren los tunicenchs atacar lo castéll: mas los qui ho provaren fóren desbaratats per En Ferran Ahones, qui-l gordava, y los séus; y com anas a-les-hores acostant-se la caravana de Tortosa, composta de vint y una veles, resgordada encare per set llenys armats y les tres galères abans referides, no atrevint-se a esperar-la la armada tunicenca, se-n anà tantost y no tornà a comparèxer en aquexes aygues. Lo gran reforç de queviures mudà de tót-en-tót l'aspecte del campament, en lo qual, constant l'estol de mil cavallers y sexanta mil infants, hi havia forniment de sobres per tot-hom, comprant-se y venent-se allà de tót, tal com en una ciutat, y fins trobant-s'hi tota sort de drogues per sans y malalts, les quals hi havien portades uns especiers de Lleyda y de Montpeller.

Les descàrregues de les màquines anaven produhint ja llur efecte, y per més que los maures feyen algunes acomeses, veyen-se burlats alguns colps, tant que en ún s'apoderaren los nostres de la porta de Xarea, y entrant-se-n'hi cent cavallers armats arribaren a ociure quinze sarrahins qui defensaven lo pas. En una de les dites acomeses li calgué anar En Jaume a socórrer los soldats del arquebisbe de Narbona, axicom havia abans socorregut los almogavars a Ruçafa, y al tornar fou ferit en lo cap d'una sageta, la qual va arrencar-se lo Rey ab les seues propres mans, fent esforços de serenitat per no desanimar los séus. Embestiren alguns la tórre qui està a la part de la Boatella, al carrer de Sant-Vicents; y no volent donar-se los qui la gornien, calaren-hi foch los nostres y moriren cremats los de dins, apoderant-se En Jaume de la fortalesa, cosa qui produí gran espant entre los assetjats.

Dés d'aquella hora començà lo Rey cions ab particulars de la ciutat, e d'aquesta y lo descoratjament de Çi quinze dies abans de la vétlla de Sant-me un missatge del rey moresch valer trametre-li salconduyt per un sarrahí nomenat Alí-Albata, qui passaria a tra Jaume a la proposició; presentà-s lo s. dordre-s del sétge, per al qual no hi Çaen; respongué en açò lo nostre Rey passades del valencià: darrere lo mis hi anà tantost l'arraix Abulhamalech, e més poderosos de tot lo reyalme y en dit rey major confiança; y après de llar ses visites, algunes de les quals fóre Reyna, per tractar del retiment, que iri En Jaume dins aquells cinch dies, fón retrià la ciutat y que los sarrahins y sa patge que poguéssen traure, serien gui fer-los ningun mal tracte.

Passats tres dies, van enarborar (se nyera del Rey alt d'una tórre, qui apr plers; passà En Jaume a la rambla que yaí y la tórre, y anant tan prést a cerca duhir-los defora uns camps qui-s trobe vila, per privar que ningú no-ls mal atemptà algú qui volgué llevar l'equip robar algunes sarrahines y nins: y en habitants, qui passaven de cinquanta i tres dins la població, y prenguéren-ne més prompte possible lo repartiment d

Lo tractat en Çaen sóts-signat revel per la qual donaren lo salconduyt o puix que, malgrat de no havèr-hi ningú indich assenyalar-se aquest lloch com és de observar que en Jaume promet espay de set anys, durant los quals nin

fét als maures qui habiten a Denia y Cullera, y en cambi Çaen promet sotsmetre y tornar a En Jaume tots los castells y viles qui-s troben part deçà (diu lo valencià) del riu Xúcar, exceptuant-ne y reservant-se per ell los dos referits castells, a saber, Denia y Cullera (1).

N'hi hauria prou ab aquest document per deduhir la veritable data en què En Jaume conquerí la ciutat de Valencia, *data in Roçafa in olsidione Valentie IV calendas Octobris era Mccclxxi sexta*: emperò són tantes les males interpretacions que se-n han fètes, tantes les fantasies dels escriptors al explicar-la, y tantes, per fi, les errades que tractant d'aquella s'han comeses, que, com a punt molt interessant, val la pena de resoldre los duptes ab tot l'aplóm necessari.

Diu lo Rey en sa *Crònica* que fôu la vétlla de Sant-Miquel del any mil dos-cénts trenta-nou: Marsili, qui no féu sinó glosar aquella, y que ninguna autoritat no té com a cronologista, repetí al peu de la lletra çò que un hom llegia en lo manuscrit de la *Crònica* reyal; Desclot, quasi contemporani al fét, assenta l'any 1238, y en algunes copies lo 1237; y lo Muntaner, també quasi contemporani, diu 1238. Ab semblant divergencia sobressurt naturalment un dilema la solució del qual tampoch no satisfà: o alguns dels dits autors s'erren, o resulta la divergencia del mou de comptar los anys. Emperò ¿quí és lo qui s'erra? Repugna, al primer colp d'ull, assenyalar com a errada la *Crònica* reyal, per ésser la font més genuina; mas no tenint a la vista l'original qui pogué exir de les mans del Rey, les demés copies, com a treball mecànich d'un escriptent, poden estar equivocades lo metéix que los escrits de qualsevol dels altres autors.

Axí és, a parèr nostre, per no concordar çò que la *Crònica* diu ab allò que espresen documents originals conservats en los arxius, segóns aviat provarèm. Los demés autors qui citen l'any 38 y no 39 no poden comptar per Nativitat, per no ésser lo costum en lo témps que ells escrivguéren, y menys lo qui marca lo 37, per la matéxa rahó de correspondre al dit

1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergami 734 d'En Jaume I.

compte y no sobre los escriptors antichs fer a que generalment desconexien.

Si haguéssiem d'amparar-nos solament e histories, seria difícil resoldre la qüestió, pu de qüin anterior o antich prenguénen la no s'ens veure los originals dels antichs, no p de la llur autenticitat. Axí, reduhint-nos al bre aquells exclusivament devém fer lo cà de quant hagen dit fins are en los témps actuals. Sabut es que, per reduhir la Era n' baxar trenta-vuyt anys: mas baldament l no-ns hagen precisat ben bé la diferencia qü la reducció entre anys de Incarnació y Nativitativament (y açò vé provat per infinitat de d agombolats los dos comptes de era y any comptant-se ací en aquelles conturies més Incarnació, sóbre aquests feyen lo càlcul pe la Era, que consistia en afegir als dits anys vuyt. Sóns aquest principi, induptable, tenim Era setanta-sis del tractat significa l'any 1238. Com aquest darrer compte éra lo familiar y dels escriptors antichs y gayre-bé contemporanis al s y Desclot, no hi hà que preguntar, per tant enten consignar con diuen que tingué lloch lo 1238, puix que de segur comptén per Incarnació. La notícia està conforme ab l'any resultant

Aquesta conformitat respecte del any 1238 y 1239, com erradament consigna una sola obra (y al) roman encare més justificada no més e inventaris del Arxiu de la Corón a Aragó. Van datats los documents immediats al fét d los següents cronològicament al qui comprèn el s. XIII. Tant los úns com los altres, durant porten la data del 1238, y com a mostra entre los tractats podém citar-ne dos qui reforçaran d'opinió, a sabèr, un conveni entre En Jaume, Rey d'Aragó y lo bisbe R. la data del qual est

aquests termens: *Datum apud Valentiam quinto kalendas Decembris anno Domini 1238*, y una definició de comptes ab lo bisbe de Barcelona, al peu del qual s'hi llig *Actum 7^o Idus aprilis anno Domini 1239* (1).

En abdós documents En Jaume s'intitula ja rey i senyalencia: en lo primer, qui és del 1238, signa com a tal ciutat, y lo segon—que ún pos ací tota la atenció—p data del any 1239 per ésser lo més d'Abril, com a po al Setembre del 1238 en que tingué compliment la con corresponent ja a un altre any, o més bé un dels prim sos del nou any de Incarnació qui comença per lo 1 següent al anterior de igual compte que per lo Mai metéix acabà. Ab aytals antecedents no manca sinó a conseqüència natural: essent l'any 1238 lo veritable y cat, y no podent correspondre en aquells centuria s compte de la Incarnació, resulta per rahó del mes ónificà lo fét que, per reduhir-lo al compte de Nativitat rebaxar irremisiblement los nou mesos com està ad axí lo Setembre del 1238 de les cròniques y del trac Çaen vé a ésser lo Setembre del 1237 de la Nativitat més que vélles autoritats diguen lo contrari, y per m los valencians celebren lo centenari en los anys que fi per trenta-nou.

Un autor modern, Conde, parlant del tractat ab aléga un càlcul que podria ésser contrari al nostre, cehir d'un document aràbech, per çò com refereix q retuda Valencia al rey Gacum (Jacobum) lo díe de çaf 636, lo qual compte aràbich correspon, diu, al dimec de Setembre, diada de Sant-Miquel del 1238; emper aquella equivalencia no la prèn de ningun document crit arabià, no té gens de força, posat que en lloch c un índici antich comprovant, no és més que la redu compte de la ègira, d'una data cristiana, que no cu traductor orientalista d'esclarir.

Arribats al punt cabdal de la empresa, çò és, com

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergami 740 y 755 d'En Jaume
Tom. VIII

primer objecte, qui no éra altre que la d'una gran partida del régne de València, la qual volgué intervenir Catalunya aja havèm de parar dés d'ara en la resseny cuñdaries per explicar lo compliment d puix fóra separar-nos massa del plan q per ésser ja d'aquí-avant los fets de València de sa particular historia, com a nou esta continuació de la de Catalunya.

En interès del llegidor dirèm tan : que en acabat d'establir-se los nostres estatuts, da ab lo llur esforç, rebéren lo degut gual, sa, donant-los propietats y concedint-lo nous pobladors, segóns consta tot document recòndit en los nostres arxius, ói gran nòmbre de cognoms catalans. El creure al Béuter, cronista valencià, calc preferencia a la població catalana, puix compta que, ab la fi de verificar-se casar de Lleyda y los seus encontorns, tres-centes zélles, coranta d'Alcarras, cinquanta d'Alles Borges, coranta d'Ull-de-molins, trenta y viut y sis de Prades.

Ab un centre tan important, les espuguéren ésser dirigides per avant ab bon sotsmetre lo reyalme: y per més que l valcades infructuoses, puix Murcia ten domini dels alarbs, no trigaren a retre-s lлена, Saix, Capdets, Bugarra, Biar, Xà lo romanent del reyalme dés lo Xúcar a uns llochs més que los altres, segóns la defensa més o menys vigorosa dels qui havien retinguts.

Dirèm ací, respècte al caràcter general nou reyalme après d'agregat a la Corona Aragonesa, lo metéix que ja en part de Mallorca: Valencia, encare que Estat i

Catalunya lo principal gèrmen de sa nova autonomia, y axí hi estigué lligada ab íntim llaç fraternal, fins que los cambis polítichs y la unió de les corones castellana y aragonesa vinguéren a destruir l'antich federalisme de la nostra patria, ab la fi de isolar axí quiscuna provincia o antich Estat, per anar-lo ab lo témps subjugant a man salva, sóts un podèr absolut. La Valencia que alguns creuen dir bé nomenant-la pel Cid, és ab més honor y gloria la Valencia d'En Jaume, qui va introduhir-hi tot lo sistème d'administració de Catalunya, los seus pesos, les seues mesvres; y de Catalunya és y serà tots-temps lo llenguatge que llà hom parla, per més que fatals vicisituts hagen introduhit algunes divergencies en lo mou de parlar d'abdós territoris, de manéra que en costums, en idioma y per la sanch són o fóren los Valencians Catalans, tot aximeteix que-n deuen ésser considerats los Mallorquins.

Estant lo Rey al setge de Valencia, recompten alguns historiadors que rebé embaxada del papa Gregori IX, de les ciutats de Italia, per que hi anas ab l'objécte de pendre a son càrrech la defensa la la Església contra los Gibelino o partidaris del emperador Frederich, al qui havien escomunicat per considerar-lo com a heretge: a la qual cosa accedí de prompte En Jaume sots-signant un tractat qui porta la data del 13 de Juny de 1238: y citam aqnest com a nou comprovant de la data de la conquesta, puix que-s verifica durant lo setge, y no és del any 1239, alhora que hom cita també una felicitació (l'original del qual no havèm pogut veure) del metéix Pontífech per lo triunfe aconseguít a Mallorca y Valencia, y aquest document posterior porta la data del 8 de Janer de 1239. Crehèm que aquesta data és reducció féta per algun historiador sóbre los anys de pontificat, y pot-ser sèns atèndre les diferencies antigues de compte.

Cenyint-nos are al objécte del primer document o sia la defensa dels gibelins. estan d'acort tots los historiadors en que no tingué efecte, sèns donar-nos la rahó per què fracassà: emperò al nostre entendre, sèns apregonar gayre la diplomacia d'aquell temps, quasi que-ns aventurariem a dir

que tal vegada En Jaume temé ab aquella defermetre los drets del seu cosí En Ramón Berenguer Provença, drets que podien passar algun die a Aragó, com donarèm a conèxer ben prompte, si allò una altra causa secreta que ignorèm, puix molt abans de la conquèsta de Valencia, fôu ana Jaume per mals tractes al prelat de Çaragoça. I tes causes y altres que s'aniran afegint contridupte a que los prop-següents successors d'En Jaume primer gibelins que no güelfs.

Un dels actes més notables que dugué a con nostre Rey après de la conquèsta de Valencia fô del prestigi que havien exercit sèmpre los Comtes los Estats del Mig-jörn de la França. No culpam En Jaume per havèr preferit la adquisició d'una corona al compliment d'un antich devèr, per havèr a la conquèsta de Valencia abans de cimentar lo poder tava del seu pare en lo sol que aquest regà ab la pròpia sanch. Aquella empresa, com havèm acreditat mijà polítich per acabar d'un colp ab les ambicions richs-homens. Sens la sublimitat de les conquèstes Mallorca y Valencia, lo rey d'Aragó no haguéra estat la humillada y constant víctima de la ambició feta sèmpre de traydors, y esposat continuament com a rey als majors afronts: sèns l'avantatge ab aquelles glorioses empreses, lo fill d'En Jaume perdé lluny de cimentar lo poder que exerciren los seus predecessors en lo Mig-jörn de França, calia-li veure's envoltat de vexes y humiliants complicacions, puix que si traydors panyaven, traydors y d'antigues males costumes trobar entre los senyors d'aquelles comarques, com los d'ací en informalitats e inconseqüències.

Lo qui en aquelles centuries sabia arrencar de grans illes y reyalmes, podria tantost, per més que tassen los barons del Languedoc, apaybegar y destruir Estats oltra-pirenenchs qui cuydaven escapar-se d'Aragó. Lo nómbre, la valua y lo poder dels s

d'aquell territori no-res haguéren estols belicorosos y vencedors d'En a apatía de què los trobadors acusa- alans y aragonesos (1) haguéra des- om la bandera de les quatre barres r les terres dels antichs amichs del enasqués l'esperit nacional, la ben- y la malvolença per la opressora s que fós aquesta la rahonada espe- de Mallorca y Valencia, ningú no , conquèstes, sèns culpa del qui les judicar indirectament lo ja indicat de Barcelona y Mont-peller devien oris, y no per culpa tampoch, fins a itants.

e concentrava totes les seues forces els sarrahins, entant que per dur a npreses valia-s de tots los recursos -se y venent fins les seues propres ardent imaginació del gran *Conque-* ls en la obtenció de sa inspirada hs albigenchs se tramaven encon- ació entre los metéixs senyors qui iada, e induhía la ambició a incon- sperades, y promovien-se qüestions devall havien de produbir l'esperit

catalan escamus,
que sollats havèr,
retz tro guerra vos escus
i que-us soll'onratz tener?
guetz e de ren no-l venjatz.
rt, si dorm a vostre latz?
ell que ben so recort
ls blasmar vostre comport.
-us fassatz plus iratz
s, mas tant voill que sapchatz
el rei, et en sa mort
ai encor vostre tort.

(*Bertran de Born*)

de rebel·lió contra lo podèr senyorial de l'aristocràcia y tot açò mogut y empès per un nou senyor qui a poch-a-poch anaua sotscavant los drets de la política manyosa de la casa de França. En França, enlloc de s'èrra proposat estèndre la política de la casa de França, s'èrra proposat estèndre la política de la casa de França. En França, enlloc de s'èrra proposat estèndre la política de la casa de França, s'èrra proposat estèndre la política de la casa de França.

Es tàctica dels usurpadors de totes les terres lo domini de les quals col·laboren entre llurs habitants, atrahent-se l'afecte de la població y vencent tantost los llurs rivals per subgecció general de tots. Y aquesta presentava llavors lo pahis de què parlava de rivalitats y odis entre los qui combatien, y en cambi una altra escena de rivalitats entre los qui ningun motiu tenien per manifestar-se.

Lo papa Gregori IX y l'emperador Enric IV declarats: aquell ningun dret tenien que tractar, llevat del que li cedís lo que li prenia en çò del seu, volgués favorir al dret de la obligació feudal y sens perjudici segon podia ab rahó intitular-se senyor de Provença, per rahó d'antichs regnes. En Provença éren romasos los vincles qui de dret o de costuma la antigor la casa de Tolosa ab la de França. En Provença via d'ésser la memoria del rey En Pére dels tolosenchs, y la sanch del qual éra en les venes del comte de Provença; y en França al fill d'aquella víctima, al rey En Jaume, retat que li corresponia de Mont-peller y altres diferents feus com a successor dels més antichs Comtes de Barcelona.

Donchs bé, malgrat aquestes conexions, ací com se transformà la situació de Provença, des de la infantesa d'En Jaume, la senyoria de Provença lo designà per ésser un dels reis de França.

estat, de què abans parlarem, fermat a París, davant lo portal de Nostra-Dona en lo 12 per lo comte En Ramon de Tolosa, en virtut d'aquest que casaria sa filla ab un germanç, obligava al Comte a cedir a aquesta t dels seus Estats, ab tót que morís la fey francès menys de successió, y a la Estats seients a la esquerra del Rosa (1).

El comte tolosench cedí a la esglesia Romana, i fets, lo marquesat de Provença, sèns auerador Frederich, senyor del pahis, cessió

que renuncià en 1234 lo papa Gregori IX, per estar convençut de que no li tocava aytal domini. En Ramon Berenguer de Provença havia fets una cessió consemblant respecte de la vila d'Arlés, per la qual cosa tirà-s demunt seu la ira del Emperador. Lo meteix Ramon de Tolosa acceptà la donació dels comtats de Forcalquier y Sisteron fets per l'Emperador, lo qui-ls arrabacà al comte de Provença. Los pobles vassalls del Tolosench començaren a rebetlar-se contra lo seu senyor per sa humiliació a la casa de França, los del comte de Provença per lo llur esperit gibelí contrari a les manifestacions exteriors d'aquell, y en tal situació, declarats en guerra ab dós comtes, entant que lo de Provença assetjava Marsella, lo Tolosench accorria en defensa dels assetjats, solament per gonyar-se la benvolença dels marsellesos, los que li cediren per durant sa vida la possessió de la part basca o vescomtat de la vila que en la antigor havia pertanyut al Provençal.

Lo rey d'Aragó, ocupat en les seues conquèstes, més profitoses que no aquelles exorques lluytes, no podia acórrer a les clamors del seu cosí En Ramon Berenguer de Provença, y una vegada que féu una irrupció passatgera per recobrar Milà,—que lo tractat de París, ab menys-preu dels drets d'En Jaume, havia consignat al comte de Tolosa,—per més que s'apoderà de la població, tan bell punt com ha-

(1) Veja-s *Histoire du Languedoc*, vol. III, prova nòmbre 184.

HISTORIA DE CATAL

rat les espatlles ab lo seu estol,
a del Tolosench. Y finalment, a
lo senyoriu de Mont-peller hav
de Magalona feya-s séua aquell
ensable, donant peu a que lo ve
ats de beniféts havia procurats
ab rahó obert enemich del prel
in tractat també fermat a Milà,
h lo metéix senyoriu del qual
onès (1).

efecte de la mala disposició ge
lo pahís de Languedoc, sia lo
gues ciutats rebetlant-se contr
se als altres, sia, per fí, y és lo
tendencias del bisbe de Magalo
la casa Reyat de França, és lo
peller s'alçaren dos partits polít
lèr, tant que l'ún s'aparellava p
om a castich o escarment, les ca
aquests los qui seguïen la veu d
arnador, representant legítim de
lla vila, del rey En Jaume, per
rra havien d'ésser precisament
l lledesme.

lloch algun no-s troba que los
n fóssen defensors del bisbe o d
gués espulsar d'allà lo domini
o té res d'estrany, per ésser cos
ilegalment y ab manya van g
lur ambició, menys de presenta
es dels camins qui aparen més
simular millor lo llur treball d
ent, servint d'estrument lo poble

Veja-s per als justificatius de tots aquestes
ourtoulon, *Jacme I le Conquerant*, ón s'
ies, que ací callam per a major brevitat.

y embesteix contra un de blanch no més que per prenar-ne un altre de blanch, al qui endreça una mà ocu segurs tréts.

Ab tót que la procehencia del odi contra l'Arbratiga ben definida, nosaltres la congecturam, y suposem originada d'una de les causes a que la atribuim, fins a dir que los alts enemichs del senyor llede Mont-peller no dexaren de obrar ab manya a la ho per cercar cabdills qui dirigissen los baixs servidors rigiren, com si res no fós, a la municipalitat, als cònsols devent ésser, segons les *Costumes*, consellers del bat dién obligar-lo a les majors arbitrietats, ja que baciú d'aquells no-res podia fer lo representant ni encare imposar certs tributs, per ésser la pte de peatge. Volgué la sort que lo representant fós honrat e inflexible de caràcter, y no poder o los seus consellers municipals, d'aquí nasqué la lluyta que lo Rey apaybegà anant-se'n a peller.

Lo qui duptas de que los de la banda contraria a me fóren los propis cònsols, no li cal sinó observar diu la Crònica reyal, per més que allà s'hi nomenen s a particulars los cabdills dels descontents, En Pére En Guerau de la Barca, En Berenguer de Regual En Ramon Baseda. Si no hagués estat En Bonifac *en cap* o primer, ningun dret no haguéra tingut, al en Jaume a Mont-peller, per llunyar del seu costat un de homens qui l'acompanyaven y ocupar lo seu lloch qui rresponia segóns dret o costum: y de no ésser axí, a castigats los culpables, y triumfant lo bàndol del poch diria lo Rey que féu «nomenar tantost cònsols llers y batlle, e d'aquests han continuat après els les gents de Mont-peller, en lloch dels que abans r ven.»

Resta encare més comprovada aquesta opinió en l passatges subsegüents, puix al anar lo méteix Bonifa de son bàndol despres a visitar lo Rey, posant-se aq

y prenent la paraula, com a més principal, per donar a entendre a En Jaume que no éren los seus enemichs y que l'Arbran no feya sinó enganyar-lo, li digué: «Senyor, los cònsols y una part del concell de Mont-peller estam ací per dir-vos, etc.»

Les paraules del Rey, sus-are citades, fan sospitar que no sèmpre obrarien ab justicia en la elecció dels magistrats municipals, per çò com se déxa veure que lo resultat de la elecció municipal no ho éra de la voluntat general del poble, sinó d'una fracció predominant tant en la úna com en la altra època, com no sia, al exemple d'aquests tèmps, que la voluntat o representació general estiga expressada uns colps per la terror qui va de baix a dalt y altres per la qui va de dalt a baix.

Prescindint nosaltres de les mires secretes que portassen los qui éren llavors cònsols de Mont-peller, y que, a primer colp, aparen no ésser altres que les d'esquivar lo jou senyorial del fill d'En Père *lo Catòlich*, consta que tantost fôu allotjat lo Rey a la vila, rebé comissions del un y del altre bàndol, les quals indistinctament s'esforçaren en fer veure a En Jaume que-l regonexien com a únich senyor y que los contraris respectius éren los únichs qui li volien mal, sèns que-n tinguessen valiment ni podèr algun. Per més que lo concell semblas ostentar la representació del poble fôia aquesta tan sencera con Arbran, ab més rahó o conduhint millor l'afer que no los altres, sabé menifestar que lo veritable poble no éren los elegits sinó los electors, trameté a felicitar lo Rey les *escales* o ordens en què la població estava distribuïda per la elecció dels càrrechs municipals, çò és, en còs y per tórns los diferents oficis, terraplenayres, gerrers, assahonadors y al-mazemers de sal (de la *Saumeria*), los qui, ab manifestacions populars, y a la llum d'atxes, passaren a justificar lo llur sots-mès afecte al únich y lledesme senyor. Encare més: en exint de missa lo Rey encontras ab una multitut, composta de cinch mil homens pertanyents als estaments qui abans éren anats a oferir-se-li y a altres diverses qui fins a-les-hores no s'éren aplegats, y al veure-l començaren a cridar dihent cue

qualsevol tort que hom li hagués fét a Mont-peller llavors l'adreças, y que esbrinas ben clar lo qui l'hagués ocasionat: a la qual cosa respongué lo Rey, ab mostres d'agrahiment, que ja podien récollir-se, puix que d'allí avant havien de veure complit *lo dret que a ells tocava e lo seu*.

No consta quina sort de requestes se féssen, si tan solament que trameté lo Rey missatge a En Pére Bonifaci y demés del seu bàndol per que compareguéssen en la seua presència l'endemà de matí: emperò com haguéssen esment de quant avalotat estava lo poble contra élls, desmantellaren les cases llurs y fugiren, passat lo qual, per obrar ab tota justícia, fóren de nou requerits per que-s prenen dintre un mes; y no havent-ho fét, fóren segres; los llurs béns y heretats, y ab lo propri enginy que ien aparellat per derrocarse, cases dels seguidors d'Arbrán, manà En Jaume derrocarles tres o quatre d'aquelles dels principals capdavanter contraris, «dexant en peus, diu la Crònica reyal, les dels demés inculpats per que los enderrochs no enlletgissen la vila.

Restablert lo prestigi del nostre Rey en aquella apartada comarca, que abans pogué semblar abandonada per la major atenció que demanaven les conquêtes de Mallorques y Valencia, y dextat un bon exemple per los vassalls qui atemptassen de rebetlar-se y per aquells senyors qui usurpar cobejassen, tractà de tornar-se-n En Jaume a la prossecució na de aquelles conquêtes, que anava completant-direcció d'alguns encarregats qui allà romanien. Iperò, recompta lo reyal Cronista, que anaren a Mont-peller los comtes de Tolosa (1) y de Pro-

(1) M. Tourtoulon fa observar que lo comte de Tolosa cuydava usurpar al Rey d'Aragó la vila de Mont-peller, aferrat a una cessió que li-n féu lo bisbe de Magalona, y que temerós d'encéndre, séns duple, la ira del seu poderós adversari, va presentar-se llavors com regonexent lo domini del qui éra son senyor supréu; y que aquexes lleugeresses de part del bisbe costaren li cares al bon prelat, puix que-s vegé privat d'allí-avant de concórrer a la elecció dels còsols y de la prerrogativa de rebre son jurament, segóus consta d'una orde qui porta la data del 17 d'Octubre de 1239 (per supost, compte de Incarnació)

vença y molts altres personatges acollí honradament.

Al parlar de semblants fets, tinguéren lloch, *un any après de* nam aquesta important apuntació, hescà la data de aytals fets en vi aquell triumfe, com per donar corral que esdevingué en la metéx. Jaume, a sabèr, que «per aquell entre mig-día y nona, s'escaygué què tinguéssen memoria lo qui e que la lluna arribà a cobrir tot le steles.»

Passat axò, féu lo Rey arm qui éra de més de vuytanta rema continuà d'allí estant lo seu viatge lencia, per prosseguir la conqués desbaratar l'ambiciós Guillèm A Rey, cuydà ab alguns almogava per compte propri, sèns miramer tractats vigents, y perjudicant lo als cristians. Si aquest pseudo-Ci tantost, éra descendent o del'lin. leys qui dominaren a Tarragona Comtes, no té res de particular q biciós, als seus avis, traydors de

Com alguns autors, prenent p rita qui coloca sòts un metéix an riors y posteriors, hagen vist la ció féta per En Jaume a Girona 1240, sóbre usures dels juheus, h de Coblliure a Girona per tindre tantost tornà a embarcarse cap man açò provat, y aquell docume expedir-lo alguna de les vegades Catalunya, tant més quant, ber posterior al viatge de Mont-pelle

es que anam fent. Lo Marc y altres autors creuen per l'ordenar corts ab tal motiu: s'absolutament, crehèm que sols de sa cort o dels seus: ch del document no-s`revela ssamblea dels catalans, y constitució, confórme a la gía legislativa de la nostra patria, mereix solament ó.

la Crònica reyal, durant la prossecució de la Valencia, dés de la sortida d'En Jaume de M es questions ab l'infant En Alfons de Castéll hi fa referencia a tres distincts y consecutius ments, oferexen un conjunct aprohismat de los quals vénen mencionats dos viatges de es èpoques, a Catalunya y Aragó. No sabèm ció de la estada reyal en aquests Estats en abdues ni ab respécte al régne o al comtat; emperò és mol y admissible que en lo transcurs de la dita temps guéssen lloch alguns féts de quèns parlen lo Zurita autors.

Es de notar que lo citat Annalista reparteix ments de Mont-peller en dues èpoques distinctes; consegüent dóna per cert que En Jaume estigué d des en aquesta vila; la primera per los avalots co bran en 1239 y la altra per la entrevista ab lo de 1241; y com no romanga ben definida, per allò q trau, una visita de la altra, no cal fer cabal de les tes que aduheix al tractar dels féts dels quals anar compte com a consegüents e immediats a la segón llas dates, entant que en la Crònica del Rey no s'h sinó un viatge, y en una metéxa temporada s'hi d a esdevinguts a Mont-peller los dos aveniments cit

Relatarèm, no obstant, les noves que-ns óferei: malgrat que no-ns dó indici de llur procehencia res descobrirèm, y prescindim de la gradació c

tes, no sia sinó per fer algunes deduccions importants, observant de passada çò que just sia.

Lo primer fét que-ns recompta lo dit autor és l'acte de unes córts que tinguéren lloch a Daroca a les darreríes del any 1243 (séns expressar quín compte s'hi segueix), en les quals, diu, l'infant En Alfons fôu jurat per primogènit y successor en lo reyalme d'Aragó, y a les que concorreguéren los síndichs de la ciutat de Lleyda, «car (afegeix referint-se a En Jaume) del principat de Catalunya volgué dexar-ne successor l'infant En Père. ...Aprés, se-n anà devers Barcelona ab propòsit de manar jurar al infant En Père als catalans; y llavors s'agreuwaren, fundant querélla del Rey, qui-ls havia perjudicat en què la ciutat de Lleyda fós desmembrada de Catalunya y ajustada al reyalme d'Aragó».

Ab aytal motiu explica totot-seguit que los catalans tinguéren córts a Barcelona lo 21 del mes de Janer de 1244 (y aquesta vegada marca, ignorant-ne la rahó, que éra aquest any de *la Nativitat de Nostre Senyor*), y que per los llurs plans «limità lo Rey a grat-scient y acòrdadament lo Comtat de Barcelona ab tot Catalunya, dés de Salses al Cinca, confirmant que aquesta limitació del comtat y de Catalunya podia un hom bonament compendre-la y colegir per los estatuts de pau y treva fêts en les ciutats de Barcelona y Tarragona y en altres bandes.»

A causa d'axò, continua l'Annalista, anava l'infant En Alfons apartat del Rey, y estava a la vila de Calatayú *en lo mes de Febrer d'aquest any* (que naturalment voldrà indicar lo darrer citat), estant en sa companyia l'infant En Ferran, qui ja s'intitulava abat de Montaragó, y altres richs-homens; axí que «estaven los aragonesos y valencians posats en armes, favorint les ciutats y viles y los richs-homens a la una o a la altra banda: y valènt-se l'infant En Alfons del rey de Castélla, éra de témer que no-s començas entre pare y fill guerra, y donava-n major sospita, per çò que l'infant En Alfons, fill del rey de Castélla, en aqueix moment estava a la ciutat de Murcia, qui s'éra a ell donada ab molts castells d'aquell reyalme, per los maures qui s'éren rebetlats contra lo rey le

Granada, per la guerra que entre sí tinguéren. Y essent criat per la una parcialitat, hi anà l'infant ab molta gent de guerra, y reteren-se-li los primers llogars y castells del regne de Murcia, y atemptava de fer la guerra en lo senyoriu de Valencia: *pretenent ésser la conquêta dels reys de Castélla.*»

Per semblant novitat esplica lo dit Annalista que lo Rey anà acostant-se a aquella frontera continuant sèmpre la guerra contra los infelhels: tot-seguit, sèns exir-se del any 1244, recompta la rendició d'Alcira; y tractant incidentalment de la conquêta de Murcia que realitzaven tot-d'una los reys d'Aragó y d'Castélla *en competencia; si bé que entre sí estaven prou desavinguts*, declara que entre ells hi hagué bons mijancers, y confederant-se per aquest témps, mijançant matrimoni del infant Alfons, fill primogènit del rey de Castélla, ab la infanta Na Violant, qui fôu la major de les filles del Rey. Y conduhida la infanta a Castélla, celebraren les seues esposalles a Valladolid per lo mes de Novembre del any 1246 ab grans féstes:»

Encare que aquest fét fôrma part del metéix capítol ón s'hi refereix lo d'Alcira, bé és de veure que tingué lloch dos anys après d'aquesta conquêta, sens explicar-hi altres fêts intermitjans. Y seguint igual sistéma, coloca l'Annalista en l'any prop-vinent, o sia lo 1247, la pensada que tingué lo Rey de repartir los seus reyalmes entre los seus fills, un assenyalament de fites y térmens de Catalunya, y després, al metéix pas, va alternant en diferents capítols les conquestes parcials de Valencia ab altres fêts anàlechs als ja referits sobre divisió de reyalmes, fitació de térmens, successió de fills y distribució, passant ací lo llur engrunament per alt, com a cosa inútil, ateses les observacions que anam a espesar y les noves que procurarèm alegar.

Cert és en bloch tot quant nos recompta lo Zurita, si bé necessita més justificació y destriament per que resulten ordenats los fêts, per tal com alguns dels actes mencionats són no més que resultat de la voluntat sobirana, sèns ninguna intervenció del pahis; y puix los tres punts capdals que abraça són fitació de térmens, la successió y casament del

infant, origen de la pau ab Castélla orde, recalcant lo resultat en documents úniques bases històriques, tant res fets com de les dates que ls hi corre

Per més diversa interpretació q les declaracions reials tocant a ls los metéixs documents proven, con aquesta qüestió ab nimietat y sotile límit de Catalunya és de Salses fin la declaració del any 1218 (1) es ax petit en les constitucions de pau y 1225, en les de Barcelona del 1228, les del 1234 per ésser confirmació partir per Mallorques, *predecessorun gia*; frasa que en tots los referits denotar que nq s'apart lo successor antecessors; declarant-ho, per fi, en Janer del 1243 (2). Si donchs lo dit ab posterioritat a En Jaume, y per moderns, d'ací que no devèm dona obstant la suposta inclusió de Lley tost nos ocuparem.

Respécte a la successió dels fill ció entre los metéixs dels reyalmes nos a açò que-n dir lo Zurita parlar manifestar que soferí tota sa vida lo de què ja patí Constantí en la parti axicom d'altres vicis, virtuts y fan xen de tant en tant y passant a mo imitadors qui ls acullen solament p blants la acolliren. Si axí no fós, ca de moda en aquells témps fer reys tribuint lo pare un Estat a quiscun volgué fer-ho axí per efecte de sa

(1) Veja-s lo capítol I, del volum I d'aquesta obra, del Marca, en los apéndixs DII, DVI y D

(2) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergam

emperò no tenim indicis per justificar plenament virtut. Per altra part, lo cambi y varietat contínua de disposicions per distribuir los reyalmes que ún observa darreries d'En Jaume, nos fan creure que éra allò a acatament a un costum dominant, ab lluyta pot-ser téix esperit de justícia ab què obrava lo Rey.

Algunes d'aquexes disposicions estan consignades en notables testaments, per tal com tres més n'havèm sens comptar lo que donarem ja a conèixer als nostres d'ors, derogats alguns en la part de successió per d'altres y altres actes respectivament posteriors.

Veja, donchs, cascú lo camí que va seguint lo Rey de moure de instituir, comptant des d'una data qui és a aquella ón posa lo Zurita lo jurament d'En Alfons com d'Aragó y la intenció de fer rey de Catalunya atenent que convé acompasar les dates dels documents originals que retrahèm ab les de les noves del Zurita tot-hom veja la justesa de les nostres observacions.

Per lo testament del 1.^{er} de Janer del 1241, d'En Jaume lo régne d'Aragó y Catalunya al infant En Pere a Mallorca, Valencia y Rosselló al infant En Pere. Anna, la vétlla de Sant-Vicenç del 1243, declara que ja n'ha volgut compendre lo territori del Segre al Cinquagó, per més que alguns axí ho hagen entès, *propter subtilitatem vel malitiam vel ignorantiam*: en 25 de Janer fa a En Pere donació especial de Catalunya a *Salsis Cincham*. A Lleyda, als 8 de les calendes d'Octubre comissiona al ardiaca de Tarragona y a un altre jutge que resolguen la qüestió qui-s promogué entre éll y els seus vassallans d'aquella ciutat, qui no volien prestar homenatge al infant En Pere; y axò no seria per tal com los lleials volguessen dexar d'ésser catalans, sinó per la naturalesa de que, vivint lo veritable senyor o sia lo Rey, y es després de la mort seua l'heretament que aquest feya del seu fill, com que la donació no tenia caràcter de no voldrien aquells vassallans ésser-ho alhora de després; per tant, no deu confondre-s aquesta eczigencia, qui

clou a Lleyda, ab lo plan de fer jurar e senyor al infant En Père. En 19 de Jane testament (çò que no indica lo Zurita d *no volgué lo Rey que fós semblant disposició la ciutat de Valencia* en la propria data q deducció que no sabèm en què-s funda, una altra data anterior al acte), dóna En Aragó a En Alfons, Catalunya y Mallencia a En Jaume, y Rosselló, Conflent rran: darrere aquest repartiment y malg de Març del 1251 donació particular a E de Barcelona, Tarragona, Girona, Besal demés *dés lo Cinca a Salses*, sèns que cor la rahó d'aquest acte après del qui-l pre Setembre del 1253 nomena procurador Estats fins ací referits al infant En Al del 1262 comparteix altrement los seus d'Aragó, Valencia y Barcelona a En P Rosselló, Capcir y Conflent a En Jaume seu darrer testament del 26 d'Agost del versos tèrmens, roman vàlida la dita do per dividir-se en aquells los dominis ent de la metéxa manéra, conforme veurèm

Ben pochs d'aquests documents (la comptarse sèmpre per Incarnació), com cehexen d'un acte en córts, y per més q cert, que los lleydatans concorreguéren cal tindre present que per aquells anys encare la veritable fórma de representa

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergamins n 1055, 1244, 1346, 1720, 2126, d'En Jaume I, numers 84, sach R. Testaments Reyals, de numeració antiga, dechs antichs, mas no en l'inventari. Aquest darrer d 'orde dels citats.

(2) Prova-s la concorrença per lo document ón comprès en Aragó l'espai dés lo Segre al Cinca, a-les ca, ón van concórrer los lleydatans, en què fòu tracta En Alfons.

ponent a sengles Estats confederats, segons que-s
anys després, o millor, si bé la dita forma anava
se respectivament en quiscun Estat, no éra observat
ab la severitat y distinció que s'observà després,
motiu no fa a meravellar que una ciutat cap-de-té
axí com axí pertanyia per lo seu origen ans bé
d'Urgell que no al de Barcelona, acudis-a unes có
diates d'un altre Estat, lo metéix que alguns anys
vèm vist concórrer a córts de Lleyda magnats de
y richs-homens d'Aragó.

Lo tercer punt principal que devèm esbrinar és
al matrimoni del infant En Alfons de Castélla ab
d'En Jaume. De la casualitat d'havèr-hi en aque
dos Alfonsos, abdos infants, lo qui acabam de n
fill de Sant Ferran, conegut més tart per Alfons
de Lleó y IV de Castélla, y l'infant En Alfons, p
d'Aragó, fill d'En Jaume y de sa primera muller
ab la qui passà gran part de sa infantesa y joventut
télla.

Confónen-se devegades abdós infants, y lo Zur
tribuí ab lo capítol qui porta per títol «De la dis
se començó á mover entre el Rey y el infante A
primogénito,» per parlar-se allí dels dos alhora
que l'Alfons de Castélla (que també éra fill polítich
me) estava en les fronteres fent actes qui de fét p
bregar-lo ab son pare o sogre. Com-se-vulla que
tres no havèm vist justificada historicament la disse
En Jaume y son primogénit, y lo metéix qui ho
sap donar rahó del desplaer.

Con al any anterior, inseguint l'orde que guar
lista, féu En Jaume al seu fill Alfons successor, ax
ament, en lo-régne d'Aragó, havèm de creure qu
bon afecte entre pare y fill; y si aquest assenyala
gués havèr-ne estat la causa, quelcom nos revelarí
rits y documents legats per provar la lleugeresa
en quant tocava a la successió y distribució d'Est
i en aquests se motiven les mudes de plan, ni e

HISTORIA DE CATAL

lragón torna a trobar
sta brega de familia
is, que lo fill Alfons
tot que ab éll estigu
atges, no té res de pa
p qui éra molt parei
éixs sarrahins éra c
iat, de Murcia, que s
ichs tractats.

que no fa a suposar
ra encare l'infant
n lo desplaer per co
i a Castélla l'haja al
a sabèr, la present
ésta en competencia en
eliberaren, per fer le
. Alfons primogènit
ragó, en 1246, d'ací
le la segona, ja casa
y, per igualtat de noi
l un y del altre Alfo

per los tractats del
perador don Alfons,
onquésta de Murcia,
ava quelcom provar
onquésta; mas per m

Crònica del Conque
desmentit en aquesta
u respecte de la re
esplahers que axò c
t, en lo sol fét de t
tíen nous tractes. En
ment de dues èpoqu
rita, la una d'abusio
la conquésta empres
és con Enguéra s'é

A. DE BOFARULL

meravellà En Jaume «per çò que l'infant no podia apoderar-se de ningun poble pertanyent a la jurisdicció de Xàtiva, tocant com tocava a la nostra corona», ja llavors era gendre aquell del nostre Rey, tal com declara ell-metèix dihent que més se'n meravellava essent ell mateix el pare de l'infant ab sa filla, y després, darrere una escriptura immediata de que li concedis la plaça de Xàtiva, al·ligant lo tramès de Castélla: «en bona fè, que no crehèm. NÓS siam tenguts de donar a nengun rey ab nostra fides de quant fó donat a NÓS ab la nostra primera especificació de composició d'aquesta discordancia fóu lo mijançame de tractat, per lo qual donà En Jaume al seu gendre En Saix, Capdets, Bugarra, y en cambi li cedí don Alfoñs, guéra y Muxent.

Aquesta és, donchs, la rahó de la pau y no lo casament tant va durar que, fins al tractar-se més endavant de la conquesta de Murcia, constantment declara lo prós cronista que vol ajudar lo seu gendre, car s'hi veu obligat, y així manifestà a tot-hom qui li parla d'aquest afer, y al mateix a la mare de sa filla, reyna llavors de Castélla y mare ja de *va* fills entre mascles y femelles, venint açò a provar la llargada de la porada qui havia transcorreguda entre lo primer succeïment segón, de què ns ocuparèm al seu degut témps.

Lo fèt d'Enguéra, per les referencies de la *Crònica* dels anys dos anys après d'haver regressat lo Rey a València de Mont-peller; y així per açò un hom pot calcular lo temps que durà aquell esdevingué y traure-n la conseqüència de que l'infanta Na Violant era ja llavors maridada ab l'infant Alfons, després rey de Castélla.

Dels documents alegats per provar les diverses decisions d'Estats fets per En Jaume, podem fer encara d'altres educcions importants, relatives als fills del monarca, i consignam per ignorar de cert les èpoques dels naixements de quiscun d'ells, a saber, que en 1241 vivien ja l'infant En Jaume y la infanta Na Constança, y en 1248 los infants En Jaume y En Ferran. Aquests metèix documents, y a més a més, trobats en los nostres arxius, nos han facilitat l'el·luciació de la veritat.

descobrir alguns fets dels quals no deu aquesta Historia.

Estant lo Rey en lo setge de València *lentic anno 1238*—y aquesta es una altra p del nostre càlcul tocant a la veritable data ta,—presencià lo testament que féu Na Toda nent En Jaume encarregat de fer-lo exec la testamentaria diverses déxes a quiscun nomena, portant algun d'ells lo nom, no l y a la fi del testament és de veure que as titat de morabatins a una Teresa Gil, que sia de la familia ni qui fós (1). Després, er Rey, fét en 1241, fa aquest un llegat de n l'etern repos de la ànima de Na Toda La tenia promès al manifestar ella sa darrer lo qual se-n deduheix que, quant menys, amich de Na Toda, o de sa familia; y com tament d'aytal dama vejам recomanada u o jóve, de igual nom y cognom que la fut d'Aragó, sospitam que aquella Teresa Gil res a Gil de Vidaure, de la qual bentost n care més, que podria fer-se que a aquexa sa n'hagués precehida una altra qui no h

Per lo metéix testament reyal que c dre-s també un cambi de influencia en l opinions d'En Jaume (com ha observat M. Tourtoulon), y és que acompanyat ab lo s'hi troben mencionats ni una sola vegada Templers y Hospitalers. Calcula ab rahó l citat, que la cobdicia dels ordens militars força moral quant més anaren gonyant er y materials, prenent ascendent, en contra nàstichs qui ostentaven, almenys de part pobresa, entre ells lo dels prehicadors substituïts a aquells, gaudién exclusivament

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, pergami 720 d'

A. DE BOFARULL

nçà que fóren investits en
s (1). Així fa a observar que
frares qui-s troben nomenats en lo testament
són tots prehicadors, y entre élls lo cèlebre Ra
nyafort.

Diguérem abans que, durant lo setge de V
En Jaume alguns colps a Catalunya, y un d'élls s
a Malloles de Rosselló, ón lo trobam, als 5 dels í
del 1241, fent jurar pau y tréva als senyors d'aq
çò que mencionam (ab relació als propis docum
per provar o què En Nunyo Sànxec (qui morí
d'Elna en 19 de Janer del 1242) renuncià als s
comtat al entrar en la vida eclesiàstica, com creu
sellonench En Bosch, o que En Jaume abrova ll
senyor suprèm, de qui éra feudatari lo comte de
emperò, sia sòts l'un o l'altre caràcter, no és de
que disposas lo Rey del dit comtat a favor de
Pére, en lo testament de Janer del metéix any, i
retat que tenia de que, al cap-devall, aquell dom
fós reversional a la casa de Barcelona.

En l'any 1243 córre la veu de que anà En Ja
panyia de sa muller Na Violant a Mont-peller, ll
una apuntació del petit *Thalamus*) nasqué, la vè
tecostès del referit any, l'infant En Jaume, a qu
tocà ésser rey de Mallorques; y passats alguns d
que devia passar al Puig (Puy-en-Valay) per un
ab Sant Lluís rey de França, pot-ser per donar
que més tart verificaren. Semblant congettura
en un document al qual fan referencia Marca
testament del comte d'Urgell, la data del qual é
Juny del 1243, llegint-se a continuació *personalit*
curiam venerabilium Regis Francorum et Regis Ara
sanctam Mariam de Podio: emperò, apart de no

(1) Ja en lo tercer any del pontificat de Honori III amonest
cep als Templers que predicassen per manifestar llur innoce
dels càrrechs a élls imputats. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, b
ri II.

curiam sinó córt, y ab tót que de la reu deduhesca la assentada, cal notar que ferencia al document y omet la prod apèndechs, cosa que no déxa de fer m cronista d'Urgell, al mencionar-lo, coq raules, no escriu *personaliter pergens*, si y axí com no va passar d'una intencié nidor, pogué aximetéix no passar de vista, esplicant-se per tant lo silenci autors sóbre aquest punt.

Les desavinences que assenyalen l entre En Jaume y son fill Alfons, 'sens anteriors, lo qual nos les féu creure ar un xich més l'Annalista aragonès al a hent que, per rahó d'aquelles, tingué c quals demanà lo Rey consell als seus rar, oferint d'estar a dret y complir al' persones nomenades per les Córts, y e los infants (aludint axí per ventura al Portugal, qui seguía son partit), dexar la determinació del Papa y del seu col ven llavors los descontents a Sivilla, a missió per proposar-los lo tracte, y si ren o no, tingué l'afer lo resultat qu rêm.

Endossen alguns autors la rahó d' la reyna Na Violant, com a desconte que feya lo Rey, en perjuhí, diuen, de nyora, mantenint aquests cambis la ac lo primogènit Alfons. Lo qui tinga p cuments que havem retrét per provar tocant a successió y distribució de reya atesa la moda d'aquell témps, no éra p ta sola causa lo desgrat d'En Alfons, y caràcter d'aquest o en altres causes q declarades.

Dihèm que aquest colp lo Zurita d



ces un xich més, emperò ben mirat no les dona del nèxer, deduhint-ne solament que lo Rey, sia per sia en castich de mal obrar del infant, s'era apodera sessions a aquest pertanyents, y aximetéix, per iga causa, hauria fét ab l'infant de Portugal, segóns a prèn del resultat de la avinença, que refereix, roma cert lo Rey prou en ridícol, puix que, en resum, vé per al tracte donà guiatge a alguns qui fóren de la b Infant; que tornà los béns a d'altres; que posà trév seus reyalmes y fora d'élls ab los infants; que resti Portugal la possessió lliure y pacífica en què prime del camp de Tarragona y de la illa de Iviça y d'alt taments que, «malgrat aquesta concordia, lo Rey y al esdevinedor, com si estigués cert del rompimen vingué a la ciutat de Çaragoça;» y finalment, que lo dors féren plét homenatge a la Reyna de servir-la rar l'augment d'estat dels seus fills, jutgant a la fi «fant En Alfons se posas en la obediencia del Rey, primogènit li dongués la governació d'Aragó y reservant lo principat de Catalunya per al infant l fill major de la reyna Na Violant».

No més que a confirmar la nostra opinió y per rencia que tinga ab Catalunya, nos havèm detingut plicant çò que diu lo Zurita: autrement, ni-ns hagué pat tan sols d'aquesta part ben lluny del objecte d tra Historia, y confósa sobremanéra.

Tres anys després, en l'entremig dels quals anai plint-se los cambis en lo mou de succehir ja indica ren lo rey de Castélla En Ferran y no gayre après balt, rey de Navarra. Cenyí, ab tal motiu, la corón a Estat lo gendre d'En Jaume, y la del altre lo primo igual nom que lo pare. En aquesta ocasió recompter bò pogué perillar la aliança qui-s conservava entre me y En Alfons de Castélla, car en vehent-se aque séns fills, li saltà al pensament la idea, ab lo mal dels seus contemporanis, y sobre-tót del seu sogre, c la muller que tenia, y casar-se ab una princesa de N

emperò [ventura casualitat] féu-se lla Violant, y dexant la nova muller escolli Felip, germà del Rey, tot se termenà en nia, sèns necessitat d'arribar a les armes télla, com axí asseguren.

Mas jatsia no hi hagués senyal de g dos estats, ún cuyda veure que En Jaume poder combatre ab Castélla, si fós convi porcionà la reyna vídua de Navarra, qui, y rey de menor edat, assentà un tracte per lo qual van jurar-se mútua aliança, p tre *ésser amich dels seus amichs y enemich d* lléus excepcions, y axí vingué a salvar-varra, possessió tots-temps cobejada de (metéix qui en altre témps instituí hereu Jaume, tan generós en l'oblit d'aquest dr pecte del castellà; a la prudencia del qual te que lo seu sogre fés aparats de guerra estol a les fronteres. Mas com l'any segü fons d'acometre de fét contra Navarra, me a Tibalt la concordia que havia féta a trà resolt a rompre ab lo gendre, y a-les ció de bones persones, posaren-se tréves tendents per un curt térme.

No podèm dir, donchs, que llavors úr a En Jaume com enemich directe del rey com a mijancer entre Castélla y Navarra usurpació, de manéra que en un cas sem metéix lo gendre si los seus estats fósse usurpador, y axò ho recordam en confei recompta a-les-hores que tracten d'ajuda recobre de Murcia, y per que ningú no-s dre aquest cas, de la decisió d'En Jaume.

Per allà l'any al qual corresponen los mediat e intermijà a les dues primeres da citar, crehèm del cas (per més que sia in lo curs dels aveniments generals) ocupar

llegidor ab una escena qui pertany a la vida pr Jaume, y que convé presentar d'una vegada, per jar lo caràcter del home.

Inicien, donchs, aquelles dues dates lo període les amors del Rey ab diferents dames, que c ab les noves facilitades per documents d'altres d sives, fins als darrers anys de la vida del monarc sar d'una sospita rahonada per la nostra part, ap vist los documents ja alegats, referents a Na Tc dirèm que la primera aymant que tingué En Jau Teresa Gil de Vidaure, la qual si alguna relació familia de Na Toda, la havèm de fer aragonesa ciana, com alguns autors han suposat, sobre-tot s present que ja vivía a-les-hores del setge de Vale lament per deduccions de documents nos hag guiar, diriem que la primera aymant coneguda f llema Cabrera, puix que en pública escriptura, pe dóna lo castèll y vila de Terraça, en 6 d'Agost aventura lo Rey a dir-li que si d'èll li pervingué sia aquest lo successor en la dita propietat: *si a vel filiam habueritis, ille filius vel filia si vixerit, hat tum vestrum dictum castrum*, etc.

Tres anys després s'hi troba també una donac castèll de Xèrica, del 9 de Maig de 1255, a Na ' emperò res no revela en lo dit document lo ca acceptant, per çò com malgrat d'acompanyar l'a lecta lo nom de la dama, com fa també a observ nació a la Cabrera, és tan solament aquella para lada de cortesia y troba-s en altres documents ab la persóna, varó o fembra, a la que lo Rey s'en aquesta volta significava quelcom més, apar qu haguéra acompanyat ab algun altre calificatiu qu confós lo primer. Es de observar vérament que torna a parlar-se de Na Guillema de Cabrera, rem que continuen per molt de témps les favors a Na Teresa, y resulten-ne fills coneguts, per tal

historiadors comprenen que aquest altra, çò és que fou posterior.

Emperò, preguntam nosaltres, ¿per me tenir alhora dues aymants y adhu en 1262, deu anys après de la primera, aquest punt, un Ferran Sànxec, qui més d'embaixador al rey Manfret, per sori de la filla d'aquest ab l'infant En Sànxec no és sabut que éra fill bórtille dama aragonesa nomenada Na per aquest compte, nos caldría posar coneguda y més antiga aymant?

Si de tan noble figura éra lo Rey clot, si de raça éra ja apassionat y deses (a creure çò que ell metéix nos re éra testimoni costant dels costums plerta extensió que, en aquesta part, de la primera gerarquia musulman llaría, sobre-tót en aquells segles que, a sa guisa, lo poderós y gallart bitzas un xich repartint amors entre licitas-sen o les hi oferissent a instàn

Escriptors de témps molt més p. Marineo Sículo, nos revelen certa l Teresa Gil, a provar-nos lo gran ascència en lo cor d'En Jaume. Emperó, procehesca d'escrits contemporanis y haver-lo facilitat los documents, ne p deduhir, per consegüent, del seu c d'havèr estat Na Teresa reyna lled Solament als documents, donchs, no tots los eczistents, qui comprenen bc tius a la mare y als fills, no trobarèu a aquesta senyora donga En Jaume l tiu hi hà per creure que no-n fòu, pegués, com alguns escriptors assegu que son amador la prengués com a n

Alegarèm, de passada, los referits documents, no més que a fer veure que fonamentam la nostra opinió: en lo 9 de Maig del 1255 fa donació En Jaume del castell de Xèrica a Na Teresa; en lo 10 d'Abril del 1257 li dona la vila d'Alcublas; en lo 5 d'Abril del 1260 dona al infant En Pére, fill de Na Teresa, la vila de Suera, mencionant ja al infant En Jaume, també fill de la metéxa senyora; en lo 30 de Juny del metéix any reb lo dit infant Jaume del seu pare, Eslida, Bes y Ahin; y finalment en lo 3 d'Agost del 1275, accepta lo metéix fill de Na Teresa, En Jaume, una altra donació reyal del castell y viles d'Altura, Muntan, Térmen y Móra (1).

Per referencies incidentals d'altres documents y per dites dels cronistes, se comprova l'origen d'aquell Ferran Sànxec qui fôu embaxador a Sicilia en 1262: y per idèntich camí resulta ésser igualment fill natural del Rey e hagut d'una dama aragonesa dita Na Berenguera, En Pére Fernàndec, qui, sols dos anys après d'aquesta data, anava d'almirall en les galères contra sarrahins.

Lo Zurita, no sabèm ab quína mira, ha ocultats o passats per alt bon nòmbre de indicis, fins ací referits: y altres autors posteriors, al anar-los descobrint, desijant justificar al home per no desvirtuar lo Rey, han procurat donar entenent que les amors d'En Jaume no apuntaren sinó en ocasions en què aquest no estigué lligat ab muller legítima. Emperò, ab tót y essent recomanable la benevolença o respecte dels qui en certes èpoques escriuen, cal prescindir-ne al present, davant lo sol mirament que la veritat històrica meréix.

Estigué En Jaume casat ab Na Violant d'Ongria dés del any 1235 al 1251, en què morí aquesta senyora otorgant testament lo metéix día de sa mort, a Osca, lo 12 d'Octubre: concedint als bordenchs Ferran Sànxec y Pére Fernàndec la edat suficient per exercir los oficis a élls conferits respectivament en 1262 y 1264, suposant-los no més que la edat de setze anys, y reculant a proporció, resultarà lo llur naxi-

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergamins 1304, 1416, 1473, 1602, 1618 2239 d'En Jaume I.

ment durant lo matrimoni de la dita senyor y en aquella època, si no hi hà noticies per vors conegués la Cabrera, hi hà almenys, p calcularem, la probabilitat de que ja cone la Vidaure.

Semblaran tal volta secundaris al llegid ments: emperò no deuen axí ésser con aquells un hom explica la eczòtica barreja tianes y d'encobert barbarisme en una metre que-s trauen a la llum totes les diverses tuexen lo caràcter d'un personatge importa per elles vé tantost comprovada la possibil particulars de semblant mena atribuïts a E nèm-los are per arrodonir aquesta part qui distraure-ns quelcom de la relació general.

Molt prop a la època en què-s verifica la cia, per les armes aliades de Castélla y Ara Jaume en sa *Crònica* (capítol CCXLVIII) qu ragoça, en la casa de Prebicadors, ensémps jant un plét que tenia Na Teresa ab En Gar En Miquel Pèreç d'Alagon».

No és prou aquesta referencia per decidir que la dita Teresa fós la Vidaure, jatsia és élla aludis lo Rey con la menciona ab t prescindint del cognom, per donar-la a conè deduhir-ne que sentis encare per élla la am de témps professat li havia. Segóns diu l'ac de mena may no s'esmena, y si tan gentil fé solen dir, y per tan llarchs anys tingué emt diversos fills que En Jaume en son darrer t tà en substituir als legítims, posat que vi nyora, havèm de creure que si no li retria l una passió xardorosa y constant, li oferiria q adoració temporal, reduhida axí per la sup amors més fresques ab què-s galivava de n La presa de Murcia fôu vers l'any 1266, y e anch que fós Na Teresa una de les primer

conegué En Jaume, no seria parella desigual e per lo qui ja no tenia res de minyó y éra vídue de llers.

Com-se-vulla que sia, si no vivia la antiga bel acabada del tót per élla la reyal estimació, prova, p anam a referir, de que no sabia viure En Jaume si y si vivia y éra encare estimada, és una altra pro lo cor del monarca fôu sémpe rich y donador en repartia entre les belles fémbres lo metéix que les la seua reyal munificencia entre los varons. Axí h lo fét curios que, poch's capítols après del citat (y per tant no gayre témps après de la referencia q Teresa En Jaume, en la metéxa època de la recor Murcia, nos recompta lo propri senyor en lo mor trar en batalla: «Anava ab Nós, diu, en aytal sah de Barcelona, e preguntant-li per Fra Arnau de qui éra frare prehicador, comparech aquest en la i sencia, e diguém-li com teníem en cor de confes éll. Va respondre-ns lo frare que ja podíem par tant dixém-li que no crehiem haver fét d'altra ofe tre Senyor, *que la de Na Berenguera*: però que cuyc ab élla lliure de pecat, axicom deu hom viure ab que ja sabia éll lo propòsit que teníem de conquestat e tot lo reyalme de Murcia. Per tant, que axí com éra aquesta de conquerir aquell reyalme e tot fè cristiana, quelcom havia de valdre-ns, e érem care de que nengun dan no-ns faria aytal pecat en la batalla; tant més com per aquell li-n demanaver Gréu cosa és en pecat mortal star, respongué lo tantost anà dihent que si li prometíem abstenir-n nar-lo cometre, que-ns perdonaria. Responguérem tal pensament entravem en la batalla, crehent que altra via tal díe com aquell Déu nos perdonaria, p servici que en aquella conquésta li fahiém; car, aquest default, en tot l'als, nengú no podia dir que malvolença a hom del món. Duptava lo frare al o rraules, mas Nos dixém-li que no stigués séns

sa benedicció, que per quan tocava a Déu, que-u dexas al nostre càrrech.»

La senyora a la qual se referia l'an Berenguera Alfons, filla del infant En lina y Mera, oncle del rey de Castélla, sí En Jaume a sa tornada d'Alcoraç, fós ab sa muller.

Anterior a la conquêsta de Murcia ment nos declara que arribà a suplica Pare comú dels fehels autorització o di la amiga que llavors tenia, y que som seria Na Berenguera, alegant lo motiu bitar ab la primera per ésser llebrosa. C. mera calia enténdre-s Na Teresa Gil, co alguna rahó s'és deduhit que aqueixa causa del mudament d'amiga y que, p matrimoni ab la segón, senyal de que muller legítima, encare que morgànica si la llebrosia, més que motiu, fôu o no (cosa qui no-ns vé de nou en aquelles c qui ab tan eczòtica franquesa solici sucrist un permís que aquest no podia téix dupte que abans; car, si bé ún ol ment per aquest atreviment lo reprèn e ment IV, recordant-li que sóbre lo pe afegia encare l'incest y l'adulteri, pos Jaume éra Na Berenguera per via del s aquest en la metéxa data de semblant ment no declara bé lo Papa si la prime sió éra o no muller legítima.

Traduhim ací lo document per que per sí-metéixs puguen millor jutjar toc contingut (1):

(1) Carta del 17 de Febrer del 1265.—Veja-s R an. 1266, nòmbres 27 y 28.

Aquesta referencia y los troços del document qu obra de M. Tourtoulon, vol. II, pl. 360, la qual nos investigació originaria

es tan criminal pensament com és lo de violar les lleys del Senyor per complaure los homens qui ofenen al llur Criador y Redemptor...! Ni esperar deguéreu en la possibilitat de fer autoritzar tan vergouyós acte per lo vicari de Jesucrist, qui detesta tot quant vergonya ocasiona. Si-m preguntau què és açò que-us toca fer, ja que no podeu (séns posar en perill lo vostre còs) cohabitar ab la primera, bréu serà la nostra resposta: resignau-vos al volèr de Deu... ¿Crehèu, per venturà, que si totes les reynes del món fóssen llebroses, hauriem de donar, per aytal motiu, permís als reys per pendre noves mullers? Tingau per entès que a tóts respondriem ab igual negativa, per més que sapiguéssem que les races reyal, privades de oferir los llurs plançons, havien de romandre seques axí en les arrels com en les branques.

»Veus-ací la contestació que-us donam, lo nostre molt amat fill; y si posau los ulls en lo Déu qui-us ha criat, si preneu com a exemple lo molt virtuós rey de França, ab lo qui-us uneix lligams de amistat, regonexerèu la manera com lo podèr que exerciu s'és anat augmentant en lo transcurs de la vostra vida: vejau lo beniféts que rebut haveu del Altisme; vejau la creu que-us penjareu de la espatlla; vejau los perills de la guerra als quals intrèpidament vos haveu exposat. No vullau afegir l'adulteri al incest, que faria exorques totes les bones obres que haveu fetes, y aparellaria la ira divina contra vós per al día del Judici. No digau que no podeu observar continència; car aquesta rahó està ja de temps resolta. ¿Com podria lo Senyor, just y bò, ordenar a tot-hom que se abtingués de actes ilícits, si ún de sol pogués obgectar-li alegant la impossibilitat de observar lo precepte?...»

Sía què-s vulla de aquestes noves y congectures, resulta en aquesta part complerta la pintura del caràcter d'En Jaume com a home apassionat: cadascú podrà fer-hi los retochs que li placi per dexar-la més acabada. No-ns manca sino a més, per arrodonir lo conjunt, explicar la semblança que guarden entre sí tres féts distincts que recompten d'En Jaume, sobre lo principal subject de què-ns ocupam, y que confer-

men, poch o molt, la estranya presump
tir lo venturós subjugador de la secta
hè merexien perdó los pecats amoros

navia obtingudes en benefici de
i d'ells lo ja demunt referit cor
Segarra se resistia a donar la a
ecat que cometia ab Na Bereng
ll penedir-se ab perfèta contric
mpten l'altre diversos autors
t de una cançó popular que so
ts (1), consistent en què En
i en companyia de Sant Ram
ient una fémbrà ab la qual ten
assar-se, y com lo Sant li su
fémbrà, ho va prometre lo per
açut de sa passió, reincidis en
regi confessor a En Jaume ab
a tornar-se-n a Barcelona, y pe
e li facilitassen passatge y que
n, «anant-se-n Ramon al port
l'estengué a l'ayga, ab lo bord
y clavant-hi l'un cap de mantel
e l'altra meytat; bufà llavors lo
ar, tan segur com en una nau,
Barcelona, ab la particularitat
antell bò y axut.

cindint nosaltres del miracle; y
ssió, trobam que hi hà alguna
ferit de Fra Segarra, qui sèns
y del metéix orde de Prehica
t al primer cas, no hi hà res
o recompta lo metéix Rey en
uposat que sia distinct, no c
sdevenir, y per consegüent a
èm nomenades podia aludir Sa
ys de sa carrera eclesiàstica, a

veja-s en lo *Romancerillo* d'En Manel Mi

ua nomenada, no ha
lo dit Ramon (y menys ab sa excessiva humilitat)
del rey En Jaume: méntre que-s verificà la conque
llorques, no estava lo Sant en aquelles bandes, y
ment a sa tornada de Roma, que fôu a-les-hores
ésser confessor regi, no sabèm que En Jaume ha
ningun viatge a Mallorca.

Lo tercer cas esdevingué ab un altre frare pre
menat Berenguer de Castéll-bisbal, assenyalat co
executors del testament que sóts-signà En Jaum
Aytal circumstancia, qui prova l'amistat ab lo tes
consegüent data, acrediten que lo fét de que ana
ha d'ésser posterior al referit any. Lo fét, en lo se
duheix a una revelació del secrét de confessió, fa
irèxer al regi penident, contra lo qui, en repres
Déu, escoltava los seus pecats y los perdonava,
estrém de venjar-se-n posant la mà en sa persóna y
lo materialment.

Los escriptors qui d'aquest tét s'ocuparen diver
séns gran autoritat y fugint de proves, interpreta
secrét revelat se referia també a afers de amor. Di
úns que En Jaume havia confiat al confessor lo p
repudiar Na Violant y d'emmullear-se ab Na Ter
de altres, que éra la manifestació del desig que ten
dre aquesta per muller en cas de morir la espo
lledesma; y que aytals secréts fóren comunicats y
al Papa per l'espressat confessor.

No-ns oposarèm nosaltres a la possibilitat de
cosa per los historiadors indicada çò que En Ber
ferí al Papa, emperò podèm assegurar que en qu
ments se referexen a aquest subject s'hi calla sém
més essencial, de manéra que no pot ningú dedul
consistiren lo secrét y la revelació.

Difícil és de creure que, tan generós com se
tota-hora En Jaume en tots los seus actes y adl
seus majors enemichs, concebés tant d'odi contra
na sols per haver revelat una intenció que, si no l

va en públich En Jaume, la donava a fent gala del escàndel y no podent es tindre muller llegítima, y de les con dels seus confessors. Quelcom més imp ventura que no les follies d'amor en l Berenguer, quel-com polítich pot-ser q endevinar (1); y donant la fe merescuda cenci IV, pot afegir-se que lo frare, a mostrà ingrat ab lo seu Rey, maquinà mala obra (2).

Recompta, com a continuació del f dern, que lo Rey bandejà del pahis lo havia fallit al més sagrat deute y s'era seu amich y senyor: y fins ací, d'ésser la venjança d'En Jaume arribaria a éss rosa. Mas crehent després lo dit autor fôu nomenat bisbe de Girona, y entrà e lant la autoritat del Rey, dóna peu a c al seu goble la altivesa del Rey ofès. no fés la primera volta, o sia, castigarl

Emperò, observant ab deteniment c cuments aduhits per lo Raynaldi, lo Merino y La Canal, no fôu primer l'e tich corporal, sinó aquell com a consec rint-se abdós al plegat. Axí vehèm q bótiles d'escomunió que cita lo primer ja del any 1246, en què ja éra bisbe de de Castéll-bisbal, y com no hi haja do tant d'aquest fét, per tal havèm de com

(1) Cercava en aquell témps lo Papa un rey d' front de la crohada contra Frederich. Qui sap si a E ab l'Emperador, perçò que després, en plena lluyta per muller del seu fill primogènit En Père la filla néta del Emperador escomunicat, y si fôu tocant a ça que féu al confessar-se a En Berenguer. Dexam a com a una congettura possible.

(2) Les paraules de la lletra a que aludim, tram ció a una d'En Jaume, les copiam de Mr. Tourtoulou Raynaldi, y són. *Alias quam plurima contra te gr*

cia, ab encàrrech de manifestar persona bona disposició d'En Jaume: y en cc bisbe de Camerino, partí ensémps ab abdós donassen més prompte y fàcil.

Fins ací no hi hà res qui descobra jança exercí lo Rey contra lo bisbe: posteriors al xv.^{en} segle, y apres d'él que lo castich havia estat d'arrencar llenga al bisbe, y axí s'és perpetuat l'edèr ningú jutjar sóbre la veritat d'aytí, fi, un ilustrat investigador, Villanueva que diu que trobà en l'arxiu del mon altra data que *Datum Valentie nonas a fèssa En Jaume havèr-se propassat gitionis linguae Episcopi Gerundensis* (1), ració adoptarèm de prompte lo parèr Merino y La Canal, los qui admeten ferest castich «si no són apòcrifs los P. Villanueva a Benifazà.»

En lo segon d'aquests, ab igual d'èr disposat a la satisfacció, demanant lo que la hi dónen després lo bisbe de Curi, a Lleyda, a 14 de les calendes de l'acceptant les prometences del penide dotar y examplar lo monestir de Be d'aquí-avant puguen allí habitar cora vint que abans lo componien, en la marques d'argent per la obra de la gran dotació annual per l'hospital de cia, emperò sèns que-s desprenga conste en algun paratge que aytal de un concili o reunió de bisbes, ab gratificació de part del gran *Conqueridor*, comoderns han vingut a suposar.

(1) *España Sagrada*, vol. LXIV, apèndechs

(2) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergami

ARULL

ció arriba

bisbe continuà ecziliat, puix morí, segóns y no en sa diòcesi. Dexant are los peca nèm a les proheses del gran Rey, prosegui neral.

Dés del any 1254 y durant los sis seg no d'exa En Jaume sa activitat de guerrer en los dos primers tingué lloch la rebeli ó resch Alasdrach, del qual triomfà lo no tant-lo dels seus Estats y cobrant tots lo estats en poder d'aquell. Fôu a-les-hores q mans del *Conqueridor*, per efecte dels seus autoritat d'un govern vigorós, obrant ab poder y ab la experiencia que los anys proporcionen, presenta-s lo Rey militar previsor diplomàtich, deliberant combinac donar llur fruyt a més o menys trigar. No ment a la Historia de la nostra patria, e car-ho per que manquen los antecedents qüencies.

Un dels principals miraments d'En ràtlla lo de Castélla, y axí manifestarem a tat ab lo navarrench y després ab lo cast va perçò de reservar-se algun cap, del que con ne fós hora. Gradual y lentament se v rey, a cada pas que dóna lo de Castélla dóna lo nostre un altre pas de trascendi bestrau y accedeix con lo vehí s'atansa y que recull prudent, acull tranquilament a res persónes, la aliança ab les quals pot al qui, sóts aparença de pau, cercaria qu perjudicar-les, essent en tal cas lo resulta rritorial per Castélla, isolament per Aragó cia més avinent camí per poder eczigir l'e poderós sogre. Axí que augmenta, fora d les gornicions en los punts fronterers, ja acte per motiu la guerra de Murcia, va re

homenatge del seu primogènit l'infant declara que si lo Rey de Castélla mor y los seus reyalmes, no li donaria fa pare, y que no faria novament ab lo d ga ni confederació.

Tras aquest acte, vehèm arribar a Lòpeç de Haro, senyor de Viçcaya, d'En Jaume, reb-ne donatius, y li pro de Castélla, donat cas que-s dugués a ra que, ab aquest pas, tota la línia del mava part del regne de Castélla ve Aragó. Algunes persones interessades tres y principalment lo cavaller catal Besalú, obténen en tal punt que hi l entre Agreda y Taraçona: mas, segó si bé romanguéren llavors d'acort, qu estigués al abrigh y custodia d'En Ja Castélla persistí en sa perfidia, y les al rompiment que no a la concordia aparença de disposició guerrera s'ens següent, repetint-se per part del caste Navarra çò que abans féu en les de M me a Calatayú, com si volgués dir a allà estava aparellat per si-s propassa

En tal actitud se repetiren aximet qui-s trobava a Estella, demostracions cia que les que van fer-li a Çaragoça, nyor de Vizcaya, son fill don Llóp Di nómbre de cavallers, renovellà l'home via prestat al rey En Jaume ab idènti care més; l'infant de Castélla don En Alfons, sostenia ab aquest una encesa seus régnos, féu també la via d'Estel serveys a En Jaume, posat cas que a aquest y son gendre. Donchs, no triga encare essent fora d'aquell lloch, se cions d'alguns senyors particulars, at

favor del seu marit. Renaxia ab la mort dret d'En Ponç de Cabrera, fill del desher a hereu de Na Miracle, germana d'aquella tituir-la segons lo testament del seu pare]

No portant la prèssa que devia En Jau confusió de drets y cansat d'esperar-lo Ponç, no oblidant lo caràcter resolt qui raça, se valgué de les armes, y, per espay sostingué confederat ab alguns senyors, e que li pertocava, arribant-se al estrém de reyal, ab lo qual assetjà en Jaume lo casté combatre terriblement ab màquines, talan

Per intercessió dels bisbes d'Urgell : llavors a un concert, l'any 1235, en virtut per lo Rey Lleyda y Balaguer, y lo Rey diversos feus, usant aquest lo títol de com vint ab bona amor ab En Jaume, tant que cedí á En Ponç lo castéll y ciutat de Ba Ponç de Cabrera per muller donya Maria don Roderich Gonçaleç Giron, de qui dev Viana, comtes d'Urenya, segons assegura aquest maridatge nasqueren quatre fills m lles. Lo més gran, de nom Armengol, her morí en lo 1243, y pochs dies après mor nit (1), passant per tant, la herencia al don Alvar.

Era aquest fill nat a Castelló en lo Ma batejat en lo monestir de les Huelgues de padrines dues reynes, Na Joana, muller d' y Na Lionor, qui fôu muller d'En Jaume nom Roderich, emperò deyen-li constantn tót y la prevenció del seu avi de que tots sen comtes d'Urgell calia-ls pendre lo

(1) Assegura lo Monfar que, en lo seu témps, se ve Armengol, fill d'En Ponç, en la esglesia major de Castel del Evangeli, ab un simulacre de nin al demunt y les ar

jurà féu per no ésser confós ab

dit comte, y per tant los alt séus, en menor edat, y no tenint parents molt administrassen los seus béns, féu per açò nome me de Cervera, cavaller molt principal de Cat qual no dexava de tindre també algun parentesc membrarà lo llegidor; y axí, fins al any 1253, n Alvar de les réndes del comtat d'Urgell y vesco puix que al succehir comptava no més que cin lo darrer citat prengué don Alvar, o mi lor de muller Na Constança de Mont-cada, filla d'En I cada y néta de Na Constança, germana d'En manéra que féu aquest casori ab gran aprovac qui encare ajudà per coldre-l ab un bon donatiu a la vila de Serós als 24 de Juny.

• Passam ací per alt, remetent lo llegidor Monfar, la historia lamentable y al metéix tém vergonyosa dels aveniments matrimonials d'En que hi juguen minyonies, escrúpols, cczigencies per la impremeditació dels úns y la dessidia o dels altres, los qui ben segur devien ésser los sats en esquivar la deshonna de tan ilustre fa per resultat casar-se y descasar-se seguidament gellench, fins arribar a enfastigajar-se y a senti la seua salut per efecte de tals ridicolese, de c te no sabé prescindir per lo seu propri caràcter cenyirèm al fét important que, tocant als límit d'Urgell, esdevingué en l'any al qual havèm ar l'orde cronològich de la nostra relació general.

L'antich administrador del comtat, En Jaur ra, qui continuaria al costat del comte com a s seller après que En Alvar entrà en l'us-de-fruyt profità una bona ocasió per assegurar o almeny neficiosament lo patrimoni del seu senyor. En d'algunes propietats pertanyents al comtat, pe lits, lo comte de Foix y lo vescomte de Casté

ses tractes d'anular lo primer casament. En Cervera a favor d'una germana i Cecilia, vencent obstacles y obtenint lla esposa vingués la definició dels gué compliment, de fét, lo segon n anys y set mesos del primer, y verifi del administrador y amich, de la mariador d'Urgell, En Monfar, a qui rior al Zurita, y ésser perfét conexed comarca, per més que un hom no d tét del ún y altre autor la rahó per lo vescomte de Castéll-bò, quina di aquest y lo comte de Foix, de qui bé lo motiu, o si és que en aquell tér aplegats en una metéxa persóna.

Aquestes són les paraules del aquesta ocasió concertà En Jaume d amich del comte de Foix y del vesco diferencies que de témps antich tenia ab aquells senyors, y li cediren lo d En Alvar y lo seu germà y que po llochs de què s'havien apoderat los comtes de Castéll-bò, des lo castéll de gre amunt, en lo territori d'Urgellet d'Urgell, y per la ribera de Bellira d'Andorra, y des lo coll d'Arnalt fir Creus y de la Guarda, especialment vall de Cap, y la de Castéll-bò y la Sant-Joan y d'Andorra, y ab los cast ren per lliure lo comte de Foix de t comtat d'Urgell, absolent-lo de quals fós tingut de fer. Axò passà a les da què aquest matrimoni s'efectuà; y a vera, ho prometéren y s'obligaren a Ramon de Cervera, son germà En d'Anglesola, En Bernat Ramon de I Besora: y diu lo Zurita que en aques Cervera gordà per a sí la vila d'Age

téxa Península per ésser aci gran y resp
reys vehins espanyols, cosa que no perca
si oblidat hagués les conquèstes que em
o conservar en orde los seus Estats óltra-
nyors feudals dels quals havien d'acabar
com ja començaren a fer-ho los amichs d
manent lo rey En Jaume ab los sols
d'Aragó y Catalunya y divent constituir
tinella vigilant del Mig-jörn de França, y
que reexís tenir adictes los Estats d'aque
ría d'ésser aci un rey petit acomparat ab
menys petit allà, acomparat ab lo de Fra

Diràn los qui-s dolen de la desaparic
nalitat, que tantost obtingut lo principal
s'intitulava En Jaume rey de Mallorques
día havèr emprès la reconstitució del M

clarir un metéix subget, devèm manifestar-li que per r
tar la opinió que consigna en lo prefaci de sa obra, al c
lona-Aragó éra una dinastia francesa durant los quatre
tencia... que après d'una suprema temptativa abandon
cesa, per treballar en profit séu com a dinastia espan
darrer príncep francès de Barcelona.. que sa dinastia
que éra En Jaume francès per lo lloch de sa naxença y

Encare prescindint del origen dels Guifres qui pod
d'aquell pahis que dominaren per tant de témps los vi
día ésser francesa la dinastia de Barcelona, ni per lo ll
l'esperit. Lès terres del Loyra ençà, en témps d'En Ja
eczistia llavors la idea moderna de que los rius y les c
senyalaven les fites de les nacions. lo Languedoc y la P
formar part de França, a ésser franceses, sinó del témp
ho provam, y son esperit anti-francès datava ja dés de
del qual rebujaren, arribant a ahar-se, per açò, fins ab
celonina dominadora d'estats espanyols, procurava don
estats óltra-pirenenchs, qui no poden ésser considerats
a regions cabdals del seu domini y axí, més que nome
catalana, deuen dir-se lo Languedoc y la Provença esta
Ja may la casa de Saboya no serà francesa per çò com
nyaren a França, y no per ésser nat un rey anglès a Gi
sa dinastia fós espanyola.

La idea de M. Tourtoulon pot ésser ben acceptada
cis qui són are francesos, emperò és de mal efecte ent
valencians, per més que aquests admiren y regoneguen
tat escrivint la vida del gran Rey.

AFARULL

situació sèr
mbició desi

penta d'una autoritat poderosa, qui oculta
lo vigoritzas y favorís, ab lo qual esforç,

o bé inventades escuses, comença
eguir a tots y qualsevol senyor qu
comte de Barcelona, sóts lo qual
ells Estats lo rey d'Aragó. Emperò éi

sa gran lo nostre En Jaume per confó
padors d'aquells témps, per adquirir y sut
hir-lo-hi la rahó y la justicia: lo fill del ass
tenia la informalitat del comte de Tolosa,
Mont-fort, y puix ab lo seu provat talent
imprevisions dels úns y per les qualitats
hora de perdre-s çò que éll inútilment po
hent, si no per sí, per los seus fills o nés
tat, adoptà ab bon acort lo millor camí, c
nir-se ab los seus propis rivals, ab los rey
destriar los respectius drets del 'un y de
marcar les fites dels dominis que cada hù

La situació d'En Jaume la hora de do
tractat de Corbeil éra la menys favorable
eczigencies de França, tant per lo témps
questes del rey d'Aragó, la diplomacia fr
parant bé lo terror en lo Mig-jörn, com pe
reyal de França un personatge qui, ab sa
commoure Castélla, creant una situació e
tingués de estar atent a diversos estréms
nordés la seguretat en l'ún méntre fés

ver-la. Fàcil és compendre la rahó d
evitable de què-n resultarien grans
ll qui havia percaçat tornar lo presti
exalçar la anomenada de la Confeder
sa, abatre l'erguïl feudal, examplar l
enlayrar lo nom propi y de sa dina
en pogut assolir los més renomnats
del séu témps: lo comte de Prove

d'En Jaume, l'únic príncep del Mig-jörn corrent per les seues venes sanch dels Berenguers, lo qui més interès podia tindre en que los seus dominis no fóssen ja may regits per mans franceses, ab tót y sa benvolença per lo rey d'Aragó, les mires del qual calía que fóssen del tót iguals en aquesta part a les d'En Ramon Berenguer, havia comès la indiscreció de cedir la mà d'uua de ses filles al primogènit e immediat successor de la casa Reyat de França, principi induptable de la decadencia que, com a nació, hagué d'esperimentar la Provença.

En Ramon Berenguer, obrant sol com a pare, en ales de la vanitat que li feya entreveure una corónat reyal al front de sa filla, oblidà-s de que érat príncep, del esperit qui revifava los seus súbdits des de témps immemorial, «del odi ineczorable que professen los Provençals als Francesos,» segóns expressió d'un antich cronista (1), y finalment de que érat català y cosí del rey En Jaume. Dirà algú que lo pare tindria la esperança de successió masclina, ab lo qual s'estalviava la agregació dels seus dominis per herencia a la casa de França; emperò ningú no pot tenir aquesta seguretat, y és lo cert que la seua successió era tota femenina y precisament la major de totes les filles érat la destinada a ésser un díe reyna de França, com ne fôu.

No cal duptar de que En Ramon Berenguer conexia la errada y tractaria d'esquivar les seues conseqüencies, segóns és d'entreveure en los seus testaments, ón no són cridats al comtat de Provença los fills de Na Margarida reyna de França, ni ls de Na Lionor reyna d'Anglaterra, sinó los d'aquella a qui dexas en heretatge lo comtat de Provença, y en defalt d'aquells lo rey En Jaume d'Aragó: emperò ¿què hi feya aquesta salvedat, si la metéxa reyna Margarida, ja francesa, sabia escabullir-la ab témps, fent casar la hereua de Provença ab un príncep francès? No cal duptar de que aquest contra-temps no haguéra tingut efecte si abans un príncep meridional percaças la mà d'una de les filles solteres que res a-

(1) En Matéu de Paris, any 1245.

Provença, si lo comte de Tolosa s'hagués lligat ab Na Sanxa, tercera filla d'En Ramon Berenguer; emperò, malgrat que per part del tolosench hi havia aquest desig, y que lo comte de Tolosa y lo de Provença éren amichs, la Historia recompta-ns que aquell romangué burlat, per çò com se maridà Na Sanxa ab En Ricart d'Anglaterra, qui a conseqüència d'aquest rebuf los dos comtes se desafectaren, per tal que féu lo de Tolosa tant de mal com pogué al de Provença, fins al punt de llunyar-lo dels seus propis dominis,—no cabent açò malament a la casa de França per axí apoderar-se més avinentment del pahis desunit:—mas en tots aquests recomptes no vé explicada la veritable causa qui pogué empatxar lo casament de Na Sanxa, de la tercera filla del comte de Provença, ab un príncep d'esperit meridional, rebetle a la ambició dels Capets; y si nosaltres no la podem declarar, podem almenys calcular-la per los mòvils d'una altra acció igual a la anterior, qui esdevé més avant, referent a la quarta filla d'En Ramon Berenguer.

En Ramon de Tolosa tractà d'emmullerar-se després ab Na Margarida de la Marxe, y açò provaria la convicció en què aquell estava de que no arribarien jamés a ajustar-se los dos comtats en la seua mà o d'algun dels seus descendents: avançat estava lo tracte y fins éren esperades les dispenses necessaries per les noces, con una novitat soptada encengué altre colp la ardent esperança que paregué morir al efectuar-se lo casament de Na Sanxa ab l'anglès. Morí en l'Agost del 1245, a Acs, lo comte de Provença, y la filla soltera que restava, Na Beatriu, tenia totes les probabilitats d'ésser la hereua, per complert, dels Estats qui donaven lo principal títol al seu pare, segons axí ho confirmava aquest per lo seu darrer testament. Lo comte de Tolosa no veu la hora d'assolir la presa que una volta era escapada, procura anular los tractats pendants ab la princesa de la Marxa, convenint-hi adhuc la nuvia, y demana la mà de Na Beatriu tot en axí com abans demanà la de Na Sanxa.

Apar que aquesta vegada ningun obstacle no havia de oposar-se al progecte del tolosench, ab tal que la jove prin-

cesa accedis a sa sollicitut, ni calia témbre de me d'Aragó, hereu eventual de Provença, p un escamot de trópes hom lo vegés avançar i sidia la filla del seu prop-parent, puix lo qui generositat de renunciar tots los seus drets projectaren lo casori de Na Sanxa ab lo de i sérvia molt oportunament lo més novell histò qui s'és ocupat d'En Jaume), no s'oposaria a al casori del metéix comte ab la hereua de F aparat militar ans palesaria lo compliment d' milia, la vigilancia per part del parent y de que no-s vegés desamparada la noble òrfena, egoista, fàcil de realitzar si la tingués, atesa l cia natural del gran Conqueridor y la renom ón devallava.

Poch, donchs, li haguéra costat al tolose lo compliment del seu progécte si los obstacl reduhit tóts a la voluntat lliure de la nuvia y ció del reyal parent: emperò fem memoria d triu era germana de la reyna de França, que ció vivia encare la sogra de Na Margarida c reyna Na Blanca, castellana, filla d'Alfons VI gues y ambició de la qual fôu degut que Teol venés alguns dels seus comtats a França, a camí per que més tart féssen cap al domini d Estats romanents (1): y finalment que los n dels quals més devia esperar-se lo mantenim anti-francès en les comarques de Languedoc : inconseqüents, temerosos o corromputs, ajuda d'aquella nacionalitat que tant havien defens

(1) Així s'expressa l'historiador Romey, parlant de Tec per algun temps, durant la minoria de Sant Lluís, ab los s emperò s'era enamorat de Na Blanca de Castella al veure-la, nyosa com recatada, diu lo Bossuet, anà valent-se sagaçment comprometre l en los interessos del rey fill seu... Vené Teob a Sant Lluís lo senyoriu dels comtats de Blois, de Chartres y vant-se únicament la Campanya y la Navarra.» Veja-s Romey *paña*, vol. III, pl. 150.

Pére, y contrade Mont-fort y dels crohats del Nort.

L'historiador al qual havèm aludit, iament dels afers d'En Jaume, aplega e al arribar en aquest punt, multitud de retraure per orde, en vista de les qu convençre-s de la força que en sí pè càlcul.

Sens donar témps al comte de Tolosori ab la hereua de Provença, la reyna aquest pahis emissaris qui, valènt-se de tences y de menaces, creassen un part pretensions d'En Carles, germà de Sant hereua d'En Ramon Berenguer. Al met del rey sant, Na Margarida, com a filla i reclama la successió al comtat: cossos avançaven ab lo dóble obgécte de mant cumstancies, les reclamacions de Na I tensions del seu conyat En Carles. Lo c ganyat sêns dupte, reclamava en recc favor, com aquell qui no-res, de la meté sa principal enemiga en semblant af les instancies de la propria mare de donar curs a la dispensa per lo matrim de Tolosa y Na Beatriu de Provença. téixx tudors de Na Beatriu y regents d góns disposició del pare, En Romeu de beta de Tarasió (y sobre-tót lo primer), a la comtesa viuda d'En Ramon Beren quarta filla un marit de raça reyal, ja fó reyna mare de França, donarensse brasa suposarién inescusable, ço és, lo casame l príncep francès, inspirant ensémps p s nyor de Lunel, qui devía transmetre-l d Tolosa, per mantenir-lo content y en

Axí vingué a complir-se la ambició n adans segles per los monarques de F

ésser senyors suprèms fins al límit dels Pire Catalunya, y lo día 31 de Janer del 1246, En més tart per comte d'Anjou y del Mayne, adevantera del estol tramès a Provença per rey de França, ab la fi d'apoderar-se de la n a Na Beatriu, destroçant per sèmpre més enques l'antich esperit català y donant als s primer baptisme francès, que debades atemi se-l homens ilustres dels témps moderns, p den los antichs de veritable fraternitat catal

Enfront de la pintura que acabam d'espe tat si, girant los ulls a En Jaume d'Aragó, l indiferent, quant menys respecte de la Prov de inacció, no d'apatia y ja may de covardia. Jaume éra un altre: si ell no podia fiar-se l losa, qui amostrava tanta lleugeresa de carà dat d'enginy; si no podia comptar ab la aji d'Anglaterra, la muller del qual no dexava sions a la Provença en contra de sa propri triu, a la qual en aytal cas seria tingut de me, sòts lo supòsit de que havia d'ésser co de Provença ab preferencia a totes ses gerr tols donats per En Ramon Berenguer a sa aquest y los altres servidors qui-s dexaren natus o obsequis estaven ja afrancesats y plaure la reyna Na Margarida ab la admiss per únich senyor, ¿què podia fer per sí sol l en sa reclamació no havia de limitar-se a yals, sinó a lluytar cara-a-cara ab la podero ció francesa?

Ben segur que, tan bell punt com los se gassen aquell famós terror en persecució de Nort, la reyna Na Blanca renovellaria les ties que conservava en la terra castellana ulls del seu parent, lo rey de Castélla, la d'eczigir al seu sogre axò que (com havèm sió n'aconseguí, y qui sap si, entant que lo

la Provença, brollarien de nou en les espanyols questions de límits qui donacions e ilegalitats: qui sab si llavors ench, demanant adjutori en virtut d'anteriors tractats, si tornarien a recobrar llurs antichs fums los bulliciosos richs-homens d'Aragó, si los Aguilós y Alaçdrachs se multiplicarien a Valencia, y en resultat, per conservar la menor partida, vindria a restar malparat y fora de pollaguéra la major, la patria dels Ramirs y Alfonsos, lo breçol dels Berenguers, y les famoses conquêstes arrenca-des ab tanta gloria per la espasa d'En Jaume del poder dels Abohehie y los Çaen.

No cal, donchs, culpar lo nostre Rey si prescindí de la defensa d'aquells Estats en què tenia més dret de possessió que no la casa de França, en ocasió tan crítica y fatal, y per més que per espay de molts anys seguissen planyent-se-n los lliures trobadors En Père Bremont de Noves, En Aymerich de Pegulha, En Bonifaci y En Guillèm de Montanyagol, increpant ab noble esperit la dominació forastera, lo jou francès, no li restava al Comte-Rey altre camí que la d'una formal avinença ab lo monarca de França, per poder-se axí dir lliure en sa antiga patria, lo qui, sèns renegar jamés de sa naxença, sabria escarmentar més o menys tart los francesos y los *escamus* de Provença qui-ls seguiren, sèns volèr escoltar la veu dels bons patricis qui-ls anatematitzaven y sèns fer cabal dels esforços dels catalans qui-ls reptaven a contínua brega.

Lo tractat de Corbeil lliurava, de fét, que's desorganitzas la Coróna d'Aragó. En Jaume veyas obligat a servir-lo tan bon punt com li dexaven en plè domini l'heretatge de Montpeller: emperò si en vida no podia ell complir sa venjança, elements sobrers romanien per que la complís lo seu immediat successor, lo gran rey En Père, dit *dels francesos*, lo qui al pendre per muller la néta del emperador escomuninat, una princesa de la casa de Suavia, enemiga mortal dels Anjous, içava una bandera sóts la qual més o menys tart havien de guerrejar aquells qui haguéssen rebut greuges de França, y

desijassen tallar les ales als ambiciosos de ab la favor de Roma y la ajuda dels güelfs ven ja en aquells témps fer-se propria l constituir-se en àrbitres de les nacions cir

A despit del tractat de Corbeil, les aques fèren perdre també a Aragó lo seny ller (1) que En Jaume havia donat enhereta fill, al fer-lo rey de Mallorques, y sóts ig gles a venir, calía agregar-se aximetéix a lló: emperò tocava abans al rey En Pére a jou una presa més estimable que la Prove de Mont-peller, havia d'apoderar-se de Si camí per que anassen agregant-se a la Cc demés illes properes a Sicilia, aconseguin Mediterrania la nació catalano-aragonesa no pogué ja may percaçar.

Donat a comprendre, ab aquestes indi nisme que aparentaren los fills y successo jam are, en suma, en què vingué a raure l jançà entre sant Lluís y lo Conqueridor d Valencia.

Apart de tots los grans obstacles que cionar per que lo rey d'Aragó resistís be França, la situació de la vila de Mont-pel senyoriu qui semblava indisputable a l ésser un dels mòvils qui decidiren a veri tre França y Aragó. Consta que la reyna tots los camins per que Mont-peller se d'En Jaume, y ab tót que la dita senyora

(1) Ja en témps del metéix rey En Jaume, ab la es llesos, enemichs del comte d'Anjou, éren anats a Mont- tractats vigents, s'atreví aquell a entrar, sèns ningun a nyorlu del rey nostre, al veure lo qual li escriu aquest entre altres, aquestes notables paraules: *Satis et enim de bis de Comitatu Provincie quem nos habere potuimus o nostro et propter amorem et propinquitatem quos cum fratre vestro et vobiscum habemus ipsum recipere noli rona d'Aragó, reg. 12, foli 47.*

E BOFARULL

en Guiu Fulco (r
s parar al bisbe c
del rey de Fran
que En Jaume c
st regoneximent,
per la usurpació.
er, qui ja de tém
ndependencia, sí
ia que una mà o
esperit de bande
eritable senyor, i
ona, com arramb
no escoltava ni l
rca d'Aragó que
de França en lo
ats per abdues p
Guillèm de Mont
de témps per a
menys d'haver e
s los infants d'A
opria o moguts)
ò de guerra, per
aquestes hostilita
lesme senyor de
avinença, mas al
ent disposició pa
in enganyós per l
y callat, al ensén
que eventual, per
téixs Estats d'Ar
enar també un ma
En Felip, segc
a aytal obgecte
ocuradors (com a
n Arnau, bisbe de
urita), En Guillèn
Guillèm de Roca-

nent a Mont-peller, y concurrent a Cc Lluís, donaren compliment al llur encàr nom del rey e senyor llur lo tractat ón . gueix: lo rey de França renuncià al dre per feu antich, sobre los comtats de B salú, Rosselló, Empuries, Cerdanya, Co na y les llurs pertinencies, y lo rey d'A lo que tenia o havia adquirit a Carcassó Rede y Redés, en Lauragi y Lauragin més, en Menerba y Menerbés, en Fonol Péra-pertusa y Perapertusés, y en lo co Sant Gil y en tota la demés terra y ju da del difunt En Ramon comte de Tol dels drets, promet lo rey de França que rà *nilhil de coetero, per nos vel per alium rec* y en cambi los procuradors del rey d' quest, renuncién als compromisos que contréts a favor séu en altres comtats y Beziers, Agda, Albi, Ruchine, Foix, T Keerbuz, Castellfisel, Salt, Credon, etc fer a mans del rey de França les escri ditassen.

Aquest és, en suma, lo contingut de data de Corbeil lo die 5 dels ídus de M. sent la del nombrament de procuradors ídus de Març del 1257 (1). No cal fer aquest tractat, fill de les circumstancies rit de justícia y de pau, puix poch havi los orígens dels drets respectius no-s de havent-n'hi prou de les renunciés per ci tésts per alegar-los, con ab la força an s'haguessen de resoldre les questions q guéssen. Cert és que, en conseqüència

(1) Hi hà en l'*Arxiu de la Coróna d'Aragó* totes les formalitats curials, d'aquest tractat signat Comes, y comprovat per lo bisbe electe de Barcelona bre modern 1526 dels pergamins d'En Jaume I

dors del Languedoch, restaren sols des de llavors a En Jaume al nort del Rosselló lo senyoriu de Mont-peller y lo senyoriu suprèm del vescomtat de Carlad, que diuen que-s reservà aquell; emperò també és cert que en la ratificació del tractat per lo nostre Rey, del 17 de les calendes de 1258, no s'hi parla del comtat de Foix, mencionat en lo tractat, ve-nint açò a provar que en aquesta part no-s convingué En Jaume; y ho acrediten les noves questions que tocants al metéix s'originaren més tart entre los propis monarques contractants.

Vejam are la segona part d'aquest ordenament amistós diplomàtic. No gayre après d'haver-se conclós lo tractat de Corbeil, y sèns dupte aparellant-ho mentre aquest se verificava, En Jaume cedía tots los drets que tenia sobre la Provença a la reyna de França, Na Margarida, y s'emparaulava lo casori d'En Felip de França ab Na Elisabet d'Aragó (1), conclohent-se aquest acte a Corbeil, lo dissapte vétlla de Pentecostés, del metéix any.

Durant lo témps en què-s negocijà y dugué a compliment lo tractat de Corbeil ab totes les seues conseqüències, y encare per llarch espay després, havèm observat per los registres de la antiga cancelleria, que dóna lo Rey, com a tractament respectivament als seus fills, lo títol d'hereu de çò que assenyalat los havia per testament, *infanti Petro heredi Cathalonie, infanti Jacobo heredi Maiorice*; y jatsia no havèm tingut ocasió de veure-n ningun relatiu a En Alfons, lo primogènit, crehèm que de la metéixa manera lo tractaria respecte a Aragó, salvant les variacions que ocorregueren en tals heretaments, segóns que ja declararem. En l'any en què-ns trobam, per planys del dit En Alfons, apar que lo pare consentí en agregar a la seua heretat lo nou reyalme valencià, y fins hi hà qui creu que fòu jurat a Aragó per he-

(1) En Guillèm de Nanjis suposa que la filla d'En Jaume y de Na Violant qui havia de maridar-se ab En Felip de França, se deya Lionor; emperò no hi há noticia de ninguna infanta d'Aragó d'aquest nom en aquell témps: y axí havèm de pendre la nova com a errada, sens creure que lo maridatge ab Elisabet fós resultat del anulament del primer, com axí ho ha cregut algun historiador modern, referint-se al dit Nanjis.

reu de abdós reyalmes, «mas ab tót y açò, afig sèmpre lo Rey li mostrà desamor, y féu-li meny y acolliment que als altres fills naturals que tení apartat d'éll; y en sa dissort, vingué-se-n a Çarabmes de Maig del any 1258, y tots-tèmps s'intitulà nit y hereu del Rey, per fer més públich lo greu pare li feya.»

No obstant d'aquesta mala situació del príndisfavors del qual sospita lo metéix autor que nmayrastra Na Violant, no hi hà noticia de que hora arribas En Alfons a formar bàndol o parcida, ni tampoch d'altres senyors en los diferents Corónas. Fins al any vinent de 1259 no hi hà rastorbació, y con açò esdevé, és lo teyatre dels ments fatals la nostra Catalunya.

Va promoure guerra en lo dit any En Alva Urgell, de qui ja havèm parlat, y lo motiu fòu qüència de les vicissituts matrimoniales per ón li sar lo dit príncep. Es de dordre que l'annalista a rita, al donar compte de fets com los qui cor comte d'Urgell aquest colp, los referesca tant p què pijor és, que no diga les causes de que aque ren començament; puix fent-ho axí, al parlar de cia d'un inferior, prescindint del dret, y no pos sinó en la autoritat del comanament y lo devèndiència, pot semblar tot sovint que sia rebetleador lo qui ab sobrada dignitat té rahó y fins o contrastar. No és prou, donchs, haver dit que lo demanar al comte d'Urgell, *por aseguralle más en sin otra causa*, que li fés a mans les tinences dels Agramunt, Balaguer, Linyola y Oliana: tingut édor d'esbrinar la veritable rahó per que-s feya cia, y després si hi havia dret per allò, que és l a esclarir.

Oportú està l'historiador d'Urgell, En Mon que lo dit comte En Alvar de Cabrera soferí p desventura espiritual y temporal, puix que los r

Esglesia, y confusió de drets que produí baralles, sospites, desconfiances, y al cap-devall guerres com la de que anam a tractar.

Ja diguérem que Na Constança, primera muller d'En Àlvar, éra parenta del Rey. Al tractar-se del anulament de aquest matrimoni, En Jaume mostrà-s agreujat, y al metéix temps, mentre la muller repudiada posava plét al seu marit, En Guillèm de Cardona, oncle de la comtesa, junctant-se ab En Père de Mont-cada, exien a campanya ab sa gent y corrien lo comtat, fent gran guast, com li tocà a Pons, la qual vila un colp presa, manaren calar-hi foch.

En tots los témps vehèm que, sòts color patriòtica o ab un aparent entussiasme per la defensa d'un principi s'explo-ten interessos més o menys bordenchs; y pot-ser aquesta vegada obra lo Cardona, més que per defensar la seua neboda, per burlar lo Comte, qui li havia comprat cert heretatge en lo vescomtat d'Ager, y pretenia que lo hi tornassen. Sembla, ab tals precedents, que los partidaris del Comte no havien de cercarla favor del Rey, essent parent de Na Constança; y precisament la mare d'En Alvar, qui éra la comtesa vídua Na Maria, consultant solament lo seu propi interès, per ésser senyora de les viles d'Albesa y de Menarguens, que pos-sehia per rahó del seu dot y drets, ab la fi d'estalviar que en aquelles guerres li destruïssen aquests dos pobles, demanà favor al Rey, y aquest la hi otorgà, a 5 dels ídus de Novém-bre del 1259, assegurant-li los dits Estats, donant guiatge als vehins d'aquells y ab prometença de que les gentes d'En Père de Mont-cada no li farien ningun dany; de manera que al donar lo Rey aquesta fermança a la mare del Comte, venia a declarar tàciment que depenjaven de sa voluntat los actes que cometien lo nomenats defensors de Na Constança, y que per tant consentia en los damnatges que aquests feyen al fill de la senyora assegurada, al comte d'Urgell.

Encarregat lo bisbe d'aquesta diòcesi de la cognició de la causa promoguda per Na Constança, alegant aquesta se-

nyora que no podia veure lo seu jutge, puix que l'ia-li traversar tot lo territori infestat d'enemich. del papa Alexandre IV que fés de jutge lo bis que-s tractas la causa a Lleyda, consentint-hi certes condicions, emperò de totes les maneres que, si la sentència no li fós favorable, pogué Seu Apostòlica, estant a allò que declaras lo Su fech; y posat cas que-s declaras valedor lo segon hagués de tornar En Alvar lo dot que havia Constança, fent-ne fiança ab los castells y polguer, Pons y Agramunt (qui són ja dós dels c per lo Zurita), consentint per fi en que, no obehicia, romanguéssen los dits castells en poder de haver obehit.

L'historiador més autoritzat en aquest punt Monfar, diu que «çò que no feya lo Comte, aquest aute, feya-ho Na Cecilia,» y perllongantament la causa per culpa d'abdós, puix tot ére com que Na Cecilia alegà après una escusa p que abans alegà Na Constança, qual éra de que nia que la causa se tractas a Lleyda,—enujat lo inseguretat en què posaven l'afer, demanà al nences dels castells d'Agramunt, Balaguer, Lina, y lo Comte los hi reté, acatant axí com axí reyal, o, ans bé, la lléy.

Los citats autors y altres qui-ls han seguit d açò lo Rey «per assegurar al Comte en lo seu traure-l del plét y domar lo seu orgull», la qual ritat, no sabèm compendre, puix que a quals rumiarà li semblarà que havia de produhir un trari. Certes crehèm que En Jaume, vehent que tre pobles éren los principals del comtat, y en évor y ajuda lo Comte, com-se-vulla que s'hi recotémps ab lo seus, sostenint axí la guerra y burla de la causa, se valgué del mijà estratègich de tinences dels metéixs al seu possehidor, pensant-lar-lo y obligar-lo per tant a que desistís de le

is còm, tenia En Jaume mo-
es, puix que si-ls havia as-
e per sí, no calia la senten-
cia del Pontífeh, que havia de venir après d'una apelació en
cas de no ésser favorable la sentència del bisbe de Osa, y
éra En Alvar lo qui impossibilitava lo pronunciament de
aquesta sentència y lo curs de la causa ab incomparecencies,
subterfugis, reclamacions e informalitats, no-res té d'estrany,
atesos lo témps y lo caràcter d'En Jaume, que aquest obras
un poch a tall de soldat, y sèns recordar la lléy o lo costum,
volgués tallar de soca-y-arrel, valènt-se com a absolut d'un
mija que may no fôu sinó temporer en la nostra antiga le-
gislatió feudal.

Lo dret de requirir les tinences dels castells, per la cos-
tuma de Barcelona y de tot Catalunya, lo té positivament lo
Rey: emperó aquesta possessió temporal no pot durar sinó
deu dies, passats los quals, requerit lo monarca, te obligació
de tornar-la; y en aquella indiscreció consistí lo principal
bóta-foch d'aquella lamentable lluyta. Si lo Rey cregué que
ab aquells deu dies n'hi hauria prou per reduhir lo Comte,
de cert va errar-se; y com deu dies passen prést y per altra
part no podia En Jaume apoderar-se a mà armada de posses-
sions lo senyor de les quals poch li havia mancat com a feu-
datari, malgrat lo requiriment no tingué altre remey, per no
donar a enténdre que s'humiliava, que retenir en poder séu,
més enllà del témps establert per la lléy, ço que lo comte de
Urgell, per mirament a la feheltat jurada, li havia fét a mans
pacíficament y entenent-se tota-hora sòts la condició legal.

Sien com sien, donchs, les consideracions que axí feyen
obrar lo monarca, mancà aquest obertament a la lléy de la
terra, y com lo mal exemple d'un colp és lo camí per que
l'abus se convertesca en ús y-n pervinga perjuhi a quants
puguen trobar-se en idèntich cas, vehent los demés nobles
de Catalunya que ço que feya lo Rey ab lo comte En Alvar
demà podia fer-ho ab quiscun d'ells, avalotaren-se de mala
manéra, y tan bell punt com lo d'Urgell envià son *desexi-*

ment (1) al monarca, l'un darrera l'altre, sòts ma, anaren exint-se de la llur obediència, escra qui ans éra limitada a aquell territori, pe y venint a mostrar-se com a valedors y ar homens qui, sèns aquell trencament, no hagra cuydat defensar-lo, entre altres y princip mon Fólch, vescomte de Cardóna, En Ber sola, En Jaume de Cervéra, En Ramon de C llèm de Cervelló, En Huch germà séu, En bréra, germà del Comte, En Bernat Ramon Guillèm Ramon de Josa, En Arnau de Juç :

Entre les lletres de desafiú o *deseximent* c rades (2), és la més notable la del vescor puix que motiva lo desafiament per trencat tums, *per çò com nos trencats nostres costums, et comte d'Urgel, et a d'altres et a mí*, al qual re dibent que no és tal com ell refereix, que no cep al món, qui tant de bé faça als seus sot que axí és com los pert, y que no fa cabal d cies de què l'acusen, com és la d'havèr man porta a Mont-blanch, *vos responèm et dehim a: axicom vós dehíts, que bé-n crehèm que sabets vó. los homens de nostra terra et d'altres terres mol no hà negun príncep qui tan poc tort fassa a se als nostres, enans per bé fer et per grans susteng los perdèm, et sòtz la un vós d'aquels*, etc.

Donat aquest pas, lo comte d'Urgell va ra, deliberant cobrar los seus castells a for Rey s'aturà a Lleyda fins a les primeries d

(1) *Deseximent*, de *desexir* (*exire*), equival a exir-se mijançava entre lo senyor y lo vassall o feudatari: axí éra l lo primer volia procehir per la via de les armes contra lo se metia lo *deseximent*, declarant rompuda la amistat y fè q orde invers, feya-ho lo vassall per desnaturalitzar-se del jurament de fehelitat que devia al seu senyor. Sol g se per *desafiú* (*desafidare*), çò és, exir-se de la fè o fidelita

(2) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, reg. 11, foli 244 y

(3) *que en lo* (4) *sosteniments*. N. del T.

partí vers Aragó per mor de certs afers que devia resoldre personalment en lo dit reyalme, a sabèr, l'arranjament de les diferències que hi havia entre los Lunes y los Açagres, y lo concert ab lo rey de Castélla, per que poguessen servir-li los cavallers d'Aragó, vassalls dels richs-homens y meynaders, en la guerra de Murcia, al qual obgecte féren-se totes les formalitats de costum per la una y la altra part, essent notable que, en la escriptura d'aliança que-s fermà, exceptuà lo rey d'Aragó los vassalls qui anaven fora del seu servey, als quals no podia lo rey de Castélla fer bé y mercè, com també exceptuava favorablement lo Miramamoli y lo rey de Túniç, cosa que no és d'estranyar, per ésser En Jaume en aquella ocasió gran amich d'aquest, tant que ab éll hi havia llavors relacions contínues y directes (1). Ab tot y aquesta excepció, per que hom veja la cavallerositat d'En Jaume, recompten que uns cavallers catalans, En Bernat de Santa-Eugenia y En Gilabert y En Jofre de Cruilles, solicitaren del rey permís per passar a Túniç ón se trobava llavors l'infant En Enrich de Castélla (tal vegada Frederich), enemich del rey d'aquesta nació, y encare que no éra lo metéix servir al rey castellà que a un infant del seu llinatge, per consideració al primer, contrastà al desig dels solicitants.

Mentre que esdevenien aquests fets y que sojornava lo Rey a Aragó, lo comte en Alvar anava ab les seues gents prosseguint la guerra, recobrant alguns llochs y castells y guastant la terra y comarca dels qui estaven per lo Rey: y la prova de que no tenia aquest grans recórsos per contra-restar-lo, és que en aquella metéxa ocasió manà pagar al comte d'Urgell mil cinch-cents morabetins alfonsenchs

(1) En los primers registres pertanyents a En Jaume se troba una gran abundor de documents sobre aquest punt, consistents en nomenaments de cònsols dels catalans, salconduyts als viatgers, arrendaments del alfòndech, téndes, fórn, taberna y demés que tenien a Túniç los catalans, facultats per rescabalar-se en còrs dels béns que en còrs s'haguéssen perduts, tractats de comerç, establiments iuges y tribunal, y adhuc havèm vist una noticia sobre la capélla catòlica que tenia lo consolat, y lo nomenament d'un batlle general ab les metéxes atribucions que lo de Catalunya, espressant-ho axí lo document qui ho conté. Són aquestes noves posteriors al any 1256, des la ocasió que comença lo primer llibre de cancelleria.

per cobrar d'ell los pobles de Somet, Roda, bit, que lo seu avi En Alfons havia empenyo quantitat als antecessors del Comte. Envanit blants triumfes, no s'hi pensà gayre en esté correríes per los poblets de Barbastre, cosa pobles comarcans a congregar-se per donar p qui manà a En Martí Pèrèç d'Artesona, Jus per que-l perseguís ab estol format, «car (diu nía deliberat de traure-l del món si no-s retre de fer los damnatges que feya.» Afegeix ac «no gayre après tingué lo Rey córts a Barcel béren donar remey al estat d'aquestes coses comte de Cardona y los seus parents no volíe donatiu o servey, que no-s tinguéssen éll y lo llants per pagats dels greuges que deyen h. Rey: emperò sens donar-hi complida satisfac servey, y romanguéren les coses dels barons la qual cosa no podriem certament comprovar hi registres de córts d'aquell segle: mas bé-tota extensió la Crònica del Rey (1).

Per més que ún no puga ab veritables do richs esplicar lo tòm que anà prenent la dita creure, ab tót, que gradualment s'afebliría lo te, posat que no gens destórba per que lo . més profitoses empreses: lo fét de rodejar a

(1) Recompta En Jaume que obtingué mala resposta en greus amonestaments axí als clergues com als nobles, digué-li havia cregut que tenint córts a catalans ne percaçaría tot allò emperò vehent les seues esperances desfètes, s'alçà sens escol se-n anà a casa séua, ón anaren-lo a veure l'endemà En Be Pére de Berga y altres dos richs-homens, donant-li corteses segurant-li que, jatsla no tingués dret lo Rey de demanar córrer Castélla, puix dos colps lo-hi havlen ja otorgat, la ún del regnat y la altra a-les-hores de la conquèsta de Mallorca al present encare (pregant-lo aximetéix que accedís a axò que mon de Cardóna), «car no s'éra vist, ni-s veuria tampoch a-le demanat lo Rey consell y ajuda als prelats, e richs-homens d sen de prestar-lo-y.»

Són notacles aquebtes córts per ésser les primeres ón s'h posició o discurs del trònus, com ne dihèm are.

ió dels seus matrimonis y de la causa o ~~procces~~ a que ~~adaven~~ lloch, y que (segóns assegura lo metéix cronista urgellench), apurat de veure-s en tant malastres, entant que «la gent d'armes del Rey li inquietaven *lo poch* que li éra romas del comtat d'Urgell,» se recolli a Fóix, en-sémps ab la seua darrera muller Na Cecilia, ón la tristor va consumir-lo, y los neguits y contra-témps lo tornaren tísich, y morí de febres en lo 1267, segóns los Annals de Ripoll, o en l'any següent, segóns lo Zurita.

Durant lo metéix any en què tinguéren començament semblants desplahers a Catalunya, esdevinguéren dos fets que devèm referir com a antecedents indispensables d'altres successos venidors e immediats. Fóu lo primer lo casament y mort del infant En Alfons, primogènit d'Aragó, lo qui prengué per muller Na Constança, filla d'En Gastó, vescomte de Bearn, qui fóu fill d'aquell Guillèm de Mont-cada qui morí a la conquèsta de Mallorca. Emperò no fruí gayre de aquesta satisfacció lo qui havia d'ésser rey d'Aragó après d'En Jaume, puix que-s morí poch's dies après d'ésser conclós lo matrimoni. No sabèm si aquesta mort fóu natural o ocasionada, per çò com no hi hà res qui ho justífich: emperò, si no-n trobam la causa, podèm no obstant lamentar-nos de les soptades y casuals morts que-ns recompta la Historia, de prínceps qui estan en pugna ab mayrastres, les qui solen preferir generalment los propis fills als del marit tin-

A continuació de lés metéxes, lo Rey refereix los gréus enuigs que li ocasionaren los richs-homens d'Aragó en les que tingué ab lo metéix propòsit en lo dit reyalme, ja romanent aquells orgullosos sèns respondre al monarca, ja dihent-li que no sabien què significava *bovalge*, tant que En Jaume tingué que parlar-los en aquests tèrmens, moit honrosos per la nostra patria: «Per la fê que a Déus dech, no podía esperar de vosaltres, qui tots tenui *leus* per mí, qui de vint, qui de trenta, qui de coranta mil sous, defugissets complir ab la obligació que tenui d'ajudarme, mētre que ab aquella cumplen los de la més honrada terra d'Espanya, com és Catalunya, qui és lo regne millor, més honrat y més noble que-hi eczisteix; puix que hi hà quatre comtes, que són lo d'Urgell, lo d'Empuries, lo de Fóix e lo de Pallars. E hom pot contar allà quatre richs-homens, cinch cavallers, deu clergues e cinch ciutadans honrats per ún, que ací ne tingau en cada sament.» Tinguéren-se aquestes còrts en l'any 1264, segóns la manera de comptar els antichs historiadors.

guts en un altre matrimoni anterior, se de fer observar con arribem a la època de Viana.

L'altre fet comprèn los preparatius a verificar lo matrimoni del seu fill En Pere, va successor d'Aragó, Catalunya y Valencia. Ho disposà lo pare en un dels testaments, sèns duple, de la mort del primogènit posada escollida per al infant En Pere fò mogènit del rey Mamfret de Sicilia, fill del emperador En Frederich II.

Prescindim nosaltres d'esplicar aquels quals la casa de Suavia, qui éra la del Imperi en Sicilia als antichs prínceps no ren, tant per no ésser necessari com munt la qual han agombolat falsies y sentits, segons la banda a què pertany tors qui n'han tractat. Los nostres lectures de les parcialitats qui eczistien en aquell nom de Güelfs y Gibelins, ço és, partit prèu temporal del Papa en alguns territoris adjacents, y partidaris del metèix ser Emperador ab complerta independència fer-li prestació ni regoneximent algun vil. Y axí bastarà, al nostre obgecte, saber que Mamfret fill del anatematizat Frederich, cercaven los pontífecs (sobre-tòt frares de la molt cristiana casa de França, aparellats a dir-se valent-se de cristianíssims pretres.

No sabriem respondre, de cert, al que Jaume, o lo savi polítich qui l'aconsellava, tingué noves de que s'aparellava una usatjada tardana, per part de la casa de França que regia En Mamfret: emperò sí que se lo casament d'En Pere, del fill d'aquell emperador, menar-se Cristianíssim, féu més bé a seues conquèstes que tot lo que pogué:

gle la casa de França ab los seus serveys als Pa
rey En Jaume a fer professió de gibelí, puix
aventurar-se a ésser tractat de scismàtich, p
aliança ab la familia imperial, qui no havia renu
part de senyoriu en la Provença, possehida lla
Carles d'Anjou; y, per tant, éra fàcil que algun
de la metéxa aliança, tingués que batallar, éll
costat dels gibelins contra los güelfs o los seus
fóssen soldats de Roma, ja cavallers de França
la metéxa Provença, l'eventual domini de la q
en lo cas de renunciar, com diríem are, per rahó
passaren gayres anys sés que açò esdevingués
efectes polítichs ténen devegades causes molt
antigues, pot-ser aquestes eczistiren ja al tract
trimoni del infant En Pére ab la filla del rey
qui diu lo cronista Muntaner «que vivía ab maje
sa que altre senyor qui fós al món, axicom éra
dit en ses obres y en les seues messions, esset
causa per què lo dit matrimoni plagué al senyor
me d'Aragó».

En aquest any, donchs, fôu acordat lo refer
trametent En Mamfret, per tractar-ne, los seus
nomenats En Girou de Posta Major de Juvenaz
me Mostacio, los qui s'aplegaren a Barcelona, a
hiol, havent assenyalat per dot a la infanta cinqu
ces d'or (1).

Segóns la més general opinió dels historiado
citat aquest casament per part d'En Mamfret;
esser vinguts primer los embaxadors sicilian
creure que no tingués ja lo metéix pensament E
prova la tenim en la nqva que-ns dóna lo Zu
abans de concloure lo casament, trameté lo R
dors a la córt Romana, entre élls fra Ramon d
ab orde de suplicar al Papa que rebés en sa gr
y en la obediencia de la Esglesia, lo rey Mamfre

(1) *Arxiu de la Coróná d'Aragó*, pergamins nòmbres 10
Jaume I.

ho otorgar lo Papa, ans bé atemptà «
amistat y donar-li entenent de que *na*
axí scandalosa, enemiga y perseguidora »
pit de la qual contradicció va concloure
d'ell (consigna ab patriòtich intent
l'annalista aragonès) resultà ocasió
ment a la Coróna d'Aragó.»

Semblant tramesa d'embaxadors i
gular temporada abans de resoldre-s
güent no induu a creure la confusió q
duhí de que aquesta vegada acompany
Mamfret la metéxa núvia, que lo Des
ans d'anar-se-n d'ací los comission
pare per arrodonir l'afér ab lo rey
dits representants dels nostres prínce
fill natural d'En Jaume, y En Guil
quals (segóns lo Muntaner) conclogue
lo metéix rey Mamfret, e en dues g
guéren la donzélla, qui éra de catorze
tura, la pus discréta e honesta de qu
n'hi haguéssen, y ab gran goig y ale
nyada de richs-homens, cavallers, ciu
e donzéllas, la duguéren a Catalunya,
la prengué per legítima muller, segón
glesia. Fóren a les noces lo bon Rey
germans e tots los barons d'Aragó
lles s'hi féren grans coses, que-m fé
vos-les:» y com no hi hà que duptar «
ni verificà-s a Mont-peller lo día 14
hom ne trau los dos anys més d'edat
la núvia la hora del casament, que sé
la època en què-s tinguéren los prime
trobam.

(2) Veja-s *Annales eccles*, de Raynaldi, Ur
15. Lo rey de Castélla, Alfons X, cuydá també d
blant aliança y d'altres grans projectes que aque
re en lo pergamí nòmbre 1630 d'En Jaume I, recò

evinguéren aquest any acabam de referir, suscitàren-se algunes temors y d'fiances per part dels infants reials, per lo desig de ten dascú més de çò que tenia, y adhuc sona una protést en lo mes d'Octubre del 1260 per l'infant En Pére, c sant Ramon y altres personatges, per tenir son dret si lo Rey li manava fer algun acte o jurament contra s luntat; en la qual cosa vehèm certament l'origen, cor varèm al seu témps, de les futures discordies entre l En Pére lo *Cerimoniós* y lo darrer Jaume de Mallorques

Suposa lo Zurita «que ab ocasió de la discordia c hagué en aquest témps entre los infants y richs-home llur parcialitat, y estant tot-hom axí exercitat en la g tenint-ne ordinariament ab alarbs o ab llurs comarcans dins de cases llurs, hi havia grans robatorís e ultr No solament als munts de Jaca, Sobrarbi y Ribagorça però en la terra plana, llà ón la justícia tenia més fo autoritat.» Mas crehèm que en açò va ponderar qu l'Annalista, puix que ni los planys dels infants preng tals proporcions ni consta alguna nova d'acte de guerr mal, essent la realitat de tot lo mal antich y constant c gó les revoltes dels ambiciosos e inquiets richs-homen donaven peu a la formació d'escamots de malfactors, pe les viles haguéren d'establir germandat, per mijà de . juntes y junters, o sobrejunters, qui possasen a salv les hisendes dels pacífichs habitants ciutadans. Y menys seria una altra y veritable causa la darrera qu signa lo dit Annalista, a sabèr, les grans y espadades n nyos vehines a França, per tal com tots-témps fóren es de lladres y saltejadors.

Passariem per alt aquesta aclaració y encara la qui no correspón a la Historia de Catalunya, si no f una particularitat que esplica lo metéix autor, a sabèr, lo comtat de Ribagorça estava fora d'aquesta germa car en lo témps passat se governava per vegueria, con a les Constitucions de Catalunya: y encare declarant 'q témps del rey En Pére III, estigués Ribagorça subge

Fur d'Aragó, com a cosa tan cabdal de d'aquell estat y de les seues montanyes guèria de Pallars, la qual s'estenia fins nuavá per lo térme de Vía-càmp: y com tanyana y Areny.» Prossegueix lo referit tal motiu, que d'allí-s limitava aquesta tanya amunt, per sóbre de Baranes, fins d'Aran, y que estant llavors dividit lo cinch regions, que-n deyen juntes, quis cap o governador, que li deyen sobreju téix ofici que los veguers de Catalunya.

En l'any 1262 poseñ generalment tot compliment del matrimoni de la infanta de França, projectat ja a Corbeil, ab fegóns manifestarem, havent-se envelat la Pentecostès, a Clairmont, lloch cabdal d'armem que-s verificà aximetéix a Mont-pèrre ab la filla de Mamfret, y al metéix l'any, s'ajustà igualment l'infant En Jaume de Mallorca y del Rosselló y d'altres ab Na Esclaramunda, filla dels comtes de

Semblants ajustaments obligarien, per a precisar ab major seguretat los domini partir entre los dits dos fills, segóns axí lona als 21 d'Agost, essent notable la pèrta distribuir aytals dominis, de que en los comtes de Cerdanya, Cob-lliure, Conflent y Valld'Areny l'heretatge del futur rey de Mallorca, la moneda barcelonina de Tèrn, y calí.

(1) L'autor dels *Condes vindicados* assenta en a casament d'En Jaume ab la filla del comte de Fòix, y cument ho asseguraria aquest esport cronologista. No en l'any 1263 fôu tramès al governador de Mont-peller al comtat de Saboya per concertar matrimoni del infant del comte Arnadeu de Saboya, nomenada Beatriu, que lo metéix any tractaren de casar lo dit infant ab una filla d'Emperò es lo cert que la veritable muller qui s'ajustà l'hereu de Mallorca fôu la dita Na Esclaramunda.

tots-témps per los usatges y costumes de Catal tuint l'un germà al altre, en defalt de fills masc lles en certa part, y ab condicions de feu. De n obrar lo pare en la divisió dels seus Estats pe en dues distinctes nacionalitats y heretar ab qui a sengles fills séus, no podia dissimular l'espe com a català l'animava, puix éra con volèr que expressió d'aquest propri esperit, la legislació, i Catalunya, de ón éra comte l'infant En Père, y lló, del qui portava igual títol l'altre germà En

Durant una llarga temporada del any 126 Rey a Lleyda, ocuꝝ at aparentment en la orde dissensions que hi havia sóbre robatoris féts en de Castélla, Aragó y Valencia, al qual efecte no comissió en què intervenien personatges rep cada un d'aquests reyalmes, y acordaren la fit téixx. Estant allí, esdevingué un cas per ón ve hir que estava encare en ús un dels més antich la època feudal, a sabèr, la *batalla jutjada* o *ju* questió que calia resoldre per aquesta via se entre dos cavallers molt principals, En Ponç En Bernat de Manleó; y com deguéss assistir-hi brevinguéss alguns duptes referent a la int poguéss o deguéss tenir en l'acte lo senescal c com a cap de les armes, que a la sahó éra En P cada, lo qui reunia a aquest càrrech lo de major talunya, dexaren abdós, lo Rey e lo Senescal, del dupte en mans y a jubí de quatre cavallers, Ximèn Pèrèç d'Arenós, En Tomas de Sant-Clint llèm Ça-sala y En Arnau de Boscà, los quals e que pertanyia al ofici de Senescal y a la Major llurs preeminencies y jurisdicció, confórme a constant en altres reyalmes, no llunyant-se emp disposaven los Usatges de Catalunya.

Dóna noticia, en aquest metéix any, l'Anna de dues distinctes embaxades que envià lo rey una desempatxada per Jaçbert, vescomte de C

rey Mamfret, cosa que no té res de par noves relacions que s'havien contrètes hi hauria espesses ocasions per reproduir una altre, representada d'En Ramon Ribellonia endreçada, lo qual éra a Aleixandre aquesta sospitosa, per açò que veurèm n'aparèixer de les relacions diplomàtiques ab los catalans per çò com, per la manéra que dóna l'autor a creure que la tragué *del autor qui escriu Jaume, que fôu en lo seu témps*, autor que no es pot conèixer, puix que res d'açò no vé mencionat en el text reyal, y los qui han parafrasejat aquest text, donant-li títol de Historia del reyaume de Valence, època posterior y no merexen gran crèdit per les seues res y variacions.

No s'acabà aquell any s'ens descobriren novels socòrs que deliberava trametre al Rey de Castélla; emperò no éra aquest colp que se desitjava, estava pactat, al recobre definitiu de Murcia, per a desfogar los maures ultramarins qui venien cridats a la guerra, lo qui avançava contra Castélla, y per a destruir molts llogars y fortalezes d'Andalusia, lo qual era més principal de naus y galéres per la guerra que se feia, sent nomenat almirall d'aquelles lo fill del Rey, En Pére Fernàndez (1). Diu lo Zurita que el Rey ab gran suma de diners un juheu, lo qual era fill d'aquests reyalmes, qui-s deya Jahudà, li donà gran part en tots los afers d'estat, per haver percaçat tots los dons de fortuna que li venien en aquella lley. Aquest éra batlle y tresorero de la seua hisenda y gran crèdit lo Rey ordeñava les fronteres y fornir les gornicions dels reyalmes del régne de Valencia, qui estaven ab gran necessitat.

Déxen-se justificades algunes d'aquestes

(1) Se troba aquest nomenament, y ab data 7 de Juny de 1263, en lo Registre 14, foli 47, revers, del Ar.

tót e

ser batlle de Çaragoça y tresore metéix témps que ho éra també nomenat Benvenist de Porta, y cob Xixó, notable coincidencia i mires d'En Jaume y del seu govció y hisenda pública.

Del metéix any 1263 se troba en Barcelona, a 5 de les calendes En Jaume regoneix un deute a Vall-Ilebrera de Lleyda, contrètratore Constantinopolitano. ¿Quí poder de Constantinoble qui jun Lleyda? Baldoví II, qui éra de la privat del Imperi oriental per l'gué Constantinoble en 1261. En presa una filla del rey de Sicilia pare ab l'intent de que servissen rar aquell Imperi, y (diu lo Flórcps llatins no ho poguéren acor se ab lo nom solament d'empera

No serà, donchs, fora de raho entre la casa d'Aragó y la de Sidor fós lo dit Felip, prè més ta remçò del qual vingué també en reys d'Aragó y de Castélla la m de Briena, intitulada emperadriu que éra d'una germana de Sant

Contribuí als plans que porta rey castellà la perferta dels alarl rien un díe contra aquest. Corre ab los seus germans, richs-home liberant entrar de prompte en lo y guastar la terra: y estant lo re lo Nadal del 1263, arribà en sa p Castélla don Fray Pére Ivànyec, curar que lo Rey li envias sc

xena, vingué de part de la reyna de Castéll
altre comissionat, don Bertran de Vilanova, ad igual objecte, afegint que espletas tot son podèr per que no s'acab
perdre Andalusía, si no volía veure los seus néts des
tats en vida séua. En conseqüència tractà lo Rey de
a córts los aragonesos a Çaragoça, y los catalans a Ba
na, succehint-hi açò que ja havèm explicat al parlar d
questions ab lo vescomte de Cardóna, originades de le
mijançaren entre lo Rey y lo comte d'Urgell.

Los autors qui-ns dónen compte d'aquestes córts, ting
dintre l'any 1264, nos expliquen los grans enuigs d
d'Aragó, per los infinits greuges que presentaren los
homens, entant que calgué remetre-s la pretensió y que
en podèr y a juhi dels bisbes de Çaragoça y d'Osca, de
los richs-homens tréva al Rey fins que tornas de la g
de Murcia y quinze dies més, y perferint-se a servir
aquella. Emperò ni aquexa deliberació o sentència no
avant, y ab tót y passar al Justicia d'Aragó, tras mil i
malitats, tingué aquell afer la fi que espressa lo metéix
en sa *Crònica*, dihent: «Axí romanguéren en podèr nost
honors, e ells mancaren al acort que colt havíem en Me
per no sperar la pena en què havíen encorregut; e Nós
servarem la tréva que-ns havíen jurada, segóns qu
aquell metéix conveni s'hi recomptava.»



FOL XXII

regnat d'En Jaume I

Murcia: s'hi dona compliment. Malastrugances de la casa de Suàvia a Sicília. Relacions d'En Jaume ab los tartres. Les municipalitats reclamant contra la aristocràcia. Sortida d'En Jaume, semblant a una altra de Napoleon I. Moneda falsa. Lo Rey adquirix lo comtat d'Urgell. Se'n va a Toledo. Visita del Can dels tartres, y projecte de viatge a Terra-Santa. Realització del viatge y contra-tèmps. Resposta cèlebre que donà als de Mont-peller. Interpretació ridícula de la privació que experimentà En Jaume en lo viatge. Savis consells al de Castélla. Preludi del caràcter del infant En Père contra la aristocràcia: motins de sa avorrició a En Ferran Sànxex y a França. Còrts a Lleyda. Infraccions del tractat de Corbeil per los francesos. Esclaraments cronològichs. Concorrença del Rey al concili de Lió y curiòses entrevistes ab lo Pontifex. Nous desplaçers ab los nobles. Lo rey de Castélla, anant a veure lo Papa, se'n vé a Catalunya. La mort del bordench Ferran Sànxex. Noves còrts a Lleyda: pretensions dels nobles en aquesta ciutat y en Valencia. Concili de Cent de Barcelona. Errors de cronologia. Viatge d'En Père a França: a sa tornada venç al d'Empuries y demés sediciosos. Complicacions a Valencia. Cau malalt lo Rey y l'infant En Père és tramès a la frontera de Murcia. Noves irrupcions de mauritans. Abdicació del Rey en lo seu fill. Darrers dies de la vida del Rey: veritable data de la seua mort. Translació del cadavre a Poblet: sepulcre y epitafi. Translació moderna a Tarragona. Muller y fills d'En Jaume. Projecte de canonització.

ENRTEFANT que lo rey En Jaume veyas obligat a pendre les armes per reprimir los nobles descontentadiços, convenia no dexar dormir los preparatius per la campanya que havien oferta en ajuda del rey de Castélla (1). Axí va donar-

(1) En un document del 1268, per lo qual torna lo Rey una quantitat que li havia prestada En Martí Satjes, batlle o senescal d'Oscà, és de veure que En Jaume fins ordenà en pública crida la crohada per la conquesta de Murcia *quam nobis mutuastis quando predicari fecimus croatam contra sarracenos Murcie*. Reg. 14. fol 76, revers, del *Arxiu de la Corona de Aragó*.

se la major préssa, traslladant-se a Çara-
rol, per partir ab quanta gent pogués
missatge als infants reys, a En Ramon
Ramon de Mont-cada y a d'altres, per q
a Valencia ab tots los que ajustar pogués.

Recompta encare lo Rey que havia a
cavallers, emperò que dels convocats no
En Blasco d'Alagó, y dels que devien anar
se-n aplegaren mil-cént. Los ergullosos ti
d'altres vegades: amostrear menys-preu, es
los ne pregas, cercar obstacles a les em-
ón lo Conqueridor, ab la ajuda de les ciut-
trícis, tiras avant los seus propòsits presc-
tre-banchs, anar-hi moguts solament per l
tres més actius fóssen gallardonats ab p
no més cobejaven per a sí. Los prohomer-
rol, emperò, mostraren-se ayrosos y espl-
donant-li tot quant poguéren, no menys q
lencia, esperonada per les bones paraules.

Estant en aquesta ciutat, compareguér-
fant En Jaume, En Ramon de Mont-cada,
companyies, y arrengrat l'estol passà ab l
de llà a Biar, donant-se ab aquest mov-
projectada campanya. La Crònica reyal y
gulars menuderíes sóbre tots los actes c
dés d'aquest moment fins a la presa defi-
mas no convenint aquestes al objécte esp-
Historia, sinó en la part que tocarà la b
Catalunya, prescindirèm de quantes engru-
les cròniques contemporànies, donant pref-
Muntaner, qui explica lo fét més gèneral, s
de la veritat, com axí ho féu també un de
nerals d'Espanya, al qual seguim, per atén-
aquestes metéxes circumstancies.

Axí s'espressa lo mencionat cronista a
entrevista d'En Jaume ab lo seu gendre d
télla a Valencia, ón aquell l'hostatjà magn

nyant-lo fins més enllà del té
 sos fills e ab sos barons, tot
 sió havia féta al rey de Casté
 per orde), que tantost pensas
 se de seguir-lo a llur cost e a
 no li fallirien, méntre vida
 vengut a cap de la dita conq

«D'açò lo dit senyor Rey
 moltes gracies, tant que enco
 fant En Pére fahés una coi
 çò que regonegués tot lo rég
 fant En Pére hach batalla an
 e cavallers de Catalunya, d'A
 ciutadans, homens de mar e
 corrent lo dit régne, anà
 en cascun lloch ell estava tai
 merament talà e afogà tota
 Aquast, e puix talà Elx e la
 llena, Asp, Petrer, Criville
 Guardamar e Orihola, e anà
 qui és en la horta de Murcia,

«Stant allà, li exí lo rey s
 dèr de cavall e de peu: e lo
 jórns, batalla arrengada, qu
 gosà combatre ab ell. E segü
 quies qui éren entre abdues
 haguéra brocat sóbre élls: m
 tan grans al mig d'élls, que
 hach molt bon feyts d'armes,
 que hi hach, lo dit senyor in
 hach morts deu cavallers de
 com l'haguéren regonegut,
 itar davant cara per cara.»

(1) Los troços de la Crònica d'En
 , seua Historia són ans bé paràfrasi, e
 ns havèm-los reproduhim de la traduc
 u famós original a Barcelona, l'any 1
 V, XVI y XVII.

«Què-us diré! un mes tot entegre, e afogant stech en lo dit régne: e tots a fóren homens richs e benanants de l' traguéren, axí de catius e de catives c tiars que-n amenaren, tant que lo seny senyor Rey son pare bé mil caps de l' milia de bestiar menut, e bé mil catiu ves sarrahines. Aytals catius e catives e presentà qui al Papa, qui als cardin tius, e al emperador Frederich e al rey barons e amichs séus, e les catives a França, filla sua, e a comteses e d'altr tal manéra que no se-n llexà negun, ar donà.»

«En après, lo dit senyor infant, ab ell éren anats, vénch en la ciutat de lo senyor rey En Jacme, son pare, gran alegria: e con la fésta de la sua senyor Rey més en una cambra lo dit manà de tot çò que havia feyt ne li que-s partí d'ell. Lo senyor infant con gordà, que anch no li dix negun feyt q persona, ans bé castigava tot-hom qui lo senyor Rey hach gran plaher e grà senyor infant li recomptà que li éra sd hach gran plaher con vehé e entés lo l teniment que lo dit senyor infant havi.

«En açó, lo senyor Rey dix al inf que fahés de la conquésta, ne si li parí començar, e que li-n digués son enten fant respós-li:—Pare senyor, lo meu c donar a vós ne a la vostra saviesa: ma vos ne diré lo meu enteniment, e que millor vos parrà, e Déus, per la si trará.»

«Lo meu consell, pare senyor, seria bona ventura, pensàssets d'anar visita

vostres, e lexats mi a frontera; e yo fer-los he guerra guerrejada, en tal mane que res no poran sembrar; e si sembren, no-u colliran: e aquí a un any, vós, senyor, ab vostre podèr siats tornat Valencia, a la bona hora, en lo mes d'Abril, con ells deu començar a recollir llur béns, per çò com en Abril ja comen de segar ordis en aquelles terres qui són primerenques. Llavors, senyor, vos entrarets e pensarats d'anar entro c siats sóbre la ciutat de Murcia, e aquí posarets lo vostre setge: e méntre que starets al setge, yo correré tota la terra tendré los passos, que socors del rey de Granada no li pu venir; e axí destroyrets la ciutat e tot lo régne aytant c és.—E dix lo senyor Rey:—Lo vostre consell tench per e axí vull que sia definit com l'avets ordenat e tractat: tantost manà ses cartes per tot lo régne de Valencia, a arichs-homens com a prelats, com a altres homens cavallers homens de vila, que tuyt fóssen en la ciutat de Valencia jón cert; e axí fó complit com ell manà.»

«Partit lo senyor rey de Valencia, lo senyor infant tén lo dit régne en gran dretura, que no-y havia sarrahí ne ne altre qui-s mogués contra-rahó, que tantost ell no-l pu Aximetéix manà la guerra molt vigorosament e aspre contra lo rey sarrahí de Murcia, axí que los sarrahins no sab a quès prenguésen, que con ells se pensaven que lo senyor : los fós deu jornades lluny, com se llevaven, ells érrer tots llurs llochs, e pendre e afogar tot quan axí que lo glay los havia mès al ventre. Per què, se ta vida tot aquell any, que lo senyor Rey anava-s nt per los seus reyalmes: e ell trenuytava e sofia e calors, fam e desayres sóbre los sarrahins, que en o-s pensava que un jón de repos degués havèr, n éra la major fésta nostra, que los sarrahins se per ven que ell fahés fésta, aquell día éra sóbre élls, e ls cor nia en cativeris e en destruccions de béns...»

«Al témps que fó ordenat, lo dit senyor Rey vénch en régne de Valencia ab gran res de son podèr, e pensà d'entr en Valencia axí aparellat e adreçat per mar e per terra,

que anch rey no póch dir que mills or sóbre altre rey.»

«Entrà, donchs, ab gran alegria al mar e per terra: e perçò ténch la mar, sen bastades de viandes; e axí fó or prengué lo castéll e la vila d'Alacant, llochs que davant vos he nomenats, e de Valencia e de Murcia. E posà son de Murcia, qui és ciutat molt noble, e mills murada que ciutat qui sia gayre fó davant la dita ciutat, ell ordenà son que de neguna part no-y podía null ha

«¡Quí sap si-us ne faria moltes nov tant, que la ciutat vénch ab éll a parti retéren la ciutat, çò és a sabèr, la mey se retenguéren a llur obs sola la sua passà un carrer per mig de la ciutat, e rers qui sia en neguna ciutat del món gran e ample, e comença del lloch en és davant los Preycadors, e dura entre madona Sancta-Maria. En aquell car Cambis, la Draperia e d'altres oficis n

«Emperò, con aquesta ciutat fó e Rey la poblà de les sues gents: e a pe vehéren que entre élls e los crestians companya en la ciutat. Demanaren, per senyor Rey que li plagués que prengu ciutat e la poblas de qui ell tengués e un raval en què ells se poguéssen mu senyor Rey, ab plaher que-n hach, ot e pregaries, e donà-ls un raval defora raren, e ha nom la Rexaca: e aquí ells dita ciutat de Murcia fó presa per lo s d'Aragó en l'any que hom comptava

(1) En una nota que posarem en aquest meté la Crònica del Muntaner, observarem ja la errada no entendrien bé los primers impressors, o fôu pot

AR

a, l
ma
s ce
s da
el t
e c
ies
m
llor
aler
a c
la
t er
s: .
El
or
on l
uda
Em
Ara
lon
q
n:

a aço ianeren bones cartes, tant que
d'Aragó ha recobrats los dits llochs
que per avant vos diré, con lloch e

Per çò que-s desprèn d'aquesta
la darrera data anterior a la campar
que mijançà durant la absença d'E
pogué pendre dés de sa tornada fins
no-ns apar fóra de rahó lo càcull q

dría més zel que no inteligencia, puix que en u
Valencia per la de Murcia, tal com ací figura, y
nar, ab lo qual resultaria havèr-se fèt la conquesta
En Jaume. Axí, que en manera alguna no deu c
l'autor, no essent-los fàcil justificar com s'espre
ble y primitiu original, del qual tantes copies se
gur alguna d'aquestes, y no aquell, per les imp

toriadors, de que aquest darrer y principa per lo mes de Janer del any 1266, arribà l'Abarca fins a precisar lo día, que diuen q' espressat mes (1).

Lo papa Climent IV felicità particularment la de tan famosa jornada en bé del cristianisme. En Père y En Jaume, profitant ensémps la una repulsa al pare «vencedor de reys, empenjovar per una dona» (2).

De les diferents obras contemporànies al fét, fa a concloure que dels concurrents a Murcia fóren los catalans los més numerats principalment, après dels dos infants, En En Guillelm y En Ramon de Roca-full, En vescomte de Cardóna, En Ramon de Mont de Vila-nova, En Huch de Malavespa, lo Hospitalers, En Père de Queralt lloch-tinent de Témple, En Arnau de Gurb bisbe de Barcelona comte d'Empuries, En Jofre vescomte de Carroç senyor de Rebolledo, En Bernat A y En Galceran de Pinós.

Tras la campanya que acabam de descriure molt acostada, tingué lloch un fét de guerra que no podèm prescindir de donar-lo a conèixer s'enllaça ab fétts molt cabdals de la nostra història. En En Enric, fill del emperador Frederich, y sogre de En Père, per los seus propis pecats caygué en heretatge com a successor del

(1) Al complir lo treball d'esclariment que indicarem observam també que l'únic autor qui s'aparta quelcom d'altres, qui diu tingué lloch lo succés al Febrer. Emperò no variant (per més que algun autor modern la haja preferida) na lo dit historiador precisament al copiar o parafrasejar qui no porta sinó l'any, induhint-nos açò a creure que pot ésser de impremta en la traducció de la *Historia de España* de Barcelona, única que tenim a la vista.

(2) Cita alguns troços d'aquesta lletra M. Tournefort Martène et Durand y a Raynaldi.

1. DE BOFARULL

regat tal com lo seu pare i
retreya d'havèr-se alçat
os Estats de la Pulla, Calat
ie de Conrat son germà y
los prelats y senyors fehe
at en altra ocasió que devè
ses de la lluyta que-s mai
sglesia y l'Imperi, per éss
ecial qui-ns guía: per què,
a part qui puga relacionar-
chs reys, devèm cercar ú
tindre-hi la nació rival d
benifét que la matéxa pog

prou vegades, endevinar dé
los maneigs y tractes secr
homens de totes categoríe
y ón afectaven a la matéxa
seria obrar contra lo natura
igectures rahonades con ter
tencies de suma expressió y
lés de lluny, la actitud de

França per empatxar que la gran confederació ca
gonesa (famosa ja en aquesta època per les seue
conquístes) afermas lo seu podèr en les regions d
doc y de Provença; que-s constituís, digam-ho
gran obstacle a les portes de la matéxa Franç
aquesta no examplas los seus dominis més enllà
la afitaren ja los góts, senyors d'aquelles terres y
no fà gayre aximetéix que tinguérem ocasió d'e
intrigues de la castellana Na Blanca, mare de S
per arrencar de les mans d'En Jaume *lo Conquerid*
que aquest pogués reivindicar sóbre la Proven
manéra com aquest y altres comtats del Mig-jórn
han anat agregant-se per sèmpre a la nació qui e
enllà del Loyra. Ab tals avinences, après del trac
beil, Aragó, no podent examplar-se per Espanya

estendre los seus dominis per les illes si axò sabia preveure-ho la política i gaments entre la casa d'Aragó y la havia de cercar un camí per combatre lo més segur éra posar-se al costat de la casa de Suavia, del Papa, y a ges imperials, cobraria en gallard aquests tinguéren, y posant-se en lloc les nacions que abans senyorejaren l'empatxava que los Comtes-Reys, Eudets, reexissen estendre-s ab honra d'iterrania, com hi reexiren a despit dels soldats francesos y de les escotals com axí y no autrement ho tindrí.

No sabrèm respondre al qui-ns p Francès combatés los soldats de Frederic Coradí, y per que s'apoderas dels Papas los qui solicitaren aytal favor si fôu aquesta la qui sollicità aquell però sí que podèm assegurar (y a gran pès per lo qui hi posarà esment) lo pontificat del qual començà en 1171 un papa francès; y en la present ocellar-se la mania de predomini que durant lo pontificat d'Alexandre IV ven a aquest a la mort séua és franc lo qui-l segueix y lo quart pontífex de. De manera que, en lo període que del 1261 al 1276, són pontífexs un enemich dels gibelins, y tres francs IV e Innocenci V. No fa bon res sinó dihent que la política amblà d'a

De pensar és, donchs, cóm obra tenint elements tan favorables en la esperar Urbà IV, posat que, s'ens guéssen alegar altres dinasties als tractà de foragitar aquest dels se

tan notable empresa a la França. Diuen alguns autors que lo rey Lluís no acceptà la oferta, per no agreujar lo nét d'En Frederich, l'infant Coradí, y En Edmon, fill del rey d'Anglaterra, al qual pertanyia lo dret de succehir per concessió de la Seu Apostòlica. Emperò la veritat és que si no fóu directa o ostensiblement la França la qui prengué sóbre sí tan amargant honra, la prengué un príncep de la metéxa casa reyal, ¡quí-ho diria! aquell metéix Carles d'Ánjou, qui, per les maniferes de sa mare Blanca, havia estat imposat com a comte de Provença, afrancesant per sémpré aquella comarca que senyorejaren los antecessors d'En Jaume, los comtes de Barcelona. Cridat aquest Carles a Roma, féu-li lo Papa donació del régne de Sicília: mort Urbà, son successor Climent, també francès, confermà la pensada del seu antecessor, manà coronar En Carles en Sant-Joan de Letran, nomenant quatre legats, en absència séua, per que li donassen la investidura y rebéssen d'ell la fehelat y homenatge com de feudatari de la Esglesia.

En acabat la cerimonia, assegurant lo pas per los milanesos, qui éren los seus aliats, començà Carles la conquéta. Aplegaren-se primer algunes places fortes y castells, y En Mamfret se recollí a Benavent, cuydant tallar lo pas al seu enemich, puix éra aquell lo camí més avinent per anar a Nàpols, séns comptar que fós tan numerosa la gent francesa y forastera com de fét ho fóu. Per la sorpresa, tenia En Mamfret repartida la seua gent per los llochs vehins, y crehent ésser bastant a resistir les osts de Carles, al veure que aquest entrava per la plana, hi entrà ell també, séns esperar En Conrat d'Antioquia y lo comte Frederich, qui estava ab gent de armes en l'Abruzo y Calabria, ni lo comte de Vintimilia, qui aximetéix devia fer-hi cap ab los séus. L'encontre fóu fatal per En Mamfret: afogat lo seu reduhit estol per la multitud de francesos qui seguíen les banderes del d'Ánjou, començà a desbandar-se; los barons de la Pulla y la gent del régne desampararen lo llur rey, y desesperat lo fill d'En Frederich, ans que passar per la humiliació d'ésser presoner, resolgué morir varonívolment, cercant una fi molt pareguda a la que

percaçà En Père *lo Catòlich* a Muret; se-i semblà que éra més embregada y encesa encegat, penetrant per entre la confusió, y rodejat tot-seguit per los picarts, lo seu còs repetits e innumerables colps mort, séns que ningú pogués fer-se càrrec per romandre despullat de ses vestidures tres morts.

Fóu aquesta batalla lo 26 de Febre (comptes), y d'aquella ençà pot dir-se que la dinastia de Suavia per la d'Anjou a Itàlia ab tót y que mijançaren encare alguns e se los defensors de la primera, lo podèren, ab la ajuda de França y de Roma, aconseguir d'apoderar-se de quant pertengut havia. No obstant, no trigaria gayre a sonar la hora y aquesta se veuria complerta per mà dels francesos, res que lo successor immediat d'En Jaume, En Enric, gendre d'En Mamfret, emperador del Estat intitulant-se rey d'Aragó y coronat con lo campió, al qual la veu pública li donà lo cognom de *lo dels francesos*, començàs de remendar y per totes les raconades de la Mediterraqui pertanyien a sa muller, la reyna Naú, per aquella hora la continuació d'aquels fets al present los que corresponen a la època.

Aprés de la guerra de Murcia y d'hivernada a Valencia, emprengué lo Rey peller, ab la idea de concertar lo matrimoni dels seus fills, o més bé, per alguna altra causa, a enviar En Jaume aquest viatge en la Creu, en passant per Girona trobà que s'era succeït lo comte d'Empuries y En Ponç Guillèm de Montcada lo primer demandava la potestat d'alguns castells del de Rocamaura, y alguns diners sobre lo primer poble; y que havent contestació, seguí per son camí deve

per la tornada lo judicar l'afer.
gué en aquesta ciutat, mas sí c
Perpinyà, rebé una lletra d'En
parlarèm tantost) ón lo desafiav
poca metlla lo desiximent, per l
d'íe una embaxada dels tartrés,
del rey llur.

La ignorancia geogràfica d'a
de relacions ab los pahissos qui
éren tinguts com a forasters de
que los aveniments de regions
pre per les relacions d'un y a
guéssen ací certes proporcion
ment-se de la llur definició capç
de tót-en-tot la faç del món. Pa
tres com abans parlaren dels ne
témps de quals-se-vulla barbr
vinguts de la Scitia, de la qua
Scites verament, de bon princi
en diverses tribus, portant-se-n
qui-ls venien al pas, dels quals
y gayre-bé lo nom, fins que, au
bre y unió, arribaren a erigir u
considerats com a una veritable

En Frederich II, qui temé v
fronteres del seu Imperi per
motiu, y donà un crit d'alerta
papa Innocenci IV, ab una altra
nal, ab la de que los trastorn
Santa se complicassen més y m
Sepulcre perillas allà y després
mogué la idea de les Crohades.
distinctes fracciones, palanquej
hauria compliment son futur fa
o si los mongols de Persia, çò c
establerts a Ongria, arribarien
noble, aventant d'allà los gré

demés tribus qui-s disputaven lo domini
los úns en força del llur dret y los altres
força. La enveja del podèr y la malvolença
los turchs mirassen los mongols o tartres
pertorbadors de llurs esperances: y a açò
tura que aquells no estenguéssen llurs in-
cident, com axí fóra-s vist après que hagu-
d'Orient.

Ignoram les causes qui motivaren les
polítiques entre lo Khan dels tartres y
tals d'aquelles races qui tenien per enemi
però havèm de regonèxer-ne los efectes.
Khan del témps al qual nos referim, Aba
(pot-ser l'Olaon de què parlen los nostre
dors) prengué, com qui no diu res, la fil-
leòlech per muller. Los sotsmesos d'aqu-
guèren recomptar, donchs, que en llur
turchs tindrien a llur costat los tartres; y
Orient, ab los quals tenien relacions tots
ranis, estaven segurs per la favor d'aqu-
portant intencions prou duptoses fins a-l
seqüència éra per los cristians occidental-
tres enemichs, dels musulmans, y per ta-
almenys disposats al Cristianisme.

Lo cert és que, dés de les mencionade
saren ja los tartres d'Ongría, y fins recol-
donchs sia per çò que de fét professassen
cristià o algun de consemblant, o sia qu-
Paleòlech se convencessen del podèr de l-
tals, de la enemista que mijançava entre
sultmans, y del major respecte y aventatg-
los tartres relacionant-se pacíficament ab-
tat és que d'una y de la altra part començ-
lacions, sèns que pugam assegurar a pun-
mençà a promoure.

La una d'élles és la qui-ns ha obligat
ressenya: tal és la lletra a la qual abans l-

Convé donar compte d'aquesta circumstància honament que tingué ab los pahers y se comprèn, per una part, lo caràcter altra lo dels catalans d'aquell témps, q fer bones obres si no hi havia seguretat resultat positiu. Diu, donchs, lo Rey al bar a Lleyda parlà ab los pahers y pr per que l'ajudassen contra En Ferric; vingueren a la crida, emperò que alho se de dir al Rey: «¿De què-us ha de se si al cap-de-vall que perdonau sem bren nova vigoria per fer-vos dany?»

Espréssa bé aytal resposta la llu establir-sé llavors entre l'estament mij y la aristocràcia feudal, la qual devien tres reys, acostant-se al primer estamentant les llurs institucions municip del tót populars. Respongué lo Rey: portarem aquesta vegada, e quant lo r tal dit, tal fét; passant d'allà a Monçó, Tamarit qui-s perférien, si lo Rey don a acometre un castéll nomenat Picam féren, apoderant-se d'éll y derrocant-le

No faltant-li, donchs, a En Jaume pobles, féu la vía de Liçana, ón esperi malitats de richs-homens: car En Ferr qui fins a-les-bores li éra estat enemic salls los qui presidien lo castéll d'En sen los seus rellevats per gent d'aqu que-s sacrificassen los vassalls del qu posà en millor disposició al Rey per de bó ho féu, desbaratant-los y no pacte, per haver-se tant entoçudits en fòulo resultat, en après del retiment de manà penjar per les muralles los qui homens de paratge los imposà aque vrien gonyades per lo crim comès cont

De Liçana passà en Jaume a Tar en esbrinar quàls éren los culpables neda falsa, puix que corrién morabè télla, qui éren d'eram y estaven collola d'or; y çò que no pogué obteni encomanà l'afer En Jaume, ho aconsobrir los seus parçoners al ún dels delatà volenters, confiat en la parauaçò, ab gayre justícia lo Rey, puix q la favor va rebre un fort castich.

Après d'açò, passà lo Rey algun goça, Valencia, Alcanyis y Tortosa; altra d'aquestes ciutats per diferents pendre que serien, en gran part, r a què donava motiu la successió Alvar, y la mala situació del seu qual, sinó en sa totalitat en gran pa del Rey; de ón nasqué una guerra d tingué veritable fi fins al regnat del

A la mort del dit comte En Alvar una filla nomenada Lionor, qui éra c Constança de Mont-cada, y dos fil que-ls tingué de la segona muller N lo comte En Alvar un germà apel donant per ilegítims los dos nebot per la preferencia del secse, segóns feya del testament del seu pare En l uns fills als altres per la linia mascli en lo comtat d'Urgell, y s'estimava lo. Emperò los pretendents éren tres génita d'En Alvar, trobava violenta tractava de ilegítims los seus germ vivint la primera muller de llur pare a aquella per rahó del secse, y fund en les autoritzacions pontificies, reb creya amparar l'oncle los seus drets lo Rey, pot-ser per veure-l més d

d'Abril del any de la Incarnació 1267, est llavors ençà anà gradualment adquirint-ho tant ab los úns, desagreujant los altres, y grans deutes, de manera que fins arribà viles y castells de què s'era ensenyorit mort d'En Alvar, y a dexar contenta y paça, per quant tocava als drets de sa filla Lible que, a cap de pochys anys, los llogars e marit que lo Rey havia-li adjudicats, se li donà d'En Guerau de Cabrera, per efecte de donació; y béns de Na Margarida, mare del comte, incorporaren a la corona reyal, ço que dóna y més lo plan continuu d'avinença respectu gell, plan que al cap y a la fi havia de conduir a la successió als descendents del darrer comte me ab la possessió y lo títol.

Segons que ns recompta lo metéix Rey declarà En Ramon de Cardona éra per ço cedit als préchs dels marmessors del Comtat li espesses vegades que ls prestas cabals juries y pagar los deutes que havia dexa potecant-li al efecte les réndes del comtat donchs, la dita guerra per En Jaume, recompendre-la, se-n anà a Cervera; emperò és metlla que li faria, con al rebre allí cartes del seu fill En Sanxo (al qual havia lo Papa donat bat de Toledo), per los quals li demanava ab éll les féstes de Nadal, en les quals ha primera missa, dexà a Cervera l'altre fill, per continuar la guerra, y éll partí dret a Calatayú, ón arribà setze dies ans de Nadal.

Com-se-vulla que manquen noves y no es plogué explicar les menuderies de la guerra d'Ullastret alt la relació de ço que pogué fer En Pére del seu pare, lo qui tan poch cabal féu de senyalar que axicom altres vegades, lluny d'adorar riejà le progécte d'una altra més grandio

eu que lo Rey se-n anà de Cervéra a Barcelona per passar a la conquèsta de Terra-Santa: emperò no pot ésser axí per havèr fet abans lo viatge a Toledo, y ésser en aquesta ciutat ón tingué noticia de la arribada del missatger tramès al gran Khan, de la qual contestació o consell penjava la resolució de donar principi a tan magna empresa.

Curiosa és la visita d'En Jaume a Castélla, lo rey de la qual exí a rebre-l fins al monestir de Huerta, passant després plegats a la antiga capital dels góts, ón sojornà lo nostre Rey vuyt dies. A cap de cinch que hi estigué, diu lo reyal cronista que tingué noticia de que En Jaume Alarich éra tornat acompanyat de dos tartres molt principals, particularment l'un d'élls, qui érahome molt poderós, y portaven-li molt bones noves.

Ab tal motiu, comunicà En Jaume son progécte al castellà; emperò, ab tót que aquest fóu meravellat de la idea, no hi correspongué més que ab advertiments y consells, dient al seu sogre que procehis ab extrema cautela, car anava a tractar ab gent molt falsa, y no-n pogué traure En Jaume que li-n dongués son parer en tan important afer. No li mancaven, emperò, bons desigs al rey Alfons, puix sabènt que lo gran Mestre del Hospital volia pendre part en la empresa ajudant ab çò que l'Orde tenia en los cinch reyalmes d'Espanya, va encoratjar-lo donant-li facultat de part séua, y oferint-li ab tal exemple d'altres cavallers, jatsia que no-s decidia a anar-hi en persóna, y no podènt empatxar a En Jaume que posas en tan gran perill lo còs, li prometé en ajuda mil morabetins d'or y cent cavallers.

Ab tót y tan bons preludis, lo Mestre del Hospital (qui éra lo portugués fra Gonçalvo Perero) y En Gil Garcés, los qui oferiren, lo primer cent cavalls y lo según quantes forces li fóssen possible, no compliren la prometença, y solament fóu lo rey de Castélla lo generós y formal, según que-s desprèn d'aquestes paraules castellanés o castellanitzades per lo Cronista que posa en bóca d'En Alfons: «Aidat pendrets sesenta mil besans quem han enviados el rey de Granada, e

damos vos esto por entrada, e lo als ve prengué En Jaume, dexant allà, per q tant, fra Pére Peyronet y En Pére G témps féren-li a mans lo percebut. Lo passava, se-n anà lo Rey a Moya, y a ciutat de Valencia.

No cita generalment la Crònica d' sí tan sols les diades o festivitats y los tant dés de les darreríes del any 1267 fôu con En Jaume va rebre la lletra de li calgué esmersar en la guerra d'Urge regué en los seus diferents viatges a seus Estats, no hi hà que duptar que l d'arribar a Calatayú era lo del any segü te, o sia 1268 de Incarnació—que alg per creure-s que en lo díe de Nadal h un altre del dit compte, cosa que no cas,—y per tant los mesos posteriors q tar de sa tornada a Valencia, de la s tartres, de la seua nova anada a Casté Mallorques, pertanyen sèns dupte al 1. compte, en lo qual portà a cap son pro sèns triga.

Al veure que lo missatger de Greci lech, acompanyava los tartres, nos co en la opinió que formarem sóbre lo cri Occident a aquells, y aquest acte acaba axí, puix diu lo Rey que li manifestar Khan la intenció y voluntat que tenia li que ja fós a Alayaç (1) o a qualsev exiria a rebre-l, y que en la seua terra mester hauria per anar a conquerar qual podria fer en companyia d'ell, qu queviures necessitas; afegint lo miss que aquest enviaria per a En Jaume i saries.

(1) Interpreta M. Tourtoulon que Alayaç serà nieh, ciutat de la Turquia asiàtica, al bajalat d'Adai

da y de Ceuta, de manéra que, ab tal se li mancava sinó esperar lo díe de la parti

Alguns autors se fan forts en creure c sa ére ja resultat de la invitació fêta mol lo papa Innocenci IV, o participació i sant Lluís a la primera crohada. Lo prir justificar-lo, per çò que, de no haber-hi ac de prompte, podía ésser per efecte de imp ocupat com estava En Jaume en altres oc ser les réndes no tant sobreres com des tinguéren compliment. L'havèr transcorre dós anys dés de la invitació papal; l'ha ment de les empreses de sant Lluís, sol c varra, qui-l seguí, y darrerament les re los vincles qui-l lligaven a-les-hores ab la la qual tenia aximetéix algun parentiu l'cia, nos porta a creure que, per més que l despertada per altres, al verificar-la aque obrâ ab sencera independència; y apart de pogué tindre en la conquêsta de Terra menys del afany de gloria y d'exempla ser lo desig de dur a cap un plan comer sémpe, puix que dominant ací y en Orier estat lo domini de sa nació al de totes les diterrania, y ab la riquesa oriental, céntr ta en l-Occident haguéra estat Barcelona, y poderosos tots los estats de la Corón

Idea civilitzadora fôu, donchs, la qui me, y solament per aquella, baldament tat, axicom la admiraren los antichs para tura, no més que en la gosadía del pros reix ésser en lo present segle de civilitza les empreses s'estimen més per lo llur moral en bé de la societat, que per los pe sar-se los homens per atènyer-les.

Lo cap de la armada qui devía exir d Capmany que éra En Ramon Marquet, e

OFARULL

experiencia que
ençar la rela
'altres tésts,
ar-hi resumi
ent. Axí diu
Setembre nó
oda, e érem
lix En R. l
éssets torna
se recollís,
e no-us pora
e havia dit.»
y trobam sin
vers la mar
en la mar, e
vénch al m
nar de Meno
aquell die e
levà-s un v
quests que
anà a ferir
a. Despuys
n la posta, f
ps se móch
guna nau. A
ría de Setém
udà-s lo ve
a nuyt; e cal
lo dillus fé
lo diumeng
e combatien-
nuyt entro
rà. Axí, que
XXVI. vega
ps com aqu
la nau del

en evià-ns missatge que lo timó havia tren

gavan que-ls en dèssim ún: com no dix-nos En Ramon Marquet que no-utra nau no devia anar menys d'un timbre açò partí-s de nós, e perdém-la de

«Contra lo véspre vénch la nau d (qui puys fó bisbe d'Ozca), e passà-ns nau del comanador d'Alcanyic, qui érvava. Llà, nos clamam En R. Marquet nós, qui éren en la nau ab nós, e alguns panyaven e dixém-los que obissen la liem dir, e axí diguérem:—Ramon M. nostre Senyor no vol que nós passém tra nos vehérem aparellats per passar .XVII. nuyts durà lo mal témps, que arllir; e éra ja passada la fésta de Sardies (1).»

«Ab tant, vénch-nos lo bisbe de del Tèmple, lo mestre del Espital, qe ab tots los prohomens de Barcelon naus, e ab los mariners, e demanaren per Sancta María, que nós no volguéscar ells havien pahor per les grans fós a entrada d'ivern, que no errassen ven havien pahor que no-y pogué. —Metrieus en aventura de mort, axíllar que vós aquell viatge faéssets.—] ells nos fahéren, e can coneguém que a romanir; e haviem tardat en lo pas romanir també per dós meses. No hav primera vegada, e veure en aquesta cguém de romandre, senyal éra de qplahía lo viage nostre.»

«La mala mar bé soferiem nos sol aenant al viatge: mas, pus ell no-ns dviem anar, que-ns semblava que a ell

(1) La Esglesia celebra la fésta de la Dedicac témbre.

dixém-los que sperassen aquella nuyts, si-ns milloraria lo vént, e si-u fahia, que anassem; si no, que no podiem forçar nostre Senyor. Cant vénch aquella nuyt, ab lo vént que havíem del Llebeig, que-ns regiem tant com podiem, anam tro en l'alba: cant lo sol exí, donà-ns lo Llevant en la cara, que no poguém anar aenant.»

«E cant vim que axí éra, e que Déus no-ns volia nostre témps mellorar, fahent sóbre açò senyal a la nau del sagristà de Lleyda, a la de Calatrava e d'En Pére de Queralt que nós en tornavem, fahéren la volta: llavors trencà la cima del arbre de la nau del ardiaca, e ab la antena donà en la nau. E si per aventura negun demanava per qual rahó no passà la nostra nau ni aquelles qui ab nós se-n tornaren, axicom les altres hi passaren, aquesta és la rahó: car élls havien lo vént del Llebeig tan complit, que-s podien aorçar per fer lo viatge, e nós no podiem sobrepujar lo vént, per çò que-n érem pus baixs que ells no éren.»

No menciona lo Rey quínes éren les naus qui passaren endavant, emperò en una memoria llegida davant la Academia de la Historia per don Martí Fernàndez de Navarrete, valéntse de documents trets dels registres de cancelleria, pertanyents a tal expedició, consta que les naus qui arribaren a Acre fóren, entre altres, les següents: la d'En Rehedor, una altra de qui hom ignora lo senyor, y les d'En Guillèm Ros, d'En N. Costa, d'En Pére Rius, qui conduí l'embaxador de Constantinoble, d'En Pascal Mont-brú, d'En N. Pintó, d'En Berenguer Cuc, d'En Guillèm Dalmau, d'En Bernat Saporta y d'En N. Mollet (1), de les quals apar com a cap principal de guerra En Pére Fernàndez. Lo Zurita no menciona sinó la nau d'aquest fill del Rey y del seu germà En Ferran Sànzeç, ensémps ab la del aragonès don Ximèn d'Urrea, no sabent-nos avenir de semblant omissió, llevat de creure que no vegé l'os dits registres aquell constant investigador, cosa rara, car d'ésser axí, no duptam que hauria atribuït als catalans (que tals són tots los qui-n porten los apellatius) la grandíssima part de gloria que percaçaren en

(1) *Memorial de la Real Academia de la Historia*, vol. V, pl. 37.

la arriscada empresa ideada per lo rey d'A Barcelona.

Les naus qui tinguéren la sort o dissort poguéren revifar y fornir de queviures als éren, los quals estaven ben freturosos y acmentar grans pèrdues, entre élles les d'als portants: mas vehent que no comparexía lo les trópes dels seus aliats los emperadors de Constantinoble, se-n tornaren a Barcelona, t en les illes de Creta y Sicilia, ón fóren ben Carles, y dexant a Acre varies forces, y encabals per socórs d'aquelles y dels embaxhavién transportats per que se-n tornassen.

Vejam are, mentre les altres naus a Acre, què-s féu ací En Jaume ab la séua y manguéren estacionades. Gran devoció am angoxes lo nostre rey a Nostra Dona Sancelencia, tant que, per espay de tres dies y que podia escondir-se al lloch de les naus q dis, se dirigía a aquella sobirana Senyora, s otorgas la gracia de complir aquell viatge; xas tornar davant l'altar qui portava son «E a ella plach, continua lo Cronista, que sem, tant que venguém una vegada al port; e sus cant vénc que fóm prop de dues lo vént qui exía per la góla del port, e féu-ça e rodar tot aquell véspre e tota aquella i guém endret Agde... E en l'altre die, Nós dólç e amorós, e menà-ns a aquell port; anam-nos-en a la esglesia de nostra Dona Vall-vert a grahir-li la mercè e lo bé que-ns tar-nos d'aquell perill en què haviém stat...

Tantost com hi arribaren, isquézen a re bisbe de Magalona y lo fill d'En Ramon apar que li consellaven que no-s desexis de rint-li que l'acompanyarien, lo primer ab vi según ab deu: emperò lo Rey los convenç d

tat, recordant-los que solament en la seua nau hi hà, entre perduts e inutilitzats, quinze cavallers, y un centenar, entre los uns y los altres, en les demés.

Més endevant passà lo Rey a Mont-peller, y, no sabèm si per ésser tal vegada opinió general del pahis, manifestaren-li aximetéix los cònsols principals de la vila que convenia dur a cap lo passatge a óltra-mar; y si de fét ho feya, li facilitarien fins a sexanta mil sous de moneda tornesa, donant en açò lo Rey una resposta digna d'ésser copiada, puix que s'hi entreveu la convicció que tenia lo senyor de Mont-peller respecte a la amor que podien tenir-li los habitants de aquell pahis, tot confermant-se axí les nostres congectures sóbre lo cambi d'esperit que havia experimentat tot lo Languedoc y la Provença d'ençà que la casa de França anava fent-se-ls séus. «Barons, va dir-los-hi, la pus nova resposta que anch hom fahés a son senyor, ni aytal com jo só, havets feyta a mi: e meravell-me del seny de Mont-peller com ab aytal resposta me cuydats pagar, que més me donàssets per partir-me de vosaltres, que no romanent ab vós en la terra. Car los meus homens d'Aragó e de Catalunya me darien un milió de sous per romanir Nós en la terra, e que no anassem en altra terra, e vós per partir mi de vós e anar en óltra-mar, hón poria ésser mort o près, bé-m meravell con me podets perferir més diners.» Aprés d'açó, lo Rey partí de Mont-peller y se-n anà a Catalunya, des de ón passà tantost a Aragó y se-n entrà a Çaragoça.

Alguns escriptors pòch conexedors de la nostra Historia, com són los autors dels Annals Pontificis, fent-se ressò de les ponderacions del vulgar fanàtich, atribueyen la mala reexida d'aquesta expedició a Oltra-mar al pecat d'incest que cometia En Jaume ab Na Berenguera Alfons, atribuint en-sémps a la influencia d'aquesta senyora la resolució d'En Jaume de renunciar a la seua empresa. Lo continuador d'En Guillèm de Tir encare hi afig que lo Rey, vehent lo temporal, tornà enrere, tant que no volgué embarcar-se ja més en sa vida, tant per la temor que li entrà dels temporals com per la amor de sa amiga Na Berenguera.

Sens desconèxer nosaltres ja may la intervenció de la vo-

luntat divina en tots los actes humans toria absurditat dels primers, qui, cerc de la empresa lo compliment d'un pro al dir a En Jaume que «lo Crucificat r natges del qui-l crucifica novament, s incestuosa,» no vegéren que atribuïer metéxa persona qui ocasionava lo p castich que Déu reservava al pecador que éra preferible dexas lo sepulcre c querir y en mans paganes, ans que re cristià, més o menys pecador, emper beniféts a la Cristianitat. Y al darrer solament la ullada de compassió que nexent los sentiments del cor humà, c danal pot més que la valor heretada y ta pot ésser distincta en un camp de b ca marítima. Repetits són los amor fechs; repétits són los pecats d'una pros, y repétits són també los triumf gueix en bé de la Religió y de la soc és, donchs, aquell qui preté erigir-se designis de la Providencia, y no men, cosa més tangible, en la valor ferman me, tradubeix un acte de prudencia p són innumbrables los exemples que l nats de valentia y serenitat.

-Estant lo rey a Çaragoça, arribaren gendre lo rey Alfons de Castélla, con corregués a les noces del seu nét, l'in día 20 de Novembre del 1269 prengu per muller. Per aquesta data un hom llarch que pogué estar En Jaume a l puix, acceptant lo convit, se trobà de sa cerimonia a la qual van concórrer t altres ilustres personatges.

Durant lo romanent del any no féi

que tinga patrimoni de valor. Lo rei trals, y axí farèu una bona vila; e si donat a alguns qui no sien de la pob élls y donats ho a pobladors.»

Passats los set dies, se-n tornà E tingué d'anar En Jaume per malaltia tre dies, anà-se-n vers Calatayú, ón h entrant-se-n al régne de Valencia. ment sollicitat per lo gendre per una a y Bunyol, çò que profità En Jaume p muller visitassen lo régne conquerit axí; havent sojornat en lo reyalme y lo Rey «fer jochs meravellosos y alt

Satisfèt se-n anà lo castellà al seu la seua muller, qui d'ençà de ses noc ser parlar català, y En Jaume anà : cions dels seus Estats, passant de l Villena, a Xàtiva, Denia y altres b • Aragó, y fent cap a Çaragoça, ón de d'Agost. D'aquesta ciutat, instat no li calgué a En Jaume passar a Alaca te que aquell tenia sóbre certes oferi Granada contra los seus arraixs, y a après de què tornà lo nostre Rey a

Havèm estat minuciosos en l'ann si bé en part estranys al nostre obge lant lo còrs cronològich que-ns havi élls vé un hom a compendre que t d'un any dés del temporal d'Aygues responen los fets immediats de què a mesos del any de la Incarnació 1270

Al parlar lo rey de Castélla ab s cant, digué-li que bé sabia que s'é richs-homens ab los de Castélla y a contra éll, noticia de què no féu cab ni tan sols apunta en sa *Crònica* la re sia no fós aquesta nova tal com la d

disposició que hi hauria i alguns barons dels Estats aragonesos contra l qui-l representas; y si no éra axò cert, acredi menys la eczistencia d'una opinió creguda en aq no dexant de palesar o assenyalar algun germen y rebelió.

Mentre que En Jaume estava esperimentant témps del seu viatge a Oltra-mar, ja diguérem a En Pére, lo presumtiu herèu de la corónà, estig gat del govern de tots los Estats, y que naturalm li sobre-tót posar sa atenció en la comarca d'Ur a-les-hores de sorollosos escàndels en los quals p uns barons per rahó dels drets que reclamaven y afició a la vida belicorosa, resultant ab tal opc antigues escenes que prodigaren en la joventut c los cobejants senyors feudals. Baldament no li l Pére son propri caràcter per sabèr reprimir ab fè tals sobergaríes, li-n donaríen coratge l'èsser fill y sabèr que éra son immediat successor; axí que, ple en l'esdevinador, arribà pot-ser a aplicar lo ri metéix pare, com a escarmentat, li recomanas pe se igual treball con fóra rey.

No consten circumstanciats semblants actes emperò dóna idea dels que pogué veure-s en la de cometre ún que-n refereix lo cronista Descl que féu afogar a En Guillèm Ramon de Odena llinatge, per ésser un dels culpables en los gran que-s cometien en aquella terra en perjudici dels tants.

No podria resistir tals escarments l'ergull fe major motiu si lo càstich éra eczagerat; per qu comprendre que tindria alguns enemichs En Pé barons, qui (com en altres ocasions havèm vist) la llur venjança serien capaços d'aliar-se no solar tellans, com advertí En Alfons de Castélla, sinó a y anjovins si-ls convenia. Si no n'hi hà certes n'hi hà la probabilitat, atenent a un altre succés:

aytals gents, per satisfer llurs fanta
y com la ambició sia un gran incentiu per los homens de
sanch reyal, quant més llunyats estan d'
ón comptava la nostra regia dinastia infa
no costaria gayre de poder-se repetir en
dositats que acabdillaren un jorn l'infar
gó y lo vell infant En Sanxo, procurador

Sens pecar de preocupats, nos decar
los bórts generalment de mal jahent, y
En Pére y son bordench germà En Fe
gués algun ressentimeet, per que aquest
qualitat característica, y afalagat per
afalagant-los a élls, se convertis en am
compliment dels plans del qual feya-li i
son germà En Pére, mas encare lo met
seu pare y senyor. Donchs, sia que al
presentassen eczagerades aytals sospita
realitat, indiquen los escriptors coetani
d'En Ferran Snàxeç, bastant a encendr
Pére *lo Catòlich*, al gendre del infortuna

Lo qui faça memoria de tots los f
Mig-jorn de França en detriment de
erecció del comte d'Anjou en comte d
en què aquest satisféu sa ambició, ap
Sicilia los dominis que possehí la ca
les noves aspiracions qui-l movien re
Constantinoble y al títol de rey de
precisament enemich de la expedició i
me, y alegrant-se per tant de la mala re
regonexerà lo sobrer motiu que pog
irèxer-se contra lo bört, con sapia que,
ta. En Ferran Sànxes, junt ab lo se
d'Urrea, se-n anà a fer escala ab les sei
Sicilia que esclavitzava l'anjoví, y que
ment ab En Carles d'Anjou, rebent-n
ricosos dons: en açò hi afig En Desclot
sogre anaren al encontre d'En Carles p

era lo major enemich d'En Père, y a guéren en matar-lo.

Conegué lo pare l'odi qui s'encer apar que no dexaya de fer reflexion aquest, obedient al metéix témps, motius de plany que tenia, fins que me d'En Ferran Sànxes una lletra en Père era anat a casa séua a Buri tar-lo, y havia-l cercat, espasa en i gint que, de no haber-ho sabut per capar-se ab sa muller, l'haguéra prè nova recompta lo pare que sentí u que més estimava perdre-n mil n sabés tal cosa ningú més que éll, l'i Sànxex.

D'aquestes paraules un hom con lo Rey en que no transcendissen a no-n deduygam, sèns negar la possi xen altres escriptors, a sabèr, la con me de la culpabilitat del bordench, que era gran l'afecte que aquell ten qual en les cartes nomena sèmpre *num diligendum*; y si arribà a tracta pot fer-se que no solament fós per s l'infant, mas per alguns colpes-de-feus, segóns que-s desprèn de les pare, més per avant, a Xàtiva, al re del Mestre del Tèmple y del bis «que si les demandes que Nós li fe cinquanta o setanta mil sous, ne de que li satisfariem tots los deutes qu regne de Valencia, ab tót que puj mil sous.»

D'altres afers poguéren complica xa situació; tals fóren, la mort de del seu marit, En Alfons, comte c : ant Lluís, sèns dexar successió, pe

gué a recaure en la casa de França una altra usurpació, previnguda de diplomàtics, l'altiu herèu d'En Jaume lo tort, s'entoçudí en anar a reclamar armada, e incitava als barons de Catalunya a combatre cara-a-cara cc. Al metéix témps lo comte de Foix rey d'Aragó per alguna part del estat tal vegada, per la posició topogràfica que conservaven aquells pochs sermesos voluntariament al jou anjoví més o menys tart, arribaria a clavar una urpa de la ambició francesa, com ha més d'aquelles comarques, ajustat a d'aparellar-se per resistir qualsevol judici seu, procehis del Nort; y a atempten oprémer als febles sols alarmants per que lo feble se previu servesca d'escusa per inventar un força, li sobrevingué al de Foix y a téixa calamitat per la qual se pre requirir-lo lo rey de França com a altra part del comtat: menyspresà lo fortificant-se alhora en los seus castells los catalans, confiant que lo rey llur resistència, no menys que lo seu Bearn, y ni hagué prou d'aytal actiu témps se resolgués lo monarca francos numerós estol, qui talà lo país, f s'apoderà de tot lo seu Estat, atempte d'aquells castells que En Ramon per En Jaume.

En abdos cassos s'hi veu la : senyors de Catalunya intentassen s'erra de França que enarboraval'intrè tassen lo crit de socórs que donava la resolució que prengués podíair

al tractat de Corbeil, obligant a En Jaume a una guerra que no volia, y fent-li perdre quant menys lo darrer Estat que allà romanía, Mont-peller, calgué-li obrar en tal estretor lo nostre Rey, pot-ser contra son desig, ab un aplom que no podia comprendre ni l'agreuja infant en sa ira cega, ni la soberga imaginació dels belicorosos d'ofici qui profitaven de qualsevol avinentesa per posar en pràctica llurs àvols costumances.

Degué per tant En Jaume decidir-se a denegar rotundament al seu fill lo permis per anar a Tolosa, tant que, en 16 de les calendes de Janer del 1271 (1), passà una circular a tots los barons y cavallers dels seus Estats, prohibint-los que per ningun estil no gosassen seguir l'infant En Pére, *qui apud Tholosam vadit contra prohibitionem et mandatum nostrum*: y en los primers mesos del any, ço és, en la entrada que faria En Pére per almar los feudals en ajuda séua, y ans no dongués peu a la primera prohibició y manament del seu pare, que podria molt ben ésser en la metéxa ocasió de demanar socors lo de Fóix, li convé pendre també lo Rey una nova resolució no menys enèrgica qual, fôu la de convocar a córts per Lleyda als concorrents de tots los seus Estats (1), ab la fi de prohibir que prestassen valiment al dit comte contra lo rey de França, segons que ho espressa ja en la metéxa carta convocatoria espedida en les calendes de Març del 1271, ab aquestes paraules; *mandamus et firmiter jubemus quatenus ipsum comitem non juvetis contra dictum Regem Francie pro eo quia dictus Rex habet tantum nobiscum quod novimus ut aliquis de terra nostra faciet ei malum vel terre sue. Alio-*

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 18, foli 82 revers

(2) Aquestes córts, que lo Zurita digué haver se aplegades a Exea, prenent lo lloch de la data per lo del punt per on se convocaven, *in medio instantis quadragesime sitis nobiscum Ilerda*, ténen veritable caràcter de córts generals de la Coróna; podent un hom dir aquest colp que la institució representativa éra ja arribada al seu complert esbandiment, puix que entre les llistes dels qui deuen ésser convocats, s'hi troba la de les ciutats y viles a les quals s'encarrega *quod mitterent probos homines ad dictam curiam*, y entre aquelles fins hi és de veure mencionada Valencia, no obstant d'ésser un Estat nou, separat de Catalunya y d'Aragó.

Arxiu de la Coróna d'Aragó, registre 18, foli 89 revers.

quin sciatis quod displiceret nobis multum et acciperemus illud ac si illud contra nos faceretis.

Desplahía a En Jaume la ajuda al de Fóix sols per que no perjudicassen al rey de França, y puix en aquest cas la idea del Comte éra metéxa la qui encoratjava a En Pére, y escoltant los barons als uns o als altres venien a fer tots causa comuna contra França, divent ésser en tal cas lo cabdill designat, com a més suprem, lo metéix primogènit del rey En Jaume, no-res tindria de particular que aquest esti gués sumament enujat ab son fill, per més *carissimo* que li fós, y per consegüent, com abans ja indicarem, que los desplahers entre pare y fill, de què-n parlen alguns historiadors, no fóssen exclusivament per la persecució a En Ferran Sànxex, sinó per altres més enlayrades causes, com les que acabam de manifestar.

Emperò continuem la historia del odi entre los dos germans ans d'arribar als castichs imposats per En Jaume al seu primogènit, castichs qui procehirien de les causes indicades y no de tenacitat en la persecució, ja que al tractar-se d'aquesta s'amostra sèmpre reservat En Pére, tot protestant de ésser desobedient al pare que tant estima. Tras lo plany d'En Ferran Sànxex, diu lo Rey en sa *Crònica*, que sortí encontinent de Murvédre y se-n anà a Aragó, des de ón maná aplegar les córts a Lleyda, de què abans havem parlat, per què davant elles comparegués l'Infant. D'aquella hora en avant és de veure fèrma instancia per part del Rey per que En Pére transigesca; emperò molt de témps caldrà passar abans no ho conseguirà. Tan entoçudit s'amostra a Lleyda l'agreuja Infant, que lo pare se vegé encare en la dura precisió de revocar-li la procuració general dels reyalmes que per éll tenia (1).

Tancades les córts, torna lo Rey a Valencia, y recomta que al arribar-hi, tot-just entrava a Burriana, éra ja exit a abra-hi En Pére, tot caçant y ab la més gran alegria. Açò

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 18, fol. 81. En lo metéix registre foli 90, s'hi troba un document per lo qual vé provat que l'Infant no comparé fins passada la tercera citació.

A. DE BOFARULL

in fill al qual acabava de desti
, y per çò metéix pot-ser arrib
l pare començaria una lluyta e
cte paternal, més despert si é
sobrava la rahó al agreujat,
espectava la voluntat del pare
l'afer del bört. Torna en tal p
re, y aquest, après de demana

... no, per no respondre, se-n ix d'aquell li
guerra, dexant esbalahit le seu pare «essent axí
que jatsía no hagués volgut accedir a çò que pre
viem, no perçò cuydavem Nós fer-li negun dany
ell tampoch no-l fahés a En Sànxec o a les seus
missatgers que lo pare li tramet respon En Pére
se-n ell exit de Valencia no fôu ab ninguna mala
no tindre que donar al pare un malayre, negant-
li havia demanat, y puix tant durava la perfidia,
saber (com axí ho compliren) una cosa que fins
havia gordada secreta, y que hauría continuat g
sinó per l'interès que li veyá pendre per En Fer
y éra que havia dit que lo Rey no devia regnar
cuydat fer emmetzinar En Pére, y que finalment
ab alguns richs-homens per que tota la terra s'a
lo Rey.

Los càrrechs que feya lo primogènit contra
bordench gità-ls en cara lo Rey a En Ximèn d'I
d'En Ferran Sànxec, y a d'altres cavallers d'
trobaven llavors al palau de Valencia, dihent-los
quant mal no-us diu a vosaltres, aragonesos: serà
algú hi respona.» Ni ún n'hi hagué qui respongu
càrrechs; y conexent sèns duple lo Rey que l'afe
nent proporcions, y éra més greu la cosa de çò q

... senyalà díe a En Ferran Sànxec per
ar los seus descàrrechs y tractà d'aj
primeres sèns duple que tinguéren
2, emperò sèns ésser córts valencia

bé generals dels demés Estats de la Corón major avinentesa, en un punt de Valencia.

Aquest darrer y suprèm esforç d'En J guir que l'infant acceptas la sotsmissió d'E y-l perdonas, fôu no menys inútil que los a pogué res percaçar personalment; y al ve sotsmetre l'afer a les córts, éra infructuosa personatges qui hi havien concorregut, y a carregat en especial la avinença, enujat lo los: «Anau, donchs, en malhora, que per re e per una o altra vía Nós sabrèm percaçar m.» Séns que hom sapia los mijans de què me per avant, tingué lloch tot-seguit la sots emperò és be tenir en compte que, al espli acte en sa *Crònica*, no-res absolutament dench, y lo diàlech que mijançà entre lo p de conciliació y bonayre, emperò vagorós puix que no s'hi diu de quins falliments se ni quins foren los motius dels passat despl

Podria fer-se que per les rahons d'En I vençre-s lo pare de la certanitat que palpà tart, puix que, en lo metéix any de sa m tres anys després, fón constret d'espedit c y nobles de Catalunya, per que aquests s contra éll y contra son fill, l'infant En Pér *Catalonia faciunt impresionem inter se cum Nós et infantum Petrum filium nostrum* (1). R y lo fill, demanà aquest que li otorgas pa per certs negocis séus, responent-li En Jau prou ab què ell ho volgués per ésser-ne co resposta partí En Père, havènt tantost con sagració que-s féu a Tarragona del sagris ésser bisbe d'Osca. No obstant d'aquesta

(1) *Arxiu de la Corón d'Aragó*, registre 18, foli registre, folis 74 y 75, féu sabèr En Jaume als prelat, palitats la sotsmissió d'En Père y los motius que havia t seu fill.

liació, la avorrició entre abdós g del tot.

Pot considerar-se com a vícti d'En Jaume en no perjudicar lo comte de Fóix. Lo cònte d'Arma de Fóix les ordinacions del rey de derós per ajudàr al seu vehí: lo d'En Roger Bernart, no podia d puix la tenia llavors ab lo d'Angl ser respectaria la manéra de pens que d'ésser cert çò que diu lo Zui mies, isquéren abdós, lo Rey y lo rey de França ab obgécte de proc guerra al Comte y volgués rebre tractat que-s posas en son podèr, i marca francès lo gordà reclós en l tal estat les coses, posaren-se en p vescomte de Cardóna, los castélls lo rey d'Aragó, qui éren Lordat, . rex, per que-ls tingués per lo Rey de França no li queya bé aquest « la idea absorbent qui-l guiava; y donar-hi allargues, no tingué altre dir, desprenent-se dels drets que

Per la singularitat de la llastin traslladam les metéxes paraules a Annalista aragonès: «car lo rey d sar en libertat lo Comte, sinó que castélls, y vehent-se lo Comte opi que li-s retéssen, y per la seua de Cardona que-ls dongués. Empe gué fer, per salvar la seua honor lonar lloch que-s retéssen, puix q permetre que vinguéssen en senyc estrém de que lo rey de França p e y li fés tanta greugeses. Despré 7 del mes d'Octubre d'aquest a

rey de França ab lo bisbe de Barcelona, Castéll-nou, Mestre del Témple, y ab En Ramon, germà d'aquest, que dexas en llibertat tant trameté a exhortar lo vescomte de Cardona a guardar bé aquells forts, com d'éll no ho volia per benifet del metéix Comte. Lo Comte persistí en sa perfidia que calia fer-li pagar les penes taleses del Comte: y vist que tenia sa persona presa, y que les seues coses se negociaven en llibertat, provehí lo Rey després del mes de Febrer del any de la Nativitat de 1273, que En Guillèm Ramon de Josa, canceller per lo vescomte de Cardona, los reals de sa casa, qui-s deya En Guillèm de Curt, per que-ls dexas al senescal de Carcassó per intercessió del Rey, fôu posat lo comte de Cardona en llibertat. Y nosaltres hi afegim que tanta obstinació encare més la avorrició que, après mort de Ramon, desencadenar-se entre l'immediat successor dels greuges rebuts de França, y lo nostre rey) de Lluís lo Sant.

Com ací és de veure, los arranjaments fôix tinguéren lloch en los darrers temps. Après d'aquests, per distraure-s un poc dels desplaçers que li ocasionaren, se-n anà a visitar ab lo sol obgecte, diu, de veure com anava allà dinou dies, durant los quals l'obsequi manifestant-li que de veure-l allí éra lo que li guéssien tenir, atenent que lo benestar de Cardona éll havien-lo obtingut. Va prometre-ls En Ramon llurs préchs, que, ab lo rey de Castélla e de Aragó, població, puix sentia tan gran alegria dels seus habitants, que-ls mirava com a fills seus.

De Murcia diu En Jaume que tornà a entrar a Alcira, sés dir en quín témps, després d'Alcalà, missatger del papa Gregori

al concili, essent anat Gregori a Lió i d'aquest any, mentre que en diversos autèix que acabam de citar, diuen, alternat celebrat en 1271, 1272, 1273 y 1274, y uncesos més moderns qui s'ocupen d'aquest sens dubte lo sistema de post-posició (compte de la Incarnació per lo tercer mes de la Nativitat), adhuc parla d'algun aveni lo metèix any del concili com correspon per exemple, la indecisió del papa sobre la me, relativament a Na Teresa Gil, justificament que diuen que és del Setembre del d mesada. éra ja mort lo regi amador.

Abans que aquestes interpretacions cions mal aplicades d'autors de diferents sats alguns en los estudis cronològichs, hi ció recondida en los nostres arxius, y darrum indubtable de la antiga manera de c terra y del mou de reduhir l'antich compte se troben preparatius per part d'En Jaume cili de Lió; emperò tots élls porten la essent lo primer document conegut qui-n ximent a En Jahudà de Cavalleria, qui p mil sous jaquesos per lo viatge, *quod fe intendimus ad concilium generale domini Pape* les calendes d'Abril del referit any (1).

Los antichs registres de cancelleria re al metèix any oferexen encare una altra p favor nostra, y és la manera com van dat ments espeditos des la referida mesada: que lo registre corresponent al any en què ting li, y en lo qual comença a havèr-hi referer anava a empendre lo Rey, fins al sus-are l'any 1273; emperò, no bé ha transcorregu aquell mes en què té principi o fi l'any de

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 19, foli

rents séus (1), que alguns historiadors citats per En Jaume per acompanyar-lo a l'

Los autors més antichs y quasi contats com són lo Desclot y lo Muntaner, dónen noves sobre aquest punt, y en especial lant lo curs que fa en son viatge don Al Tarragona y Barcelona, ón sojorna algun llà ab motiu dels obsequis que li féren, tot quant succehí en lo viatge, de les fets més ab que s'assenyalà principalment Valles grans messions que, per aytan alta retalunya en tal ocasió.

Acomparades aquestes cròniques al històriques, més genuïnes, que més amurats a fer sospitar que les relacions d'aquelles tant més quant en la reyal, en lo primer En Jaume davant lo Papa, diu «que vol tóts, ja que és l'*únich* rey qui allà-s troba ésser que, dins de tót, las relacions dels cuna part de veritat, y solament hi haguques més o menys properes, puix (segón elegit per emperador d'Alemanya en 127 Absburch, y en lo concili calia refermar

(1) Lo Romey cita dos paragrafs, en català, de lquals aquest, parlant en primera persona o com a ne de Castélla anà a veure l a Tarragona, que abdós p ciutat a Barcelona, ón estiguéren per les fetses de Nadal Alfons al seu sogre los torts que li havia fét lo Papa, er axí que volia anar-lo a veure, cosa que li desaconsellà insistint lo castellà en són propòsit, anà-se-n a veure l

Estrany és que l'historiador general d'Espanya patant que correspondria a En Jaume, al parlar del conciciona lo trànsit per Catalunya del rey de Castélla, aplic obsequis dels pobles al llur senyor natural, y que los ci dreçats a abdós Reys per creure que junts éren anats qual ne tornà En Jaume, acompanyada ab les del viat primera en lo Juliol y la segón en lo Desembre, prova viatges distincts, ço que ho acaba de confirmar lo seg Romey, aplicables solament al viatge del castellà, puix sogre, no aprovant la idea del gendre, lo dexà anar s gats, lo verb diria *anaren-se-n*, y no *anà-se-n*, com du

ció, llevant tota esperança que havia conegut don Alfons de Castélla, fundat en voler fer-li del ducat de Suàvia que li havia donat el mare, encoratjat anteriorment per un góms la crònica de Cerdenya) éren anant a la corónia imperial, y més avant per aquests barbs qui li asseguraren que hi havia a veure: y per çò com desijes don Alfons anar a veure una assentada ab lo Papa, acordant li donar Granada, y obtenint alhora que aqueses als walis de Màlaga, Guadix y Comacina, no haguéran pogut certament apartar-lo de liberar anar al encontre de Gregori, lo qual fent ab don Alfons, assentant la cita a *Beaucaine* en francès.)

Tindriem ab açò que don Alfons pot haver estat lo Papa, sèns assistir al concili, y viatge posterior al d'En Jaume, confonent-los. Al referir-lo lo mencionat historiadore sar los dos reys, En Jaume y don Alfons de Barcelona, y després lo darrer la Passada, fent-lo-hi anar sèns dir clarament que era lo seu sogre; ans suposa que En Jaume havia sa perfidia, y que, a la fi, no volent donar-li consell que li donava, dexà-l anar.

Ninguna importancia mereix la relació qual aludim, puix que la part del consell que d'havèr-se trobat plegats a Barcelona tant axí peu per que lo llegidor se confon en interpretació, les funda en los paragrafs que refereix la darrera nota que fà poch ha de lo demés tocant a don Alfons no esprentant ho fa reposar. Emperò, justificant-nos en punt, y admetent no més que la certansa que don Alfons de Castélla per Catalunya, per la qual feu desengany de Gregori X respecte a la corona imperial, com de fet lo-hi donà lo P

per Rodolf d'Habsburch, és per calcular que no concorregues deturas gayre témps e des de sa patria. Y axí-ns cènyi l nostre Rey, tocant a sa interbrat congrés eclesiàstich, sóls allà esdevinguts l'esperit de Barcelona, y per éll de tota la centuries.

Ja lleuga ans d'arribar a la ciutat y advertim ací de passada que a l'able aveniment seguirem ab la ca reyal com a font més genitoros cardinals, lo Maestre del Temple Gil, y En Gaspar Rosselló, que y encara molts altres bisbes de la multitud que allí hi havia, que euga y poder arribar a la casa de pugnar des lo matí al mig-dia mple visita d'etiqueta fóu aqant per l'endemà lo parlar de concili, se repetí de fét lo día de ón aquest ab los cardinals vora pontificia, entrant lo Rey acompanyat del bisbe de Tarragona y dels bisbes de València y Mallorca. Deferent es que y, puix va permetre que parlant manifestant-li igual desig los cardinals explicà l'objécte de la seua analment ab lo Papa, y no ptinger, idea que simbolitzà repen en l'Evangeli *Gloriam meam* a sots aytal tema un curt, emperò a gala d'alguna erudició bíblica una gran gloria per lo Pontífex (recobrar lo Sant Sepulcre) de més no percaçaren; y puix

ant allà conxeria que estar donar-li lo millor consell que sabés, y la ajuda que téix consell se revelaria, afegint darrerament, una declaració important, que li descobriria tots qui nien en cor de servir Déu, per la qual cosa ta fer y dir, que ells metéixs haurien de declarar força.

Diu lo Rey que a semblants paraules sots Papa y los cardinals, satisféts de la bella maner parlat; emperò pot-ser la mija-rialla, més que d'ap per conèxer a qui aludia En Jaume ab ses darrer ja sia a representants d'ordens o corporacions guéssen ben resoltes a passar a Oltra-mar, ja ça, per ço com, ab les desfêtes rebudes en les res crohades, no estaria aquexa nació gayre dispa se en una tercera.

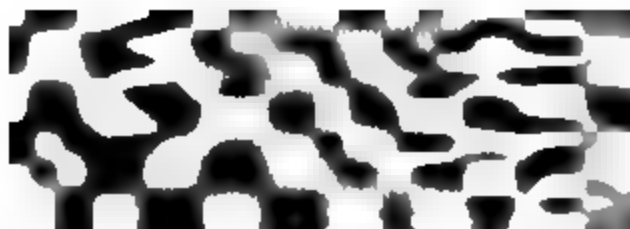
Aprés d'aquesta segona assentada, tingué ltablement lo concili, que fôu en divendres, fer bisbes a trench d'aua: presentà-s En Jaume al sentí-s esbalahit al veure que entre arquebisbe abats éren cinch-cénts o més. Féu son discurs lo festant lo gros servey que prestarien los qui a crohada, y les facultats que tenia per perdonar indulgencies; emperò, reduhint-se tót a crimo qué tot-seguit la concorrença, fent assabèr que-s veuria l'endemà ab lo Papa, puix volia que hi havia allà diferents missatgers de reys d'Oltra-mar.

Fa mig-creure que lo tó ab què parlaria lo Rey lla franca entrevista que convenia que procehis del concili, inclinaria més o menys lo cor del Rey tornà a repetir, sòts un altra fórmula, lo discurs feli cili, y dihent que, puix Déu havia volgut morir al llinatge, just éra que los homens morissen per fôu la peroració d'En Jaume, cenyint-se a donar que havia promès, que no éra altre sinó que lo l primerament a Terra-Santa cinch-cénts cavalle

pehons, fent-ho assabèr tan prést al Me Hospital, al rey de Xipre y a la ciutadéix de que s'era tingut lo concili, y c seguit les forces, entant que ací s'ap per la metéxa fi; y que los primers qui portar més obgécte que construir callochs ón restassen de gornició, fins q per Sant-Joan, pogués verificar-se lo p.

Tractà encare del adjutori, dihent percebia lo delme dels seus prelats, ax lo de sa terra, y encare més si fés mes persóna a Oltra-mar, que l'acompany. emperò en aytal cas lo delme ofert de mangués al Rey. A les paraules d'En lenci, y per bé que lo Papa y los cardí cú que hi donas lo seu parèr, ningú n Mestre del Témple, valènt-se de vago la necessitat de meditació per tan gran En Jaume de que l'interrompés, dihet declaras resoltament ab quants' cavall Papa ne trametia lo miler. Ponderà per satisfer lo Pontífech, la importanci del Soldà, qui éren disset, entre galére entenent al Papa de que se-n necessit millor fins a una vintena; emperò En rèplica una idea del avenç marítim de la valor dels nostres homens—cosa qu baladronada, a no justificar-ho en los f immediats los Lluries, Flors, Marqu rins,—aconhortà lo Pare Sant, dihent gués armar en la nostra terra, tingués cularien per disset, ni per divuyt, ni anirien al llur encontre y les desbarata

Insistiren los enemichs del progéct com predominas tàcitament la opinió c piam quí la pogué fomentar, aparella pot-ser tramant alguna intriga diploma



de les assentades del nostre Re
aquell que ningú no replicava a
resolut en Jaume, y digué a Grego
no vol declarar-se, bé crech que p

Apar que aquestes paraules, c
gecte y la esperança del Papa, de
tempestat; emperò, lluny d'açò, re
tífech que ja podia anar-se-n ab
exint-se-n llavors En Jaume ab to
seus les següents frases, viva espr
ven en aquell moment, al príncep
risma y nét del rey d'Aragó qui
plana de Muret: «Barons, anar-no
vèm ben alt posat la honor d'Espa

No podèm ometre ací un incic
metéix reyal cronista en lo seu lli
venir en coneximent de la soltura
va lo famós guerrer encare en los
velledat: diu que al exir defora, c
Joan de Gili, muntà en son cavall,
saltironar ayrosament, per tal que
no poguéren estar-se de dir: «No c
com deyen, que bé podria encare
als turchs.» De manera que hi hav
crehença de que lo nostre Rey era
güent, per anar a Oltra-mar: y bé
Rey de França hagués donat a en
tan duptosa calamitat al Pare San

(1) M. Tourtoulon, en una nota, que cre
tòriques, al parlar dels representants dels mor
concili altre rey que En Jaume, emperò que c
En Alfons de Castèlla, con Gregori tornava de
ciutat, ans d'obrir-se lo concili, afegint que
França consentí en cedir a la Santa Seu lo
ciutat d'Avinyó.

No podèm admetre que Felip, sèns volèn
viatge solament per cedir una part dels seus
nyar en cambi, y aquest secret del contracte q
o ulta la Història, per més que no li escapa a

la França veyà-s, per ventura, en una nova crohada.

Ans d'anar-se-n En Jaume, no ment una de les més càndides il·lustrat del concili, al qual féu cap ab l'acregut, de que ningun obstacle no gèctes y desigs: tal fôu la de fer-se mèix Pontífex, al qual intent se'n coronà, *que no podia trobar-se-n de n* pedres de preu, valènt en aquell tèrmines. Comunicà En Jaume la s March y a En Bernat de Cascane terra,» com diu lo Rey, y que te Papa: encarregaren-se aquests de jquina no fóra la sorpresa y admir que lo Pontífex —la persóna qu'ajuda, que l'havía fét anar a Lió p y acabava d'ésser testimoni de s gut d'esperit terreny y mesquí, y c gayre nobles sentiments, sortia ab compliment de la qual calia que f li otorgas lo Papa posant-li la cor té-li a dir Gregori que accediria al sigs, ab tal de que ratificas lo tribut: havia promès En Père *lo Catòlich*, qual éra de dos-cèntes maçmudin les annualitats que-s devien y les sen, conforme éra promès.

Al sentir tal eczigencia lo nost de respondre ab la altivosa y c seua raça, y lo qui sospesará bé lo tut ab lo qui tants de beniféts havia no haurà de fer-li estrany lo gibel qui succehiren al *Conqueridor*, y tre què, en lo seu tèmps, En Père *lo* sí-metèix, sèns rebre la corónà de Jaume als comissionats: que en

nas en aquella sabó tributs del
 xènt pujar quánt més a onze mil
 maçmudines; que si tant s'hi feya fort, pot-sér les hi donaria:
 emperò que no trobava rahonabla que li fés tals demandes,
 en la ocasió ón acabava de donar-li consell y oferir-li socorsos
 qui valien bé lo doble de çò que li reclamava, y, finalment, que
 allò de sots-sigar-li escriptura confessant-se tributari seu,
 no ho faria de ninguna manéra; car los serveys que ell ha-
 via fets a Déu y a la esglesia de Roma bé mereixien, a parer
 seu, que hi hagués renuncia de tan mesquines eczigencies.

Tremetèren los comissionats a Gregori la contestació de
 En Jaume, y per bé que ell y los cardinals semblà que no
 tindrien ningun empatx en renunciar a llurs pretensions, no
 volguèren passar avant sèns lo vot d'En Ricart y En Joan
 Guayta, qui éren (diu lo Rey) dós dels principals cardinals
 que hi havia a Roma, y als quals solien tots-témps demanar
 consell. Mas tan solament ab sabèr En Jaume aquest entra-
 banch o excusa, prengué la resolució definitiva, y digué: que
 ell éra anat a la córt del Papa, no per fer-se tributari seu,
 sinó per que li otorgas noves gracies; y que com-se-vulla que
 ell no volia coronar-lo ab aquella condició, poch li feya de
 tornar-se-n sèns corón, renunciant axí tantost a la coro-
 nació.

Més avant se tingué una altra sessió en lo concili, ón
 ué encare lo Rey ab los prelats de la Esglesia: y
 ue lo Pontífech cuydà fer grans llahors d'En Jau-
 nanant a tota la cristianitat que fós resada oració
 per lo rey d'Aragó en les misses cantades, que ce-
 també per ell la missa del Esperit-Sant, y manant
 ent als qui no éren missa-cantants que ab iguaj in-
 tenció ressasen lo psáltiri, donant axí a Déu mercès per la
 bona voluntat que li havia inspirat en l'afer de Terra-Santa,
 y pregant-lo que li donas vida y salut per que pogués dur a
 acabament aquella y altres empreses, tot a major honor y
 gloria de Déu y de sa Esglesia; la qual cosa venia a ésser,
 en suma, pagar ab bones manéres al generós Rey que in-
 dutablement havia d'anar-se-n descontent.

Malgrat aquesta ben concertada f aquella sessió hom tiras res avant, ni te gecte que havia portat al concili lo grisma, ni tocant a la ilusió que de bon sentida de veure-s coronat per mans de tals afalachs donava-s per pagat En Ja ho dexam al bon juhi del llegidor, qui per conèxer ja lo caràcter d'aquest per com ab aquest mou de procehir, no déx de cavallerositat, En Jaume, qui en to tre, no dexà de mostrar-se cavaller en ta accepció de la paraula, puix que l'e gori, ¿quí ho diria? per interessar-se e Castélla, que-l tenia pròs lo rey Carles tent pregà lo Papa que insistís prop de gués la libertat al infant castellà: y en ra y de comiat, fèta un o dos dies desp y-hu que estava a Lió, fins va agenolla cari de Jesucrist, per lo plèr de confess l'únich Papa que havia conegut person succehís la dita proverbial (són paraule *va a Roma. péch se-n tòrnia*; accedí en açò posant, en aprées del acte, la mà sobre nant-li per cinch vegades la seua ber séns altre penitencia sinó que persevera nyas del mal. Lo dié vinent, recompta partí de Lió, que torná de nou a Viena de Catalunya.

Renovellant are la memoria dels f hant-se molt abans de la anada d'En Ja a la actitud del vescomte de Cardóna mostraven en oberta rebelió contra lo signar que, durant les questions entre l comte de Fóix, a favor del qual hagué narca aragonès, y no menys durant lo merçà per anar a Lió, no minvà en res nyors turbulents, qui, encare que pen

FAR

disc

feble

cess

ncia

es.

erta

que

lesr

lres

proc

se

rces

ó y

los

ves

Jau

en

e fe

rey, damenten cinquents homes
de Ceuta, qui hi anaren en ajuda sé
tantes galéres y trenta vaxells, seg
sou del mencionat rey africà.

Aytals motius sobreabundants
resolució que devía lo primer cap d
lit nómbre de nobles pertorbadors
a En Jaume a donar en contra aque
rint-los que li retéssen los castélls q
y revocant-los-hi los feus. A aquest
te de Cardona repetí la metéxa neg
havía donada a Lleyda, dihent que
nía d'anar a servir lo rey de Castéll
ésser present a les córts de Valenci
concórrer a les de Catalunya, y de
castélls séns coneximent de la córt,
tést de que havía mancat al servey.

Passant en avant lo manamen
aquest anava fent la via del concil

blant de cedir, donant les potestats de com retingués les de Cardona, Castellament que aquells no éra tingut de renovar enganyifa una nova y major guermés encesa y crua a la tornada d'En Jamincies de la qual tornarèm a seguir, lació de la *Crònica* reyal, com a font mhan prè principalment los rellats fets y més properes.

Sabut és que en tèmps de bullicia s'adhuc per los metéixs encarregats de cia. L'esperit d'aquesta, que-l sentia En ni encare abans de veure-s ab los díscol comès per lo seu fill l'infant En Père, per bar a Girona, manifestaren-li que lo dit En Bernat d'Oriols un feu que aques Guillèm de Torrelles, fundant-se en qu dexat a sa filla; emperò que ell promet l'infant de ses pretensions, per ésser n vol pogués dexar ço del séu tant al fill un altre parent qui-s volgués.

Dés d'allà, per sabér lo Rey que a tats los ríchs-homens de Catalunya per meté a aquella ciutat En Bernat de S per la sola rahó del tort del Infant, pu trobà ja a En Arnau de Torrelles, qui aquell. Lo dit missatger, ab avis o no d ríchs-homens, dihent-los que no tenien lar-se contra En Jaume ni contra l'Infai posta que allò tan solament feyen per n y los usatges que los llurs antecessors h gun efecte produhiria la reflexió del m re après, trobant-se lo Rey a Barcelona Guillèm de Castéll-aulí y En Guillèm R En Ramon de Cardona, y los demás ric da, y fòu llur obgécte manifestar al Re havien-los-hi fèt tort apoderant-se de

hi torn
cor s
t, per
contra
caldre
s ante
Jaume
a lle
s. Ma
stinct,
dels s
a, no
igació

aume,
veys, c
hent a
aturali
le com
s, qui
ret, inc
lo R
per r
ontra
ces y
a ma

haver
bren ac
del bi
jànyeq
s supl
tar l'a
el bai

Tortosa, de la arribada del rey de Castélla, qui-s di
Barcelona, per passar dés d'allà al lloch ón éra lo Pap
En aquesta darrera nova és de veure clarament

abans havèm dit respecte de la anada concili, y d'èsser un viatge, distinct lo pui que terminantment declara En Ja havia exit aquest de Barcelona, com Lleyda, ab l'objecte de trobar-s'hi lo dlat los richs-homens per tenir córts: al l'infant En Pére, qui s'albergà al castell dona, lo comte d'Empuries, lo com richs-homens d'Aragó y Catalunya, a no volent entrar a Lleyda; y allà ajust Ferran Sànxec de Castro, En Artal de nell y altres molts, qui, axicom los per motiu que dins la ciutat no-s crey

Al donar lo Rey guiatge, enviaren dors, En Castéll-aulí y En Rajadell, assenyalassen defensors; hi accedí E aytal objecte En Ramon Vallès, canç Ramon Gili. Entaulada demanda per un altre motiu o excepció los demandent que lo Rey éra tingut de restituir tot quant havia-li près l'infant En Pére Rey declarant que ninguna obligació a En Ferran Sànxec, per quant éll, En Artal de Luna y En Pére Cornell, sèndret, havien desafiat l'infant En Pére, la metéxa formalitat, s'éren proposat y que En Ferran Sànxec fins s'havia dels castells d'Alquacer y de Naval, q volia restituir, retenint-los contra rahó cobrir lo Rey com regonexia los just. començament d'aytals revoltes per l'ison bordench germà, y lo fundat r aquests hagué d'havèr-hi, dés que lo seu sogre Urrea, s'entretinguéren per d'En Carles d'Anjou a Sicília, a la to

Tras la demanda del Rey, pronur interlocutoria, desestimant la excepció

però ni aquests la acceptaren ni contestaren, ans gitaren-la per terra; en vista del qual refus hagué de separar-se la còrt sens ulterior procehiment, mentre que ells se-n anaren també, no obstant de oferir-los lo Rey que estaria a açò que los jutges resolguéssen. Tanta altivesa per part dels senyors feudals feya témer que complicaria de bò l'afer, puix venia allò de grat als de la metéxa calanya, aficionats a semblants passades, contra la autoritat sobirana, y axí vehèm dés de llavors que figuren ja mancomunats ab los primers rebetles altres de nous, entre élls algun de superior categoria, com éra lo comte d'Empuries. Mas, no mancant-li previsió al Rey, per esquivar que la rebelió se difundesca en oposats cantons dels seus Estats, divideix també les seues forces, tramet l'infant En Père a Aragó, ab l'encàrrech de defensar la terra y damnificar los enemichs, y fa éll la via de Barcelona, donant orde de que s'hi apleguen les seues osts; y aparellat lo plan de campanya, per mar y per terra, axicom veurèm, surt en persóna En Jaume dret al Empurdà, contra lo comte d'Empuries. Tenia allà l'infant En Jaume assetjat un castéll que-n deyen La Roca, propri del dit comte; y refereix lo Rey que féu-ne llevar lo setge sèns dir per què, de manéra que ignoram si allò fòu un mijà diplomàtich o regoneximent de injusticia; y a-les-hores, afegeix, fòu la seua anada a Perpinyà per veure a la reyna de Castélla y sa filla, la qual éra allà d'ençà que lo rey marit séu era exit de la terra d'Aragó (de Catalunya) per anar a veure lo Papa.

Mentre que açò esdevenia en los territoris que atravesava lo Rey, actiu semblava anar l'infant En Père en aquells ón l'havia destinat son pare per castigar l'enemich. Precisament en tan mala ocasió, y ab los poders de que aniria revestit lo primogènit, los calgué encontrar-se per malaventura en un metéix camp aquest y l'odiat bört.

No engruna lo Rey en sa *Crònica* la tragedia que tingué lloch entre los dos germans enemichs, ni tan solament anomena lo punt del fét: emperò lo cronista Desclot lo descriu d'una manéra en estrém poètica; si bé la metéxa realitat del fét, suposant-lo eczacte, pot oferir de sobres aquella qualitat

séns gran esforç del cronista. «Entant qu diu, tenia assetjat lo castéll d'Antilló, Er va discorrent altres castélls seus menys encoratjant los cavallers y altres gents d que-mantinguéssen y defensassen bé, pu bar poderós socors, y no calia témbre. Eticia a En Pére de que En Ferran Sànxetilló, y féu posar al aguayt un centenar gécte de que si passava lo féssen preson cà En Ferran per poder arribar de nit a regonegut al passar per l'aguayt, port bon cavall, tingué lleure d'entrar dins un nat Pomar. Voltaren los altres lo castéll al infant En Pére, qui éra a Antilló, pe tenien tancat En Ferran Sànxet a Pontan prést cavallers y pebons per que gomes tart hi anà éll en persóna.

»Vehent En Ferran Sànxet que lo ctenir-se y que precisament havia de cau En Pére, digué al seu escuder que ensel qui éra lo millor cavall que tenia, féu-li que ell usava, y li previngué que un co del castéll, se prengués a córrer a més r ell faria lo metéix sortint per un altre cament com a pastor, ab la fi de que, al guéssen l'escuder per En Ferran Sànxet del castéll y fóren vists per los del estol fugint córre-corrents, emperò no li val tanta multitut de cavallers y demés gensible escapar, y axí, féren-lo presoner, éra lo qui havia exit ab éll ensémps del dre-ls-hi que éra En Ferran Sànxet, y el recular, cercant-lo per totes bandes.

»Al sortir En Ferran Sànxet del cas ab tota la prestesa possible devers un r nat Cinca, que volgué passar nadant: un pantà vehent la força de la ayga, y cuy

Lo plan concebut per En Jaume anava sultats, puix, per los fets qui-l seguiren, dè que la mort d'En Ferran Sànxec y los acti- ció faria En Père allunyaríen los rebetle aquest guerrejava, determinant-se a conce- territori ón operava lo Rey. Emperò En Jaur la pensada, animat per altra part ab la bona panya empresa per En Père, va estrenyer ferm, desempatxant l'afer en breu témps. que li arribava per terra una ost de Barcel pinyà (ón se trobava al saber la mort d'En va al encontre de la ost, ajustant-s'hi a La seguit al castèll de Calabuig, que éra d'En berti, se-n apodéra y-l fa destruir. Dónen- que arriba un altre estol de Barcelona per bre-l, ab aquesta força y la que ja tenia, se tre castèll que-n diuen Roses, que éra de ries, y l'assetja.

Estava aquest personatge llavors dintr- ren a veure-l En Ramon de Cardóna, En altres richs-homens de Catalunya, romane- nyia per espay d'alguns dies. Confós és ac- nica reyal, per suposar que los dits noble comte al setge de Roses y posaren-lo en p- que-n fés segóns lo volèr seu, ço que és c- anava presoner: emperò és més probable c-

cronistes de la Edat-Mitjana, regonexent-los-hi la mescla- litats qui-ls diferencia dels que are-n dihem historiador- diar los primers capítols del Desclot anteriors al regnat- cer-vos de que ell sabé cometre també anacronismes, go- de preposar-lo als demés. Emperò, prescindint d'açò, y- cipal objécte d'aquesta nota, convé observar que lo Cro- fundar sa opinió, alegà les paraules que bé li paregué de- sols se referexen al sentiment del pare al saber la nova- mas calgué-li notar que a continuació n'hi havia d'altres- la metéxa idea expressada per En Jaume en sa *Crònica*- lo Desclot que *al rey sabé grén de la mort d'En Ferran*- també va afegir després: *mas, per altra part, se conhort*- *quants mats pensaments havia concebut lo dit Ferran*- *ira l'infant En Père, y germà seu.*

que-ls éra profitosa, y la menyspreav
tisfeyen llurs fantasíes y ambicions,
comport hagués d'ésser la única v
neral.

Estigué lo Rey a Lleyda, après d
espay d'alguns dies, y en lo transcu
una nova capac de precipitar lo bon
ta sa avançada edat y la situació ón s
presa per los richs-homens. Lo mal
d'ací transcendía a Valencia y d'una n
sa, puix que obertament se disposava
numerosa companyia de pehons, a s
guns llochs dels sarrahins; de manéra
taven los tractats fets per lo Rey ab
l'afany de robaría y de desorde, se
vingué tantost) a que aquells habitan
sen y axò en ocasió en què lo Rey
què los antichs reyalmes estaven divi
dols o faccions de la noblesa.

Hi anà lo Rey a posar remey a ta
grunarèm per no atànyer ja axò a la
ria y sí solament a la de Valencia o a
na; y podèm dir que fòu aquella anad
territori català, que tant havia estima
devia tornar sinó cadavre, per dormi
tre los seus progenitòrs, servidors y
de les dates que anam apuntant, y cre
de la convocació de Còrts a Lleyda p
ponent al metéix any en què tornà l
clar que havèm d'atribuir-les al any 1

Encare que separat un xich del cu
anam descrivint, convé mencionar ac
nològich que gordam, un fét importan
cendencia per la terra, y que podia és
la idea escampada a-les-hores de la d
Lleyda, a sabèr, que per mijà d'élles
Aragó y Catalunya. La necessitat

municipal sòts una fòrma essencialment democràtica a la ambició feudal qui volia engolir tots lo duhiria a En Jaume a donar major força y cons municipalitat de Barcelona, resultant d'aquest descapdellament general que la dita institució an en tot lo pahis, fins al estrém d'arribar a ésser recólze dels reys y lo camí més cert y vigorós p totes les grans empreses qui tanta anomenada altres segles, a tota la Coróna d'Aragó.

Ja en l'Abril del 1249 havia ampliat lo met Jaume l'antic consistori de *prohomens*, facultant quatre representants de la ciutat, ab caràcter de y lo nom de *pahers* (*paciarii*), los quals éren el Rey y podien associar-se cert nòmbre de *con* anys després, en lo Febrer del 1257, la ampliació un altre caràcter; concedí-s la prerogativa al pòl elegir quiscun any, per lo seu govern polítich, d *estaments de la República*, un senat de 200 prohoms concellers, nòmbre que en 1260 va limitar-se a a 4; emperò en lo Novèmbre del 1274 concedí ja podèr a Barcelona per elegir cinch concellers d Batlle, ab la condició de que devien ésser ho obligant-se per jurament a gordar secret, pres veguer, y assistir al Concell con ne fóssen crida.

Devia aytal càrrech durar sol un any, a sabè fèsta de Sant Andréu, en la qual diada los 100 j elegir d'entre élls per que nomenassen los cinc nous, qui devien nomenar los altres cent jurats nent, y axí successivament quiscun any, per es prescrivint ensémps que lo Veguer y lo Batlle sen separar-se del consell que-ls donassen los 100 pena de greu càstich. De manéra que, sòts aque plia fòrma, los oficials reials, ço és, lo Veguer representants de la autoritat suprema, en lloch sidents dels antichs prohomens, la opinió dels q ven per deliberar segóns la llur voluntat, éren a de la voluntat dels jurats o prohomens designa

per los propis concellers qui consell en lo mou de complir son encàrrech en benefici del poble.

Reservam donar més menuderies ma y savia institució, honra de la n nya general ab què donam fi a cada que are-ns ocupa, y perçò prescindir ampliacions y modificacions que es en témps més devançats, cenyint-nos gi d'En Jaume, tant per ésser aquestes planes del seu regnat, com que deviem mencionar en aquest p data.

A propòsit de dates, no devem a una aclaració. Les tres fonts principals d'aquest període als historiadors son la Crònica reyal, lo Desclot y lo parla dels fets de Valencia, emperò avant ninguna data ni expressar la d na y la tercera, per no ésser pot-ser e nis de vista llurs autors, explicaren Desclot, que callen los altres, y és n cronista confongués en alguns dels c data. Tal és, per exemple, lo de la a França a veure-s ab lo rey Felip, i respon a témps anterior, del qual ha que l'infant perfidiejava en anar-hi e pau, contra la voluntat de son pare, i da d'època posterior, con En Père éi no explicar-se ni justificar-se l'object dor bé pot conèxer que no estava en nitat del futur vencedor de Paniçars, cesos, tenir una pensada tan imp qual éra, en la situació ón se trobava terra tóta, separar-se d'aquest per av del llóp, durant lo qual acte haguéren rons, y Valencia haguéra embullat ei

DE BOFARULL

fé-li atendre certar
és d'admetre una p
és que s'entretingu
n Jaume en les cór
més en la Crònica
ncia, que éren los
lo metéix autor, lo
les relations, y la
rinyar llur origen
posar féts o de per
tat; puix que refe
escomte de Castéll-
abans de les córts
fectuaren a conseq
En Jaume, consisti
ley per l'Empordà
es, donà açò peu a
ocassen les corts
Rey les males nov
me; méntre que a
es del Rey, les cór
, son adjutori al v
cef, tot ho coloca
en los féts de Vale
lora d'aquests féts,
tingué ardit lo R
com si no-res apré
l'el 1276.

Desclot estan d'
a, y aquella afig
s córts: convocaret
ley hi anava, afig
ge a França, en h
ia. Aquesta data, c
conceptuar-la del
da o veritable) de

lloch tots los demés féts mencionats, segueix:

deuen comptar-se dés de Nadal del me
nint en compte que lo dit any, per lo dé Incarnació, dura fins
al Març vinent, ón comença l'immediat 1275. Tants d'aven
ments no podien ésser complits en dos mesos, com axí
caldria combinar-ho admetent la desféta del d'Empuries
les córts de Lleyda al començar los dos darrers d'aquell any
y puix aquells són numerosos, llarchs y complicats, adme
tèm per verificar-los l'espai qui córre durant lo referit any
y la continuació del següent, y hom veurà com l'orde cron
lògich no-s pertorba y tot segueix ab la conseqüencia mé
propria sés necessitat de combinacions forçades. Seguin
donchs, l'infant En Pére, méntre que lo rey En Jaume fa ca
a Valencia.

Cert és que, al separar-se les córts de Lleyda, no-res tó
na a dir la Crònica reyal dels rebetles, y ni assenyala quin
ruta pendrien ni quina fós la llur fi, no obstant d'ésser ax
sumament important axí al Rey com a la nació. Mas lo De
clot umple aquest buyt explicant-nos (aprés de referir la an
da del Infant a Paris) com estant l'Infant a Girona, lo com
d'Empuries y la seua gent començaren a témer, crehent l
dit comte que si-l prenia En Pére lo mataria—provant aq
que la mort d'En Ferran Sànxex havia produhit lo seu efect
y que l'Infant tenia en cor, durant la absencia del pare, c
obrar en la regió que aquest abans defensava ab la metex
activitat que aplicà abans a Aragó,—y que havent-li tramé
missatgers al objécte de transigir, va acceptar-los En Pér
venint darrera aquells lo meteix Huch d'Empuries, qui in
plorà mercè, la qual no li otorgà de prompte l'Infant, conte
tantse ab gordar-lo presoner. Conexeria En Pére que fóra ll
vors inútil la seua generositat, entant que-s conservas viu l
germen de la rebelió, y axí reservaria aquella per la hora e
què romangués aquesta abatuda.

Porta a creure açò un altre fét qui coincideix ab l'act
del comte d'Empuries y que explica encare lo meteix cr
nista, la relació del qual anam a estractar. Va moure-s guer
ra en aquell témps, diu, entre En Guillèm de Castéll-no
qui havia acompanyat En Pére a França—equivalènt açò

dir que éra amich o partidari séu,—y En Arnau de Cor En Guillèm de Canet, En Ponç Ça-Guardia. En Guillèm Pinós y En Ramon Roger de Pallars. Estant lo Casté absent, los seus enemichs correguèren y guastaren les res, y a la fi posarent-li setge a un castéll seu nomen Mont-Baul. Demanà ajuda lo perseguit al Infant, y pe que aquest manà als assetjants que-s retraguéssen dels menyspresaren lo manament: llavors En Pére anà, lo m die, dret a Figueres ab vuytanta cavallers ben armats, y sant allà la nit, lo matí següent, que éra diumenge, par vers Seret, qui éra un altre castéll del Castéll-nou, prop de Mont-Baul. Passada la miya-nit, isqué ab los seus ben mat, y al transpuntar lo sol se dexà veure, acompany vint cavallers y ab bandera desplegada, corrent vers les des dels enemichs. Encontrant ab trenta cavallers, qui la guarda, va allà armar-se una encesa y vigorosa ben açò, romp En Pére la llança que empunyava, posa ll mà a la espasa, reparteix a tort y a dret colps y coltel mortals, desbaratant als qui li ténen cara, derroca d'u vers lo de Pallars, y per fi aconsegué fer presoners Pinós y a altres set cavallers més de sa comitiva.

En la préssa de la brega arriba lo romanent de la panyia del Infant; los contraris comencen a desbandar a fugir envers lo Nort, inaccessible als cavalls, y acaçat fugitiu per tots indrets, ateny l'Infant dexar-los tots ver recollint una gran presa y bon nómber de cavallerie: veure En Guillèm de Canet lo tòm que anava prenent la apar que-s resolguè a pensar en lo devèr que tenia en es d'En Pére, qui éra senyor séu, y al qual no volia fallir, propri de traydors, qui no-s convencen de la llur errada tal ho conféssen per més que no ho sien, fins que-s veue perill.

La reexida final d'aquella féta fôu portar-se-n l'Infant presa de Seret, establir-hi tantost una tréva per un any tte lo Castéll-nou y los seus enemichs, traslladar-se de r (irona, y restablerta d'aytal manera la tranquil·tat, y c allà envers Barcelona, en companyia del presoner l

d'Empuries, ab la idea de coronar la seua de magnanimitat, tal com aplegar al palai magnats y, allà, en la presencia llur y obli-clarar que no usària del seu dret contra lo solament volia perdonar-lo, sinó adhuc fe-que se-n tornas en pau als seus estats.

Aprés d'aquest fét, no torna a parla Père en les cròniques fins molt avançad Valencia contra sediciosos y alarbs, y c-malalt e inferm per guerrejar: axí havèm-rant lo primer témps de la dita campanya-romandria l'Infant en los Estats d'ençà-per que lo pare y los seus lloch-tinents p-més lliurement; y ab aquest obgécte, per-tat al fill, disposaria pot-ser En Jaume qu-En Père per rey d'Aragó y comte de Bar-En Muntaner, suposant que aquest acte (e-efecte d'una orde o d'una clàusula testam-córts formals en quiscun dels tres Estats, exhortant, cosa que no és probable, puix-çament altres afers més importants lo re-cia, y després la seua metéxa impossibilit-viatjar, podent-hi afegir la consideració de-malitats inútils a-les-hores que ningú no-legitimitat y del dret a la immediata suc-fants En Père y En Jaume.

A parer nostre, tot l'any 1275 duraret Valencia, segóns pot deduhir-se de la imp-puix que primer hi hagué les temptatives del bàndol d'En Miquel Pèreç—contra lo-me lo seu fill natural En Père Fernàndeç (roses forces, fins que obligaren als sedi-régne. —y los castichs dels qui en la capit-ses dels prohomens: després hi hagué sa-hins en la terra de Finestrat, a Tous v a-d'osts ab l'antich capdill Alazarch; tayna y Liria, y acomeses a Luxen

A. DE BOFARULL

contres, isqué En J.
encalç del enemich:
stre del Témple, d'E
i fóren tantost vícti

lo dit Ortig y son fill Bernat d'Entença,
lo Mestre del Témple ab alguns frares d

Al aplegar a aytal desféta és con lo
meté a cercar (diu en sa *Crònica*) lo seu
lo qui a cap de pochs dies comparagué i
ses forces de richs-homens y cavallers,
dre per mantenir la frontera contra los
que açò pogué ésser és difícil endevinar
cidencia d'haver començat en aquest pu
Jaume, que-l portà al sepulcre, dóna a er
trat ja lo següent any de 1276 de Incarn
vida del dit monarca.

Posa lo Zurita en l'any 1275 lo fét de
l'infant En Pére contra Aben Yucef
tocant al qual no havèm vist ningun inc
duptem si aquest socórs podia ésser l'i
hores de les primeres temptatives de irr
ón En Jaume volia reduhir los nobles re
a anar-se-n a Granada, o per tal hage
infant En Pére a la frontera de Murcia.
nam a açò darrer, car, segóms les rel
Zurita, volgué En Jaume pendre venja d
xo, arquebisbe de Toledo, fill séu, ab
cridar als richs-homens al Novembre, d
estiguéssen a la ciutat de Valencia per
rrecció prop-vinent; y puix la mort d'aq
gué l'onze d'Octubre del 1275, segueix-s
socórs contra l'invasor corresponia al pr

En lo Febrer d'aquest any se-n tornà
de manera que podria considerar-se aque
y, per tant, séns verificar-se lo project
com per la vinguda dels Beny-Merine
maurisma valenciana (segóms havèm vi

nada, compromettent-se ab Alazarch y los se
no li restava altre recórs a-les-hores sinó jogan
morir matant, posat que tals greuges havia fét
gó qui imperava a Valencia. Major esforç col
briballa al sabèr que En Jaume tot-just si po
la espasa (1) y sabènt que son fill y successor
de prop los demés Estats en semblants perills;
plica bé que fóssen soberchs aquells maures
que en lo major y més estremat perill, çò és, e
capacitat material del rey Conqueridor per c
corregués per aplicar remey suprèm l'immei
del vell monarca, y que del esforç d'aquest res
fe que no podia menys d'ésser esperat.

La relació de çò que passà tantost hagué a
En Père a Xàtiva la devèm en part al metéix
tót al cronista Muntaner. Recompta lo Rey c
terada la seua salut, passà a Alzira, per podèr
viar provisions al Infant y al séus; y recruant-s
la seua infermitat, trameté al seu fill Père per
gués personalment, y havènt aquest complit l
amonestar-lo savia y cristianament lo pare, pr
anas de bell-nou y cuydas de provehir de vitua
necessari tots los castélls del régne de Valenci
li que procuras continuar la guerra ab vigoria
cularment que foragitas del reyalme tots los
axí traydorament havia-s portat ab éll espesse
sat que de la metéxa manéra com s'éren esfc

(1) Veritables o simbòliques, són varies les espases que
propries d'En Jaume, y precisament la qui tenia més justific
trobadà en lo sepulcre de Poblet, fou venuda a Anglate
M. Tourtoulon en una nota. Aytal autor, al ocupar-se d'aqu
no s'oblida de retraure lo recomanable treball de M. Achile J
lecció d'armes de Madrit, y especialment sóbre altres divers
diuen que pertanyerien al Conqueridor, los quals poden e
emperò de difícil justificació, tocant a llur pertanyença origin
llurs possessors, y alguns dels dits objectes, com ja observa l
lech al qual nos referim, adhuc són posteriors a En Jaume. I
nentesa per provar la històrica procehencia d'aytals objéct
correspon, y no dupten de que faran un gros servey a la Hist

dany sémpré que havien pogut, en paga del bé que fet los havia, axí també ho farien ab l'Infant si-ls dexava albergar en la terra. Féu-li aximetéix altres encàrrechs, de què ja-n parlarèm en lloch més oportú; y ans no se-n anas En Pére, davant éll y tots los richs-homens, cavallers y ciutadans, renuncià lo reyalme a favor séua *instituint-lo son hereu universal en totes les seues terres*—paraules testuals de la Crònica reyal, les quals proven ésser un xich duptoses les córts anteriors, ón suposen que fóu jurat (1) per rey En Pére en presencia del seu pare,—y prenent tantost comiat d'En Jaume, se-n tornà son immediat successor a Xàtiva per gornir y gordar aquella frontera.

Lo Muntaner, d'acort en general ab la relació del metéix Rey, afegeix un fét que hagué de passar en aquesta metéxa ocasió, y que devèm mencionar, no solament per l'interès que inspira, mas encare per demostrar una vegada més la semblança que hi hà entre algunes rauxes característiques d'En Jaume y d'altres conegudes ab què-s distingiren certs personatges. Tot-hom sap en Espanya çò que la poesia refereix del Cid, que encare après de mort vencé als seus enemichs; y puix en la nostra antiga nacionalitat revela la Historia un fét consemblant del nostre pros, just és no passar-lo per alt, per que sia vist que ni encare en lo llit de la mort no li mancà a En Jaume la valor que ostentà en vida, al qual obgécte, per no llevar-li res de sa propria sabor, com ho féren lo Romey y d'altres historiadors moderns, copiarèm çò que lo referit cronista nos recompta en los capítols XXVI y XXVII del seu important llibre, après d'esplicar la gréu malaltia del senyor Rey, qui no-s podia moure del llit, y de suposar aquest fét immediat a la irrupció anterior dels granadins, y a la mort d'En García Ortiç. «Con lo senyor Rey, qui stava en son llit, sabé açò, cridà tost: Amenats-me mon cavall e-m

(1) Un altre indici conferma la nostra opinió o dupte quant al jurament de En Pére per rey en diverses córts, y és lo document nóm. 1304 d'En Jaume en lo Reyal Arxiu, ón consta que lo día 6 de Juliol del 1276 abdicà lo moribunde pare en Alzira a favor del seu fill, de la qual cosa no hi haguéra hagut necessitat, si abans per manament séu y en sa presencia, com recompten, l'hagués fét regonèxer y jurar ja per rey.

aparellats mes armes, que yo vull anar contra sarrahins qui-s cuyden que yo sia mort: que no car ans los destruiré tots!—E la voluntat porta tra élls, que ab la fellonia vólch-se dreçar al pogué.»

«Llavors ell alçà les mans a Déu, e dix: què-us plau que en aquest punt jo sia axí des tost, puix llevar no-m puch, ixca la mia senyer mi en una anda fins que siam ab los maures no-m pense, puix yo sia llà e ells vegën la anda que tantost nos los metrèm en vençó; e axí ha morts o presos.—E axicom ell ho manà, axí-s f que ell fós al punt ón éren los seus enemichs, fant En Père hi va córrer e ferí entre élls, tant fó molt aspre e cruel; e no éra meravella, car que hi hagués hi havia quatre sarrahins. Mas, nyor rey En Père brocà axí fortment entre él en vençó; si bé perdé-hi dos cavalls, e dues va valcaren dos cavallers séus qui li donaren llurs muntava-se-n, e ells romanien a peu. Lo resultat com aquell, tots los sarrahins fóren morts.

«Tan bell punt com los cristians alçaven la nyor rey En Jaume, aparegué aquest en les molt desplaqué al senyor rey En Père; per ta hor que al senyor Rey son pare no fós dan afany, e anant al seu encontre, descavalcà, y ma sen les andes en terra, axicom la senyera; apr peus e les mans al seu pare, digué-li en plorant nyor, ¿què és açò que havets fét? No podíets pen en lloch vostre e que vós no-y fariets fretura? gué lo Rey, no-m parlats d'açò; mas digats qu vats sarrahins?—Pare e senyor, dix lo rey Déus e la bona nostra ventura los ha tots mort o presos!—Fill, dix éll, és veritat axicom vos pare e senyor.—E llavors lo pare alçà les mans moltes gracies a nostre Senyor; e besant al se

A. DE BOFARULL

lonà-li moltes vegades la sua l

no posa aquest succés, reduhint-
con hi anà En Père, digué-li
que nostre Senyor nos havia fa
en aquest món, més que a tots
havia permès que regnassem en
séu per espay de més de sexanta anys, los quals n
memoria de que-ls hagués regnat ningun rey, dés de
o Salomó: que fós devot de la santa Esglesia; e qu
de quina manéra nos haviem gonyat l'afecte y an
nostres sotsmesos de qui érem estat molt honrat.»

(1) Torna ací lo Cronista de Barcelona ab sa mania de desvirtuar
ner, celebrat per tots los grans historiadors antichs y moderns, y d'
Desclot, mania que no trigarèm gayre en descobrir-ne la font. Per
aquest fét que lo Desclot y En Jaume callen, resol ja lo senyor Balag
fals, elençant-se a assegurar que *és arribada la hora de dir que, si no
taner un veridich historiador, s'ou quant menys un excelent poeta y e
tudi delingut y analítich de la Crònica daría per resultat a desap
historiador.*

¡Axò és molt dir! Si cada colp que ún cronista omet çò que altres
ranis refereixen, o al contrari calgués deduhir una falsedat o mentida
aparellar lo senyor Balaguer a tractar de mentider y falsari a En Jaum
predilecte Desclot, puix no tot quant reféreix l'un recompta l'altre.
dels seus contemporanis pot ésser tot lo més una prova negativa, més
en cara a un autor respectable que les seues relacions són *inventade*
malgrat la llur bellesa, cal dir que *no són veritat*, no basta la opinió
del qui-ns declara de continuu que *ell no escriu la Historia de Catalun*

Si de fét és tan modest lo senyor Balaguer que s'acontenta ab és
gandista y no historiador, que propague lo Muntaner séns comentari,
xará d'ajudar al seu lloable objécte; emperò si de historiador s'estim
tar de mentider a un savi y gran patrici, que no ho faça séns alegar p
que *la historia veritable y fehel no admet aquest viatge en llitera a
batalla: y quina es aqueixa historia si fins are ningú no ha provat en c*
lo fét sia fals, y són en gran nòmbre los historiadors qui-l han reprodu
l'afany de ridiculitzar lo Muntaner, que fins assegura lo seu enemich
parlat lo dit cronista de la malaltia del Rey a Alzira, haver-lo dut de
batalla a Xàtiva y d'aquí a Valencia, culpant-lo al cap-de-vall per hav
En Jaume tenia més de vuytanta anys. Vet quins gréus pecats! A Xà
zira estigué lo Rey abans de recollir-se a Valencia, en abdues bandes e
lalt, y si no parla lo Muntaner de la malaltia en lo segon punt, la es
rint-se al primer (capítol XXVI); y quant al gros anacronisme dels
ninguna transcendència té per la Historia, deu entendre-s tal com interj
major part dels autors, a sabèr, que éra En Jaume octogenari, per i
nancassen alguns anys per fer los vuytanta.

oada la guerra, lo fés conduhir a Santa-Maria de Poblet, ón havia dextat ordenat que li donassen sepultura.

Afig lo Rey en aquesta metéxa ocasió que tantost prengué l'hàbit del Cistell, fent professió en lo dit orde; y tal fôu lo propòsit que tenia de recollir-se en lo claustre—trobant en açò una altra semblança entre En Jaume y Carles Quint,—que ferm en aquell, a cap d'alguns dies volgué exir d'Alzira per tancar-se a Poblet a fer servey a la Mare de Déu en aytal monestir: y aplegà a Valencia, ón s'empijorà en la seua malaltia, no permetent Déu que prosseguís lo seu viatge—per lo qual motiu són també aquexes les seues darreres paraules de la *Crònica*;—emperò lo Finestres dóna algunes engrunes més quant a aquest aveniment, puix diu que féu lo Rey los tres solemnes vots de la Religió, professant obediencia segons la regla de Sant-Benet en mans del abat de Poblet, En Bernat de Cervéra, qui va tantost vestir-li la santa cogulla, y que rebé los sacraments com al qui éra rey de sí-metéix, y que més que rey amostrava-s molt perfét monge, assistint-lo sos germans los monges de Poblet entórn del llit tot exhortant-lo a ben morir son propri abat y prelat.

Estan d'acort tots los historiadors en que la mort d'En Jaume esdevingué lo día 27 de Juliol del 1276; y axí consta en la làpida sepulcral de Poblet, per bé que sospitam que fôu aquesta escrita algun témps després. Nosaltres podèm assegurar que quatre dies abans d'aquesta data vivia encare, puix que lo darrer document qui-s troba en l'Arxiu y de data més avançada, lo testament, és del 10 de les calendes d'Agost; y axí és molt probable que al pendre aquesta determinació, per lo perill en què estava, no-s perlongas la vida del Conqueridor més enllà de tres o quatre dies. Ninguna dificultat hi hà, per tant, tocant al día; emperò quant al any devèm renovellar ací la observació que constantment havèm féta ab lo volèr marcar la data de qualsevol fét notable: un segle mancava encare ans lo rey En Pére IV no publicas la seua pragmàtica, per la qual ordenava que no-s comptas més per anys de Incarnació y sí de Nativitat. Eren,

donchs, los anys qui llavors corrien los de Inca senyant la pràctica en aquestes terres que per primer compte al segon se consegueix rebaxan per més que la rutina històrica haja confós los altres, havèm de concloure que l'any 1276 de Jaume està bé com a Incarnació, emperò qu compte actual, correspon no més que al 1275 y següent.

Corroborà lo compte antich En Muntaner—i se mudat encare en son temps aquell,—si bé el sistema tocant a la manera de comptar lo die, per lo mes en *intrants* y *exients* y no fa ús de les canes, dihent que passà En Jaume d'aquesta vida a de finir lo mes de Juliol (*VI dtes a la exida de Jun* tinuació dona-ns noticia, molt curiosa, de la mar transladat lo cadavre del Rey des de Valencia :

Axi s'espréssa l'entusiasta cronista y lleial casa d'Aragó: «Començaren llavors per tota la ciutat se grans plors, crits e planys, e no mancà un ric nader, cavaller ni ciutadà, e fins dones e donz acorregués per anar, com anaren-hi tots, ploran senyera e l'escut del defunct rey, venint detras ab la coha toltà. Durà aquest dol en la ciutat qu puix, tots aquells qui éren honrats acompanyar en cascun castell, vila o lloch on venien, axicon solien rebre ab grans balls e ab grans alegríes, ab grans plorts, crits e plants, tant que, ab ayt ohits, lo còs fó aportat al orde de Poblet. Con ren venguts archebisbes, bisbes, abats e prioris prioresses, homens d'ordens, comtes, barons, mil vellers, ciutadans, homens de viles e de totes ciutats e totes les sues terres, axí que a VI lleugues lluny ni per llochs no podien cabre. E aquí fóren los reis e les regines e los néts qui nats éren. Què-us diré la congregació de gents, que en infinitat é no-s trobava que anch tan grans gents fossen ajustades a sebolir negun senyor. E tots anaren

professons, ab moltes oracions e grans plors, e crits e plants, fo soterrat. Déu, per la sua misericordia, haja la sua ànima! *Amen.*»

«E axí és ma fè, que ell és ab los sancts en Paradis; e açò deuen-ne cascuns entendre. Fét açò, cascú dels reys se'n anaren en llurs terres, e los comtes, barons e altres gents al-tretal. E podèm bé dir: la consolació d'aquest senyor, que bona fó anch nat, que bé perseverà e en la fi fó millor.»

Es d'advertir, ab tót, que aquest fét no tingué lloch fins dos anys després, en què desocupat ja lo rey En Père de la guerra contra los maures, transladà lo cadavre de son pare, que era romas a Valencia depositat, al monestir de Poblet, ón fóren-li coltes sumptuoses exequies, ab assistencia de la reyna de Castèlla Na Violant. Fóu llavors colocat dins un sarcòfeh de fusta, en lo presbiteri, enfront al sepulcre del seu avi lo rey En Alfons, y, per llà l'any 1390, havent lo seu successor En Père lo *Cerimoniós* manat construir los reyal's sepulcres, fóu-hi transladat.

Lo d'En Jaume estava allogat en la crohera al costat del Evangeli; éra de marbre de Sarraí y tenia dues estatuës qui representaven lo monarca, la una ab vestidures reyal's, y la altra ab la cogulla monacal, y al peu s'hi llegia la següent inscripció, a la qual abans aludirem:

Anno Domini MCCLXXVI, vigilia
Beatae Mariae Magdalenae, illustrissimus
Ac virtuosissimus Jacobus, Rex Aragonum,
Majoricarum, Valentiae, comesque Barcinonae,
Et Urgelli, et dominus Montispessulani,
Accepit habitum ordinis cisterciensis
In villa Algecrae, et obit Valentiae VI Kal.
Augusti. Hic contra sarracenos semper praevaluit,
Et abstulit eis regna Majoricarum, Valentiae
Et Murtiae, et regnavit LXII Annis, X Mensibus,
Et XXV Diebus, et translatus est de civitate
Valentiae ad monasterium Populeti, ubi sepultus
fuit,
Praesentibus rege Pedro, filio suo, ejus uxore
Constantia, regina Aragonum, et Violante,
Regina Castellae, filia regis Jacobi
Praedicti, et archiepiscopo Tarraconae, et multis
Episcopis, et abbatibus ac nobilibus viris.
Hic aedificavit monasterium Benifazani, et
Fecit multa bona monasterio Populeti.
Ejus anima requiescat in pace Amen.

Fins al any 1835 reposà lo nostri Poblet; emperò, víctima llavors aquest important monestir de la rapacitat y saqueig d'algunes turbes saltejadors, les venerandes estancies de les momies reyal's fóren profanades y destruides. Algunes persónes zeloses procuraren més avant recollir les despulles estretes dels panteons, y les salvà lo rector de la Espluga ab la ajuda d'alguns parroquians y havent-se trobat sencer lo cadavre d'En Jaume, fóu traslladat a Tarragona, ón s'hi conservà, tancat dins un cofre de caoba, qui cobrí una caxa interior de plom ab crestalls, a través dels quals s'hi veyia la momia reyal, despullada totalment dels seus hàbits. Mas en lo 1856, après d'unes funerals que-s féren en la dita ciutat, y que presidí un comissari regi, fóu allogat dins un altre sepulcre, compost ab algun enderroch del primitiu y altres pertanyents als que manà construir en lo XVII.^{ta} segle la casa de Cardóna al peu de mausoli reyal, per soterrar los individus d'aquella noble familia junct a la ómbra del gran Rey; sepulcre que podrà contemplar actualment tot-hom curiós a la part baxa y forana del chor de la catedral, que per cert no és la més propia y digna, sóbre-tót si un hom l'acompara ab lo lloch que allà ocupen altres sepulcres de persónes qui per ningun estí poden igualar-se a En Jaume.

Lo llegidor ja té noticia, per les anteriors descripcions, de quins fóren los fills lledesmes, legitimats y naturals que tingué lo rey En Jaume de ses diferents mullers y amigues. Emperò, a major abundor, com a recort y guía en ulteriors referencies, donarèm compte dels primers, axicom de les filles legítimes, algunes de les quals passaren a ésser reynes en diversos estats d'Europa, atenent-nos per çò a la relació que-ns ofereix l'autor dels *Condes vindicados*. De Na Lionor de Castélla tingué En Jaume En Alfons, qui morí en lo 1260 y de Na Violant d'Ongria, En Pére, son immediat successor, emmullerat ab Na Constança de Sicilia; En Jaume, qui succehí al pare en lo reyalme de Mallorques, casat, en 1260 ab Na Esclaramunda, filla dels comtes de Fóix; En Ferra qui morí minyó, en vida del rey son pare; En Sanxo, qui f

ardiaca de Belxite, després abat de Valladolid, y finalment arquebisbe de Toledo, lo qui morí a mans dels alarbs, en lo Octubre del 1275; Na Violant, qui-s maridà ab don Alfons *lo Savi*, onzè d'aquest nom a Castélla y Lleó; Na Constança, muller de don Manuel, infant de Castélla y fill del rey don Ferran *lo Sant* y germà de don Alfons *lo Savi*; Na Sanxa, qui, segóns diferents escriptors, peregrinà en hàbit desconegut al Sant-Sepulcre de Jerusalem y va morir-hi en opinió de santa; Na Maria, que lo Zurita la fa religiosa; y, per fi, Na Elisabet, qui en 1262 prengué per marit Felip *l'Atreuit*, rey de França, III d'aquest nom en lo dit reyalme.

Sabut és que En Jaume se distingí per sa afició a les lletres y que escrigué diferents obres. Emperò no fem ací esment d'aquesta part per encloure-s tot quant se refereix a literatura, sciencies, arts y costums en la ressenya general qui seguirà a la fi de la època que estam historiant.

En lo XVII.^{ta} segle, un noble de la familia de Castre y Pinós, qui-s creya parent d'En Jaume, se proposà instar per que canonitzassen lo seu ascendent, lo metéix que s'éra fèt ab Ferran de Castélla y En Lluís de França, y per més que procuraren callar en les proves la part lletga de la vida y ponderar la bella, no-res pogué obtenir-sé; y molt nos n'alegram, car preferim tots-témps recordar les proheses del *Conqueridor*, al simple recort d'un obgecte profà, que invocar-lo com a sant en un altar, ón sémpré distrauria-ns la ómbra de Na Teresa Gil y del bisbe de Girona. Entre los fets agombolats en la referida instancia de canonització projectada, nos sorprengué sobiranament veure tot quant se refereix a la aparició de la Verge de la Mercè per la fundació del Orde de Rehemçó de Catus, aplicat puntualment a la Verge de Montesa (1).

(1) Veja-s la *Exhortación á la instancia de la canonización del rey don Jaime*, etc., publicada a Çaragoça, 1861, per En Pasqual Savall y Dronda.

.

,

.

*



†

Institució de tres ordens notables. Prehicadors, Franciscans y Me Fundacions dela metéixs en diversos punts, y també de Trinitaria y Ag La tradició piadosa y la crítica històrica sobre l'origen del orde de la M mençaments de la Inquisició a Catalunya. Missions. Sinagoga judayca a B Prohibicions a juheus. Refórma ecclesiàstica y vigilancia. Concilis de Ta y ses més interessants disposicions. Suposat concili de Lleyda per la caus be de Girona. Esglesies *encastellades*, y senyories ecclesiàstichs. Discus bliquas entre juheus y cristians. Questions entre l'abat de Camp-rodon Moissac. Nons bisbes dels territoris conquestats. Infules del arquebisbe d reprovades per lo Tarragonai.

Lo regnat d'En Jaume, per sa duració, ofereix amp teria per la historia ecclesiàstica. La importanc fets, no obstant, és més, per rahó del nombre d'un met ràcter, que per sa diversitat.

De bon principi, con parlarem dels primers témps veneració cristiana, o més tart con aquesta tornà a xèr, a fur e musura que anaven foragitant la dominac sulmana, que substituí per tot-arreu l'Islamisme a la Catòlica, nos havèm mostrat minuciosos al indicar, ju y engrunar tot quant pogué contribuir a la propaga aquesta, tocant al primer subject de què-ns ocupam tantment en sengles capítols ecclesiàstichs, a sabèr, le truccions o reedificacions d'edificis religiosos y les cions y consagracions d'esglesies y monestirs. En més acostats havèm ja donat les rahons per les quals e blants menuderíes nos ha calgut ésser més retingu

nyint-nos solament a donar compte de tot all sobressortint, y menys de jaquir del tot aque actualitat, nos trobam en lo cas d'esplicar no neral o aplevat quant fa referencia al metei ésser infinites en témps d'En Jaume les fund: quència de noves circumstancies qui anaren : ja del témps d'En Pére, y les altres durant le estam ocupant-nos. Les histories especials d: giosos poden suplir en açò, per l'home curios tanyent a la historia general d'un pahis, y c monòtone per los llegidors.

Comptades serien les edificacions o const: driem citar, mas com en la fundació o en la c edifici eclesiàstich tàcitament puga revelar-s ció, majorment en aqueixa època—en la qual primitiva havien-li donat destinació, y feya naven a estar alçades les destruïdes per los a tant-se-n lo nómbre ab altres de fundació p que sòts aquest nom compregam al presen qui precehexen a la pràctica del cult, a sabèr: trucció y consagració, tot fent esment de ço : part caracteritza la època d'En Jaume, y espl y ans que tót les causes en què tan nova e i cialitat reposa.

Tres féts notables donaren peu al esta nous ordens religiosos, quiscun dels quals tro vorable camp a Catalunya per dilatar-se: la Sant Doménech al papa Honori III, en 1216, Prehcadors que havia creat, subgectant-lo Sant Agustí, y ab alguna imitació de la Pren prohibir lo cànon tretzè del quart concili get l'establiment de nous ordens religiosos; la ar lona, en 1214, del *dechado de humildad, espejo de gética y compendio de las virtudes* (com lo non Feliu), sant Francesch d'Assis, en son viat ón espéra aconseguir la aureola de martri, h gat en l'hospital de Sant-Nicolau, que, per

destinat per primer convent del Orde en tot Espanya; y, fi, la resolució presa per alts personatges de facilitar la llibertat als captius qui patien en les maçmorres africanes, intuïnt l'orde militar de Rehemçò de Catus, sòts la advoca de nostra Senyora de la Mercè.

Los dos primers ordens fàcilment se propagaren a Catalunya, puix que si la anomenada del Patriarca dels Menors éra prou per fer ací numerosos dexebles de sa doctrina, estava enjus la del espanyol Domènech o Domingo de Guzmán, per sa gran privadesa en lo palau Pontifici y sobreper sa intervenció a les hores de les lluytes ab los albigens en lo pahis ón prengué mort En Père lo Catòlich. Axí anant aparexent convents de Menors a Vich en 1225, a Cervera en 1245, a Tarragona l'any 1248 y altres en varies dates successives, com les de Franciscans de Balaguer y de Castell y axí igualment se fundaren los convents de Prehicators a Barcelona en 1223, de Lleyda en 1229, de Perpinyà en 1230, de Girona en 1253, y de Tarragona, Urgell y altres punts diverses dates.

Alternaren ab aquestes fundacions d'altres de distints ordens qui també començaren a tenir crit en aquesta època especialment de Trinitaris y Agustiniens. Entre les més negudes s'hi compta la d'En Bernardes de Vall-vidrera, que donà origen al tan anomenat monestir de Valldonzella, la Trinitaris de Viganya, la d'Agustiniens a Perpinyà, la dels monges de Peralada, la de religioses de Sant-Joan d'Alayre, y moltes d'altres.

Emperò la gran anomenada del Orde de la Mercè, per la utilitat de sa institució, prevalgué en lo públich afecte, y creixent no essent major lo nòmbre dels seus convents que lo dels altres ordens—puix tras lo de Barcelona se troben fundats, durant lo regnat d'En Jaume, lo de Vich en 1236 y consecutivament lo de Mont-Blanch, Agramunt, Berga, Santa-Coloma, y un altre,—no obstant éra gran la favor de què gaudia aquesta primitiva milícia religiosa per agregar al seu caràcter pels lo noble atribut del bé de la humanitat, lluytant los seus enemics com a soldats la hora convenient per la rehemçò de

fortunats cristians, y aventurant-se sèmpre e rills y a llunyanes regions ab lo sol objèct permutar captius. Mòvil tan sublim convé que sia explicat en aquesta ocasió, ja per correspondre lo resultat a la historia eclesiàstica de la època que descrivim, ja per enllaçar-s lo fèt ab la vida civil y particular del monarca qui llavor regnava.

La tradició piadosa ab què solen referir lo naximent de orde de Rehemçò de Catius és que, disposats e inclinats a benifèt de socórrer los qui patexen tres enlayrats esperits tres homens sobiranament caritatius, Sant Pére Nolasch, l rey En Jaume y lo seu confessor Sant Ramon de Penyafor estant una nit quiscun en lo retrèt de sa oració, s'aparegu als tres en una metéxa ocasió y en revelacions distintes l Verge Senyora Nostra, encarregant-los que instituïssen u Orde sòt la invocació de Nostra Senyora de la Mercè (1), ab institut de rehomebre captius cristians, que tal éra la voluntat del seu Fill, al qual imitarién axí en lo misteri de l rehemçó del humanal llinatge, y significant aximetéix a Nolasch com l'elegia per Patriarca de la nova religió.

L'antich turonet Tàber, qui és la prominencia més cèntrica de Barcelona y en mig del circuit de la acrópolis de la ciutat romana,—ón hi ha hagut sèmpre la catedral de Sant Creu e hi hagué en altre témps lo palau Reyal y l'hospital de Santa-Eulària,—hagué d'ésser lo lloch escollit per la descensió y triple aparició de la Verge; de ón, aplegats tantos los tres personatges celestialment favorits y revelant-se mutuament la gracia o *mercè* que la Verge s'éra dignada otorgar-los individualment, posassen mans a la obra, imaginassen lo vestuari del nou Orde, qui havia d'ésser blanch com a símbol de la puritat de Maria, que hi ressaltas un particular escut ón s'hi ovirassen les armes del Rey d'Aragó, o si

(1) Se'n digué sèmpre de la *Mercè*, per la mercè especial que otorgà a Barcelona, no per les mercès que dispensa sa gracia, en lo qual cas pot correspondre lo títol a qualsevol invocació. Lo costum castellà d'usar l'especial títol de la nostra Patrona en plural ha transformat lo nom de la redemptora de captius, manèra que fins les persónes qui porten son nom se diuen ara *Mercedes*, y *Mercè*, com se nomenaven abans en català.

catalanes, ensémps ab la catedral conservat fins ar senyalat díe per la fésta ab què devía solemnitza tució, fés cap tot-hom a la catedral, en qual lloc lasch se vestí l'hàbit lo primer, romanent dés d' y hora fundada y establerta l'Orde de que tracta és, en suma, la tradició piadosa tal com lo poble y perpetúa, representada en imatgens, cantada ptes y consignada en lo breviari especial de la M

Si-us calgués are esplicar les variants que h alguns autors, zelosos visionaris qui fan sémpr sig, seria cosa de no acabar may. L'un aferma q al peu de la creu, la hora d'espírar lo seu Fill, t cor de fundar témps a venir lo dit Orde: tal al promesa féta per En Jaume con estava près en Mont-fort y a Monçó (confonent axí témps y sit rant que fundaría la Rehemçò de Catus, si Déu a éll de la presó: un altre dóna minucioses rela fésta referint fins lo discurs o sermó que prehica s a la Catedral, çò que allí féu lo bisbe, y fins los d mijançaren entre los personatges: aquí apareix u onvejós de les glories de la Mercè, volent atri Orde tot quant a aquest correspon en lo referent de Catus y a demanar almoynes per tan sagrat c replica un Agustinià, com a mijancer imparcia nos parla de les constitucions (que éll no va veu des per lo Rey en la Catedral de Santa-Creu: y frares o Mercedaris devots, per totes bandes s'h tors qui parlen de la tradició y miracle, afegint-h seua floreta y pintant al seu arbitre les engru senzilla escena.

Emperò, ¿què li ha de fer al modern crítich l' tol de frares dels dos ordres rivals, Mercedaris y y de tants escriptors civils, los uns coneguts y lo mament obscurs, Miedes, Tornamiras, Murillos, E riagas, lo fabulista Bèuter, lo teòlech parisénch lo cronista Escolano, lo licenciad Cepeda, lo not:

vete y molts d'altres, si tots són c
succés, si no han fèt sinó copiar-se
nes aleguen document o escrit alg
lo més juhiciós ne té prou per afe
toritat de Climent VIII en la bótl
Ramon, que és dada en l'any 16
viu més arrelada?

Prescindint nosaltres d'aytal b
çò que ells no féren, a cercar la tr
dels vivents, sinó en una basa hist
aquella va nàxer. Per nosaltres u
valor de la tradició, y és la lletra
nya-fort escrigué a' sant Pére Ne
no renuncias al ofici de Maestre G
ri, de la qual dignitat volia demet
al dit sant Ramon, qui havia cedi
orde de Prehcadors. Aquesta llet
pare Ribera en sa *Redención de Cas*
en l'arxiu del convent de la Merc
re-la lo curiós en la *Ilustración del*
Prehcadors, etc., conté entre altre
que copiam de la mencionada ob
Mercedari: *Quia ut eligereris Coelor*
non enim tibi assumpsisti honorem, ne
Matris Sanctissimae descensu... Eam
coeli facti sunt gloriosi... Aspectus illi
Trinitatem honoravit, descendit ne
Aquest és, y no altre, lo naxime
a la qual no devèm nosaltres afeg
de fè.

Mas, passant are de la simple
institució eclesiàstich-civil, çò és,
militar qui naix y s'estén sòts la f
ajudada del zel d'altres varons, ha
consta històricament la institució
del Penya-fort y lo Nolasch, sinó p
teriors del Orde de la Mercè atrib

dós. Y quant a la veritable data de la i partit ón inclinar-se, posat que la més ac com a més certa lo metéix P. Ribera—(c son sabèr, que la major part dels autors sumpte), 10 d'Agost del 1218, correspo en què En Jaume éra encare minyó de n què sant Ramon no havia pas tornat de portà lo bisbe de Barcelona En Beren 1219. Nosaltres nos inclinam a que la pe ció seria deguda a Sant Ramon, après d Roma en lo palau Pontifici, y que li do nant al seu pahis natal, sóts la autoritat com axí calia que fós, ja que la instituci alhora. Cita lo Ribera dues cèdules d'E havèm tingut ocasió de veure, no per pr institució, que bé lo haguéra dit, mas la xia al monarca la Rehemçó de Catus, *A inter caeteras virtutes obstinet principatum*, p ferexen al Orde, més que no al acte de r la eczistencia d'aquell ans del any 125 tat autor que abdós documents pertany al 1256.

Les relacions de segles posteriors, pe da plóma les haja escrites, no ténen força ria, per çò com se limiten tótes a perpetu rich çò qui és pura tradició: y axí, ab pr dexant a juhí dels lectors la valor que me que anam a retraure, donarèm fi a aqu part d'un interessant document de la c Aragó, en lo qual lo nét del metéix rey l rey d'Aragó y de igual nom que lo seu Santa Seu, per que lò Papa nomèn gen e Redemptors de Catus, com antigame a poch o molt lo naximent del expressa com anà descapdellant-se fins al seu témp

Vét-ací lo contingut de tan interessan : Reverendíssim pare en Jesu-Crist y se

rà Pontífech de la sacrossanta Roma sia, En Jaume, per la gracia de Déu, ab besaments de peus. Convé declar vostra santa Beatitut, que, en altre nostra terra, portats de la llur devoci rehembre los catius de la fè ortodoxos per los barbres, esmerçaren a béns, lo preu dels quals aplicaren en manant al metéix témps y en públicsies per los fehels del Christ, ab què los cristians captius del jou dels sa que los frares lléchs, successors d'aquèr, tracten d'exercir constantment dosa obra; atenent encare a que, mir da obra de caritat, lo sereníssim seny memoria), rey d'Aragó, avi nostre, pressats lléchs l'hospital de Santa E exercien tan piadosa obra, per tal quón havien tingut principi poguésse gent catòlica de la nostra terra, per nien a Jesucrist, donà molts dels hents, als referits frares lléchs per d obra. Y com lo Pontífech de la sacrossa, Climent, de bona memoria, re augmentar lo nòmbre dels dits frares les devotes almoynes dels fehels; a magnífich En Jaume, avi nostre, la sa misericordia aprovà, axicom donà Sant Agustí y l'hàbit blanch als dits portassen lo signe de la nostra regia del Senyor, en lo pit (1): y finalment, demés frares lléchs ja mencionats al

(1) En lo Butllari de Turin, vol. III, plana gori IX, per la qual se concedeix als Redemptor Sant Agustí, essent la data de la metéxa a Perus brer, any vuytè de son pontificat, o sia lo 17 de *Magistro et fratribus domus S. Eulaliae Barch*

sía are moguda discordia entre los frares lléchs y los clergues del dit Orde, sobre elecció de Maestre general, y aquest afer sía retornat a la Seu Apostòlica; per çò metéix, humilment suplicam la clemencia de la vostra Beatitut en favor dels expressats frares lléchs del metéix Orde, per que-us digneu confirmar la elecció de Maestre general en frare lléch del dit Orde, conforme en témps antich fôu usat, majorment com l'origen del metéix requer que sía governat per Maestre qui sía frare lléch.

»Vulla l'Omnipotent Senyor Jesucrist, per la seua alta misericordia, dignar-se conservar la vostra persóna llarchs anys per lo bé de sa Esglesia. Dada en Barcelona, als 13 de dendes de Setembre del any del Senyor 1306 (1).»

atal podrà ésser aquest document per los infinits qui escrit a fantasía referent a tan insigne Orde; emperò no que contrastar la veritat històrica con la vigoritzen los uments, més forts tota-hora que no la adaptable tra-

b tót que lo veritable tribunal de la Inquisició ab po-
: civil y seglar no haja may eczistit fins als segles veni-
és regonegut que en témps d'En Jaume començaren
irrechs de inquisidors, que convé explicar. Ja vehérem,
en lo lloch competent, les facultats donades per Innocen-
a Rayneri y Guiu, monges cisterciens, en 1198, per
ar la conversió dels heretges de la part meridional de
; la pesquissa o inquisició, y correcció o càstichs dels
es fôu després encarregada en lo Languedoc y pro-
properes als frares prebicadors; y com aquests fru-
e gran ascendent en la córt Pontificia, com axí ho
en les honors de sant Ramon, fehel imitador de sant
go, y aximetéix en la córt del Comte-Rey prevalgués
ps d'En Jaume l'Orde de Prebicadors sobre la dels
ers, qui de bon principi tingué lo major valiment, de ací
sobreprenga que lo nou càrrech nat en y per la terra
retges albigenchs, passas tantost a la més prop, a Ca-

talunya, per esquivar que renasquésse trines dels pobres de Lió y dels habitants.

Fra Domènech en son *Flos Sancte* aquesta institució, dihent que, trobant mon, obtingué la fundació y concess per que lo Rey fundas la Inquisició en elegint primer inquisidor al metéix sa nomenà aquest a fra Pére Tonerres y a reta, ab autoritat del Pontífech.

D'aquests dos senyors recómpta la liu, referint-se a un document original sentència contra la memoria del vesco la comtesa de Fóix, Ermesenda, declara desenterrar los llurs óssos y foragitar-llença de generositat cristiana tinguér guidors d'heretges, per quant feyen v la propria Esglesia no dóna sinó nom nos havèm de convertir (1).

Tant la fundació del orde de Rede l'establiment dels primers inquisidors rebujar tot mal qui pogués sobrevenir lica com contra les persónes dels crist de igual mirament no és estrany que qüencies, nous instituts y noves dis part facilitassen l'accés dels redempto nes, y per la altra tallassen la influ exercir los sectaris d'altres religions t patria en lo cor d'alguns qui ab fè, en didesa y mancats de ilustració, profes la religió de Jesucrist.

En 1252, Pére Soler, prebere de B

(1) Lo primer exemple conegut, de çò que mé de-fè, consta en un document del 8 de les calendes en una donació que féu En Jaume a Na Maria Pro bald, difunt d'un heretatge que éra estat d'En Ber cremat, *combustus*, per rahó d'herètica pravitat, los havla-ls confiscats lo Rey. Veja-s *Arxiu de la Cort* 129 revers.

PARUL

iç, obtingué licencia
nar-se-n a aquelles i

Març, facultat per
uals: y après, lo die
concedí igual facult
erich, rector de la
cesi de Giróna.

is sia indispensable
ch romà, es de veu
prou ab la simple a
alguna de la auto

s'exercí particularm
en major nòmbre viv
oble, venint a forma
s heretges albigench
er antichs pactes, y
os heretges (1). Així
e la situació genera
desenrotllà una pro
moditats y drets te
er mijà de constituc
s limitava la raça ju
heretgia encoberta
stablí que no fóssen
sinó presentant llede
restant hipoteca, qu
m lo de jutge, y qu
s llurs. En les de Ta
públich y privadame
llibres del antich y
devien ésser fets a r
y la admissió per l

ne donà permis a En Bona
lona un oratori o sinagoga
. Arxiu Reyal, registre 12,

públichs dels sospitosos d'heretgia; man edificis ón s'hi haguéssen albergat here dels béns d'aquells qui-ls havien acollit tats; donaven-se facultats per l'escrutini bisbe, ab facultat d'entrar-se-n dins lo m peccionar-ho tót, sèns que valgués senyc ticular, y sèns que jamés fós negada ayt drinyadors; y per fi, éra prohibit que los fer-se sarrahins y los sarrahins jubeus.

Aquest esperit de limitació hagué de sament lo de reforma eclesiàstica y vigil téix catòlics, per esquivar lo parangó altres races y sectes y per que ja may als qui principalment havien de donar e velen la concessió feta per Honori III er del monestir Lavacench en la diòcesi d' vïen prè la vida seglar, separant-se del per que acceptassen los instituts del ord denació de la esglesia de Barcelona, feta binench, legat de la Seu Apostòlica, sób nonges, llur dignitat y preferencia, dispo tribució dels divinals oficis, penes que m de beneficiats y beneficis vacants conferi pítol (1).

Emperò més que no aquests exemple lo nòmbre de concilis provincials, de qu y la importancia dels afers que s'hi tr obstant, és precis recordar çò que havèn

(1) *Marca Hispanica*, apèndech DVIII. Pertany sèns marcar-ne l'any, una magnífica constitució feta p renguer de Castell-bisbal Los savis Merino y La Car *España Sagrada*, diuen-ne aquestes paraules «No de constitució posada a la plana 145 de les Sinodals, la q nal, fôu llegida tres centuries seguides en los sínodes compendi de les obligacions dels rectors y de la doct dria continuar llegint-se en totes les conferencies ecle afegim que tant-de-bò arribas lo die que l'esperit de veritat pràctica en bé de la religió y vergonya dels ecl ferents qui sien indignes del ministeri que exercexen.

y si amblen per la llum o per l
rassen en llur propòsit, no-ls sí

Lo Marca o Baluzi citen un concili celebrat a Lleyda, ab motiu de haver lo rey manat arrencar la llenga al bisbe de Giróna, per çò com revelà un secret de confessió; emperò és probable que no-s tingué tal reunió ab caràcter públich, essent, per consegüent, soles congectures les seguretats del autor al qual nos referim, conforme restava ja tot aclarit en la part civil, al tractar de tan gréu succés.

Algunes providències fóren preses en aplechs tinguts a Tarragona en 1247 y 1248 sóbre béns eclesiàstichs, a sabèr, que les donacions de beneficis eclesiàstichs no-s féssen ocultes, y que mort l'arquebisbe, servassen los seus béns persónes fidedignes per donar-los al successor.

En altra reunió conciliar de Tarragona, tinguda lo díe 6 dels ídus d'Abril del 1253, y a la que concorreguéren, sòts la presidencia del arquebisbe Benet, los bisbes Arnau de Çaragoça, Berenguer de Giróna, Vidal d'Oscà, G. de Lleyda y los procuradors dels demés, intervinguéren també En P. de Graviana, castellà d'Amposta, y En Jaume de Timor, lloch-tinent del mestre del Tèmples; los quals establiren que éra lícit als bisbes de la provincia absoldre los descombregats de les llurs respectives diòcesis, y que l'arquebisbe tenia igual facultat en esguart als sotsmesos de llurs sufraganis qui ho haguéssen éstat com a invasors de persónes y béns eclesiàstichs. A tots los preberes fôu també donat poder d'absolució mútua, sèmpre que los descombregats ho éren per sentència d'escomunió menor.

Ja may no s'oblidà En Jaume de la Esglesia en quantes constitucions de pau y tréva féu durant lo seu regnat, y y especialment en les dels anys 1214, 1225 y 1228 menciona per llur orde les catedrals, cementiris y llochs sagrats, les esglesies *encastellades*, los senyorius dels bisbes, canonges monestirs y esglesies, los clergues y llurs esglesies, los vilajans o pagesos y rústechs dels metéixs, etc.

Ab tót y la prohibició féta en les córts de Tarragona, er 1233, de que ningú no disputas pública o privadament sóbre

OFARULL

posterior
ytals dis
ribuexen
ors, y és
los ecles
versió de
Cristià, F
'alencia),
o altres

nomenad
r *Ramban*
... Moseh-
e pogués
i ab dir
o seu fill
iència del
in colp, f
de Giror
nt-se que
lo juheu,
.gué en lo
res aban
à conven
lel palau
bé natura
y Fra R
jat per le
st, la veri

riosos del an
prehiquen a
a que ogen
oporcionen
rà del tribu
altres *renega*
iu *coactus* e
unt uns poch
e, foli 107 y

HISTORIA DE CATALUNYA

regada lo bisbe de Girona com a doctrina dels juheus, encara crigués un llibre, y acusat de herejicadors de Barcelona, Fra Jaume, ab lo consellat lo juheu en presencia de lesiàstichs, y allà En Jaume li donaren licencia per que, consellat lo Rey ab lo bisbe, volgué ecsiliar per dos anys los llibres que escrit havíen, cument, ón s'esposa tot aquell disculpà dihent que estava que lo llibre l'havía escrit a del metéix prior de Prehica llausula,—y noresmenys que guéren de ninguna manera a care que no-s diga si fôu per que conclou En Jaume facultat este juheu, per que, sóbre a : respondre a ningú, sinó a é . Porta aquest document la l'Abil del 1265 (2).

à com llà, la vigilancia que siàstich y la vigor de la dita de noves sóbre questions uix ab tót que-s refereix una Camp-rodon y un abat de s aquell, consta com a cert

ma ordinació del 4 de les calendes de als juheus qui continguen flastomles amnats per Fra Cristià, y per consell a, sien romputs en l'espai de tres mes que jurar deuen 20 o 30 dels principal hà un altra per que denunciem, per é scrit per Moysès, fill de Maymó Egip de la Corón de Aragó, registre 6.

de la Corón de Aragó, registre 7 d'I

tint indulgencies; per què establir
manguéssen en entredit los llocs
adhuc l'arquebisbe escomunicat:
consequència, que si algun clerg
fós de la Coróna d'Aragó, reedific
per éll alguna jurisdicció en la co
cialment en lo reyalme de Valenc
descombregat. Aytal resolució de
les pretensions que tingué l'arque
declaras de sa jurisdicció la diòce
lo de Tarragona, la qual questió
tubre del 1239, segóns consta d'u
en l'Arxiu de Valencia.



CAPÍTOL XXIII

**Père (lo Gran, o lo dels Francesos, o lo
Paniçars)**

II de la coròna d'Aragó

(III per los historiadors del antich reyalme)

Dés del any 1276 al 1281

Divisió dels reyalmes entre los fills d'En Jaume. Coronament d'En Pé-
ragoça, com a rey d'Aragó. Suposades córts en la dita ciutat. Coronació a
y a Barcelona. Los germans La Cerda a Catalunya. Les galères catalanes
da de Castélla contra les del Marroch. Què éren los almogadéms. En Roger
ria y En Conrat Llança: prohomenies d'aquest a Túniç, y tractat ab Mira
Translació del cadavre d'En Jaume a Poblet. Rebelió dels barons de Catalu-
clariment de les causes qui la produhiren. Triumfes del Rey a Urgell, y esfo-
apaybegar lo pahis. Què éra entès per Reyal Patrimoni. Rahons d'En Père
complir lo testament de son pare, tocant a la divisió de de reyalmes. Feb-
rey de Mallorques; transformació dels seus dominis en feudals. En Père se
remetre los infants de La Cerda: assentada ab don Sanxo de Castélla. Avale-
moguts per uns clergues, contra los juheus de Girona. Mires polítiques de
y Castélla, esplotades per En Père. Noves sublevacions d'aristòcrates: es-
ta-la lo monarca, sotamet Balaguer, y empresóna en Ciurana al comte de Fo-
ves entrevistes de reys. Gran parenceria d'En Père a Tolósa: lo rey d'Aragó
presa lo príncep de Tarent, y lo de Mallorca l'obsequia. Vistes a Campillo
tres bandes: aventatges que'n resultaren. Ocasíó oportuna per verificar la
ta de Sicília.

COMPLINT la darrera voluntat o testament del gran
és ben segur que, séns trigà, prenguérén pos-
qu .scun dels infants, fills d'En Jaume, del heretatge qu
ne ctivament los havia assenyalat lo pare, romanent a
rat de la Coròna d'Aragó—qui comprenia lo rég-
iest nom, lo comtat de Barcelona y lo reyalme de A

cia, -lo de Mallorques, format de les tres Balears, y encare del comtat de Rosselló y de Cerdanya y d'alguns senyorius y feus més o menys propers al Pireneu, principalment del de Mont-peller, que tocava al novell senyor per los drets de la seua avia Na Maria.

Prescindint, no més que al present, dels efectes d'i repartició y de la manera com novament vingué a co se lo régne de Mallorques per no ésser axò correspo nostre principal obgécte, podèm dir que, per molt qu róna d'Aragó restas desmembrada per la fat-lera d'E me en volèr fer reys los dos fills séus, ab tót, la íntim dels tres estats de què aquella componia-s, l'esperit nedor y resolut dels seus habitants, l'espendiment q ven oferint les institucions representatives, la gran vi ostentaven ja les municipalitats, disposta, sóbre-tót grans poblacions, a favorejar les empreses nacionals, ment lo caràcter y talent dels nestres prínceps, apar encoeatiar los llurs sotsmesos en profit d'aquelles, b per donar a la nostra nacionalitat lo prestigi que peg nir la més estesa y acreditada nació; tant, que ab le propis recórsos, y sèns ningun adjutori. anà exam per maravellosa manera, lluytant braç-a-braç ab los més forts y belicorosos. Molt és d'agrahir per aques tat al rey En Pére, puix que al succehir al seu pare príncep espert, y adhuc, per rahó de sa llarga lloch-t durant les absències d'En Jaume, pot un hom dir que passat l'aprenentatge de rey, no mancant-li, a la n aquell, sinó la cerimonia de cenyir-se la corón.

A tractar del seu regnat, convé posar esment en t géctes qui són los principals y que més sobresurten, i la pacificació y definitiva constitució de la terra, les q ab França y les questions ab son germà En Jaume. transcurs de la nostra relació, ressaltaren aquest tre dals obgéctes, tant per la llur particular importanc per procehir dels metéixs gayre-bé tóts los altres fins daris de què anirèm donant compte.

Han dit diferents autors, y ho resum lo Blancas

. DE E

n Père
pare, y
que en
ndre le
t-se sol
artint
n esta
ats cri
nació e
Rey
na Er
Va Con
hà pro
ntasia c
res cat
eria, n
habuit
los do
ragoça
ris Reg
heres,

guerra
Valen
eix que
a la c
troba a
s de M
its firm
mas a
gnatur
curta l

.dels ci
. Çarag
xí no é

que «no se escribe en particular lo que del Rey y de la Reyna pasó.» Recita com aquests prínceps fóren los prime tat se coronaren, conforme a la concessió, y que per no perjudicar-se aquests successors—y per que no semblas que mans del arquebisbe tàcitament apropiat per lo seu avi, al fer lo seu reyaln Apostòlica, -estengué ans de corona algunes principals persónes, dihent que corónen de mans del arquebisbe en nomina, ni per élla, ni contra élla.

Aquest document és lo més segur gats, puix vérament hi hà en lo nostre que-l copià En Blancas, si bé no pot unció, benedicció e coronació de Sant Çaragoça per ministeri del venerable bisbe de Çaragoça; e per que açò no puguin aquests rebeldia y coronació en *qual-se-volgués* cas de la llur jurisdicció, e encare de bisbe o bisbe». Fóren presents a aquells monis, que algú ha interpretat com a coronació, alguns catalans, com són lo de Pallars, En Montcada senyor d'ell, senyor de Fraga, En Huch de Balç, u Puig-vert y En Queralt.

La particularitat d'havèr estat l'any na lo qui intervingué en la coronació qui la pendria d'algun altre autor an a les quals sol referir-se: emperò ningú temporanis la mencionen, observant-únicament *al bisbe*, qui celebrà la missa, estenent-se més que no lo Muntalament que a Çaragoça aplegà En Pé

(1) *Arxiu de la Corón de Aragó*, pergami

en la dita ciutat, ab gran goig e al per la qual fôu creat comte de Barcel talunya.»

Del rey En Pére en avant vehèm aquest costum de coronar-se lo mon de *sa jurisdicció* per rey de tots los seu cun d'aquests, conforme éra lo títol distingía, çò és, com a senyor de cada a Çaragoça com a rey del régne de A a rey de Valencia, y a Barcelona com ¿Què tindria, donchs, d'estrany que malgrat de la frase estampada per lo Rey en son protest, hagués estat resolta ab la adopció del assenyalat sistema de coronació respectiva, per la qual vía, séns duple, se reforçava més y més la utilíssima fôrma federal qui éra la principal basa de la nostra antiga organització? D'aquesta manera lo príncep català, lo successor directe y masclí del planç dels Berenguers, complía en la ciutat qui éra son breçol com a comte de Barcelona, per dret seu; com a descendent de Petronella calía-li sinó anar a Çaragoça a cenyir-se la corón reyal que heretà lo primer comte-rey En Alfons, y com a fil del conqueridor de Valencia, per doble dret, per lo lledesme y per lo de conquêta, allà li corresponía anar a coronar-se separadament d'Aragó y Catalunya, per més que los nous habitants de Valencia, aquells ja de llavors ençà valencians, no fóssen sinó en una part aragonesos, y principalment catalans.

Partint del supòsit de que per ventura en aquells témps s'establí y fermà per més endavant la fôrma de la coronació dels nostres prínceps, y admetent, puix no hi hà motiu per ésser rebujada, la nova donada per lo Muntaner de que En

(1) Lo Cronista de Barcelona explica en una de les seues notes la diferència que hi há entre la corón y la garlanda, y ésser aquesta distinció peculiar de comtes de Barcelona; esbrinament que li haurá costat molt poch treball, après haver llegit lo nòmbre 7 del periòdich *l'Arte*, publicat a Barcelona en 1859, i hi hà un article ab tal objecte del autor d'aquesta *Història*, qui pot considerar com lo primer esbrinament d'aquesta singularitat, que ningú fins a-les-hores havia observat.

Père, après de coronat rey del re passà a Valencia a coronar-se tan finalment se-n vingué a Catalunya comte, havèm de creure bonament fiquen grans indicis eczistents, qu na seria colt un sumptuós acte y c te, y que no mancarien ací féstes tampoch de participar de les gra vellers qui haurien concorregut qui hi prenguèren part per alegrar ser axí, com éra la dita ciutat la p reyalmes, lo breçol de la dinastia Père català, sémpré destinat a éss lo seu père en les diverses dispos féu, y més català, finalment, per costums, y per l'idioma que parlar descendents fins a la fatal estinció

En quin témps tingué açò concil d'esbrinar-ho, puix que és po Père a Valencia; y axí tant podrie darrers mesos posteriors a la coro la entrada del any següent. En l s'hi observa que, après de la temp lo Rey a Daroca, d'allà a Terol, S a sòts-signar a Valencia lo día 7 del metéix any (de Incarnació) 1277 diferents punts d'aquest reyalme tayna, en lo lloch d'Eslida, Murve guint per tót l'any 1277 (qui com nom no li veu calcigar lo territori idus de Maig del 1278, en la qual ument a Tortosa, passant en lo n oblet, lo Juny a Lleyda y Balagu rnativament en aquesta ciutat ons, Castéll-follit, Calaf, Berga, C , fins que al 11 dels idus de Seté

na a Vila-franca del Penadés y començà a regnar als 13 de les calendes.

Calia, donchs, que fós la vinguda ab l'objecte de la coronació, o en l'intermeu entre la primera tornada de València a Barcelona havèr-hi estat ja abans per coronar-se, o per les dates o itinerari dels regis, o per molt de tèmps, y açò és lo probablament de la data citada no-l vehèm a Barcelona son pare lo rey En Jaume.

No-res manifesten en contra d'aquesta suposició los cronistes, y l'annalista Feliu, ab tot lo principi que En Père havia jurat començar lo regnat ho contradiu aparentment a la plaça que los sentiments d'haver-se-ne descurats sens tindre córts donaren lloch, en quí-s promoguèren, puix admetent lo principi de la escola d'En Feliu que les coronacions se fan en córts, al manifestar lo desgrat per lo qual citament vénen a concedir que fóra la data que lo rey visitava la capital, y no pas des, cada volta que anas a Barcelona, y no tantum indispensable, sinó la hora començava lo monarca aquelles assamblees legises.

Ab tót y les omissions del Annalista Feliu lo començament del regnat d'En Père se veu que hi tocà al posar la època de la coronació a Barcelona en lo 1278, conforme ab les dates dels registres, ben diferent del procediment de lo qui, per sa manéra de reduhir lo regnat a los com deuria, comença assentant lo principi en 1277 (contradihent axí la data d'any, sens dir en quín punt, dóna començament a metéxa noticia que lo Feliu, emperò no per aquest, solament per haver copiat lo qui la explica, y per haver seguit lo que hom llegeix en los títols de

que procurà en gran lo rey de Castélla que muller y néts en podèr séu, y que fôu acor la reyna Na Violant, emperò que los infans en podèr del rey d'Aragó, no verificant-se havèr mijançat un conveni entre aquest y l'altre (provant açò que transcorreria algun tèm de temps) tit la reyna, manà lo rey En Père posar en infants.

Conferma açò si fà no fà lo Desclot, ca tornada de la reyna a Castélla, diu que regnà gué tingut assentades ab lo rey d'Aragó y succés que fa posterior al setge de Balaguer cé los barons rebetles de Catalunya, com a situació és de creure que la dita ciutat romanes més segura y gordada que d'abans. Si creu podien haver-se gordat a Balaguer los infants, la ocasió que dihem; emperò abans, o sia a entrar a Valencia, recompta lo dit cronista que al castèll de Xàtiva.

Aquest fèt de la vinguda de la reyna y bé que distragués en part al Rey de les coroses en los primers moments, no emparat continuas servant la deguda vigilancia só alarbs rebetlats del pahis y atalayant al qui poguéssen venir de fora, puix trobament s'apoderaren los primers d'alguns castèlles trahent-se los més ab molts queviures y fins a trenta mil en nòmbre, ón hi anà lo Rey. Es de creure que prenguèren semblant rança de que estava per arribar-los socó.

(1) Lo Romey diu que la reyna Na Blanca passà dels infants, en questa del seu germà Felip l'Atrevit, per amparar los seus nebots, defraudats (per un avi y un oncle) heretatge del pare; y afegint que, condolgut En Felip, d'expedició a favor dels nebots, internant-se en Espanya fins gué que recular, mancat de queviures y apocat al content que tantost donà peu a justes sàtires de cronistes. Mé la assentada de que ns parla lo Desclot.

trigant aquest, vehent la resc
nyar témps sollicitant un tern
rien en mans d'En Ximèn (q
Rey, cosa que no compliren,
ta de què fóren cridats los no
gó y Catalunya, tant per estr
jar, si convingués, ab lo del l
tret, y com lo rey de Castélla
res lo gómbre de mauritans c
var axí al Africà la avinentes
punt totes les galéres que po
ment va allà trametre lo no
sóts comanament del seu almir
ren-hi los nostres catalans en
encare de lluytar ab les galér
de Valencia, diu l'Abarca (no
al ésser sabidor de que ja n
se-n tornassen los catalans q
li mancava gent per vèncer
lles.

Lo més notable d'aquest
sobre la qual està asseguda
tan grans dificultats, fóren lo
manent axí Montesa en podè
da la hidra rebetle mahometi
tats los vençuts y tots los d
que si bé per ventura massa
de llavors ençà a la pública :

Estant en lo setge de Mo
ab les seues galéres anava d
les costes, diu lo Zurita que,
aquella guerra, vinguéren al
per Concentayne, féren hom
cui tenia lo castéll, prometer

(1) Molts dels antichs castells est
català d'aquell témps ne deyen «
quest colp la *Muela*.



HISTORIA DE C.

alçats qui estaven en gue
de la vila y captivaren mauritans y mauritanes que
ren, y se-n tornaren ab la presa dret al r
a.

er esplicar qui éren los dits almogadèms hi :
l'Annalista aragonès «que éren çò que are-n d
s de infanteria» y prou; per tant, qualsevol s
ossen aquelles gents cristianes o indígenes, q
í sens dupte per veure que generalment la r
ia, o millor, los soldats no vassalls de senyor,
vars, los cabdills o capitosts dels quals tenien
2ms a causa d'haver-se de bell començament o
ta trópa especial admetent-hi axí cristians co
prenent lo nom de les tribs o colles aventu
dal, qui éren sarrahins en llur major partida,
per consegüent, les denominacions aràbigues
s se valien, com és are *dalil*, *almocàten*, etc., pe
s'organitzaren militarment com a trópa lleuger
o nom, donchs, lo punt de ón venien y lo com
varen nos fa creure que no fóren tals capitana
ia, ni éra llur nom general lo d'almogadèms,
per alguns d'aquest nom, los que respectiva
éssen segóns lo nòmbre, serien los homens
at socors mauritans y prou, ja vinguéssen org
almogavars, ja com solien acabdillar-se per s
tes, y maures o cristians, com a murcians, vas
e Castélla.

o més que per curiositat havèm fét aquesta a
çò lo nostre principal obgécte al fer esment c
erència que s'hi fa a En Roger de Lluria, qu
rador general del reyalme de Valencia, fóu tri
y a la frontera, per reclamar satisfacció, la qu
s representants del rey de Castélla, ab prome
s principals delinqüents. És aquesta la primera
omenam aytan insigne personatge, y puix en l
escrivim és una de les figures qui més sobress
en en aquesta època los seus notables serveys

qual tingué diferents fills, havènt presa desp una filla d'En Berenguer d'Entença, de la qual metéix successió.

Conta, donchs, que abdós personatges al constituïen, ja de témps, l'element sicilià que reyal cadira d'En Pére y Na Constança, element jorn havia de prestar gran utilitat per la agricultura a la confederació Catalano-Aragonesa: y fant trobam que En Pére los distingí arma al un y al altre, poch fa a meravellar que ja honors y possessions en los seus Estats, con tot a Valencia, qui éra pahis novell y repart témps, y que adhuc los distingisca ab alts veurèm, tant més si servam en lo pit la progça contra los destructors de la dinastia de Si usurpadors del dret que en aquexa illa tení Mamfret, esposa d'En Pére d'Aragó.

D'En Conrat Llança recita lo dit Cronista fét contra unes galéres del Marroch (si bé com posa aquest fét explicant-lo en témps d'En I sent axí que correspon a la època en que ja é féu, ab açò, ofici de mariner, y Lluria va disticom a almirall de les galéres catalanes, és d'abdós s'aplicaren a aytals oficis y que fóra la ció predilecta. Lo Cronista al qual devèm p nova a què-ns referim, la engruna ab la m acostuma, donant-li encare la sabor poètica a totes ses relacions, séns mancar perçò a la ve en la part cabdal.

Fèm aquesta aclaració per çò com, essent fets que lo Cronista probablement va sabèr d'estrany, après de la aclaració cronològica rem, respecte a la vinguda d'En Pére a Catalpos iniciat a Barcelona per lo Rey, del qual comiat En Conrat a Lleyda al partir devers. sent fehel la relació en lo conjunct, poch hi ularitat, que ni-n fariem esment si no compr

a la casa d'Aragó fins a aquell día (1), re en pau y concordia abdues potencies, tri Tùniç quiscun any lo tribut y sots-signa los moaps, ab altres clàusules curioses, lle major de Tùniç estigués a mercè del i pogués mudar-lo tota-hora que volgués les osts la senyera reyal d'Aragó; que l bélla del ví, que éra un gran ofici, fós c hagués cònsol de Catalans, y un altre a qual fôu complit al peu de la lletra, en Llança a En Mirabusach, après de què, y richs joyells que li donà lo rey de Tú gó, se-n tornà lo Conrat, batent de pass a Ceuta y empresonant gran nòmbre de des de sarrahins, los quals conduhí a rava lo rey En Pérc, qui-l rebé, fent-li, grans festes y donatius.

Aquesta és la relació del Muntaner, del succés l'historiador Romey l'espl sospitar si lo destronament és posterior oncle contra un nebot y nó per un germ si per ventura fóren dos los destronam dós per la casa d'Aragó, y respectiva branques d'una matéxá familia. Aquest del referit autor de la *Historia de España* liminars de la expedició contra Sicília, c fer la vía del port d'Alcoyl, a la costa d ordenar allà certs afers ab los sarrahins enlayrament del emir de Tùniç, al qual na Mirabusach, (çò és, emir Abu-Ishak) del emir Mohamed-Abu-Abdalà, cogn qui estava regnant a Tùniç, al témps de Lluís. Abu-Ishak, havènt-se armat cont Catalunya ón sojornà llarch témps, entr

(1) En lo tractat de comerç de 1285 s'espréssa q niç dega pagar al rey d'Aragó y de Sicília *lo tribut d lo qual puja a 35,333 bizancís e terça.*

y no ho dihèm sens fonament,¹ posat c
tre En Pére y lo rey de Túniç en 128
tre nom que lo de Miralmomení-Boha
(com lo primer destronat) y no un Ab

Suposen alguns autors que en aqu
féu-se la translació del cadavre d'En
cronistas contemporanis parlen del
època, y los demés historiadors, inclu
van mancats de noves per aconseguir
fà poch, l'itinerari que seguí En Pé
pare fins a venir per primera volta
donchs, que los uns lo facen anar a l
la coronació a Çaragoça, y que los al
da (escrita pòsteriorment com ja indic
lació al 1277, per veure que en aquell
sents la reyna de Castélla Na Violant
ningun fonament tenen abdues asser
cis infallibles del itinerari. Comprova
autor, lo Zurita, qui, per havèr vist se
autèntich, assegura que «estant lo Re
mes d'Abril del 1278, manà als prelat
als richs-homens que s'aplegassen a l
per tres setmanes après de la Pasca c
vien d'anar a aquella ciutat, y porta
rey son pare al monestir de Poblet, e
Rey en tals bandes a la indicada èpo
tada per l'itinerari.

No podèm renovar la memoria d'
donar compte d'un altre de importan
l'any 1277: emperò, atenent a que lo
principi d'altres d'anàlechs qui anare
güent, a sabèr, la nova rebelió dels b
contra dels quals hagué de venir dés
Pére, y calculant, per tant, que la tra
convocatoria de richs-homens a Tarr

(1) Veja-s Capmany, vol IV, pl 9.

per altra part, autoritat regonegud exercia: tal és l'antich arxiver de la far qui, amparant-se dels documents pòsit que tenia al seu càrrech, escrig *de los condes de Urgel*. Ab semblant g tres documents, encare eczistents, qu tichs registres, anam a tractar de la del rey En Pére, cercant les veritabl féts per l'orde que cronològicament l

Les rebelions de Catalunya de qu per naximent l'anterior desorde intro Urgell, ab motiu dels dóbles casame te En Alvar, sement de continues c mes y usurpacions, segóns podrà rec prés un principi de discordia més fre En Pére y son germà lo rey de Mall disposició testamentaria del pare, per siva la donació a favor del segon fill, e immediat successor a la corón. Se punt en la nostra relació, y al seu tén qui ha de donar continus y desast venir, parant-nos are no més de prof lliguen als diversos personatges de l families a què abans aludirem.

Recordarà lo llegidor que lo nou segon fill del rey En Jaume, s'emmu filla del comte de Fóix. Lo qui duya ocasió éra lo fill, y, per tant, conyat al qual s'és de parèr que prestava heriu de Carlades que possehia. Era ta de la senyora qui-s maridà ab lo de En Alvar, comte de Urgell, dels fills mengol y Alvar, éra ensémps lo de En lo repartiment dels béns del dit timent que anà fent-se gradualment, gué a romandre incorporat lo comta renunciats per lo seu germà Guerau

Fóix (y qui sap si per lo rey de Mallorca sí lo comtat d'Urgell. Lo patrocinador d'a tést de defensar als nebots y afillats, y ab mes, per ventura arrencaria un pacte del gell, ab lo qual se rompéssen totes les tra vescomtat de Castèll-bò en témps d'En Gu me I, alhora que, favorejant ab sa nova ac rey de Mallorques, per ventura aplanaria : tions procehents del senyoriu que possehia nyor suprèm lo monarca mallorquí. Ben atalayant dés del Rosselló lo comportame envers los eczigents feudataris de la terra, o menys condescendent ab lo rey d'Ara que abdicas de sa jurisdicció absoluta y qu va conseguir-ho) vassall y feudatari del usar en los seus Estats d'altra moneda e fent cap a les crides militars del rey d'Ara les córts que-s tinguéssen al Principat de fi, qui duptar pot que ab mires d'especula igualment los Cardones, ja que havien p pertanyéren al difunt comte En Alvar, dels quals se *veyen alormentats*, y ja que lo tancies d'En Guerau, calgué-li despullar comtat d'Ager y demás pobles d'aquell hien, corresponent al altre, lo qui també, *nta* la rahó, podia encare despullar los Car donaren en compensació de ço que posseb

Llaços de parentesch, egoisme, especu tífets y compromisos de vassallatge: veu promovía l'alçament dels barons de Cat solament motius que, en ocasions donada traduhien los querellants, per habitut, en t libertats per lo Rey, con aquest no satis cies y fantasies. Aquestes són les veritabl alegades per lo DescLOT y per quants l'har ment de furs y privilegis de la terra, qui a favor del Rey, com veurèm; nó mancam

.. DE BOFARULL

igut lo Rey a Catalunya,
a tota la nació, la guerra
ó, per fi, la excusa (com
decisa en les córts de L
questió de «si los feudata
namque, devien seguir al
uix que ningú ni-s recor

aquella indecisió, ni era gens avantatjós de reno
no tractar-se llavors d'anar a la guerra ab lo Rey
Rey, ni, en cas de renovar-la, de res no serviria la
primera, ab tal que en la nova ocasió observas e
l'usatge, com axí ho féu, al oferir-se.

De la explicació incompleta dels antichs histo
cilment ne deduhiria lo llegidor havèr-hi en tals a
tiranía per part del Rey; emperò, apregonades aq
ses; calculat lo perjuhí que éra per la nació distra
de la guerra de Valencia, privant-lo de majors fo
axí ho manifestà lo metéix En Pére, per bóca del
xador, l'abat de Beruela, al rey En Sanxo de C
portats a la memoria los mals exemples que, ja
anam aduhint, dels richs-homens d'Aragó y dels l
bles posteriors, los feudals de Catalunya, qualsev
drà que la tiranía és de part d'aquests, y que sol
dría ésser vençuda aplicant lo Rey los dos grans r
ja posà per obra son pare, a sabèr, gran inflexibi
ambiciosos y avalotadors con ninguna rahó no-ls
entussiasmar-los ab lo plan d'una nova empresa e
rasteres, per fer-los-hi oblidar sengles pretensions
perança de major llógre.

No dexaria En Pére de conèxer lo fitó ón s'adi
nomenats descontents, la trama qui-ls ajustava
altres, y lo remey que calia aplicar la hora que no
rescindir d'escusar-los llurs sobergaríes; axí, que
lonà per élls lo setge de Montesa ni la guerra de
s'acontentà ab escriure dés de Xàtiva al metéix
óix y al seu nebot Armengol d'Urgell en lo
177, dihent que, abans d'excedir-se, ogen lo trem

HISTORIA DE CATALUNYA

ve Cardona, reboster de la R
via de carta, a En Roger c
i, y per endavant féu cridar
tots los cavallers y propri
r que compareguéssen, la d
igués, y aximetéix al arqueb
rtosa, abat de dontaragó, pri
gorb, Mestre del Témple, cast
d'Alcanyic y de Mont-blanch
b tota la llur gent ben arma
ztí), volent dir tot axò que fe
mpanyar-se d'un gros estol, s
os rebetles, ja benigneament a
istir del llur propòsit. (1)

iments en què aquesta relació
a nostra opinió anterior de qu
y barreig per los sublevats qu
en en lo 1277, y que fins al an
a Catalunya a tirar avant l'
ndit en lo pit dés que guerre
ns que vinguéssen a ajuda
zar aquella, s'entretenien en s
ia de Urgell ab sanch de d
ls. Interim, donchs, lo Rey v
eballa al futur plan de con
ntost al seu entòrn tots los
n còm duguéren a cap los reb
fóu lo pretést ab què disl
sions.

m sabut descobrir en lloch
legà lo comte de Fóix per
rgell ensémps, esvahint lo co
roba que-s relata com abdós
les dels qui llavors podien n
que lo Rey s'intitulava a-

lletres reials que «no éra cert que fós confer guerres als enemichs; y que, si tal deye tenia en tot cas ans bé entre cavallers, quigues, y menys encare havent aquests firmadèr del Rey.»

La data d'aquest document es de Xàtiva de Juny del 1277 (1). Emperò, prova és d'aquesta lletra, que poch després En J. prengué ja los castells y llochs d'Aguilar, camora, y En B. de Josa lo castell de Tuxemensa bisbal d'Urgell. Al sabèr-ho lo Rey tors que restituissen los dits castells, y que F. de Liçana, governador de Cataluniya, los tragués de pau y tréva, manant a tots lles, pahers y demés oficials reials y sotsn requirits, donassen sèns triga favor y valde seus vassalls y béns o coses.

Al veure los barons la actitud del Rey llur lliga, y li trametèren noves cartes dament, de què En Père no-n féu ningun cab ben segur, més en recel, si bé prometent-lo en quant fós de justícia y esmenar-los jus En comptes d'adherir-se a la prometença cren los rebetles en llurs malifètes, correntes aquelles terres, especialment les del abans En Père encarregà la vigilancia al ral de Catalunya, manà llavors al gòverna Ramon de Mont-cada, que ab la gent queda del bisbe, y altretant manà als batlles Pallars, y als veguers de Cervéra y Urgèdit Estève de Cardóna, reboster de la Rey del Rey, a tractar ab lo comte de Pallars, bréra, En Guillèm d'Anglesola, En Ramon Ramon de Cervéra, En Ramon de Mont-En Ramon d'Anglesola y d'altres, per que

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 38, fol

poguéren per altre costat, per no fortificaren-se a Balaguer y altres

Entretant En Pére s'apoderà a y, transladant-se s'ens triga a Ag y castèll, ab igual intenció. N'hi per que s'esboyrassen totes les bal en tal situació, compareguéren m lles revoltes, l'arquebisbe de Tar y aconseguiren establir pau ent llurs valedors, podent ací dedub cia del agreujat Rey, de part de per tals colps de mà, apart de les féu bé la Historia en donar-li non

Reduhien-se los tractes propo rir que los comtes y demés baron Rey los feya dret y ls donava çò mentar aquest ajust—qui no dexa no tenir destorbs al tractar d'una portar-hi a costat séu tots los sen guéren recórs al remey diplomàti fôu proposat lo casori del infant Rey (aprés Jaume II), ab la filla Fóix y de Na Margarida, filla úni Mont-cada, senyor del Bearn, bor gó, posat que eventualment venia venidora a la Coróña d'aquells de y lo Bearn, ensémps que d'aytal successió en lo primer estat de pa y llevava al seu germà la valença per part dels parents de sa m Pére aquests aventatges que, obra saria diplomacia, no palanquejà, matrimoni, en fer donació al Infan tenia a Ribagorça y Pallars; y lo vescomtat de Castèll-bò, y mor comtat de Fóix.

Ab semblant esperança, no ca

Pons de Ribelles, y noresmenys En l'ona, justicia d'Aragó, los qui tractar guit, asseguras lo Comte al Rey de deu anys, ab deu iguals pagaments, témps d'En Álvar ençà, en complime Armengol al Rey totes les réndes y p comtat y altres feus, donant per fiança qui encarregà lo Rey la administració que la dita comanda la tingués com e anys, romanent en podèr d'aquell tots Armengol atenyés en edat de vint-y-cí ocasió tot quant lo de Fóix tenia er d'Urgell ab los metéixs pactes de la l'acceptant y aximetéix son germà E va vescomte d'Àger, a prestar homen lo Rey ne fóssen requirits; donà lo R seguretat de no pertorbar-los en les ll huc féu-se intervenir l'abat del monest lars de Sant-Père d'Àger, per quant a seua vall y castéll, estava en feu d'aqu

Los avantatges d'aquests tractes n llegendor per çò que en part ja manifest hent que començaven a havèr-hi veritat abdos germans reys, fills del *Conqueri* lava (com bentost anà acreditant-se) c ques respectaria per egoisme la polític li enuig, y si En Jaume veyà befat lo lo mancament d'ajuda que abans li h reclamar del comte de Fóix y dels d guien, és d'esperar que aquells tract bona fè; y sia per mals exemples d'E d'En Jaume, acabaria allò per recels y sultat de les quals fóra l'anulació del nidor, y, sèns remissió alguna, la aplic del plan que ja havia concebut y no c gada per acabar ab les ambicions feuc

Alguns autors confónen aquestes

1.
A. DE BOP

, la que ac
hi hà qui
Emperò dis
l'espai sul
y o a la N
es o les in
lo camp, i
talunya an

però lo man
En Père va
l; emperò é
onar-ne la
asament at
uda la esp

de fer noves agregacions als seu
dors al seu germà, pot-ser que s
experimentaria los efectes del ca
llorques, qui tenia necessitat d'a
gencies del seu germà, no mira
revolta dels barons, puix, afexu
nit de la casa d'Aragó, per venti
considerat.

Axí de fét anà aparellant-se l
feudal, de la que no tractarèm a
oportú, y puix que en l'entremijà
tica En Père, prevenint-se axime
notables llavòrs esdevinguts, y
després esdevenen, la lluyta entr
dels drets hereditaris respectius
anch que sia de passada, per és
aquesta època, naximent de gré
en l'esdevenidor

Séns renovellar ací les divers
obre lo mou de dividir los Est
omini entre sos fills, per havèr-
regnat d'aquest monarca, y

ment en virtut del qual restaren Pére y En Jaume, titulant-se respecte, lo primer rey d'Aragó y Valena, y lo segón rey de Mallorques, Cerdanya y senyor de Mont-pelletum d'aquell témps, tan senyor a seus Estats lo Mallorquí com en lo Jaume, séns que hi hagués rahó nrior condició que l'altre.

Mirat dés d'are semblarà illegal sinó fins la donació; emperò en aquello Reyat Patrimoni éra de dues n familia regnant, que ben clares ve re-bé may s'aliena sòts aquest cardins, etc., y que fàcilment se confotot quant per qualsevol rahó, de sòts la seua jurisdicció, y d'aquesgal, emperò admès, disposava lo altres nacions, dés de llunyadans i

Sòts lo punt de vista de legaldret d'En Jaume de Mallorca y re del rey En Pére; emperò si un hom na legalitat acompanya l'origen c lley és dictada molts cops per la tal lo resultat dels *féts consumats*, n la eczigencia del primogènit d'A fóra legal tot quant pogué conser la eczigencia de son germà, més pe acceptar jamés aquesta legalitat, al tractar aquest punt, han cercat hom podria suposar en la rahó de la herencia del seu germà éra excial a la casa paterna, per éll reprodad, per no tractar-se d'una legítim retatge assenyalat per lo pare.

No han jutjat generalment aquello reyal plany, mas nosaltres, balc

invadit, al cap y a la fi formant una
riament Mallorca y Aragó, abdós rey
yaltat, podien conjurar les tempestats
rò si per dissort algun die lo mallorquí
vertis en enemich y traydor; si per n
Mont-peller començava afalagant la c
gelosa dels dominis d'Aragó; si indife
na feya-s lo rey de Mallorques servid
dors de la Provença y de Sicilia—
qual basquejava lo futur venjador del
d'Aragó,—si, per fi, pogué En Pére
ble que son germà obrava ab deslleya
tart s'afrancesaria en detriment de la
celona de ón abdos devallaven, ¿què
gènit d'En Jaume, sinó inventar un
mangués enfrenat lo germà y privat
cies que feyen de bon preveure.

Escudam d'aytal manera En Pére
gué la ambició al reclamar del seu ge
dependent sinó feudatari, y dexant-l
tatges que en la primera situació po
fa un veritable ambiciós, puix, a h
destronat, ajustant los seus Estats a
per çò que los resultats a venir nos a
gué errada d'En Pére al sospitar; y s
En Jaume de mala fè, té en contra se
un gros defalt qui l'acusa, per lo qua
haguèren de mirar-lo quan menys a
poch no hi guanya gayre la honor d'
Jaume *lo Conqueridor* a Mallorques es
si vàlit éra lo testament del pare, ans
seu germà li calia morir ab tots los
fer-ho axí, s'humilià, signà de dret
primogènit, se regonegué vassall, y e
a tal se confórma, no deu convertir-se
vorejant al enemich del senyor suprè
deu esposar-se, per sí y per tota sa de

que pot ésser molt cert, mas que prova que rant la vida de son germà, no gosant ni testar dels actes d'En Père tant com visqu document una protesta fêta davant En Jaurinari de la curia del batlle de Perpinyà en 1295 (deu anys après de la mort d'En Père que la disposició del pare fôu acatada per per via de homenatge; que En Père, a insme, aprovà favorablement la divisió de ter germans (lo qual per ventura no sia gayre En Jaume *lo Conqueridor*, vingué En Père rament y disposició, pretenent que li pertai ge del seu germà, per tal que fins atempt ra (1); que En Jaume se valgué de la Esgl manant favor, y que, havent-la-hi negada, ab prou força per contrastar al germà maj hor y de temor (*metu et timore*) per efecte terrors que li procurava, no tingué altre c per necessitat lo mencionat feu honrós, etc a creure de bona fè lo contingut d'aquest d cindint de si lo penediment lo pogué dicta via la causa de la temor, havèm de conven val dés de la primera pretensió d'En Pér enfeudació, se resistí En Jaume y acudí a l per veure-s desahuciat y sêns esperança ac en sa humiliació *gratis et de certa scientia ac* venint açò a provar que va saber fingir, tant d'accedir com després suposà.

Aquest aveniment, com és de veure que-s complí (segóns indicarem) après de l finir la rebelió dels barons de Catalunya; y d'En Père d'enllestir, un colp aconsegu l'afer de Mallorques, que, segóns aferma l

(1) Ja anirà vehent-se més avant, la hora de la irru contra Catalunya, la gran rahó que tingué En Père p germà.

segóns apar, instat alhora per les eczigencie del seu fill Sanxo. Va aquell trametre-li lo l per suplicar-li que li retornas los infants, Pére, fét que cal inscriure en l'any 1278 quència d'una assentada tinguda a Bayona Luz entre don Alfons y lo rey Felip de Fr aquell la actitud d'aquest, que fins atemptat dients en defensió dels seus nèbots, la darrebà per proposar que establiria lo régne de al un dels seus nets, emperò ab tribut y honlla. Aytal súplica produhí noves baralles er reexint a ajustar-se ab los partidaris de Sa los los reys de Granada y Portogal.

A conseqüència de la resposta d'En Pére lo rey Sanxo per tenir assentada ab lo rey aquesta la que menciona lo Zurita, dihent qu baxada en la qual anava lo bisbe d'Avila, y q dre-s aquella entre Requena y Bunyol, ón s de la Exaltació de la Creu del mes de Set «llà ón se concordaren en gran amigança y v fant don Sanxo que-s confederaria ab élls c séu.» Encare duptariem si aquesta data pog rada per lo Zurita, segóns sa manéra de com com sía, la assentada de Raquena ha d'ess vinguda aci del bisbe de Oviedo, y anterior Rey a Catalunya per rahó de les noves revc immediata l'autor sus-are citat.

Prescindint de donar ab escrupolosa pu table data d'aquest darrer fét, y per si fós i no crehem, anam a donar noticia d'un fét no encare dins l'any 1278. Ja dés de llunyadan vist la malvolença que va ostentant lo pob heus, malvolença que indignament van fome ments, séns parar gayre esment en que los per abatre aquella raça estranya són oposat sans principis que los perseguidors represer

Nosaltres, diferents dels homens d'aque

ets que aportaven los juheus al come
ona administració de les réndes p
calia raure ab ells, segons havèm vist en lo regnat a
en què gayre-bé tots los batlles generals del re
trimoni éren hebreus, o ja tenien-los com a assesso
ministradors: emperò aquesta utilitat o necessitat que
regonèxer y profitar los governants, éra desconegud
gent vulgar, qui segurament per aquestametéxa circ
cia portava-ls avorrició. S'escroxirà lo lector, donchs
bèr que, encegats ab aquest odi popular, de què no
de participar, los clergues de Giróna esvahiren, saq
y apedregaren la Juhería d'aquesta ciutat, y no con
açò, talaren los horts y vinyars dels malaventurats
y adhuc destruiren los llurs sepulcres.

Al tenir noticia de tan fers ultratges lo rey En F
crigué als seus oficials per que de totes les passade
quivassen, castigant als delinqüents; y com fós mes
trobar lo correctiu, manifestar per vía del nunci lo de
del monarca ensémps ab la ordinació estricta de la a
més competent, lluny los clergues incitadors de cor
o millor, fent-ne menys-preu, se-n pujaren los uns al
nar de la Seu, dés de ón seguiren ab les tremendes
des, y posant-se altres entorn del nunci méntre que ll
los llochs públichs la orde del Rey, apagaven la seua
cridoria y riallades per que los ohints no-n poguésse
la menor noticia.

Tras aquesta major sobergueria, lo Rey insistí
nant gréus penes contra los qui axí pertorbaven lo
repos, desconexien la autoritat suprema y compromet
aquest especial y mal exemple l'estament eclesià
qual pertanyien altres homens menys rancorosos y n
rats; y aquesta nova orde, junct ab una comunicació
ibgécte endreçada al bisbe, fóren espedides a Valer
le les nones d'Abril del 1278 (1).

Tocant al any següent, apunta lo Zurita la ving

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 40, foll 79.

córt del nostre rey y dels embaxadors dels reys de Castélla, per confederar-se, diu, quiscun d'a Pére contra los seus adversaris, lo qual tingu mes de Novémbre, en la diada de la Presentació, afegeix, ón «féu lo Rey mercè a En Jaume fill natural, de la ciutat de Segorb, y donà-li per senyora qui-s digué Na Sanxa Fernàndez, filla de Díez.» La una y la altra embaxada serien preliaments que tantost se proposen, y sobre-tót la hi hà duple que donaria per resultat la assentagüent, motivada, no ja solament per la qüestió de Castélla, sinó per les pretensions sobre Mon

Dés d'aquesta ocasió comença un continu entre la nostra córt y les vehines, per causa de Castélla que En Pére conservava en podèr seu, motiu per jugar la diplomacia de la manera més de França, interessat en lo benestar dels seus infants de Castélla, procurava afalagar lo rey d'Aragó; aquest acontentava don Sanxo y don Alphonse de Castélla per tindre la seguretat de que aquests no l'atemptas la empresa contra En Carles d'Anjou. Sanxo tenia brasa per estar bé ab En Pére creient que aquesta manera los francesos no farien irrupció en la defensa dels infants.

Encare que la tornada d'En Pére a Catalunya al any vinent de 1280, crehèm que ja en l'antecedent ren los nous actes dels antichs rebetles. Los que gada s'ajustaren fóren los dos comtes, lo de Foix y lo de Gell, ab lo germà d'aquest, En Álvar, lo comte de Cardona, En Pons de Ribell Roger, nebot del de Pallars, En Ramon d'Abellador de Tossa, En Guillèm de Canet, En Bernat Roger, En Ramon Roger, En Ramon d'Anglesola, En Ramon vescomte de Vilamur, En Pére de Montrenguer de Puig-vert, En Guerau Alemany de Huch de Troja, En Berenguer Despès, En Guerau En Gispert de Guimerà, En Guillèm de Be

FARULL

En Ramon de
is, En Guerau
e Peia-mola y
i congregaren
ndicarem, que
i lo devèr que
isme.

z y lo Desclo
a campanya, y
i que s'atribue
havèr tramès

Rey cartes de deseximent, segellades ab lo se
de Fóix, per consell del qual se movien, ning
precisa lo veritable témps en què-s presentare
escolliren com a primer camp de llurs malifé
sumir, ab tót, que la plana d'Urgell fós la pri
per los seguidors del qui llavors, per la anter
o manya del Rey, podia ab més motiu que d'a
comte y senyor d'aquell territori, puix sèns
tat en aquell estrém no és de creure que go
part marítima, ón esdevingué lo primer fét q
tors expliquen, noresmenys de que algun
transcórrer des de sa rebelió fins a la aparic
ses partides a la ciutat de Barcelona, per c
assabèr que als desafius y comiats respongu
estària a justícia y dret ab élls en llurs dema
sions, oferint-los-hi que-ls desagreuja; y que
re-s poderosos, no-n féren cabal, vehent lo qu
indignat, los tragué de pau y tréva en què
per pretendre que éren ells los qui la havien

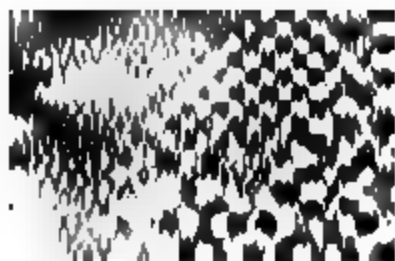
Mentre que succehia en los encontorns d
fét de què anam a tractar, és fama de que lo
Aragó, ón ordonà fortificar molts castells y c
gents d'armes, dexant en defensa tota la terra
sia cosa a podèr complir-se en bréu espay, ne
uns no-s decidí a entrar a Catalunya, hagué d
émps, donant axí peu segurament a augm

HISTORIA DE CATALUNYA

r després ab major rahó lo correct Rey esperava la ocasió oportuna, l de Cardóna, ab la seua gent, pass , y corrent tota aquella comarc rs de Barcelona, duhent-se-n tots o, sàrrahins o naturals. Al sabèr-h t, isquéren abrivats ab llurs arme r de la comarca, En Gombau de it de la unió que, ja de témps, hi l Rey e lo poble, y de que jamés n rit popular aquelles revoltes arist oi d'autoritat—anaren tots al enc ui havia posat en commoció aque ligant-lo a recollir-se a Cabrera, r eus secaces ferits y maltractats, y costumats respecte a la llei no ha r de Barcelona, qui per no exir, s tenia jurisdicció, no gosâ passar

cia d'aquest escàndel tots los pot nini feudal, demanaren ab gran in Rey, puix que, al metéix témps, l 'gell corrién la terra y arribaven a notables danys, tant que, segóns no gosaven exir al camp, per tal c a sémbla d'aquell any, y per cares gué fam a Catalunya, y pujaren r què, atenent semblants tropellie cavallers, donant-los orde per qu die cert, que ell diria çò que e

de Fóix ab tots los séus, escoll eral la ciutat de Balaguer, aconsegu table còs d'exèrcit, compost de si y set mil de peu, ab lo qual proge terres del Rey y dels seus servi ir lo de Fóix ab tals recursos



gun bon succès, y, quant menys, de posar lo Rey; emperó fôu ací ón En Pére acríent lent com a polítichestratègich. Al sabent centrades tan nombreuses forces dels reialmes, exint ab gran diligencia d'Aragó y canvià a Lleyda, prengué allà més gent de previnguda en secrét, y al fer-se de dia tot lo seu estol davant les muralles de la ciutat, que los habitants estaven encare al llit. Anava lo Rey, que fins portava cinc nats brigoles, molt grossos, per combatre gués: y son estol, ab los reforços que ven arribant, en bréu témps, vingué a ser de cent mil infants (1), anant-hi el rei de Mallorques.

Los assetjants formaren dos camps a l'entorn de la ciutat, establint axí un veritable comanament del primer lo meteix En Pere, y del segon lo seu fill l'infant En Alfons. Els assaïats, mes traguéren lo cap los vigilants, y de dia y de nit, prompte los de dins—que no s'entregaven, per tant com obraven a la axenda de defensar-se, posant-s'hi regentant les màquines qui ja tantost començaven a tirar: emperó açò que s'esllaviçava de dia y de nit, adhuc més fortificada la ciutat lo dia següent, o qual tingué lloch, assegura lo cronista que fou el 1280.

Aquest autor, qui veuria les *Memories* referir-se lo Zurita, o pot-ser les que s'escriueren en la ciutat de Balaguer, recompta que no ho fà lo Desclot, un sinó En Pere, é en aquesta ocasió, y que, a major interès de la lectura, preferim reproduir.

(1) Jat-sia que la multitud de sirvents feudals y trovisar en aquell témps un numerós estol, nos fa pensar que la gent de peu que posen ací és un xich eczager.

nista d'Urgell, al qual nos referim. Veus: «Estant en açò, esdevingué que En Ramon del comte de Pallars, En Ramon d'Angles de Marxa-fava, cavaller de Gasconya, y En peix, cavaller de Tolosa, ab sexanta balles de corn y coranta de cavall, s'ajustaren a la vèl per entrar a socórrer los de Balaguer; y d'aquí un correu molt diligent, ab cartes per los assetjats, los lo socórs, y que en tenint la entrada se feren dues fexines ardents dalt lo cim del castéll, xassen caure en lo fossat y ab aquest senyal xantena de soldats y coranta cavalls, farien a la porta de la ciutat.

»Fóu lo correu dissortat, car aplegant al de les guardes, fóu prèu y portat al Rey: enren çò que passava, y com anaren atansant Alménara, per estar més propers a la ciutat, lloç pendre-ls, manà que en la metéxa nit de la església de Nostra Senyora d'Almà, gat lo Rey, traguéssen dues fexines ardents caure; y com éra de nit y lo castéll y església a igual alçada, creguéren que los del castéll lletres y feyen lo senyal concertat, y anaren per donar lo socórs als assetjats. No manà lloç passos, car cuydava que no donarien lo socórs següent, axicom les lletres deyen; emperò en la tórta, vehent los senyals, no tinguéren que exint tantost, caminaren ab tal cuyta, que estaven ja molt prop del fossat dels reyal. espia per que miras si hi havia centinelles descobrir per l'indret ón havien d'entrar, que del riu corrent entre élls y los assetjats, que impossible la entrada, car los del Rey lo guaren diligencia: l'espia tornà, y digué que no qui-ls pogués empatxar la entrada, y que ja éren passats per aquella banda. En açò ca vora del riu, y no vehent destórb, s'ens cuy-

ren riu avall fins arribar al pont: llà tenien los de llurs centinelles, e, ignorants del socórs, pensaren del Rey escalaven la ciutat; tocaren a l'arma, y tocaren a les murálles, y los cavallers qui havien d'entrar perdre témps en esvahir lo pas del pont, tirats a passaven nadant, y apellaven: «¡Fóix y Cardónal!» per se a conèixer, per que los de la vila no-ls féssen dany.

»Los del Rey, qui ohiren semblants crits, ab bafones los donaren una arruxada; emperò no privaren y féren poch dany. L'un d'ells s'acostà a la ciutat lo comte de Pallars, y digué-li que vingues socórrer germà y los altres qui, per donar-los socórs, s'éren passant lo riu, y que-s temia, per ésser endret allà gón, que no s'hagués ofegat. Lo comte, fort enuajat i noves, gità de sí ab despit y fellonia l'escut y celadret a la porta, óu trobà son germà y los demés capohons, llevat de quatre cavallers y vint-y-cinch d'ells qui romangueren ofegats dins lo riu; y fôu tal la veure aquells qui s'éren salvats, que féu-los oblidar dels romanents. L'un dels que trobaren a manc Squiu de Miralpéix: aquest, trobant-se sóts lo pont allà óu corre l'ayga ab més impetut, va perdre lo cap li se-n hi anà al fons, y ell, com millor pogué, s'apilà al pilar del pont, e hi restà abraçat, ab prou pena, car mat. Los cavallers de la ciutat isqueren, per replegar als altres que fóssin al riu, y ab una barca posaren al pont, per que s'hi dexas caure: emperò estava molt volgué arriscar-se de pôr d'errar lo salt y afogar-se; xaren-lo, car lo corrent no-ls dexava aturar en aqueix lloc, y prosseguiren cercant los demés, y no-n trovaren ni un.

»Crexent lo díe, los del Rey despenjaren lo cadaver del Squiu d'aquell lloch, y prè lo pujaren a Almata, lo Rey, lo qui va preguntar-li qui éll éra; digué-li son nom, y que venia a socórrer al comte de Fóix, parent seu, ab diversos cavallers y altres-tants pehons. Lo Rey féu-lo desarmar, y vestir séu molt rich, y manà posar-lo en bona guisa, y t fort descontent del socórs qui éra entrat dins

y per empatxar-ho una altra vegada, manà fer dos d'estaques, més amunt de la ciutat, y l'altre més barques lligades ab cadenes, y en élls molts solda nició qui de díe y de nit privassen la entrada a gués.»

Aquest desengany portat per los de fora qui socórrer als assetjats; la insistencia ab què etgega nuament les màquines, destroçant murs y cases, n queviures los assetjats, y sèns paciència per compo bitants pacífichs tantes pérdues y privacions, y la començà a escampar-se entre aquests y los defen. que-s donaria la ciutat a barreig, si lo Rey acon trar-la a viva força, y de que moririen tots a les se per córrer la veu que En Pére no éra home qui t obediencies, féu, primerament que los habitants av secret lo Rey de que si los altres no-s concertave espay, tenien en cor de retre-s, y després, que los morosos d'aquesta disposició y ja segurs de la mala la llur empresa, se recollissen dins lo castéll y allà formalment, per no tindre altre remey, de fer la c tent-se a voluntat de llur natural senyor. Los qu aquesta resolució apar que éren En Ramon Roge mon D'Anglesola y En Pons de Ribelles; y al efu ren-ne avis a En Pére, y a cap de poch exiren des la ciutat, y arribats davant lo Rey, prostrats als li demanaren perdó y misericordia, suplicant-lo que ab compassió.

Féu lo Rey semblant de no ohir la veu dels qui miliaven, ans manà al seu fill, l'infant En Alfons, presonas ab bones guardes; y per que un hom ve tàctica de que-s valgué En Pére en aquesta ocasi ésser més juhiciós que no apassionat, n'hi hà prou saber que, al usar de severitat cuytada ab los cabe movedors d'aquelles rebelions, se mostrà generós nim ab los demés cavallers y pehons servidors d'aq que-ls dexà anar segurs ab llurs armes y cavalls, cencia a tots quants los ajudaren per torna

vertaders culpables va si escarmentar en los ments, ja fent-los patir, per exemple, més o menys, ja subgectan-los a la decisió de la llei, que xien, emperò ab lo plan de contentar-los graduhent-los tantost al seu servey y transformant-los prous de les grans causes per les quals havien guanyat lo Rey y la nació. Con aquest cas esdegnidior veurà complert l'avís que li donam des de cent-se per çò de quànt mesquines éren les intencessants revoltosos aristocràtics, y de quànt mstiu per lo qual la posteritat y la Historia donmogènit del *Conqueridor* lo renom de *Gran*.

Fóren, donchs, los parlamentaris portats a Lleyda, ón romanguéren presoners en una casa més cabdills principals repartiren-los entre diferents ón hi passaren algun tèmps tancats, ab bona guagectats (afeg lo Desclot) ab grillons y cadenes. de tóts, al qui per ventura no s'haguéra lliurat ahent en altres mans, y que vérament la merei Rey per presó l'encimbellat castéll de Ciurana, una llarga temporada l'ergullós comte de Fóix, tolejar de valent y menaçant de que la hora que re tornaria a sa fatlera de produhir tot lo dan possible al Rey; allà hagué de rosegat la morci propri ergull aquell forasterot qui per sa ambició vir pot-ser als enemichs de la nostra nació, posà gades la alarma a tot Catalunya, compromettent un pahis al qual malehida la amor que li ja que poch va sabèr respectar-lo.

Dels demés presos consten principalment lo Fólch, vescomte de Cardóna; En Arnau Roger, llars, y En Ramon, germà seu; En Bernat Ro. En Ramon d'Anglesola: restaren aquests empenal mes de Maig del 1281, y, per recobrar la libertaren ab lo Rey, posant-li en podèr seu los lles que tenien, fins que fós donada satisfacció maven d'ells y pagades al Rey les messions fets

ge de Balaguer, segons fós jutjat; y en cas que ser confiscats los dits castells, tornaria-ls-lo. que-ls tinguéssen en feu per éll, otorgant-los-hi tota jurisdicció civil y criminal, emperò ab la obligació d'ells donar-li-n les tinences essent-ne requirits; com axí vingué a succehir per sentència dels jutges, donada a Lleyda lo 20 d'Agost, ab motiu d'haver-los condemnat a pagar certa suma que no poguéren satisfer: de manera que, de llavors ençà, tornaren a possehir los béns confiscats, emperò en feu, y ab certs regoneximents, continuant per avant, sés interrupció, en servey del Rey.

Al comte de Fóix, ab tót y ses baladronades, li donà també a la fi En Père la libertat, com en menys-preu y per donar-li a enténdre lo poch cabal que-n feya. Tant d'aquest comte com del d'Urgell, del seu germà En Àlvar, d'En Guillèm Ramon de Josa, En Pons de Ribelles, En Ramon de Vilamur, En Guillèm y Galceran de Cartellà y altres cavallers, recomta, no obstant, en Monfar que, apart del concert abans citat, restaren ab l'entegre domini de llurs coses, totant en servey y gracia del Rey, «lo qui-ls ocupà en càrrechs y llochs molt preeminents en los seus reyalmes, valent-se d'ells en totes les empreses y fets de més importàcia; car, oblidades les coses passades, y regonexent la benignitat ab que lo Rey los havia tractats, féren en son servey tot allò que pogués fer qualsevol bon vassall per lo se Rey e senyor».

La rendició de Balaguer y la presó del cabdills feudal diu lo referit autor que passà lo die de santa Margarida, y no és mudada de llavors ençà aquesta fésta, qui correspondeu de Juny; seria prova de que los altres actes qui preceberen des del primer die del setge, no esdevinguéren (com e metéix suposa) a les darreríes del dit mes, sinó molt abans d'aquella data, y qui sap si vers la fi del mes anterior (1)

(1) Nos sobreprèn que lo Cronista de Barcelona donga als defensors deguer lo nom de *valents mantenidors de les libertats catalanes*, atrevint-se d'aquests ambiciosos aristòcrates que *eren culpables solament d'haver defensar les libertats patries*. ¿Què hi fa que un sol autor supos, ésser les tats patries lo motiu del alçament, si ni aquell sabé justificar-lo, ni aquell

at d'aquí-avant lo rey d'Aragó dels
ntre s'estava aparellant en secrét de
bentost ha d'esbalahir tot lo món,
x per concórrer a les vistes que n
r la questió de Castélla. en què ens
esta nació, Aragó y França. Les p
cisaren a Felip a veure-s ab éll a B
; y per lo Setembre del metéix any
de França y lo nostre En Pére, as
la assentada la ciutat de Tolosa. I
dea, emperò és lo cert que a Felip
terès en que donassen libertat a d
e Jaen, alhora que a En Pére venia-
parent y futur enemich, Felip, per
emptava sóbre Mont-peller, l'un del
orques.

a que a la assentada ab lo castellà
ip lo príncep de Tarento, lo fill d'En
lim-ne, puix res no tindria de particula
nificatiu y de major transcendencia po
isme venjador de Sicilia lo fill del
de Tolosa hi estigué d'una part En Fe
ví, y de la altra lo nostre En Pére,
o rey de Mallorques. No sabèm lo
re la questió de Castélla, puix no ho
, emperò d'aquell poch que-n reconp
t venim a compendre que res no res
ibat a-les-hores a En Pére una emb
la qual aquest li deya que res no f
França que pogués recaure en dan
xí ho feya li assegurava ajudar-lo c
r éll tot quant volgués. Bé éra açò :

brinar-ho? ¿No valia la pena, ans de judicar, de
inyar la questió legal y de les mires polítiques
tra d'éll y a costat del Rey vehèm los veritables
la ciutat de Barcelona, les municipalitats lli
lement popular y antifeudal?

En Pére, car axí podia comptar ab to
Sanxo a favor d'ell, y poch li se-n do
eczigencias del francès, qui no gosarí
si creya que ajudarien al rey Sanxo les forces d'Aragó.
Confermarà les mires politiques d'En Pére la assen
prompte li veurèm tindre ab don Sanxo, en tornan
nça: mas, séns exir de çò que are-ns ocupa, devèm fer
ia del segon obgecte per lo qual lo rey de França
ragó se vegeren a Tolosa, la questió de Mont-peller,
i a més una incidència notable que allí tingué lloch
n significació per quant toca a la febeltat del rey ma
y a les properes guerres contra En Carles d'Anjou.
Lo senyoriu de Mont-peller, axicom indicarem, éra
los Estats del rey de Mallorques lo més ingerit entre
inis francesos; per tant, havia d'ésser lo més cobejat
asa de França y lo primer que aquesta tractas d'aprop
inseguint lo seu acostumat sistéma d'usurpació gra
lirecció als Pirineus o a Catalunya. Segóns que apa
de Mallorques, ab tót y haver-se subjogat de mal gr
obiranía poderosa de son germà, comprenia be les n
iciosos de França; y axí calcularia que a ningú p
or atansar-se, per fugir d'usurpacions, que al metéix
ragó, tant més quant, per lo seu cregut dret al rey;
lorquí, transformat llaxors en feu, podia parlar en la
tada com a senyor suprèm de Mont-peller.
La causa de la temor éra la part del senyoriu que de
del bisbe de Magalona, qui podia algún jón traspas
al rey francès, oblidant la sobiranía originaria d'Ar
ant a aquest punt, la assentada donà resultat, per tal
p va prometre y jurar a En Pére que per ningún té
s'entremetria en lo senyoriu de Mont-peller, per ví
nuta o cambi que li fós ofert ab lo mencionat bisbe,
a vana que, a la més lléu variació política, fóra obli
grat de totes les formals y reys prometences. Que
as caure llavors Felip no-res té de particular, puix ar
gonyar-se la amistat del d'Aragó per que no s'alia
télla, y per que no rompés en encesa guerra contra

a, per aquesta darrera rahó y tre la indiscreció d'acompanyar cep de Tarento, qui és la perla lent que anam a recitar.

ies, axí la d'En Muntaner comegué En Pére a Tolosa fent gran magnificencia, afegint lo segon anyaven al rey d'Aragó fins a cubrir los arnesos de la comitiva es de fruyts de totes menes y que hi anaven cinquanta cavallers iurs corresponents patges qui-l escuders ab magnífiques armes iuallers, encavalcats en mules i rapes, tots armats, y precehint nien darrere tot-hom clohent lo

que lo rey de França féu-los ient a Tolosa los nostres prínceps, tot fóren obsequis y féstes, i llançar a Taulat, y lo nostre ient diversos dons a cavallers y iertes y pasticeria, als francesos molt pagats. Emperò, en mig irotestes d'amistat entre lo rey iava a aquell la pena de veure icte d'ajustar en plácida aliança i allà tenia, y afeblia lo goig qu nostre Rey la presencia del fil

tes vegades rahonaments de b recordant origens del comú pa ença, la de França y la d'Aragó iara l'esforç del rey de França, i nostrava lo d'Aragó. «No sabia ab referencia al de Tarento) q rey En Pére li presentas bona e consol; ans al contrari, sémp

cara brava y enujada, arribant al estrém qu França y lo rey de Mallorques, en la meté metéren lo senyor rey d'Aragó, y li diguér sible que ja may no parlas al Príncep, ta éra molt parent séu y carnal, puix que éra filla del comte de Provença, y tenía, per alt qui també li éra parent carnal, com a filla? (1) Recordaven-li, ab axò, lo gran em hi havia entre abdós, emperò res no-n pog fi, lo Príncep convidà lo rey de França, d'Aragó y lo rey de Mallorques; mas no tar lo Rey En Père, y per tant hagué de so vit.»

Està clar que la fi de tanta satisfacció havia d'ésser desagradable. Lo Desclot recorre Rey se-n tornà de Tolosa enujat del axí ésser, per més que çò que experimenta: que ans fóra fastig que no enuig contra lo y aquest, y lo fill d'En Carles y lo rey de tornarien per ventura a llurs respectives ter tirse enujats, ja que a quiscun d'aquests pog aventatjós lo resultat de la assentada que n lo qui no-res vingué a perdre a la fi, ab manifestà? No parlèm del Príncep, car no pretenia: lo francés adhuc tingué a donar Mont-peller, y lo mallorquí, no fiant-se d'a contemplar la prepotencia del seu germà, trosa per la sua casa y reyalme.

Lo comport immediat d'aquests dós cc més la veritat de nostra opinió: Felip de Fr les promeses fétes als dos fills del *Conque* Na María de Mont-peller, féu, més avant, p be Magalona, admetent tot quant lo bisbe ciutat; y jatsia los prohomens no volien cc taven resolts (segóns espréssa lo Muntaner

(1) María, filla d'En Esteve V, rey d'Ongría.

A. DE BOFARU

senyor, lo rey de
rt del rey de Franç
préchs, Felip li te
erant y confiant; e
ès excuses, promete
e lo cronista) ab tal
a, havènt fèt axime
. França fins al díe
b retenir y possehi
at de tót».

ume de Mallorques
nom puga compend
cometre una indiscri
te: après d'açò qui
la, ab la avorrició q
axí poderós com ac
barons com respec
> rey mallorquí En
lo príncep de Taret
. Père, caygué en l
p a Perpinyà (ón lo
ornant allí lo fill de
vuytena, y rebent e
e ab tal motiu disp

er aquest camí, la c
més o menys tart
per la d'Aragó, p
ses fronteres mals
con se-n presentas e
patria de ón ells n
e observar-ho tant
m fa anar sa polític

de les vistes de Tol
cia de don Sanxo d
a esperar en los seu

no li vindria malament profiter aquellà impaci fer-ne son afer com per tenir també seguretat posas per obra lo plan de la conquèsta de Sici ésser destorbat en l'interior dels seus reyalh axí la ira del rey francès, qui no gosaria a e Castélla ni contra Aragó. Vegéren-se, donchs Alfons y don Sanxo entre Agreda y Taraç que-n deyen Campillo, llà ón comparegué u gran comitiva, comptant-se entre la d'En Pér dels personatges d'Aragó, los catalans En Al me, infants reyalh, fills del sobirà; lo mestre E del Papa; En Lluch de Mata-plana, lo prebot lo Mestre Arnau, canceller del Rey (1); lo ve téll-nou, En Guillèm Ramon de Mont-cada Mont-cada, En Bertran de Bell-puig y En Gilles: féren diverses capitulacions, confederan prometent-se amigança ab plét homenatge, s' còrrer en la pena de vint-y-cinch mil marches c lo secrét d'aquestes vistes, hi afig lo Zurita, garen lo rey de Castélla, per sí y per l'infant seu hereu, y lo rey d'Aragó en nom séu y de fons son primogènit, que s'ajudarién ab tot ll querir lo régne de Navarra, per que-s repart reys, y de servir les amistats y lligues que sors tinguéren, etc.»

Aprés d'açò enumera lo dit Annalista les que lo rey de Castélla tornà a cedí al nostre, d'ésser un gran aventatge per Aragó: y a cap lladant-se del Campillo a Agreda, allà l'infant feu-li també particular prometença al nostr los seus successors, d'ésser lo seu amich, axic meté son pare, y fins renuncià en favor d'aqu li pertanyia en lo régne de Navarra, y la que

(1) Comencen a veure-s en aquesta època referencies a ciller de Catalunya, podent assegurar-se, per consegüent, que zistien. Lo qui ací vé nomenat pot-ser sia En Arnau Çamore cument figura com a viç-canciller

guerra, que no empendria sèns lo seu comanar prometences y avantatges. Dés d'Agreda passa y don Sanxo a Tاراçona, y en tal manera amo disposat a complaure aquell, que, per rahó d'en Castèlla lo senyor d'Albarrací, ab don Llóp Dí sèmps, prometé don Sanxo que aniria contra él del podèr llur aquella ciutat, proseguix lo Zuri tre donar-la y fer-la a mans del Rey: fent-li que aquella y sos tèrmens éren del senyoriu d'A tant que tres dies abans a Campillo havia lo R son dret en lo rey Alfons, tot quant li pertany nyoriu de Albarrací, ab prometença que l'infant aquest regoneximent.»

Tenia pruhija, segons apar lo nostre Rey pau los seus reyalmes y esboyrades fins les motives de revolta: axí vehèm que, a continuació de los principals castellans, procurà de totes les partar lo referit Llóp Diaç del mal camí que empr que s'éra acollit al règne de Navarra y havia f lo rey de França, confederant-se ab éll; y tram Rey lo desafiament y valènt-se dels camins mé aconseguí concertar-lo ab lo seu rey y tornar-lo y amor. No influí menys per apaybegar les gré que eczistien a Portugal, entre lo Rey e son g fons: va allà trametre lo nostre En Pére, En C y En Bertran de Vilafranca, cambrer de Tarragona que hi mijanças de sa part l'infant don Sanxo tal fôu la eficacia de les recomanacions y propi Pére, que fins llevà lo de Portugal un setge qu contra son germà, dexà aquest les armes, y-s per fi, totes les diferencies anteriors. Tal veg buiria la realització del projectat casament de lisabet (santa Isabel), filla del rey En Pére, a ionisi de Portugal, puix que motius hi hà pe aquest any fôu tramesa la infanta a aquell nyada del seu mestre esperitual o confessor tra, del orde de la Mercè.

L'espai qui correrà, si algun n'hi hagués, entre fets que acabam de referir y lo molt notable de ocupar-nos, és difícil omplenar-lo, i er no podem precisament quèl sia y oferir-nos aquest tots los com a immediat y a continuació d'aquells. La oc de llançar-se a la conquesta de Sicília és certa y mas abans de descobrir-la, per tal com conveni calgué esmerçar-la algun témps en preparatori màtichs com militars, durant los quals no dexem car-se alguns fets dignes d'ésser mencionats, com naràn alternativament axicom vagen esdevenint posat que des d'aquest moment, y pot-ser d'abans gran aveniment, espliquem-lo are per no apartar-nos los demés escriptors féren y per prevenir ab avingidor, ja que en la exposició del fet deuen cercar paciò les causes qui-l motivaren, los drets y ral coratjaven a En Pére per complir-lo, y la generació pogué reclamar-lo per lo bé y repós d'altres nays en la nostra llur refugi y defensa.

Per ésser incidental lo vinent capítol, compresos qui passen fora de Catalunya, per bé que molt principalment a sa Historia; ans que donat lo present, deu considerar-se solament com a inter per necessitat la narració general, qui continuar capítol après del qui segueix; y semblant consider penetrarà fàcilment lo llegidor, nos induheix a al final del regnat tot lo conjunt qui, durant lo tany a la part eclesiàstica.

PAU7



Taula

CAPITOL XXI

CONTINUACIO DEL REGNAT D'EN JAUME I

DES DEL ANY 1231 AL 1276

Influencia d'En Jaume en los demás reyalmes d'Espanya: entrevistes tractat ab lo rey de Navarra. Legitimació del infant en Alfons. Primera idea de la *Conquesta de Valencia*. Males intencions d'En Blasco d'Alagat al conquerir Morella. Lo Rey se fa seúes Morella y Arés. Setge de Burriana. assistencies guerreres y marítimes dels catalans. L'infant Ferran y altres egoistes s'oposen al setge gaba-ls lo Rey, qui s'asseia yala per les seues admirables surtides. Va lo Rey a Tortosa, ón espermenta nous desconorts. Adquisició de Peníscola y moltes altres tortelles. Noves cavalcades, tot acostant-se a la capital. Projecte de casament del Rey ab Na Violant d'Ongria, y entrevista ab lo de Castella. Rehemços. Esclariments cronològichs. Enantaments en la conquêta, cèlebre jurament del Rey, de que no tornarla enrere. Oferta de Çaen rey de Valencia a en Jaume. Alloguen-se los assetjants a una milla de la ciutat cabdal. Són derrotats los tunicenchs qui venien en socors de Çaen, y desapareix la llur armada. Se presenten al setge diferents personatges y noves forces. Negociacions y tractes. Salconduyt als sarrahins qui ixen de la ciutat. Tractat ab Çaen. Discussió cronològica sobre la veritable data de la conquêta. Repartiment y nova població. Influencia catalana. Embaxada del Papa. Avalots en lo Mig-jörn de França durant la conquêta de Valencia, y manya dels reys francesos per estèndre llurs dominis. Tornada d'En Jaume a Valencia. Ordinació sobre usures de juheus a Girona. Esclariments. provatura de repart

ment de dominia, falsa agregació de Lleyda; còrts suposad d'En Alfons, fill, ab don Alfons de Castélla, fill polítich; j amors del Rey. Propòsit de la assentada d'En Jaume ab Desavinences ab l'infant En Alfons. Relacions ab Castélla. Jaume: Na Tóda. Na Guillema de Cabrera, Na Teresa Gil Na Berenguera Alfons. Confessions célebres, y venjança de lo bisbe de Girona. Diplomacia d'En Jaume respecte de ves cuestions ab En Cabrera, y domini de Lleyda y de B Alvar d'Urgell: los seus escàndols. Pintura del Mig-jörn tractat de Corbeil y causes qui-l motivaren. Bándols a U entre En Alvar y lo Rey. Se mor lo primogènit En Alfons, y lo seu germà En Père pren aquest per muller Na Constan Mamfret de Suavia Planys del nou primogènit Un en Constantinoble a Lleyda. Còrts a Çaragoça y Barcelona.

CAPITOL XXII

ACABAMENT DEL REGNAT D'EN JAUME

Preparatius per la conquèsta de Murcia: s'hi dóna complimen gances de la casa de Suavia a Sicília. Relacions d'En Jaume tres. Les municipalitats reclamant contra la aristocracia. Jaume, semblant a una altra de Napoleon I. Moneda falsa quireix lo comtat d'Urgell. Se-n va a Toledo. Visita del tres, y projecte de viatge a Terra-Santa. Realització del tra-témps. Resposta célebre que donà als de Mont-peller. ridícola de la privació que experimentà En Jaume en lo consells al de Castélla. Preludis del caràcter del infant En la aristocracia: motius de sa avorrició a En Ferran Sànxer Còrts a Lleyda. Infraccions del tractat de Corbeil per los clariments cronològichs. Concorrença del Rey al concill de ses entrevistes ab lo Pontífech. Nous desplaçers ab los nob Castélla, anant a veure lo Papa, se-n vé a Catalunya. La dench Ferran Sànxer. Noves còrts a Lleyda: pretensions en aquesta ciutat y en Valencia. Concell de Cent de Baro de cronologia. Viatge d'En Père a França. a sa tornada v puries y demés sediciosos. Complicacions a Valencia. C Rey y l'infant En Père és tramès a la frontera de Murcia. clons de mauritans. Abdicació de lo Rey en lo seu fill. Da la vida del Rey: veritable data de la seua mort. Trans davre a Poblet: sepulcre y epitafi. Translació moderna Muller y fills d'En Jaume. Projecte de canonització..



Institució de tres ordens notables. Preihcadors, Franciscans y Mercedaris. Fundacions dels metéixs en diferents punts, y també de Trinitaris y Agustinians. La tradició piadosa y la crítica històrica sobre l'origen del orde de la Mercè. Començament de la inquisició a Catalunya. Missions, Sinagoga judayca a Barcelona. Prohibicions a juheus. Reforma ecclesiàstica y vigilancia. Concilis de Tarragona, y ses més interessants disposicions. Suposat concili de Lleyda per la causa del bisbe de Girona. Esglesies *encastellades*, y senyoríus ecclesiàstichs. Discussions públiques entre juheus y cristians. Questions entre l'abat de Camp-rodon y lo de Moissac. Nous bisbes dels territoris conquestats. Infules del arquebisbe de Toledo, reprovadas per lo tarragoní. 190

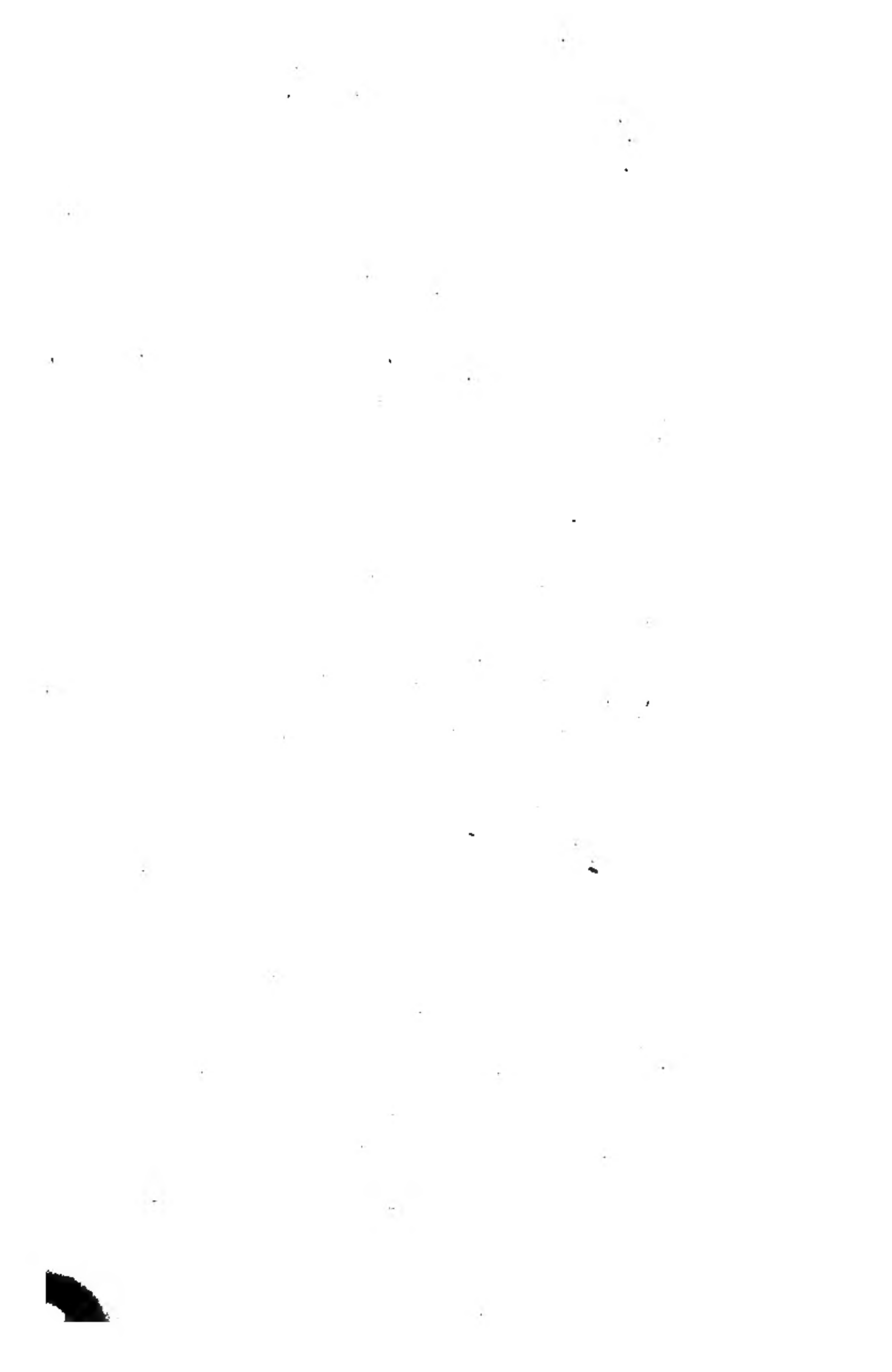
CAPITOL XXIII

PERE (LO GRAN, O LO DELS FRANCESOS, O LO DE PANIÇARS) II DE LA CORONA D'ARAGÓ

(III per los historiadors del antich reyalme)

DÉS DEL ANY 1276 AL 1281.

Divisió dels reyalmes entre los fills d'En Jaume. Coronament d'En Pére a Çaragoça, com a rey d'Aragó. Suposades córts en la dita ciutat. Coronació a Valencia y a Barcelona. Los germans La Cerda a Catalunya. Les galères catalanes en ajuda de Castélla contra les del Marroch. Què éren los almogadéms. En Roger de Lluria y En Conrat Llança: prohoménies d'aquest a Túniç, y tractat a Mirabusach. Translació del cadavre d'En Jaume a Poblet. Rebelió dels barons de Catalunya: esclariment de les causes qui la produhiren. Triumfes del rey a Urgell, y esforços per apaybegar lo pahis. Què éra entès per Reyat Patrimoni. Rahons d'En Pére per no complir lo testament de son pare, tocant a la divisió de reyalmes. Febleses del rey de Mallorques; transformacions dels seus dominis en feudals. En Pére se néga a remetre los infants de La Cerda: assentada ab don Sanxo de Castélla. Avalots, promoguts per uns clergues, contra los juheus de Girona. Mires polítiques de França y Castélla, esplotades per En Pére. Noves sublevacions d'aristòcrates: escarnentals lo monarca, sotsmet Balaguer, y empresóna en Ciurana al omte de Fóix. Noves entrevistes de reys. Gran parencería d'En Pére a Tolosa: lo rey d'Aragó menyspresa lo príncep de Tarent, y lo de Mallorca l'obsequia. Vistes a Campillo y en altres bandes: aventatges que n sultaren. Ocasíó oportuna per verificar la conquéstade Sicília . . . 207



**This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.**

**A fine of five cents a day is incurred
by retaining it beyond the specified
time.**

Please return promptly.

